

ISSN 2073-333X

Международный научно-популярный журнал

Қазақстанның ғылымы мен өмірі Наука и жизнь Казахстана

№4 (61) 2018

80

ауыл шаруашылығы ғылымының докторы,
профессор , Қазақстан Ғылым Академиясының академигі ,
Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері

Рақымжан Елешев

Рахымжан Елешұлы бүкіл саналы өмірін арнаған оқу орнына шексіз берілген, аграрлық университеттің нағыз патриоты, тіпті іргелі ұжымның беделін еңбегімен еселей арттырып, Қазақстанның қазіргі аграрлық ғылымының арқа сүйер алтын діңгектерінің бірі болып отыр.

***Р.Е. Елешев
агрохимия
ғылымының нағыз
көшбасшысы және
осы мамандық
бойынша кадр
даярлаудың
Қазақстандық
мектебін құрды.***

Құрылтайшы:
«ҚҰҚЫҚТЫҚ МИССИЯ» ҚОҒАМДЫҚ ҚОРЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ КЛУБЫ

Учредитель:
ОБЩЕСТВЕННЫЙ ФОНД «ПРАВОВАЯ МИССИЯ»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ КАЗАХСТАНСКИЙ КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ КЛУБ

Founder:
PUBLIC FOUNDATION «LEGAL MISSION»
INTERNATIONAL KAZAKHSTAN CRIMINOLOGY CLUB

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА
SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN

Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал
Международный научно-популярный журнал
International popular-science journal

№4(61) 2018

Бас редактор:
«Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері»,
з.ғ.д., профессор **Е.О. Алауханов**

Астана 2018

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Абдукаримов О.А., ҚР қоғам қайраткері
Асанов Ж.К., з.ғ.к., ҚР Жоғарғы сот төрағасы
Абдрасилов Б.С., б.ғ.д., профессор
Абдурасулова К.Р., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
Абзалов Э.М., з.ғ.д., профессор, 3-сыныпты
мемлекеттік заң кеңесшісі (Ташкент)
Байделдинов Д.Л., з.ғ.д., профессор
Байдаулет И.О., мед.ғ.д., профессор
Баулин Ю.В., з.ғ.д., профессор (Киев)
Бисенов К.А., тех.ғ.д., профессор
Бородин С.В., з.ғ.к., адвокат (Воронеж)
Бурханов К.Н., с.ғ.д., профессор
Букалерева Л.А., з.ғ.д., проф. (РУДН, Мәскеу)
Ведерникова О.Н., з.ғ.д., проф. (Мәскеу)
Гаипов З.С., с.ғ.д., профессор
Голик Ю.В., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Гриб В.В., з.ғ.д., профессор, бас ред. (Мәскеу)
Грунцов О.И., з.ғ.д., профессор БГУ (Минск)
Дулатбеков Н.О., з.ғ.д., профессор
Елешов Р., -а.-ш.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Есім Ғ., ф.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Елубаев Ж.С., з.ғ.д., профессор
Жұрынов М.Ж., академик, ҚР ҰҒА Президенті
Жұмағұлов Б.Т., - т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Зарипов З.С., з.ғ.д., профессор (Рязань)
Ыдырысов Д.А., т.ғ.д., профессор
Қасымбеков М.Б., с.ғ.д., профессор
Кемел М., э.ғ.д., профессор
Коробеев А.И., з.ғ.д., профессор (Владивосток)
Құл-Мұхаммед М.А., з.ғ.д., профессор
Козаченко И.Я., з.ғ.д., профессор (Екатеринбург)
Коняхин В.П., з.ғ.д., профессор (Краснодар)
Лебедев С.Я., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Лиховая С.Я., з.ғ.д., профессор (Киев)
Мацкевич И.М., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Мухамедиұлы А., ф.ғ.д., профессор
Мұсақожаева А.К., профессор, ҚазҰӨУ ректоры
Мұтанов Ғ.М., т.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигі
Рустамбаев М.Ю., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
Оразалин Н.М., ҚР Жазушылар Одағының
төрағасы, ақын-драматург
Орлов В.Н., з.ғ.д., «Российский криминологи-
ческий взгляд» журналының бас редакторы
Сартаев С.С., з.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сагадиев К.А., э.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сәрсембаев М.А., з.ғ.д., профессор
Саломов Б., з.ғ.д., профессор, адвокат (Ташкент)
Сұлтанов Қ.С., с.ғ.д., профессор
Сыдыкова Л.Ч., з.ғ.д., профессор (Бішкек)
Шамурзаев Т.Т., з.ғ.д., профессор (Бішкек)
Шестаков Д.А., з.ғ.д., профессор, Санкт-
Петербург халықаралық криминологиялық
клубының президенті
Харченко В.Б., з.ғ.д., профессор (Харьков)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:

Абдиров Н.М., з.ғ.д., профессор
Абдуллаев К.К., -а.-ш.ғ.д., профессор
Ағыбаев А.Н., з.ғ.д., профессор
Айтжанов Б.Д., вет.ғ.д., профессор
Асангазы О., тіл жанашыры
Әбішев Т.Д., з.ғ.к., профессор
Әбішев Х.А., з.ғ.д., профессор
Байменов А.М., тех.ғ.к., профессор
Бишиманов Б.М., з.ғ.д., профессор
Бектұрғанов Е.Ө., ҚР Парламенті Мәжілісінің
депутаты
Борбат А.В., з.ғ.к., бас редактор (Мәскеу)
Джансараева Р.Е., з.ғ.д., профессор
Данилов А.П., з.ғ.к., доцент (Санкт-Петербург)
Жұмағұлова В.И. - ф.ғ.д., профессор
Жақып Б.Ө., филол.ғ.д., профессор
Жолдыбай К., жазушы-публицист
Иванчин А.В., з.ғ.д., адвокат (Ярославль)
Ивона Массакки, профессор (Польша)
Кәрібаев Б.Б., т.ғ.д., профессор
Кленова Т.В., з.ғ.д., профессор (Самара)
Куфлева В.Н., з.ғ.к., доцент (Краснодар)
Корконосенко С.Г., с.ғ.д., профессор (Санкт-
Петербург)
Қанжигітов Е.Қ., вет.ғ.д., профессор
Құрманалиев К.А., ф.ғ.д., профессор
Қуаналиева Ғ.А., з.ғ.д., профессор
Лопашенко Н.А., з.ғ.д., профессор (Саратов)
Мажейка Кипрас И., МЕАТР акад.(Мәскеу)
Маткаримова Г.С., з.ғ.д., проф. (Ташкент)
Мельник Г.С., с.ғ.д., проф. (Санкт-Петербург)
Миндагулов Ә.Х., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Омаров Б.Ж., фил.ғ.д., профессор
Саданов А.Қ., б.ғ.д., профессор
Сапиев О.С., ҚР қоғам қайраткері
Старостин С.А., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Сұлтанмұрат Е., академик
Сматлаев Б.М., з.ғ.д., профессор
Сыдыков Е.Б., т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сейтжанов Ә.Ә, з.ғ.к., доцент
Рустемов Б.Т., жазушы-публицист
Турецкий Н.Н., з.ғ.д., профессор
Тұрсынов С.Т., э.ғ.д., профессор
Усманов А., п.ғ.д., профессор
Тогжанов Е.Л., з.ғ.к.
Тойлыбаев Б.А., п.ғ.д., профессор
Тұрғараев Б.Т., з.ғ.д., профессор
Рүстемова Г.Р., з.ғ.д., профессор
Фадеев В.Н., з.ғ.д., проф. (Мәскеу)
Шаукенова З.К., э.ғ.д., профессор
Усманов С.У., т.ғ.д., профессор
Челадзе Г., құқық докторы, әкімшілік бизнес
докторы, профессор (Грузия)
Нии Thinh, Вьетнам Жазушылар
Қауымдастығының Төрағасы (Вьетнам)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Абдукаримов О.А., общественный деятель РК
Асанов Ж.К., к.ю.н., Председатель Верховного Суда РК
Абдрасилов Б.С., д.б.н., профессор
Абдурасулова К.Р., д.ю.н., профессор (Ташкент)
Абзалов Э.М., д.ю.н., профессор, государственный советник юстиции 3-класса (Ташкент)
Асангазы О., общественный деятель
Байдельдинов Д.Л., д.ю.н., профессор
Байдаулет И.О., д.мед.н., профессор
Бисенов К.А., д.т.н., профессор
Баулин Ю.В., д.ю.н., профессор (Киев)
Бородин С.В., к.ю.н., вице-президент, адвокат (Воронеж)
Бурханов К.Н., д.п.н., профессор
Букалерева Л.А., д.ю.н., проф. (РУДН, Москва)
Ведерникова О.Н., д.ю.н., проф. (Москва)
Гаипов З.С., д.п.н., профессор
Голик Ю.В., д.ю.н., профессор (Москва)
Гриб В.В., д.ю.н., профессор, гл. ред. (Москва)
Грунтов О.И., д.ю.н., профессор БГУ (Минск)
Дулатбеков Н.О., д.ю.н., профессор
Елешов Р., д. с.-х.н., академик НАН РК
Есим Г., д.ф.н., академик НАН РК
Елюбаев Ж.С., д.ю.н., профессор
Журынов М.Ж., академик, Президент НАН РК
Жумагулов Б.Т., - д.т.н., академик НАН РК, депутат Сената Парламента РК
Зарипов З.С., д.ю.н., профессор (Рязань)
Идрисов Д.А., д.т.н., профессор
Касымбеков М.Б., д.полит.н., профессор
Кемел М., д.э.н. профессор
Кул-Мухаммед М.А., д.ю.н., профессор
Коробеев А.И., д.ю.н., профессор (Владивосток)
Козаченко И.Я., д.ю.н., профессор (Екатеринбург)
Коняхин В.П., д.ю.н., профессор (Краснодар)
Лебедев С.Я., д.ю.н., профессор (Москва)
Лиховая С.Я., д.ю.н., профессор (Киев)
Мацкевич И.М., д.ю.н., профессор (Москва)
Мухамедиулы А., д.ф.н., профессор
Мусаходжаева А.К., профессор, ректор КазНУИ
Мутанов Г.М., д.т.н., профессор, академик НАН РК
Рустамбаев М.Ю., д.ю.н. профессор (Ташкент)
Оразалин Н.М., Председатель Союза Писателей Казахстана, поэт-драматург
Орлов В.Н., д.ю.н., гл. ред. журнала «Российский криминологический взгляд»
Сартаев С.С., д.ю.н., академик НАН РК
Сагадиев К.А., д.э.н., академик НАН РК
Сарсембаев М.А., д.ю.н., профессор
Саломов Б., д.ю.н., профессор, адвокат (Ташкент)
Султанов К.С., д.пол.н., профессор
Сыдыков Е.Б., д.и.н., академик НАН РК
Сыдыкова Л.Ч., д.ю.н., профессор (Бишкек)
Шамурзаев Т.Т., д.ю.н., профессор (Бишкек)
Шестаков Д.А., д.ю.н., профессор, президент Санкт-Петербургского международного криминологического клуба

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

Абдиров Н.М., д.ю.н., профессор
Агыбаев А.Н., д.ю.н., профессор
Айтжанов Б.Д., д. вет.н., профессор
Абдуллаев К.К., д. с.-х.н., профессор
Абишев Т.Д., к.ю.н., профессор
Абишев Х.А., к.ю.н., доцент
Байменов А.М., к.тех.н., профессор
Бишманов Б.М., д.ю.н., профессор
Бектұрғанов Е.У., депутат Мажилиса Парламента РК
Борбат А.В., к.ю.н., гл. редактор (Москва)
Джансараева Р.Е., д.ю.н., профессор
Данилов А.П., к.ю.н., доцент (Санкт-Петербург)
Жумагулова В.И. - д.ф.н., профессор
Жакып Б.О., д.фил.н., профессор
Жолдыбай К., писатель-публицист
Иванчин А.В., д.ю.н., адвокат (Ярославль)
Ивона Массакки, профессор (Польша)
Карибаев Б.Б., д.и.н., профессор
Канжигитов Е.К., д.вет.н., профессор
Кленова Т.В., д.ю.н., профессор (Самара)
Куфлева В.Н., к.ю.н. доцент (Краснодар)
Корконосенко С.Г., д.пол.н., профессор (Санкт-Петербург)
Қурманалиев К.А., д.ф.н., профессор
Куаналиева Г.А., д.ю.н., профессор
Лопашенко Н.А., д.ю.н., профессор (Саратов)
Мажейка Кипрас И., академик МЕАТР (Москва)
Маткаримова Г.С., д.ю.н., профессор (Ташкент)
Мельник Г.С., д.пол.н., профессор (Санкт-Петербург)
Миндагулов А.Х., д.ю.н., профессор (Москва)
Омаров Б.Ж., д. фил.н., профессор
Саданов А.К., д.б.н., профессор
Сапиев О.С., общественный деятель РК
Старостин С.А., д.ю.н., профессор (Москва)
Султанмурат Е., академик
Сматлаев Б.М., д.ю.н., профессор
Сейтжанов А.А., к.ю.н., доцент
Рустемов Б.Т., писатель-публицист
Рустемова Г.Р., д.ю.н., профессор
Турецкий Н.Н., д.ю.н., профессор
Турсинов С.Т., д.э.н., профессор
Тогжанов Е.Л., к.ю.н., доцент
Тойлыбаев Б.А., д.п.н., профессор
Тургараев Б.Т., д.ю.н., профессор
Усманов А., д.п.н., профессор
Усманов С.У., д.т.н., профессор
Шаукенова З.К., д.соц.н., профессор
Фадеев В.Н., д.ю.н., профессор (Москва)
Челадзе Г., доктор права, доктор бизнес админ., профессор (Грузия)
Нхи Thinh, Председатель Ассоциации писателей во Вьетнаме (Вьетнам)
Харченко В.Б., д.ю.н., профессор (Харьков)

EDITORIAL BOARD:

Abdulkarimov O.A., public figure of the Republic of Kazakhstan
Asanov Zh. K., Dr. of Law, the Chairman of the Supreme court of Kazakhstan
Abdrasylov B.S., Dr. of biology, professor
Abdurasulova K.R., Dr. of Law, prof.(Tashkent)
Abzalov E.M., Dr. of Law, Professor, State Counselor of Justice of the 3rd class (Tashkent)
Asangazy O., public figure
Baideldinov D.L., Dr. of Law, professor
Bidaulet I.O., Dr. of medical science, prof.
Bisenov K.A., Dr. of technology, professor
Baulin U.V., Dr. of Law, prof. (Kiev)
Borodin S.V., Dr. of Law, vice president, lawyer (Voronezh)
Burhanov K.N., Dr. of polit., professor
Bukaleroval L.A., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Vedernikova O.N., Dr. of Law, professor (Moscow)
Gayipov Z.S., Dr. of political sciences, prof.
Gollik Y.V., Dr. of Law., Professor (Moscow)
Grib V.V., Dr. of Law., Professor (Moscow)
Gruntov O.I., Dr. of Law., Professor (Minsk)
Dulatbekov N.O., Dr. of Law, professor
Eleshov R., Dr. of agricultural sciences, acad. NAS RK
Esim G., Dr. of Philology, acad. NAS RK
Elubaev G.S., Dr. of Law, professor
Zhumagulov B.T., - Dr of technical sciences, Academician of the NAS of the RK
Zhurinov M.Zh., academic, President of NAS RK
Zaripov Z.S., Dr. of Law, professor (Ryazan)
Ydyrysov D.A., Dr. of history, professor
Kasimbekov M.B., Dr. of political sciences, prof.
Kemel M., Dr. of economics, professor
Kul-Muhammed M.A., Dr. of Law, professor
Korobeev A.I., Dr. of Law, professor (Bladibostok)
Kozachenko I.Ya., Dr. of Law, professor (Ekaterinburg)
Koniakhin B.P., of Law, prof. (Krasnodar)
Lebedev S.Y., Dr. of Law, professor (Moscow)
Lihovaya S.Y., Dr. of Law, professor (Kiev)
Matskevich I.M., Dr. of Law, professor (Moscow)
Mukhamediyul A., Dr. of philosophy., prof.
Musakhodzhaeva A.K., professor
Rustambaev M.Yu., Dr. of Law, prof. (Tashkent)
Orazalin N.M., Chairman of the Writers' Union, Poet, playwright
Orlov B.N., Dr. of Law, Editor-in-chief «Russian criminological view»
Sartayev S.S., Dr. of Law, acad. NAS. RK
Sagadiev K.A., Dr. of Economics, acad. NAS. RK
Sarsembaev M.A., Dr. of Law, professor
Salomov B., Dr. of Law, professor
Sultanov K.S., Dr. of political sciences, prof.
Sydykov E.B., Dr. of history, professor
Sydykova. L.Ch., Dr. of Law, professor (Bishkek)
Shamurzaev T.T., Dr. of Law, professor (Bishkek)
Shestakov D.A., Dr. of Law, professor, writer

EDITORIAL COUNCIL:

Abdirov B.D., Dr. of Law, professor
Agibaev A.N., Dr. of Law, professor
Aitganov B.D., a doctor of betener sciences is a professor
Abishev T.D., candidate of Law
Abishev H.A., Dr. of Law, professor
Abdullaev K.K., Doctor of agricultural sciences, professor
Baimenov A.M., candidate of tech, professor
Bishmanov B.M., Dr. of Law, professor
Bekturganov E.U., Member of the Parliament of Kazakhstan
Borbat A.V., Deserved Lawyer of the Russian Federation, candidate of Law (Moscow)
Jansaraeva R.E., Dr. of Law, professor
Zhumagulova V.I. - Doctor of philological sciences, Professor, academician
Zhakyp B.U., Dr. of philology, professor
Zholdybay K., writer, journalist
Ivona Massaki, professor (Poland)
Karibaev B.B., Dr. of hisroy, professor
Kangigitov E.K., a doctor of betener sciences
Klenova T.V., Dr. of Law, professor (Samara)
Kufleva V.N., cand.Sc. in Law, assistant professor (Krasnodar)
Korkonosenko S.G., Dr. of polit, professor (St.-Peterburg)
Kurmanaliev K.A., Dr. of philology, prof.
Kuanalyeva G.A., Dr. of Law, professor
Loopachenko N.A., Dr. of Law, prof. (Saratov)
Mazheika Kipras I., acad.PANS (Moscow)
Matkarimova G.S., Dr. of Law, professor (Tashkent)
Melnik G.S., Dr. of polit, professor
Mindagulov A.N., Dr. of Law, professor
Omarov B.Zh., Dr. of philology, professor
Sadanov A.K., Dr. of biology, professor
Sapiey O.S., The public figure of RK
Starostin S.A., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Sultanmurat E., academic
Smatlaev B.M., Dr. of Law, professor
Seitzhanov A.A., Ph.D., associate Professor
Rustemov B.T., writer, publicist
Rustemova G.R., Dr. of Law, professor
Turetski N.N., Dr. of Law
Tursunov C.T., Doctor of Economics, professor
Toqshanov E.L., Dr. of Law, professor
Toilybaev B.A., Dr. of pedagog., professor
Turgaraev B.T., Dr. of Law, professor
Usmanov A., Dr. of political sciences, professor
Usmanov S.U., Dr. of history, professor
Shaukenova Z.K., Dr. of soc., professor
Fadeev V.N., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Cheladze G., Dr. of Law, professor (Gruzia)
Huu Thinh, Chairman Vietnam Writer's Association, poet (Vietnam)
Harchenko B.V., Dr. of Law, prof. (Harkov)

ЖУРНАЛ РАСПРОСТРАНЯЕТСЯ:

1. Франция. Библиотека университетского комплекса Сорбонны
2. Польша. Польский университет имени Николая Коперника
3. Библиотека Венгерского государственного университета
4. Библиотека университета Карлова в Чехии
5. Библиотека филиала Нью-Йоркского университета в Праге
6. Библиотека Стамбульского университета
7. Библиотека Российской академии государственной службы при Президенте Российской Федерации (РАГС)
8. Библиотека Московского университета им. М.В. Ломоносова
9. Читальный зал юридического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова
10. Библиотека Московской государственной юридической академии им. О.Е. Кутафина
11. Библиотека Московского университета МВД России
12. Библиотека Российской правовой академии МЮ РФ
13. Библиотека Белорусского государственного университета
14. Библиотека Киевского государственного университета
15. Национальная научная библиотека Грузии
16. Библиотека Ереванского государственного университета
17. Национальная библиотека Азербайджана
18. Библиотека Академии Полиции МВД Азербайджанской Республики
19. Библиотека Туркменского государственного университета им. Магтымгулы
20. Библиотека Ташкентского государственного юридического института
21. Библиотека академия МВД Республики Узбекистан
22. Библиотека Таджикского государственного университета
23. Академия МВД Кыргызской Республики имени генерал-майора милиции Э.А. Алиева
24. Библиотека Университета Кыргызско-Российский славянский университет имени Б.Н. Ельцина
25. Библиотека Национальной академии наук Кыргызской Республики
26. Библиотека ВНИИ МВД России
27. Библиотека Российской академии правосудия
28. Библиотека Ярославский государственный университет им. П.Г. Демидова
29. Библиотека юридического факультета Санкт-Петербургского университета
30. Библиотека Санкт-Петербургского юридического института Генеральной прокуратуры РФ
31. Библиотека Санкт-Петербургского Международного Криминологического Клуба
32. Библиотека Рязанской академии права и управления
33. Библиотека Северо-Кавказская академия государственной службы (Ростов-на-Дону)
34. Библиотека Уральская государственная юридическая академия
35. Библиотека Омской академии МВД РФ
36. Библиотека Томского государственного университета
37. Библиотека Саратовской государственной академии права
38. Библиотека Саратовского центра по исследованию проблем организованной преступности и коррупции
39. Научная библиотека Новосибирского государственного университета
40. Библиотека Дальневосточного государственного университета
41. Библиотека Самарского государственного университета
42. Библиотека Администрации Президента Республики Казахстан
43. Библиотека культурного центра Президента Республики Казахстан
44. Национальная академическая библиотека Республики Казахстан (г. Астана)
45. Национальная библиотека Республики Казахстан (г. Алматы)
46. Библиотека Евразийского Национального Университета им. Л.Н.Гумилева
47. Библиотека Алматинской академии МВД РК
48. Библиотека Казахского Национального Университета имени аль-Фараби
49. Библиотека Казахского Национального Педагогического Университета имени Абая
50. Библиотека Международного Казахско-Турецкого Университета имени Х.А.Ясави
51. Библиотека Казахского гуманитарно-юридического университета
52. Библиотека Карагандинской академии МВД РК им. Б.Бейсенова

ТМД елдеріндегі редакция өкілдігі:

Мәскеу ММУ:	проф. Матвеева А.А.	ұялы тел.: +7 (916) 526-44-29
Мәскеу:	проф. Лебедев С.Я.	ұялы тел.: +7 (985) 977-28-05
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	ұялы тел.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	ұялы тел.: +7-960-5726474;
Краснодар:	проф. В.П. Коняхин	ұялы тел.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	ұялы тел.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	ұялы тел.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	ұялы тел.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	ұялы тел.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	ұялы тел.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	ұялы тел.: + 992907702120
Бишкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	ұялы тел.: + 996555753058
Бишкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	ұялы тел.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	ұялы тел.: + 89106641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	ұялы тел.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	ұялы тел.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	ұялы тел.: +7 (902) 260-15-54

Представительство редакция в СНГ:

Москва МГУ:	проф. Матвеева А.А.	моб.: +7 (916) 526-44-29
Москва:	проф. Лебедев С.Я.	моб.: +7 (985) 977-28-05
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	моб.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	моб.: +7-960-5726474;
Краснодар:	проф. Коняхин В.П.	моб.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	моб.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	моб.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	моб.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	моб.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	моб.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	моб.: + 992907702120
Бишкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	моб.: + 996555753058
Бишкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	моб.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	моб.: + 89106641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	моб.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	моб.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	моб.: +7 (902) 260-15-54

Веб-сайт: www.nauka-zan.kz e-mail: nauka-zan@mail.ru

Журнал редакциясының мекен жайы:

Астана қ., Алматы ауданы, Оңтүстік-Шығыс, оң жағалау, Түлкібас көш., 49 үй

Адрес редакции журнала:

г. Астана, Алматинский район, Юго-Восток, правая сторона, ул. Тулкибас, д.49.

Главный редактор: д.ю.н., профессор Алауханов Е.О. +7 701 111 8828;

Научный редактор: к.ф.н., доцент Абдиева Роза Серикбаевна, 87013323407

*Әлемге әйгілі ғалым және ұстаз, республикамыздың
ғылымы мен жоғары оқу орнының аса көрнекті өкілі
Рахымжан Елешұлы Елешев 80 жаста.*

ҚИЯНҒА ҚҰЛАШ СЕРМЕГЕН

*Өткенді ұмытпау, қазіргіні
көріп, алдағыны аңғара білу қажет.
Марк Туллий Цицерон*

Ол 1938 жылдың 13-ші маусым күні Батыс Қазақстан облысының Қаратөбе ауданындағы Саралжын ауылында дүниеге келген. Сұрапыл соғыстан кейін мектеп есігін ашады. Оқу мен білімге деген құштарлық арманына талмас қанат бітіріп 1956 жылы Қаратөбедегі Мұхит атындағы орта мектепті Алтын медальмен тәмамдайды. Сол жылы Абай атындағы Алматы Мемлекеттік педагогика институтының биология және химия факультетіне қабылданып, оны 1961 жылы үздік бітіреді.

Ол алғашқы студенттік күндерінен бастап-ақ ғылым, білімге деген құштар көңілмен ерекше дараланып, көзге түсті. Мәскеу және Қазан қалаларында өткен студенттердің Бүкілодақтық ғылыми конференцияларында баяндама жасап, жүлделі орындарды иеленеді. Қоғамдық істерге белсене араласуының арқасында 1959 жылы Мәскеу қаласында өткен Жастар мен студенттердің дүниежүзілік фестиваліне қатысушылардың бірі болды. Осы жылдары ол қоғамдық жұмыстарға ерекше атсалысатын әрі үздік оқитын студенттерге ғана тағайындалатын Лениндік стипендияның иегері атанды.

Жоғары оқу орнынан соң Р.Е.Елешев жолдамамен Қазақ ауылшаруашылық институтына (қазіргі Қазақ ұлттық аграрлық университеті) ұстаздық қызметке жіберіледі. Міне, содан бері

бір жерде табан аудармай еңбек етіп, ассистент, аға оқытушы, доцент, профессор міндеттерін абыроймен атқарып келеді. Сонымен қатар институтта әкімшілік жұмыстарды да қоса-қабат ала жүріп, факультет деканының орынбасары, деканы, ғылыми-жұмыстар жөніндегі проректор, бірінші проректор, «Топырақтану-агрохимия» ғылыми-оқу – өндірістік кешенінің жетекшісі сияқты жауапты міндеттерді мінсіз атқарды. Бүгінде ол «Топырақтану және агрохимия» кафедрасының құрметті профессоры.

Аса көрнекті ғалым, ұстаз, қоғам қайраткері ретінде тұлғанған Р.Е.Елешевтің бастапқы еңбек жолының, шығармашылық қызметінің жақсы қалыптасып, дұрыс арна табуына академиктер Х.А.Арыстанбеков, М.Ғ.Габдуллин, С.Н.Толыбеков, К.И.Иманғазиев, Д.К.Мәденов айрықша ықпал етті.

Рахымжан Елешұлының алғашқы ғылыми жұмыстары қант қызылшасына фосфор тыңайтқыштарының әртүрлі формаларының салыстырмалы тиімділігі мен оларды қолдану технологиясын зерттеуге бағытталды. Олардың нәтижелері 1968 жылы «Жамбыл аммофосының агрохимиясы және оның басқа фосфаттармен салыстырмалы тиімділігі» тақырыбына қорғалған кандидаттық диссертациясына арқау болды.

Р.Е.Елешевтің одан кейінгі ғылыми зерттеулері әртүрлі топырақ типтеріндегі фосфаттардың өзгеру химизмі мен мамандандырылған ауыспалы егістіктерге (малазықтық, көкөніс-малазықтық, қант қызылшасы және басқалар) тыңайтқыштардың тиімділігін бағалауды тереңдетіп зерттеуге бағытталып, Қазақстанның оңтүстік және оңтүстік – шығыс агроценоздарында қоректік элементтердің балансы бойынша мәліметтер банкін жасаумен аяқталып, 1984 жылы К.А.Тимирязев атындағы Мәскеу ауылшаруашылық академиясында докторлық жұмысын қорғауға себеп болды.

Осындай зерттеулерді жүргізудің арқасында Р.Е.Елешевтің жетекшілігімен 38 ғылым кандидаттары, 12 ғылым докторы, 6 PhD даярланды. Олардың ішінде академиктер: А.Л.Иванов (РҒА академигі), ғылыми – зерттеу институттардың директорлары А.С.Сапаров, Т.Е.Айтбаев және И.А.Үмбетбаев; университеттердің ректорлары – А.К.Күрішбаев, С.З.Елюбаев; ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі Б.Н.Насиев және көптеген оқушылары ғылыми-зерттеу институттарында және жоғары оқу орындарында қызмет атқарып жүр.

Р.Е.Елешевтің агрохимия және топырақтану саласы бойынша көрнекті ғалым болып қалыптасуына дүниежүзіне әйгілі ғалымдар септігін тигізді. Олар академиктер: С.И.Вольфкович, А.В.Соколов, Н.Г.Дмитриченко, Т.Н.Кулаковская, Ф.В.Янишевский, Б.А.Ягодин, В.Г.Минеев.

Ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелері негізінде 12 монография, 350-ден астам ғылыми мақалалар әртүрлі журналдарда жарияланды. Р.Е.Елешев 57 жылдан астам үзіліссіз бір мекемеде, яғни Қазақ ұлттық аграрлық университетінде ұстаздық қызмет атқарып келеді. Академиктің басшылығымен жоғары оқу орындарына арналған 20-дан астам оқулықтар мен оқу құралдары шығарылды және олар Қазақстанның барлық аграрлық университеттерінде пайдаланылып жүр. Оның ішінде «Агрохимия», «Тыңайтқыш қолдану жүйесі», «Өсімдіктердің химиялық құрамы және минералдық қоректенуі», «Агрохимия практикумы», «Топырақтану геология негіздерімен» т.б. бар.

Мемлекеттік тілде жазылған «Агрохимия және тыңайтқыш қолдану жүйесі» оқулығы үшін Р.Е.Елешевке 2012 жылы А.Байтұрсынов атындағы сыйлық берілді.

Білім беру ісіндегі жоғары деңгейдегі жетістіктері үшін Р.Е.Елешев 2 рет «Жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» мемлекеттің грантының иегері атанды (2006 ж., 2013 ж.).

Сонымен қатар оның ТМД елдерінің ғалымдарымен бірлесіп шығарған «Агрохимия» оқулығы (2017 ж.) республикадағы көпшілік аграрлық жоғары оқу орындарының оқу үрдісінде негізгі оқулық ретінде пайдаланылуда.

Қазіргі уақытта Рахымжан Елешұлы топырақ құнарлылығын сақтау мен жоғарылату; тыңайтқыштарды қолданудың агроэкологиялық аспектілері және ауылшаруашылық өнімдерінің сапасын басқару; тыңайтқыштарды қолданудың қарқынды жүйесі мен егіншіліктің биологиялық жүйелерін салыстырмалы бағалау; құнарлылықтың нормативтік көрсеткіштерін ескере отырып топырақ үрдістерін биологиялық реттеудің теориялық мәселелерін; мамандандырылған ауыспалы егістіктерде тыңайтқыш қолдану жүйесі және химиялық құралдарды қарқынды қолдану кезінде өсімдік пен топырақта ауыр металлдардың жиналу заңдылықтарын зерттеумен шұғылданып, оларды өндіріске енгізу жөнінде әртүрлі басылымдарда жиі жариялап отырады.

Р.Е.Елешев агрохимия ғылымының нағыз көшбасшысы және осы мамандық бойынша кадр даярлаудың Қазақстандық мектебін құрды. Топырақтардың фосфат режимін басқару мәселелерін зерттеу бойынша ғылыми жұмыстары үшін Р.Е.Елешев 1989 жылы КСРО-ның (Мәскеу қ.) ғылыми сыйлығын иеленді. 1991 жылы Рахымжан Елешұлы Бүкілодақтық ауылшаруашылығы ғылымдар академиясының (ВАСХНИЛ) корреспондент-мүшесі, ал 1993 жылы толық мүшесі болып сайланды. Бір жылдан кейін Р.Е.Елешев Қазақ ауылшаруашылығы ғылымдар академиясының толық мүшесі, 1995 жылы – Халықаралық аграрлық білім академиясының академигі (Мәскеу қ.), 1996 жылы Қазақстан республикасы Ұлттық ғылымдар академиясының академигі, ал 2004 жылы – Қазақстан жоғары мектебі академиясының академигі болып сайланды. Сонымен қатар Р.Е.Елешев К.А.Тимирязев атындағы Мәскеу ауылшаруашылық академиясы (2006 ж.) Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық – техникалық университеті (2008 ж.), Брянск мемлекеттік ауылшаруашылық академиясының (2009 ж.), Абай атындағы ұлттық педагогикалық университетінің (2013 ж.), Атырау мұнай және газ университетінің (2016 ж.) құрметті профессоры.

Қазақстан егіншілігі топырақтарының құнарлылығын реттеу мәселелері бойынша жүргізілген ғылыми жұмыстарының топтамалары үшін Р.Е.Елешев пен бірге бір топ ғалымдарға (А.К.Күрішбаев, А.С.Сапаров, С.Б.Рамазанова) А.И.Бараев атындағы Қазақстан республикасының ғылыми сыйлығы берілді.

Өткен кезеңдерде академик Р.Е.Елешев өзінің зерттеу нәтижелері бойынша 350-ден астам ғылыми еңбегін жарыққа шығарды, олардың ішінде 8 монографиясы «Фосфорные удобрения и урожай», «Фосфатный режим орошаемой пашни», «Оптимизация минерального питания кормовых культур на орошаемых почвах юго-востока Казахстана», «Научные основы рационального использования черноземов в земледелии», «Земледелие сухой степи Западного Казахстана» және басқалары бар.

Бүгінгі күндері академик Р.Е.Елешев ТМД елдері мен алыс шетелдердің жетекші ғылыми орталықтарымен тұрақты байланыс жасап, агрохимия, агроэкология мен топырақтану мәселелері бойынша бірлескен зерттеулер жүргізеді, бернеше рет көптеген халықаралық конгрестер мен конференцияларда Қазақстанның агрохимия ғылымын лайықты таныта білді. Ол ICARDA, INTAS, Халықаралық даму банкі, ҚР ҰҒА, ҚР АШМ ғылыми бағдарламалары бойынша халықаралық жобаларды жүзеге асыруға белсене қатысады, қазіргі уақытта екі халықаралық және төрт республикалық жобаларды жүргізуге жетекшілік етуде. Оның бастамасы және белсене араласуымен 2007 жылы Қазақ ұлттық аграрлық университеті және

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті (2011 ж.) базасында Достастық елдердің агрохимиктері мен агроэкологтарының Халықаралық форумы өткізілді.

Рахымжан Елешұлы аграрлық сала Министрлігі және ведомстволарымен тығыз байланыста, ауылшаруашылығын химияландыру және егіншілік пен өсімдік шаруашылығына тыңайтқыш қолданудың прогрессивтік технологияларын ендіру мәселелері бойынша облыстық әкімшіліктерге консультациялық көмек көрсетіп отырады.

Академик Р.Е.Елешев қоғамдық қызметтерді белсенді атқарады. Ол ҚР ҰҒА Президиумының мүшесі, ұзақ жылдар Қазақ ҰАУ жанындағы докторлық диссертациялар Кеңесінің төрағасы болды, Қазақстан Республикасы ауылшаруашылығы Министірлігі ғылыми-техникалық кеңесінің мүшесі, агрохимия және агроэкология бойынша Достастық елдері Мемлекетаралық кеңесінің вице-президенті. 1987-1991 жж. КСРО ЖАК сарапшылар кеңесінің құрамына кірсе, ал 1997-2001 жылдары ҚР ЖАК президиум мүшесі және сарапшылар кеңесінің төрағасы болды.

Р.Е.Елешевтің ғылыми-педагогикалық және қоғамдық өмірдегі белсенді қызметтері ескерусіз қалмай, үкімет тарапынан өз бағасын алды. Ол Қазақ СРО Жоғарғы Кеңесінің Құрмет грамотасымен (1980 ж.), Қазақстан Республикасы білім және ғылым Министрлігінің «Ғылымды дамытуға сіңірген еңбегі үшін» төсбелгісімен (2002 ж.), «Тыңға 50 жыл» медалімен (2004 ж.), топырақтану мен агрохимияның корифейлері В.В.Докучаев (1995 ж.) және И.И.Синягиннің (2007 ж.) естелік медальдарымен марапатталды.

Академик Р.Е.Елешевке 1998 жылы ғылым мен ғылыми-педагогикалық қызметтерде сіңірген еңбегі үшін «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері» атағы беріліп, 2005 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің жарлығымен «Құрмет» ордені берілсе, ал 2010 жылы «Парасат» орденімен марапатталды. Оған өзі туып-өскен Қаратөбе ауданы мен Батыс Қазақстан облысының Құрметті азаматы атағы берілді және кіндік қаны тамған ауылдың бір көшесі академиктің атымен аталады.

Рахымжан Елешұлы бүкіл саналы өмірін арнаған оқу орнына шексіз берілген, аграрлық университеттің нағыз патриоты, тіпті іргелі ұжымның беделін еңбегімен еселей арттырып, Қазақстанның қазіргі аграрлық ғылымының арқа сүйер алтын діңгектерінің бірі болып отыр.

ПУТЬ УЧЕНОГО К ВЕРШИНАМ НАУКИ

*Помнит о прошедшем,
зрит настоящее,
предвидит будущее
(Марк Туллий Цицерон)*

Крупному ученому и педагогу, видному представителю науки и высшей школы Республики Рахимжану Елешевичу Елешеву 13 июня этого года исполнится 80 лет.

Он родился 1938 году 13 июня в селе Саралжын Каратюбинского района Западно-Казахстанской области. В 1956 году окончил с золотой медалью Каратюбинскую среднюю школу им. Мухита и поступил на биолого-химический факультет Казахского педагогического института им. Абая (ныне Казахский национальный педагогический университет им. Абая), который окончил с отличием в 1961 году.

Уже с первых студенческих лет Р.Е.Елешев проявил особое прилежание к науке и тягу к знаниям – дважды выступал с докладами на Всесоюзных студенческих конференциях (г. Москва, г. Казнь) и занимал призовые места. В 1959 году участвовал во Всемирном фестивале молодежи и студентов в г. Москве. За отличную учебу и активное участие в общественной жизни института ему была назначена Ленинская стипендия.

После успешного окончания института, Р.Е.Елешев был направлен на педагогическую работу в Казахский сельскохозяйственный институт (ныне Казахский национальный аграрный университет), где прошел путь педагога, от ассистента до профессора и последовательно выдвигался на административные должности – заместителя декана, декана факультета, проректора по научной работе, первого проректора, руководителя учебно-научно-производственного комплекса «Агрохимпочвоведение», заведующего кафедрой и директора НИИ КазНАУ.

На формирование личности Р.Е.Елешева, как ученого и педагога на начальном этапе его трудовой деятельности повлияли видные деятели науки и высшего образования республики М.Г.Габдуллин, С.И.Толыбеков, Х.А.Арыстанбеков, М.А.Ермеков, К.И.Имангазиев, Д.К.Маденов и многие другие.

Первоначальные научные работы Рахимжана Елешевича были связаны с исследованием сравнительной эффективности различных форм фосфорных удобрений и технологии их применения под сахарную свеклу. Их результаты легли в основу его кандидатской диссертации на тему «Агрохимия Джамбульского аммофоса и его сравнительная эффективность с другими фосфатами», которая была успешно защищена в 1968 году.

В дальнейшем научные изыскания Р.Е.Елешева были направлены на углубленное изучение химизма превращения фосфатов на различных типах почв и оценку эффективности удобрений применительно к севооборотам различной специализации (кормовой, овоще-кормовой, свекловичный и др.). По итогам этих экспериментов, охвативших в общей сложности более двадцати лет исследований, им опубликована монография «Фосфорные удобрения и фосфорный режим почв», подготовлена диссертационная работа на соискание ученой степени доктора сельскохозяйственных наук, которая была защищена в 1984 году в Московской сельскохозяйственной академии им. К.А.Тимирязева.

Его тесная творческая связь с такими выдающимися учеными советской почвоведческой и агрохимической науки, как К.П.Афендулов, С.И.Вольфович, К.Е.Гинзбург, Н.Г.Дмитриенко, Д.А.Кореньков, В.Г.Минеев, А.В.Петербургский, А.В.Соколов, Б.А.Ягодин и другие, позволила ему участвовать во Всесоюзной программе Географической сети полевых опытов с удобрениями, организовывать их выполнение в разрезе отдельных почвенно-климатических зон и культур Казахстана с последующим внедрением полученных результатов их в производство. Эта работа Р.Е.Елешева в дальнейшем естественным образом переросла в исследование общих проблем химизации земледелия и агроклиматических и экологических аспектов применения удобрений, а также вопросов биологизации земледелия с

использованием сидеральных культур и местного агрорудного сырья, которые дали успешный старт сегодняшним направлениям развития органического земледелия.

В настоящее время Рахимжан Елешевич ведет успешные исследования по сохранению и повышению плодородия почв; агроэкологическим аспектам применения удобрений и управления качеством сельскохозяйственной продукции; сравнительной оценке биологических систем земледелия с интенсивной системой применения удобрений; теоретическим вопросам биологической регуляции почвенных процессов с учетом нормативных показателей плодородия; системе применения удобрений в специализированных севооборотах и изучению закономерностей накопления тяжелых металлов в почве и растениях при интенсивном применении средств химизации, активно выступая на страницах республиканских газет по реализации их в производство.

Р.Е.Елешев стал реальным лидером агрохимической науки и казахстанской школы подготовки кадров по этой специальности. За цикл научных работ по изучению проблем управления фосфатным режимом почв в 1989 году Р.Е.Елешев был удостоен государственной научной премии СССР. В 1991 году Рахимжан Елешевич был избран членом – корреспондентом, а в 1993 году действительным членом Всесоюзной академии сельскохозяйственных наук (ВАСХНИЛ). Через год Р.Е.Елешев избирается действительным членом Казахской академии сельскохозяйственных наук, в 1995 году – академиком Международной академии аграрного образования (г. Москва), в 1996 году – академиком Национальной академии наук Республики Казахстан, а в 2004 году – академиком Академии высшей школы Казахстана. Он почетный профессор: Московской сельскохозяйственной академии им. К.А.Тимирязева (2006 г.); Западно-Казахстанского аграрно-технического университета им.Жангир хана (2008 г.); Брянской государственной сельскохозяйственной академии (2009 г.); Казахского национального педагогического университета им.Абая (2013 г.); Атырауского института нефти и газа (2017 г.).

За комплекс научных работ по проблеме регулирования плодородия почв в земледелии Казахстана в 2002 году Р.Е. Елешеву совместно с группой ученых (А.К.Куришбаев, А.С.Сапаров, С.Б.Рамазанова) присуждена научная премия Республики Казахстан им. А.И.Бараева.

За прошедший период академик Р.Е. Елешев подготовил 38 кандидата и 12 докторов наук, а также 6 докторов PhD, по результатам своих исследований опубликовал более 350 научных работ, в том числе 12 монографий, из которых следует назвать «Фосфорные удобрения и урожай», «Фосфатный режим орошаемой пашни», «Оптимизация минерального питания кормовых культур на орошаемых почвах юго-востока Казахстана», «Научные основы рационального использования черноземов в земледелии», «Земледелие сухой степи Западного Казахстана» и др.

Им единолично и в соавторстве опубликована серия учебной литературы по агрохимии и почвоведению, в которой нашли отражение современные научные достижения теории и практики применения удобрений в земледелии РК и странах СНГ. Из них «Агрохимия», «Система применения удобрений», «Методика агрохимических исследований», «Жайылым және экология», «Топырақ химиясы», «Топырақ картографиясы», «Топырақ географиясы», которые широко используются в учебном процессе аграрных вузов всей республики. За учебник «Агрохимия и система применения удобрений» в 2012 году Р.Е.Елешеву была присуждена премия им. А.Байтурсынова.

За особые заслуги в подготовке студентов он дважды стал обладателем государственного гранта Министерства образования и науки Республики Казахстан «Лучший преподаватель вуза» (2006 г., 2013 г.). Вместе с тем он является соавтором классического университетского учебника «Агрохимия» для стран СНГ (г.Москва, 2017 г.).

Большая научная эрудиция Р.Е.Елешева, широкий диапазон научных интересов позволили ему реализовать творческие замыслы, проводить исследования, занимающие передовые позиции в отечественной и зарубежной почвенно-агрохимической науке.

Академик Р.Е.Елешев поддерживает тесную связь с учеными ведущих научных центров стран СНГ и дальнего зарубежья, проводит с ними совместные исследования по проблемам агрохимии, агроэкологии и почвоведения, неоднократно достойно представлял казахстанскую агрохимическую науку на международных конгрессах и конференциях. Он активно участвует в реализации международных проектов по научным программам ICARDA, INTAS, Всемирного банка развития, МОН РК, МСХ РК, в данное время руководит разработкой двух международных и четырех республиканских проектов. По его инициативе и непосредственном участии в 2007 году на базе Казахского национального аграрного университета (г.Алматы) и Казахского агротехнического университета им. С.Сейфуллина (2011 г.) были проведены Международные форумы агрохимиков и агроэкологов стран Содружества.

Академик Р.Е.Елешев ведет активную общественную деятельность. В течение продолжительного времени был председателем диссертационного совета по защите докторских диссертации при КазНАУ, членом научно-технического совета Министерства сельского хозяйства Республики Казахстан, в 1987-1991 гг. входил в состав экспертного совета ВАК СССР, в 1997-2001 годы он являлся председателем экспертного совета и членом президиума ВАК РК. Ныне он является членом Президиума НАН РК, вице-президентом Межгосударственного совета по агрохимии и агроэкологии стран Содружества, член НТС МОН РК.

Активная научно-педагогическая и общественная деятельность Р.Е.Елешева не раз отмечалась правительственными наградами – почетной грамотой Верховного совета Казахской ССР (1980 г.), знаками «За заслуги в развитии науки» Министерства образования и науки Республики Казахстан (2002 г.), медалью «50 лет целины» (2004 г.), памятными медалями корифеев почвоведения В.В.Докучаева (1995 г.) и агрохимии И.И.Синягина (2007 г.).

За особые заслуги в научной и научно-педагогической деятельности академику Р.Е.Елешеву в 1998 году присвоено почетное звание «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», а в 2005 году Указом Президента Республики Казахстан он награжден орденом «Құрмет» и в 2010 году орденом «Парасат». Ему присвоено звание почетного гражданина Каратюбинского района, а также Западно-Казахстанской области, его именем названа одна из улиц родного села.

Академика Р.Е.Елешева отличает требовательность к себе и окружающим, большая организационная способность, толерантность, широкий круг и высокая культура общения, умение открыто высказывать свою точку зрения.

Он как всегда активен и подтянут, свое восьмидесятилетие встречает с большим оптимизмом, в окружении детей и внуков, коллег и друзей, большого количества единомышленников и учеников.

Қазақстан ҰҒА және Ресей академиясының академигі,
Прянишников атындағы КСРО Мемлекеттік сыйлығының лауреаты,
«Құрмет» және «Парасат» ордендерінің иегері Рахымжан Елешев
Батыс Қазақстан облысы, Қаратөбе ауданы, Саралжын ауылында
1938 жылдың 13 маусымында дүниеге келген.

Өнші-композитор Мұхит Мерәліұлы, Алаш арыстарының бірі,
Ресейдің І Мемлекеттік Думасының депутаты болған Бақытжан Қаратаев,
әнші Ғарифолла Құрманғалиев, академик Қажым Жұмалиев,
арқалы ақын Қадыр Мырза Әлілердің кіндік қаны осы ауылда тамған.

Төртінші сыныптан танымал бала

– Төрт жасымда әкем Сарыбас пен оның інісі Қайырғали көкем Ұлы Отан соғысына аттанып, содан оралмады. Жасым 5-ке келгенде, шешем Ұрқияны жоғалттым. Сондықтан мен Қайырғали көкемнің әйелі Ұрқыштың қолында тәрбие алып, өстім. Ол мінезі көркем кісі еді. Мектеп табалдырығын 8 жасымда аттадым. Сол жылы жеңешем Елеш деген кісіге тұрмысқа шықты. Мен негізі Сұлтанғалиев Рахымжан Сарыбасұлы болуым керек еді. Төрт жылдық ауыл мектебіне барғанымда тегім солай болды. Кеңшарда оқуымды жалғастырғанда, жақсы оқитындардың бәрін орыс мектебіне ауыстырды. Солардың қатарында мен де болдым. 7 сыныпта оқып жүргенде, комсомол қатарына өтіп, билетімізді 23 ақпан – мереке күні беретін болды. Бұл – батыс өңірінде қыс қаһарына мініп тұратын кез. Үстімізге тұлып жауып, атшанамен төрт бала аудан орталығына жолға шықтық. Ағалардың бірі апарды. Елеш атам керемет кісі болатын. Жолға шығарда:

– Балам, әке-бала боп бір шаңырақтың астында өмір сүріп келеміз. Сен құжат алайын деп отырсың. Сарыбасов болып қаласың ба, әлде Елешев деп менің тегімді қабылдайсың ба? Өлген әкен өлді ғой, барымды беріп, бабыңды жасайын. Осы комсомол билетіңе тегіңді Елешев деп жазғызшы, – деп өтініш жасады. Аз-кем ойланып:

– Ата, жарайды, сіздің тегіңізді қабылдайын. Бірақ мені қара жұмысқа салып қорламаңыз, адам қылып оқытыңыз, – дедім. Ол да келісімін берді. Содан бастап менің тегім Елешев болып өзгерді. 5 сыныптан мектеп бітіргенше, ұжымшардың жұмыстарына қатыстық. Өгіз жегіп, шөп шаптық. Мектепке киетін киімдерімізді жаз бойы жұмыс істеп, өзіміз таптық. Жастайымыздан еңбекке араластық. Бүгінгі жастарымыз да ерте жастан еңбекке араласса, әр нәрсенің қадірін ұғар еді деп ойлаймын. Кеңшардағы 7 сыныптық мектепті бітіріп, Қаратөбедегі Мұхит атындағы орта мектепке бардым. Қысқы каникулда мектеп белсенділері, сыныптасым, бүгінде Қазақстанның халық артисі Ескендір Хасанғалиевпен бірге атшанамен ауылдарға барып, концерт қоятынбыз. Мені комсомол комитетінің хатшысы етіп сайлап, үш жыл бойы үлкен мектептен өттім. Оқуды да оқып, қоғамдық жұмыстарға да қатыстық. Бұл бізге адамдармен тіл табысуды үйретті. Адам қолпаштаумен емес, қамшылаумен өсетініне сол кезде анық көзім жетті.

1950 жылдың ерте көктемінде сайлау өтіп, әрбір учаскелік бөлімшеден 12 шақырым жердегі кеңшарға барып, бюллетеньдерді тапсыруы керек болады. Арада үлкен өзен бар. Сең жүріп жатқан кез. Үлкендер «Бюллетеньдерді кеңшарға кім алып барады? Не істейміз?» деп ақылдасып, «атпен бір баланы жіберейік» деген тоқтамға келеді. Таңдау маған түседі. Басқарманың құр қасқа аты бар еді, соған жайдақ мінгізіп, қолыма бюллетень салынған тері қапшықты ұстатты. Тәуекел деп атпен суға қойып кеттім. Екінші жағаға шамамен 1,5-2 метрдей қалғанда, үлкен сең келіп, аттың дәл басына тиді. Жағаға жетіп қалған ат кері қарай кете бастады. Сол кезде мен аттан секіріп түсіп, қапшыққа салынған бюллетеньдерді жоғары көтеріп, суға тигізбей жағалауға ұмтылғанда, ар жағында күтіп тұрғандар жабылып алып шықты. Осы оқиғадан кейін Рахымжан деген атым 4 сыныпта оқып жүргенде-ақ ел аузына ілікті.

Қаратөбедегі Мұхит атындағы орта мектепті 1956 жылы Алтын медальмен тәмамдадым.

Медальмен келіп, меселім қайта жаздағам...

Мектепті Алтын медальмен бітірген балалардың математикадан бақылау жұмысы мен қазақ әдебиетінен шығармасын облыс орталығы Оралға бекітуге жіберетін. Талапкер Елешевті аудандық хатшы Мәскеудегі Халықаралық институтқа ұсынады. 26 шілдеге дейін күтті, хабар жоқ. Аттестаты ОблОНО-да жоқ болып шықты. Шығармасын бір орысқа берген, ол аңға шығып кетіп, сонымен жоқ. Содан шілденің 30-ы күні ғана аттестаты мен Алтын медалі қолына тиді. Енді не істейді? Мәскеу мен Алматының қайсысына барғаны жөн? Жүрегі Қазақстанды қалап тұр. Өйткені

20-23 шілдеде құжат қабылдайтын Мәскеу Халықаралық институтына кешіккені анық. «Не де болса көрейін» деп Алматыға тартып отырды. Ол кездері мектепті медальмен бітірген талапкерлерді түсу емтиханынсыз жоғары оқу орнына қабылдайтын. 2 тамыз күні Алматыға келіп, пойыздан түсті. Танитын ешкім жоқ. Қолында қайыстан жасалған қара шабадан. Тау-кен институтына құжаттарын тапсырды. «Шәкіртақы төлеп, киім береді екен» дегенді естіген. Жоқшылық кез ғой. Жатақхана беріп, «Сен жаңадан салынып жатқан Политехникалық институттың құрылысына барып жұмыс істей бер. Керек кезінде өзіміз шақырамыз» деді. Үш күннен кейін «құжаттарыңды ректор Байқоңыров қабылдаған жоқ. Өйткені 3 тамызда, кешігіп тапсырыпсың» деді. «Байқоңыровтың алдына кірсем бе екен?» деп ойлады. Бірақ оны қайдан таппақ? Шабаданы қолында, екі көзінен жас парлап көше бойлап, «вокзалға барып, ауылға билет алайын» деп келе жатса, қазіргі Қазыбек би (бұрынғы Советский) көшесінде Қазақтың Абай атындағы педагогикалық институты деген жазуды көзі шалды. «Шіркін-ай, осы институтқа түсіп мұғалім болсам ба екен?» деп ойлады. Өзі мұғалім болуды да қалайды. Жақсы сөйлеп, ән салатыны бар. Ойланып тұрғанда, «Волга» машинасынан үстіне ақ китель киген кісі түсіп қасына келді. Өзінің үстінде сәтеннен тігілген кең қара шарабар шалбар, үстінде шибарқыт жеңіл күртеше. Басқа дымы жоқ. Тамыздың 4-і, кешкі 6 жарым шамасы. «Омырауында жұлдызы бар әлгі кісі:

– Әй, неғып жүрген баласың? – деді. Бұл – институттың директоры (ол кездері ректорды директор дейтін) Мәлік Ғабдуллин екен.

– Талапкермін, аға. Оралдан келіп едім, оқуға түсе алмай қалдым.

– Ойбай-ау, Оралдан Алматыға келіп нең бар, ар жағында Мәскеу тиіп тұрған жоқ па?

– Осылай болды, аға, мектепті Алтын медальмен бітіріп едім, медалім қолыма кеш тиіп, оқуға құжат тапсыруға үлгермей қалдым, – деп жайымды айттым.

– Қалайша, мектепті Алтын медальмен бітіріп оқуға түсе алмай қалдың ба? – деп таң қалды ол кісі. Шабаданымды кілтімен ашып, мұқият салып қойған медалімді көрсеттім. Медалімді қолына алып қарап тұрып, қасындағы кісіге (ол Химия-биология факультетінің деканы Жауынбай Амантаев екенін кейін білдім):

– Апыр-ай, қандай әділетсіздік! Мынау жанып тұрған бала екен. Бұл баладан бірдеңе шығады. Жауынбай, осы баланы факультетіңе алсыйшы, – деді.

– Сіз айтсаңыз, алайын.

– Осы институтқа түсесің бе? – деді енді маған бұрылып.

– Мені кім алады? – дедім тіке қарап. Ауылдан келген баламын, ол кісінің институттың директоры екенін, тіпті директор деген кім екенін де білмеймін ғой.

– Сен өзі оқисың ба? – деді.

– Оқимын! – дедім нық сөйлеп.

– Мына ағаң сені оқуға алады, – деді де, машинасына отырып жүріп кетті. Жауынбай ағамыз мені жатақханаға орналастырып, ертеңіне оқуға қабылдады. Институт қабырғасына түскеннен Мәлік Ғабдуллиннің, деканымыздың оң қолы болдым. Қоғамдық жұмыстардан қалмадым. Қазанда, Мәскеуде өткен фестивальдерге қатысып, Лениндік шәкіртақымен оқып, институтты үздік бітірдім».

Ассистенттен академикке дейін...

Институтты бітіргенде, оны Мәскеуге аспирантураға ұсынды. Ауылдағы жасы ұлғайып қалған, өзін кішкентайынан бағып-қағып, ешкімнен кем қылмай өсірген Елеш атасы мен Ұрқыш апасын ойлап, бара алмайтынын айтты. Алматыдағы Ауыл шаруашылығы институтына 1961 жылы ассистент болып келіп, міне, 2015 жыл болды, әлі күнге еңбек кітапшасын қолына ұстап көрген жоқ. Мәскеуде кандидаттық, докторлық диссертациясын қорғады. Мәскеудегі Тимирязев атындағы Ауыл шаруашылығы академиясының академигі болды. Ресейде орыстармен бірге қазақтан шыққан тұңғыш Лениндік Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты атанды. Мәскеудің Эксперттік кеңесінің мүшесіне Қазақстаннан екі-ақ адам кірді. Оның бірі – Жабайхан Әбділдин, екіншісі – біздің кейіпкеріміз. Әуелі Ресей ғылым академиясының академигі, КСРО Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, содан кейін Қазақстанның, Украинаның, Халықаралық ауыл шаруашылығы академиясының академигі болды. Жай ассистент болып келіп, факультет деканының орынбасары, декан, ректордың ғылым жөніндегі орынбасары, ректордың бірінші орынбасары қызметтерін атқарды.

– Ректорлық қызмет ұсынылған уақытта, қырсыққанда 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасы болды. Жаңа қызметке бекітілу үшін Мәскеуге ұшайын деп тұрған билетім тоқтатылды. Ұзын сөздің қысқасы, «Ректор қазақ болмауы керек» деген шешім қабылданды. Оралдан Шах деген ұлты өзге ғылым кандидатын әкеліп ректор жасады да, мені Оралға жібермек болды. «Неге басқа ұлт өкілі мұнда келуі керек?» деп, Оралға бармайтынымды айттым. Желтоқсан оқиғасы болып жатыр. КГБ шақырып «Сіз басқа ұлт депсіз» деген кінә тақты. Менің де таныстарым бар ғой, Идеология жөніндегі хатшы З.Камалиденовке телефон соғып, мән-жайды айттым. Желтоқсан оқиғасынан кейін қайтадан ректордың бірінші орынбасары етіп тағайындады.

Университет ректоры Шах бастаған комиссия студенттерден Желтоқсан оқиғасына байланысты сұрақ алып жатыр. Абай даңғылынан төмен болса, қатыспаған болып шығады да, жоғары тұрғандарға «Желтоқсан оқиғасына қатысушы» деп айып тағылады. Студенттердің аузына сөз салып:

– Сендер Құрманғазы көшесінен төмен тұрдыңдар ғой, – десем,

– Жоқ, ағай, біз Абай даңғылы мен Фурманов көшесінің қиылысында тұрдық, – дейді. «Әй, сорлы қазағым-ай» деймін іштей. Ол жерде әрбір сөзінді бағып отыр. Балаларға артық-ауыз ештеңе дей алмайсың. Онсыз да тағдырлары қыл үстінде тұр. «Желтоқсан оқиғасына қатысушыларға араша түсуде, ұлтшылдық танытып жатыр» деп тағы да КГБ-ға берді. КГБ біздің институттың 195 студентін суретке түсіріп алып келіпті. Бәрінің аты-жөні жазылған тізім бар. Институт ректоры, партия ұйымының хатшысы сол студенттердің барлығын оқудан шығарамыз деп қол қоймақ болғанда, мен қол қоюдан бас тарттым.

– Неге қол қоймайсың? – дейді комиссиядағылар.

– Әрқайсысын көріп, тілдесейік, – деп табандап тұрып алдым.

– 195 адамды қарау үшін қанша уақыт керек екенін білесің бе?

– Үш күн болса да, тіпті апта болса да қараймыз. Сонда ғана қол қоямын!

Сағат 14.45-те бастадық та, ертеңгі 11-ден 20 минут кеткенде, барлығын сұраққа алып шықтық. Түнімен жұмыс істедік. 195 адамнан 63-і қалды. Кейіннен оның да біразы ақталып, 57-сі кетті. Егер қазақ болмасам, қазаққа жаным ашымаса, сонша баланы жібере берер ме едім, кім білсін?!

Жан қиналғанда, тапқырлық та қажет

– Желтоқсан оқиғасынан кейін Мәскеуден Орталық комитеттің хатшысы Соломенцев келіп, жиналыс өткізді, – деп жалғады әңгімесін Рахымжан аға. – Жиналыс үстінде:

– Елешев деген кім? Осында бар ма? – деді. Үшінші қатарда отыр едім:

– Елешев деген мен! – деп орнымнан көтерілдім.

– Бері шығыңыз. Қандай оқу орнын бітірдіңіз?

– Біріншіден, Тимирязев атындағы Мәскеу ауыл шаруашылығы институтында академиктер Семен Йосифович Вольфович пен Борис Алексеевич Ягодиннің жетекшілігімен докторлық диссертация қорғадым. Олардың оң қолы болдым. Екіншіден, Батыс Қазақстан облысында туғанмын. Үшіншіден, осы күнге дейін Ауыл шаруашылығы институтында жұмыс істеп, ғылыммен айналысып келемін. Басқа ешқайда барған жоқпын. Неге сіз маған сұрақ қойып жатқаныңызды түсінбедім. Мені КГБ екі рет шақырды, мүмкін сол үшін шығар. Оның себептері былай болды, – деп түсіндіріп өттім.

– Сіз ұлтшылдық, шовинистік танытыпсыз.

– Менде ешқандай ұлтшылдық жоқ. Мені орыстар тәрбиеледі. Батыс Қазақстан облысында қазақтарға қарағанда орыстар көп. Екіншіден, «Дудар-ай» деген ән бар. Орыстың қызы қазақтың жігітіне ғашық болып шығарған. Осы ұлтшылдық па? Абай Құнанбаев Евгений Онегиннің «Татьянаның әнін» қазақшаға аударды. Осы ұлтшылдық па? – дедім. – Өзімнің не айтып тұрғанымды білмеймін. Арыстанбеков деген ректорымыз бар еді, жарықтық, керемет жан болатын. Кейіннен жігіттер «Арыстанбеков «Әй, мына сорлы баланы алып кететін болды-ау» деп отырды» дейді. Қазақстанда сізді бәрі таниды. Осы мәселені шешу үшін қазақ дәстүрін білетін, қазақ халқын жақсы көретін, Қазақстанда тұрып, жұмыс істеген сізді жібергені үшін КСРО хатшысы М.Горбачевқа рақмет! Мен – КСРО Мемлекеттік сыйлығының лауреатымын. Қазақстан маған әлі күнге дейін ғылым академиясының академигі атағын берген жоқ, – деп сөзімнің аяғын

біртүрлілеу етіп аяқтадым. Әлгі сылқ ете түсті. Байқаймын, «Енді не болар екен?» дегендей көзқараспен қарап отырған аудитория да жақсы.

– Әрине, ұлтшылдық керек емес. Сіз тәрбиешісіз, ректордың ғылым жөніндегі орынбасарысыз, – деп әңгімесі де түзеліп қалыпты. С.Вольфкович пен Б.Ягодинді айтқанда тіпті шошып кетті. Олар дүние жүзіне танымал ірі ғалымдар еді.

Қазақ ғылымында мектебі қалыптасқан

– Өмірімде Мәлік Ғабдуллин, Серғали Толыбеков, Хайдар Арыстанбеков, Мүсілім, Әлімхан, Бапан Ермаковтердің орны бөлек. Солардың тәрбиесін ала отырып, қаншама жақсы адамдармен танысып, жақсы сөздерін естідім. «Елешевтің ешкімі жоқ» дейтіндер бар. Менің шынында да тіреуім жоқ. «Тек қана тірегі бар адамдар өседі, белгілі бір мақсатқа қол жеткізе алады» деген сөз дұрыс емес. Өзім де кімнің білімі бар, соған көңіл бөлдім, жеріне, еліне қараған жоқпын. Мәселе – адамның өзінің арғы жағында бір түйсігі болуында. Ар жағында дымы жоқтарды қанша тіресен де, тірегі кеткенде жалпасынан құлайды, – дейді Рахат. – Мәскеуде оқып жүргенде, үлкен ғалымдардың алдын көрдім. Жоғарыда атын атаған Семен Йосифович Вольфкович, Андрей Васильевич Соколов, Борис Алексеевич Ягодин және оның ағасы, министр Геннадий Алексеевич Ягодин, Феликс Иннокентьевич Янишевский, Андрей Васильевич Петербургскийлерден көп нәрсе үйрендім. А.В.Соколовпен өте жақын араластым. Мәскеуде докторлық диссертациямды жазып жүргенде, түс мезгілінде мені шақырып алып шай қойдырады. Шай ішіп отырып екеуіміз әңгімелесеміз. Негізі, ол ғалымға жақындау өте қиын. Бір өзбек жігіті жатақханада менімен бірге тұрды. Соколовтың алдына докторлық диссертациясын қорғайын деп 3-4 рет барып, өте алмаған. Сосын маған «Андрей Васильевичпен жақсысың ғой, мен туралы бір ауыз сөз айтшы, кафедрасынан жіберсін. Жақсылығыңды өлгенше ұмытпайын» деді. Бір күні шай ішіп отырып:

– Андрей Васильевич, айып болмаса, бір өтінішім бар еді, соны орындайсыз ба? – деп едім:

– Рахим, сен үшін әрқашан не істеуге болса да дайынмын, – деді.

– Осында Өзбекстаннан келген бір жігіт бар, сол сіздің кафедраңыздан өте алмай жүр екен... – деп едім.

– Исмаилов па? – деді де, өкпелеп қалған кішкентай баланың кейпін салып аузын бұртитып, теріс қарап отырып алды. – Сен шынымен де сол жігіттің деңгейіндесің бе?

Шошып кеттім, Исмаиловтың жағдайын айтқаным өкініп, не дерімді білмей тілім байланып қалғандай болды. Менің түрімді байқап:

– Жо-жоқ, соған бола көңіл күйінді түсірме, ол бос кеуде ақымақ емес пе? Атақ-дәрежені аяп тұрған жоқпын, маған мектеп керек! Андрей Васильевич Соколовтың мектебі! Уақыты келгенде, соның жарқын өкілінің бірі, Қазақ агрохимия мектебінің өкілі сен боласың! Сондықтан мен сені жақсы көремін. Сондықтан мен сенімен шай ішемін. Әйтпесе маған шайды көмекші лаборант қыздар-ақ әкеліп береді. Егер бір ақымақты тәрбиелеп, дайындасаң, сол ақымақтың артынан ақымақтар сериясы шыға келеді. Олар да тура сондай ақымақ болады. Сен мінезді жігітсің, егер ғалым болсаң, соңыңнан агрохимия саласында қазақстандық жақсы мектеп қалыптастыратынына сенемін. Сен ренжіме, Рахымжан! – дегенде, көзімнен жас ытқып шықты. Академик, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, екі дүркін Социалистік Еңбек ері, КСРО хатшысы Н.Хрущевпен қоян-қолтық араласып жүрген жан ғой.

Ұстаздың да ұстазы бар, жақсы мектептен тәрбие алдық. Ұстаздарды сыйлау, құрметтеу азайып барады. Патриоттық тәрбие мектептен басталады. Адамның адам болуы – кімнен туғанында емес, кімнен қандай тәрбие алғанында. Жастарымыз осыны түсіне ме? Мектебіміздің директоры болған Қуандық Ғаббасовтың әңгімесі ойыма оралып отыр. Бір шәкірті мектепте тентектеу болыпты. Сол өйтіп-бүйтіп Мал дәрігерлік институтын бітіріп, ауылға келіп кеңшар директоры болады. Зейнет демалысында жүрген ұстазымыз «оқушым ғой, сәлем берейін» деп барса, өзгенің бәрін қабылдайды да, мектеп директорын күттіріп қояды. Өлден уақытта:

– Е, Қуандық, сен маған «адам болмайсың» деп ұрсушы едің, көрдің бе, кеңшар директоры болдым! – депті атын атап. Сонда ұстазы:

– Е, айналайын, оқысаң да маңдайыңа әлі ақыл қонбаған екен, саған «директор болмайсың» деген жоқпын ғой, адам болмайсың дедім. Директор болдың, бірақ адам болмай қалыпсың, – деген екен. Сол ұстазымыз үнемі «Айналайын, адам бол» деп отыратын. Менің де кемшілігім бір басыма жетерлік, адам болғаннан кейін тіршілік бар, пендешілік бар. Шамам келсе, жетім-жесірлерге

көмектескім келеді. Бұл қасиет менің өз ата-анамнан өте жас қалғандығымнан болар. Кейде студенттер «2» алып қалса, ұстаздарға «тым болмаса, «3» қойып берсеңдерші, оқудан шығып қалмасын» деймін. Сабаққа қатысып жүрген балалар дым білмей тұрса да «3» қойып беремін. Университеттегілер академик Елешевтің ешқашан «2» қоймайтынын біледі. Қазақтың баласы ғой деймін. Ал «5»-ті тек қана сабақты жақсы білетін балаға ғана қоямын. Талант керек. Талантты таңдай білу керек. Аспирантураға 1 курстан бастап ғылымға бейімі бар балаларды таңдап аламын. Сондықтан менің аспиранттарым уақытында қорғайды. 38 кандидат, 12 ғылым докторын тәрбиелеп шығардым. Ең жаман қасиетім – өзімді-өзім аямаймын, тік мінездімін. Сол тік мінезімнен талай таяқ жедім, министр немесе ректор бола алмадым. Бірақ ғылымда өз орнымды таптым деуге қақым бар. Қазақ Ұлттық аграрлық университетінің ректоры Тілектес Есполов, экс-министр, бүгінде Сейфулин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің ректоры Ақылбек Күрішбаев, Ресей Ғылым академиясының вице-президенті Андрей Леонидович Иванов, «Қазақ мақта шаруашылығы» ҒЗИ бас директоры Ибадулла Үмбетов, «Агрохимия және топырақтану» ҒЗИ бас директоры Абдолла Сапаров, «Көкөніс және картоп» ҒЗИ бас директоры Теміржан Айтбаев және басқа да шәкірттеріммен мақтанамын. Соларға қарап қазақ ғылымында өз мектебімді қалыптастырдым деп нық сеніммен айта аламын.

Жөн білетіндер азайып барады

– Әлімхан Ермеков – алашордашыл, революционер, қазақ жерін Ресеймен бөлісуге қатысқан адам. Әлімханның ағасы Мүсілім ауыл шаруашылығы министрі, Ауыл шаруашылығы институтының ректоры қызметтерін атқарған. Ал әпкелері Бапан Әмірханқызы мен жұмыс істеген кафедраның меңгерушісі болды. Бапан апамыздың үйіне Ғабит Мүсірепов, Мұхтар Әуезов, Сәбит Мұқанов сынды қазақтың маңдайына біткен нар тұлғалары жиі қонаққа келетін. Сәбеңнің бір қасиеті – «тамақты жеп болдыңдар ма?» дейді де, отырғандардың, қызмет қып жүргендердің бәріне асатады. Әйелім екеуіміз үлкендерге қызмет көрсетіп жүрміз. Бәріне асатып жатыр. «Әй, бала, кел» дей ме екен?» деп күтіп жүрмін. Маған онша мән бермеді. Тамақ бітіп барады. Дәлізде тұрып, «Шіркін-ай, менің де осылардың қатарына жететін күнім болар ма екен?» деп ойлағанымда, көзімнен жас ытқып шықты. Мұны байқап қалған Бапан апам:

– Әй, Рахымжан, неғып жылап тұрсың? Кім ұрысты? – деп сұрады.

– Апа, жай, ештеңе емес, – деп едім, апам мені жақсы көретін, айтпасыма қоймады.

– Сәбит аға бәріне тамақ асатып жатыр, маған асатқан жоқ, – деппін тағы да көңілім босап. Бапан апам мені қонақ бөлмеге ертіп кіріп:

– Сәбит аға, бұл дүниеден бәріміз де өтерміз, болашақта қалатын – осы бала. Туғаным болмаса да, туған баламдай, оң қолыңызбен толтырып тұрып, осы балаға асатыңызшы, – деді. Жарықтық Сәбит ағам қарлығыңқы дауысымен:

– Әй, бала, атың кім? Бері кел, – деді.

– Рахымжан! – дедім енді өзімді еркінірек сезініп.

– Қошқарбаевпен аттас болдың ғой, ей! – деп үлкен қолымен ет асатты. Біздің батыс өңірінде ет асату деген – үлкен құрмет. Тамақ асауды бала кезімізден үйренгенбіз. Асату үшін етті ішіне құйрық май қосып, үлкен етіп алып, көмекейге дейін тығып жібереді. Сәбең де ызаланды ма, етті үлкен етіп алыпты. Үлкен саусағына дейін ауызыма тығып жіберді. Ауызымды толтырып тұрып, саусағын кішкене ұстап тұрдым да, асатқан тамақты жеп қойдым. Аузымды сүртіп, енді кетіп бара жатыр едім:

– Әй, бері келші, қай жердің жігітісің? Кімсің сен? Арқаның қай жеріненсің? – деді. Ермековтер Арқа жағынан болатын.

– Арқадан емеспін, Батыс Қазақстан облысынанмын, – дедім.

– Батыс Қазақстан ет асауды қайдан үйреніп жүр, әй?

– Әрбір елде жөн-жоралғыны білетіндер бар ғой, аға, – дедім.

Сонда Сәбең:

– Осы отырған біреуіңнің де ет асағандарың мына баланың асағанындай болған жоқ, бармағымды суырып ала жаздады, – деді. Ет асатудың да, ет асаудың да өз жөні бар. Өкініштісі, ондай жөн білетіндер азайып барады...

Жер сатылуына қарсымын!

– Мен – жер маманымын. Жердің құнарлылығы жайлы мәселе қозғалғанда, жай қарап отыра алмаймын. Кезінде жер сату мәселесі басталғанда, оппозицияға кеттім. Радио, телевидениеден, БАҚ-тан «Жерді сатуға болмайды!» деген тұрғыда материалдар бердім. Жер сату дегеніміз елді сатумен бірдей! Жерді жекеге беретін болсақ, құнарлылығы төмендеп кетеді. Кезінде жердің барлығын бір бағамен сатты. Бұл дұрыс емес. Өйткені жердің құнарлылығы әртүрлі. Таулы, шөлді жерлер бар. Жерді жалға берудің де қажеті жоқ. Бұрын жалға берілген жерлерді тексеріп, құнарлылығы төмендесе, кері қайтарып алу керек. Қазірден қолға алмасақ, 49 жылда ол жердің жағдайы не болады? Ал егер жалға бермей, сатса, тек қана байлар, олигархтар сатып алады. Жер дегеніміз – ел, біздің байлығымыз. Ұлан-байтақ жер бізге аталарымыздың білегінің күшімен, найзаның ұшымен келген. Қазір жердің құнарлылығы өте төмендеді. Оған қарап жатқандар аз. Жердің табиғаттық құнарлылығын ғана пайдаланып жатыр. Жер – Ана! Ана баланы емізеді. Тамақ бермесе, бала қайдан шығады? Тамақ деп отырғаным – тыңайтқыш. Жерге дұрыстап қарау керек! Қазіргі кезде біздің елде жерді сатып алған магнаттар бар. Енді жер сатылса, бұрынғыдан да жаман болады. Жер сатуға өмір бойы қарсымын, бұл – мемлекеттің қарауында болуға тиіс басты құндылық. Осы мәселеге қатысты заң шығып жатыр. Бұл заң шыққанда жерді кімге беру керек? Ендігі мәселе – осы. Жерді иесіне, пайдалана алатын адамға беру керек. Қытайлар да қазақтың жерінен үмітті. Ресейдің де көздегені – қазақтың жері, қазба байлығы. Егер жер сатылса, жермен бірге байлық кетеді. Осыны еш уақытта ұмытпауымыз керек!

Ауыл – біздің түп-тамырымыз. Ауылдың қазіргі ахуалы мені қатты алаңдатады. Президент Н.Назарбаевтың «Қазақстан жаңа жаһандық ахуалда: өсім, реформалар, даму» атты Жолдауында елді дағдарыстан шағару жайында айтқан сөздері маған үлкен ой салып отыр. Халықты тарықтырмау үшін облыс, аудан әкімдері игілікті іс атқаруы керек. Президент ұсынысы бойынша шаруашылықтарды кооперативтерге біріктіру қолға алынды. Кооперативтер арқылы жерді сақтап, халықтың басын біріктіре аламыз. Әлемді жайлаған дағдарыстан шығу үшін «Бір ананың баласындай, бес саусақтың саласындай» болып бірігуге тиіспіз. «Дипломмен – ауылға» көңілге қонымды бағдарлама. Ауылды, қазақтың ескіден келе жатқан құндылықтарын сақтау – жастардың міндеті. Осыны терең ұғыну үшін жастарымыз саналы, тәрбиелі болсын!

Рахымжан ағаның зайыбы Тұрғанай Әбдікәрімқызы да Абай атындағы ҚазПИ-дің химия факультетін бітірген, профессор. Екеуі І курста оқып жүргенде танысып, институт бітіретін жылы бас құрады. Ұлы Мұрат та ғылым докторы, профессор. Мұрат пен келіні Индирадан үш немересі бар. Ақмарал Америкада университет бітірген. Бүгінде тұрмыста, жақында егіз ұлды болды. Ардақ Оксфорд университетін бітіріп, банк қызметкері атанды. Кәмила Назарбаев зияткерлік мектебінде оқиды.

Рахымжан аға домбыра тартады, баянда, пианинода ойнайды. Сыныптасы, Қазақстанның халық артисі Ескендір Хасанғалиев «Рахымжан агроном болмағанда, мен артист болмайтын едім, ол халық артисі болар еді» дейді. Өзі: «Бұл тағдыр ғой. Мүмкін шын жанашыр, жол көрсетер көкем болса, менің жолым мүлдем басқаша болар ма еді, кім білсін?! Бірақ өткен өміріме еш өкінбеймін. Алматыға алғаш келгендегі шабаданым үйімде әлі сақтаулы. Ол – менің өткен өмірімнің бір белгісі...» – дейді. Бұл біздің есімізге Аяз би туралы ертегіні түсірді. «Дүние байлығын мұрат тұтпадым, алдыма үлкен мақсаттар қойып, соған жетуге талаптандым. Әлі күнге еңбек етіп келемін, мен үшін әрбір минут қымбат» дейді ағамыз. Академиктің уақытты қаншалықты бағалайтынын «10-ға 7 минут қалғанда жүргізушім сізді менімен сұхбаттасуға алып кетеді» деген бір ауыз сөзінен де аңғаруға болады. Өмірге құштар, еңбек жасауға белсенді адамдар осындай болса керек, сірә.

http://old.aikyn.kz/ru/articles/show/18302-rahymzhan_elseshev_akademik_adam_olpashtaumen_emes_amshylaumen_sed

**Ағам Рахымжан мен әпкем Тұрғанайдың 50 жылдық
«Алтын той» мерекесіне арнау**

Бисмилла Рахым, Рахыман,
Бөленген Рахымға Рахымжан,
Алатаудың асқарын мекен етіп,
Ақ Жайық өңірінде ол туылған.

Төрт елдің ғылымына академик,
Тұрғанай – өмірлік жар болған серік,
Қос ғалым, қос тұлғаның махаббаты
Жарасып бір-біріне берген көрік.

Фосформен біраз жерді тыңайттыңыз,
Нәр беріп топыраққа нығайттыңыз,
Жаныңда жалау болып жүрді әркез,
Сүйіктің Тұрғанайдай шырайлы қыз.

Көптеген атақтардың иегері,
Ғылымның дарабозы, кемеңгері.
Елбасы кеудесіне орден тағып,
Құрметтеп, қошеметтеп жүреді елі.

Әр қазақ тегіменен мақтанады,
Қастерлеп шат-шадыман шаттанады.
Тұрғанай әпкем тегін сұрасаңыз,
Пайғамбардың інісі боп келетін
Өзіреті Өліге апарады.

Жеткізсін мұраттарға Мұратыңыз,
Индира келін-қызың қуатыңыз.
Ақмарал, Ардақ және Камилалар,
Ұрпағың, нұрын шашқан шуағыңыз.

Қос ғалым, қос өзендей Сыр мен Жайық,
Арнасы асып жатсын сусындайық.
Ағайын аман-есен, түгел жүріп,
Төрінде «Гауһар тойдың» жолығайық.

Сізге деген үлкен құрмет, ізгі ниетпен інііз
в.ғ.д., профессор **Батыр Айтжанов**
24 желтоқсан 2010 жыл

Өкінішке орай, ағамыз бен әпкеміздің «Гауһар тойын» тойлай алмадық. Алланың үкімі солай болды. Адамның айтқаны емес, Алланың айтқаны болады деп қалай дәл айтылған. Осыдан екі жыл бұрын Тұрғанай әпкеміз мәңгілік мекеніне аттанып кетті. Сыңарын іздеген аққудай бауырымыз Мұратжанда кетті, сол жаққа. Жүкті нар көтереді дегендей бар ауыртпалық Рахымжан аға мен жанұясына қалды. Алланың бүгінгі сынақтары келешек жақсылықтардың бастамасы болғай.

Аға мойымаңыз, болған іске болаттай берік болыңыз, марқұмдардың топырағы торқа, жандары жанатта болсын дегеннен басқа қолдан не келеді.

Енді немере-шөберелеріңізбен бірге 80, 90, 100 жасыңызды тойлауды Алла нәсіп етсін.

Тілейміз жүз жаса деп бір ғасырды,

Аллаһым көп көрмесін той-шашуды.

Төрт көзіміз түгел боп тойлайықшы,

Сексен, тоқсан, тоқсан бес, жүз жасыңды.

БАҚЫТЫМНЫҢ БАҚ ҚҰСЫ

Үшқан құс, жүгірген аңның бәрі тіршілік үшін күреседі. Ал адам ше? Адам да мына тәтті өмірге тамсанып өту үшін ғана емес, артында із қалдыру үшін тырбанады, тірлік кешеді. Ақылына ақыл қосқысы келеді. – Е, Жаратқан Ием, бізді өстіп артықша жаратқаныңа мың да бір алғыс! – деймін өмірлік жарым Тұрғанайға. – Раха-ау, не болды? Бүгін бұрын-соңды естімеген сөз айттың ғой, – дейді жылы жымыған зайыбым. – Бұл туралы бұрын да ойлап едім. Енді бүгін есіме түсіп... Кейінгі кездері естіп жүрген бір ән бар емес пе, «Бәріміз пендеміз ғой, періште көкте ғана», деп келетін. Сол рас. Әйтпесе мына мен ғана емес, жер басып жүрген адамдардың бәрі Аллаға адам етіп жаратқаны үшін мың алғыс емес, миллион алғыс айтар еді.

Міне, елу жылдың жүзі болды, біз әрбір күнді осылай күліп, әдемі әзілімізді араластырып өткізіп келеміз. Тарыққан кездеріміз де өткен. Кісі есігін сағаладық, азын-аулақ жалақымен жан бақтық. Сол уақытта да жан-жағымызда не ішем, не жеймін демей, аяқтарын алшаң басып жүргендер ұшырасқан. Сондайларға қызыққанымызбен, дәл солардай болсақ екен демеппіз. Өйткені, біз дүние байлығын мұрат тұтпадық. Мұратты істерді алға салдық. Біз үшін жан байлығынан асқан дәулет жоқ еді. Сөйтіп, жеттік қой бүгінге. «Жақсы әйел – Құдайдың сыйы», дейді екен аталарымыз. Не деген ғажап сөз, ә?! Өте тауып айтылған. Арғы жағындағы ойды айтқызбай ұғатын, дегеніне құлақ асып, құрақ ұшатын, азаматым ғой, ардақтым ғой деп үнемі ерін арқа тұтып, ту көтеретін әйелдер көп те шығар. Бірақ, жақсы көптік қыла ма? Әлгі, көкайыл біреулерін көргенде, еріксіз «тәубе» дейтініміз де бар... Шыны керек, оқырман, мен сондайда барымды асырып, жоғымды жасырып, абыройымды аспандатып жүретін жан жарымды жақсы көріп кетемін. Менің осы сөзіме қарап: «Немене, бұрын ұнатпаушы ма едіңіз?..», дейтін шығарсыз, қымбаттым. Жо-жоқ, ұнатпасам – үйленем бе? * * *

«Рухани жақындық рулық жақындықты тәрк етеді» депті белгілі көсемсөз шебері, баспагер Жақау Дәуренбеков. Міне, сөзмерген деген осындай болса керек! Айтқан ойы атылған оқ сияқты, тура ойыңа дөп тиеді. Кеңестер Одағы тарап, еркіндік деген осы екен деп байлық бөлісі мен билік бөлінісіне ойымыз ауып еді, жүзшілдігіміз де жанданып, рушылдық ауруымыз да асқынып шыға келді. Таныс-тамырлық жайлады. Коррупция көркейді. Жақсы мен жаманды шатастыратынды шығардық... Осы жағы жанымды жейді, қинайды. Шыдай алмай, тіпті шай ішіп отырып та күйзелісімді сездіріп қоятыным бар. – Раха-ай, сен ғана емес, елдің бәрі дәл осылай топшыласа ғой, – дейді ойымды құптаған Тұрғанай. Кейде өзі де әңгімеме қосылып кетеді. Бүгінмен шектелмей, немере-шөберелеріміз тірлік кешетін келешегіміз мазалайды. Қандай заман болар екен, қайтіп өмір сүріп, қызмет жасар екен дейміз. Біз бұрын да сондай едік. Енді егде тартып, жүзіміздегі әжімдеріміз тереңдеп, шашымыздың ағы қоюланған сайын ойланатын-толғанатын, тіпті толғататын сәттеріміз көбейді. Ашығын айтқанда, балаларымыз үшін ғана емес, солар қабырғасын катаятып, шаңырағын тіктей түсетін Қазақ елінің ертеңі үшін де ой кешеміз...

Иә, сөйтіп таң атады. Тұрғанайдың баптап берген бірер кесе күрең шайын ішіп алып, елу жылдай есігінде жүрген оқу ордасындағы жұмысыма кетемін. Жұмыс деген жақсы-ау, шіркін! Ойың да, бойың да сергиді, ел-жұртпен жүздесесің. Аудиторияға еніп, есіліп сөйлейсің. Бір дәрісім екіншісіне ұқсамаса екен,

тындаған студенттер одан да бетер елітіп, құлақ түрсе дейсің. Бір кездері Тұрғанай да сабақ берген. Қатардағы жай мұғалім емес, ғылыми дәрежесі бар, доцент еді. Әттең, денсаулығы... Байлықтың зоры – деннің саулығы екен. Оны өзі де айтады. «Егер аяғым сау болса, тілім сайрап тұр ғой, Раха-ау!» – дейді. Білімі де, біліктілігі де жетеді. Әлі де берері мол, үйретері көп Тұрғанай жеңгесін бүгінде қара шаңырақты шайқалтпай, жайқалтып ұстап отырған Тілектес Есболов інім, шәкіртім шеттетпей, өмірін өткізген кафедра-сында ұстар еді. Кадрдың қадірін білетін азамат қой. Мына менің өзімді екі күннің бірінде жақсы сөз, ыстық ықыласымен аялап қояды. – Рахымжан аға, біз де адамбыз. Біздің де қателесуге қақымыз бар шығар. Сондайда түзетіп қойыңыз, асып бара жатсақ, басыңқырап қойыңыз, – дейді әңгімесіне әзілін астарлап. – Ой, сендер мықтысыңдар ғой! Біз сендерді осал болсын деп өсірген жоқпыз, осылай болсын деп мәпеледік. Мемлекет тәрбиеледі, ендігі кезек сендердікі, – деймін. Жүріп келе жатып айтамыз, күліп отырып сыр шертісеміз. Күлкі – өмір. Қандай шаруаны да көңілді бастап, көңілмен атқарсаң сәтті шығады. Дәмі тәтті болады.

Әйткенмен, өмірдің өз соқпағы, қиыр-шиыр жолдары бар емес пе? Әркім әрқалай жүреді. Әркілі мінез, түсініктері болады. Жақсыларына жанассаң, жаның жайланады; тынысың кеңіп, өмірдің ғажаптығын сезіне түсесің. Ал қыңырларымен, қисықтарымен жүзбе-жүз кеп қалсаң... Енді сондай кісі өмірлік жарың боп шықса ше? Азаматқа одан артық азап бола ма?.. * * * Бір данышпан: «Айнала-төңірегіңе жарық сәуленді шашып жүр, басқа біреудің көлеңкесі түспесін», депті. Айтып тұрған жарық сәулесі – жақсы істерің мен жылы лебіздерің, ал көлеңкесі – кесірлі сөз, кедергі тірлік қой. Оны қазақ қиянат дейді. Құдай қиянаттан сақтасын! Бәрі-бәрімізді сақтасын!!! – Әй, Раха, – дейді ханым десем де, жаным десем де жарасатын Тұрғанайым, – екеуіміздің түтін түтеткенімізге осы қыста елу жыл толады екен ғой. – Не дейді?! Шынымен-ақ, жарты ғасыр зу етіп өте шыққаны ма? – деймін таңданып. – Алпысыншы жылдың ақ қарлы қысы емес пе еді, екеуіміздің үй болғанымыз?.. – Ойпырмай, ә?! Міне, ұшқыр уақыт, зымыран жылдар деген... Сен мені ойландырып тастадың-ау, Тұраш-ау. Не істесек екен, а? Саған қандай тарту жасасам?.. – Білмеймін ғой, досым-ау! Қолыңда ақ құсың боп қонақтап отырмын ғой, – дейді ол ақтарыла күліп. * * *

Мен өз өмірімді үйленгенге дейінгі және үйленгеннен кейінгі деп екі кезеңге бөлемін. Үйленгенге дейінгі өміріңнің бар тынысы жеке басыңның төңірегінде өрбиді. Әрине, әке-шешен – тілекші, тәрбиеші, жанашыр. Олар мен үшін деп дүние жиды, тырбанып тіршілік жасады. Ойларының тазалығы, маған деген ықыластарының мөлдірлігі бойыма нұр болып құйылды. «Кекті болма, текті бол», – дейтін еді екеуі. Менің әке-шешем оқығаны кем болса да, тоқығаны қисапсыз мол жандар болатын. Өмірдің өз сынынан өткен. Бастан кешкен жақсыдан да, жаманнан да ой түйген. Мені ес біле, етек жаба еңбекке баулыды. «Арайлы таңды қарсы ал», дейтін еді-ау, жаны жәннатта болғырлар. Тектілік те – Тәңірден. Соны ұштай түсетін өзіңсің. Ісіңмен, сөзіңмен, жасаған жақсылықтарыңмен кім екеніңді көрсете аласың. Бүгінде текті атаның ұрпағы болып көрінгісі келетіндердің күні туды. Жетпіс жыл бойы әкесі мен атасының бай-бағылан болғанын айтудан жасқанып келгендер көпсіп, мақтанатынды шығарды. Рас-өтірігін кім білсін, енді кеп аяқ астынан: «Біздің арғы атамыз би-болыс болған немесе мыңғырған мал ұстап, малай жұмсаған. Текті атаның ұрпақтарымыз», дейді. Әрине, мақтанған да жақсы-ау. Бірақ, өз басым өйтіп мақтана алмаймын. Арғы аталарымның қарапайым тірлігін, тазалығын, еңбекқорлығын, кісіге қиянат жасамағанын, адамгершіліктің ақ жібін аттамай ғұмыр кешкенін айтамын. Әкем де, әкемнің туған інісі де сұм соғыстың құрбаны болғанын, ел басына күн туған алмағайып шақта алғашқылардың бірі боп аттанып, азаматтық арын ту еткенін мақтан етемін. Одан арғы аталарымыз халық батырлары бастаған қолдың құрамында болғаны сөзсіз. Ат үстінен түспеген. Жау келді дегенді естісе, ер-азаматтардан қалыспай жасанған жауға қарсы шапқан. Екінің бірінің басына хан болуды, билік пен батырлықты жазбаған. Тіпті бар ғой, адалдықты, азаматтықты да екінің бірінің басына жазбаған. Оны ұстана білу де әркімнің өзіне сын. * * *

Қазір «тоқта» десе – қарамайтын, «ақша» десе – қалт тұратын бір заман болды ғой. Ақша билеп тұр. Көп нәрсенің қадірі қашты. Не көп, академик көп. Аты бар да заты жоқ «атақтылардың» арасында «академикпін» деп айтуға именетін болдық. Ел аналардың дәреже-деңгейіне қарайды да, «ә, сен де сондай академик екенсің ғой» деп қала ма деп қиналасың. Өзіңнің бұл атақты баяғыда, осыдан жиырма-жиырма бес жыл бұрын алғаныңды айтып, онсыз да жетпей жатқан алтын уақытты сарп еткің келмейді. Себебі, бұл атақтар маған татитын еңбегім үшін берілген. Бір рет қана емес, үш рет берілген. Сатылатын емес, дауыс беріп сайланатын сарабы қатал шақта берілген. ҚР Ұлттық Ғылым академиясына да, Ресей Ауыл шаруашылығы ғылымдары академиясы мен Халықаралық аграрлық білімдер академиясына да сөйтіп сайланғанмын. Ол аз болса, Д.Н.Прянишников атындағы КСРО Мемлекеттік сыйлығын, одан кейін А.И.Бараев атындағы ҚР Мемлекеттік сыйлығын ғылымдағы қол жеткен табыс, жетістіктерімізді елеп-ескере отырып берді. Егер бітірген бірдеңеміз болмаса, осыншама сыйлыққа қолым жетер ме еді. «Сенгеніңнен сүйенгенің мықты болсын» демекші, сүйенгенім, шынында да, мықты еді! Ол – адал еңбегім. «Еңбектің емшегі егіз» екен, атақ-дәреже де, марапат-сыйлықтар да өз ретімен келе берді, беретін билік бере берді. Өңіріме тағылған тәуелсіз еліміздің «Құрмет» ордені де, «Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қайраткері» атағы да осы ойымның айқын дәлелі. * * *

«Бағың өскенше тілеуінді ел де тілейді, өзің де тілейсің, бағың өскен соң өзің ғана тілейсің» дей ме ұлы Абай. Расында, солай. Ата-анаң әлпештейді, ұлағатты жандар бар білгенін үйретеді, үлкендер білген өсиетін айтып бағады. Иә, әлі күнге дейін жадымда тұр, ол акырған ақпанның кезі-тіні. Әскер күні – 23-ші ақпанның қарсаңында алтыншы сыныптың бетке ұстар үш баласын комсомолға өтуге қырық шақырым қашықтағы аудан орталығына апаратын болды. Арасында мен де бармын. Содан бір күн бұрын ғана Елеш әкем: – Балам, міне, есейді деген осы. Енді комсомол боласың. Нұрлы болашағыңның басы бұл. Мен тілекшімін, айналайын, – деді дауысы бәсеңсіп. Әлденеге именгендей түрін сезініп: – Айта беріңіз, әке, – дедім. – Айтсам... енді бұрын да айтып едім ғой... Сенің шын әкең сұм соғыстың құрбаны болды. Мен соны жоқтатпай, әке орнына әке болып жүрмін, шырағым. Сен жалғыз тұяқсың. Әкенің атын шығаратын сенсің. Өзі де, көзі де болатын сенсің, айналайын. Несін жасырайын, батпай да отырмын,... – деп және бір кідірді. – Әке, мен енді бала емеспін ғой. Не дегіңіз келсе де, тартынбай айтыңызшы. – Айтсам... айналайын, комсомолға өткеннен кейін қолыңа қызыл билет береді. Оған кім деп жазылар екен деп, соны ашып айтуға батпай отырған жайым бар, айналайын... – Елдің бәріне Елештің баласымын деп жүрмін ғой, әке. Сіз маған әкенің шапағат-шуағын шашқан асыл адамсыз. Мен сізді ұмытпаймын! Айтқан сөзім – сөз. Қашан да Елешев боп өтемін. Өз әкемді де ұмытпаймын. Нұр-жүзі сақталмаса да, аты-жөні – жүрегімде. Мен Сарыбас Сұлтанғалиевтің кіндігінен жаралған ұлмын ғой. Алайда сіз ол кісіден бір де кем емессіз. Сізді ұмыту – жасаған жақсылықтарыңызды естен шығару, ол ойым түгілі түсіме де кірмейді, әке, – дегенімде, көңілі кем кісі емес пе, мені құшақтай алды. «Айналайын, айналайын» деген үні де дірілді естілді. Көзінен бір тамшы ыстық жастың ыршып шыққанын, оны қолының қырымен білдіртпеуге тырысып сүртіп алғанын көрмесем де, ішім сезіп тұрды. Мен де жылап жібердім. – Ел-е-еш-ев боп өтемін, әке. Билетті сөйтіп аламын, әке! – дедім жинақталып. – Сөйт, шырағым. Барым да, нарым да сенсің, айналайын. Жер басып жүрсем, қолымнан келгеннің бәрін өзіңе арнаймын. Бар жақсылықты саған жасаймын, жаным, – деді бар ықыласымен. Қандай әңгіме десеніңші. Еркек кіндікке зар қылып қойған қу тағдырды, сондай қайғыны жүрегіне жүк еткен асыл адамды ұмытуға бола ма? Сонымен, мен сөзімде тұрдым. Елешев Рахымжан деп жаздыртып, қып-қызыл билет алдым. Оған қайта-қайта қарап, қараған сайын өзгеше күйге бөлендім. Иә, құрметті оқырман, мен мұны не үшін айтып отыр дейсіз? Әрине, мақтан үшін емес. Өйткені, дәл осыған ұқсас әңгімені менің тұстастарымның қай-қайсысы да бастан кешкен. Олар да мен секілді әсерленген. Ленин комсомолының қатарына өтуді, Компартияның мүшесі болуды мәртебе көргеніміз – өмір шындығы. Ол дәуір сондай еді. Өлгі ұйымдарға мүше болу – үлкен жауапкершілік жүгін мойынға арту еді. Бізді солай баулыған. Сондай мектептің түлегі едік біз. Елмен қалай сөйлесу қажет, жүру-тұрудың мәдениеті, қоғамдық істерге араласу, қайырымды болу, көпшілікті бағалау, ортаны сыйлау, қысқасы, адамдық болмыс мәселесі еді үйретері. Бүгінде отаншыл деп жүрміз ғой, ол уақытта оны патриотизм рухы деуші едік, осы жағына айрықша мән берілетін. Демократиялық ұғымдар сіңірілетін. Елдің иесі сендерсіңдер деп үйрететін. Сондай ойды иландырып айтатын. Шынында, қай-қайсымыз да соған ынты-шынтымызбен сенетін едік.***

Уақыт шіркін алтын ғой. Ойға алған жұмысыңды жасасаң – жасап қалдың, әйтпесе оны келер күні атқаруға тиіссің. Осының бәрі өтіп жатқан өмірің. Сол себепті де мен мектептегі шағымнан уақыттың парқын білуге ұмтылдым. Негізгі жұмысым қайсы? Содан соң не істеуім керек? Расын айтқанда, менде студенттік кезде де елтең-селтеңге уақыт болмады. Күнделікті сабақтың сыртында қоғамдық жұмыстарым көп. Жексенбі күннің екінші жартысында ғана қолым босаңсиды. Тұрғанай сұлуға қарай тұра ұмтылатын кезімді сол күнге жоспарлаймын. Кей аптада аяқ астынан шыққан аса қажетті бір шаруалар киіп кетеді. Ол осыған әбден үйренді. – Үйренгем жоқ, сен соған еріксіз үйреттің ғой, – дейді бүгінде жастық шағы алыстаған, әжелік ауылына қоңсы қонған Тұрғанайым. – Айналайын, енді қайтейін? Бәріне өзің кінәлі. Қалтасында ақшасы аз маған қарамай, қалталы басқа бір жігіттің қолтығынан қармасаң, күнде күлкі, күнде той – жүрер едің қыдырып... – деймін. – Әй, мен де білем-ау, – дейді күліп. – Ақшасы көпті емес, ақылы көпті іздедім ғой... «Адам қанша секірсе де, басынан биік секіре алмайды». Мен қанша жерден мықтымысым дегеніммен, өйте алмас едім. Өйткені, артымнан апта сайын кеп тұратын ақша жоқ. Әке-шешем күнделікті жанбағыспен ғана отырған жандар. Қайта, ол кісілердің жағдайын ескеріп, қайткенде де салмақ салғым келмеді. Мәселен, төртіншіні тәмамдаған жазда бөлім бастығы: «Елу өгізшені бағып, семіртіп етке өткізу керек. Кімде-кім соны жасаса, әлгі елу малдың біреуін өз таңдауларың бойынша беремін», деді. Сол кезде балалардың арасынан: «Ағай, ағай, мен бағайыншы, мен бағайыншы!» деп суырылып шықтым. «Кеттік ендеше, қане, санап ал!» деді. Барып арық-тұрақ елу өгізшені қабылдап алдым. Содан бастап күндіз-түні ойлайтыным – алдымдағы малдың амандығы. Таң құланиектен аядап кетемін. Күн қызғанша ұзатып бағамын. Өрісін күнде ауыстырамын. Қараңғы түскенше соңында жүремін. Ол да түк емес-ау, ең қиыны су болды. Тұрған жерімізде су тапшы. Құдық суын бересің. Ол отыз-отыз бес метрден алынады. Айналасы шегенделген құдық. Ауылдың бар малы сол жерден су ішеді. Менің қиқарлығымды қараңыз, әуелі өкіметтің малы ішін деп ешқайсысын жолатпаймын. Әр өгізше кемі бір жарым-екі шелек су ішеді. Қанып ішпей, кетпейді. Міне, осы жұмыстар қаншалықты азапты болса да, қайтпадым, абыроймен атқардым. Сондай қайсарлығымды көрген үлкендер бір жағы қызығады, бір жағы разылық танытады. «Көресіңдер, мына баладан түбі бірдене шығады. Жеке малыңды қоя тұр деп жолатпайды. Өзі өкіметшіл», дейді.

Сонымен, екі ай жаз өте шықты. Бір өгізшені де жоғалтпай, ит-құсқа жем қылмай, өсіріп-бағып, жұнттай қылып семіртіп, етке өткіздім. Бөлімше басшысы сөзінде тұрып, таңдаған малымды берді. Сол маған киім де, тамақ та, қалам-қағаз да болды. Міне, еңбектің дәмін осылайша татып өстім. Әу баста сіңген әдет қалады екен. Студент шағымда курстастарым ауыл-ауылдарына кетіп жатқанда, мен академияның Геоботаника институты ғалымдарымен экспедицияға бірге шығып, еңбек еттім. Онда да еңбегіңе қарай ақы төлейді. Бұл бір қыры болса, екінші жағы, келешектегі ғылыми жұмыстарыңа материал жинайсың, тәжірибе жинақтайсың. Күзге салым Алматыға оралғанда қалтамда қомақты қаржы болады. Сол кезде өзімше жомарттық жасауға мүмкіндік туады. Жер-жерден Алматыны сағынып, аңсап келген Тұрғанай мен жаны жақын құрбыларын бірге ала шығып, Медеуді аралатамын, паркті көрсетемін, кешінде кинотеатрда жүріп жатқан қызықты сеанстарға апарамын. Ыңғайы келгендей болса, мейрамханаға отырғызамын. Арақ-шарап дегенді татып алмаймыз. Би билейміз, көңіл көтереміз. Біз, сол уақыттағы менің замандастарымды айтамын, материалдық байлықты емес, рухани байлықты әуелгі кезекке шығардық. Аз ғана ақшамыз болса, кітап дүкендерін араладық. Әуезов атындағы театрда жүрген қойылымдардың ішінде көрмегеніміз кемде-кем. Ондағы басты рөлдерде ойнайтын сахна саңлақтарының бәрін дерлік танып алғанбыз. Премьерасын тамашалауға асығамыз. Себебі, қойылымның ең бір есте қалатын кезі сол. Оған автор да шақырылады. Қазақ әдебиеті мен өнерінің бетке ұстар қаймақтарының бәрін ұшыратасың. Маң-маң басып Мүсірепов келе жатады, зайыбымен. Мына тұстан Сәбең шығады, Мәриям апай екеуі. Мұхтар Әуезовті де талай рет көрдік. Қойылым соңынан спектакльді сахналаған бүкіл құрам сахна төріне көтеріледі. «Автор, автор!» деп айқайлайды, қол соғады күллі зал. Сөйтіп, сахнаға шықпасына қоймайды... * * *

Жақсы бола білгенге, жаны ізгі адам атана алғанға не жетсін! Ондай жандар қай жерде де, қандай ортада да қадірлі. Өйткені, өмірдің сәні мен салтанатын кіргізетін кісіні халық ардақтайды, алақанында ұстайды. Ол – қоғамның байлығы. Ондайлар ұлтқа да, ұлысқа да бөлінбейді. Дүйім жұртқа ортақ адам болады. Өз өмірімде сондай жандардың талайын кезіктірдім. Бірге туған бауыры болсам бір басқа, туып-өскен топырағым да бөлек. Бірақ, сол кісілер қажет жерінде болысты, қаржылық жағынан қарайласты, қызметте өсуіме ықпал етті. Қызмет дегеннен шығады, мектепті алтын медальмен бітіргенім секілді, жоғары оқу орнын да үздік аяқтадым. Қызыл диплом алдым. Ешкімді жұмыссыз қалдырмайтын заман ғой. Ең жақсы жерлерге ең әуелі балы жоғары қыз-жігіттерді жібереді. Бізбен бірге Тамара дейтін қыз да бітірді. Әкесі – министр. Мен оған ілесіп үйіне барып тұратынмын. Әкесі Михаил Григорьевич Рогинецпен әңгімелесіп, талай мәрте қатар отырып дәмдес те болдым. Қызы сабаққа онша емес. Мені жақын тартып жүретін себебі де Тамараның оқуына байланысты. Білгенімді үйретемін. Шешесі де жақсы кісі. Бір жағы әзілдеген болып, бір жағы ішкі есебі шығар: – Рахимжан, если ты будешь жениться, я с удовольствием Тамару тебе отдам, – дейтін еді. Сөйтіп, үздік бітіргеніме қарай ең бірінші жолдама маған бұйырды. Тамараның балы төмен, соған қарай комиссия мүшелерінің алдына соңына салым барды. Әкесі – министр, солай бола тұра Алматыда алып қалмай, Есікке жіберді. Қараңызшы, министрдің жалғыз қызы!.. «Әй, мұның бәрі жәй, сырт көз үшін жасалған сырғытпа тірлік қой. Әлі-ақ көрерсіңдер, ол осы жерден бір жайлы орынға жайғасады», деді бірге оқыған жолдастар. Бірақ, бәрі басқаша болды. Тамара Есік қаласы емес, арғы жағында «Қаратұрық» дейтін кеңшардағы орта мектепке барып, биологиядан сабақ беріп, жергілікті ұйғыр жігітіне күйеуге шықты. Міне, мен соған куәмін. Қазір министрлер былай тұрсын, ауданның әкімі немесе ауданның сот саласы мен прокуратурасында жүргендер сөйте ме?.. Әрине, әділетсіздікке өкінесің. Министрдің баласы – министр, генералдың баласы генерал болып жатыр. Егер сол шіркіндер атқарған ісіне лайық болса, жөн-ау. Өйткенмен мүлде олай емес қой!.. Қайран, Қадыр көкем айтқыш-ақ! «Өзгеге адал бол, өзіңе қатал бол», дейді. Басқа емес, мемлекеттік үлкен лауазымда жүргендердің адалдықтан айнып, қоғамның мүддесін жеке бастарының мақсатынан төмендетіп, тіпті мүлде ескермейтін жағдайға дейін жеткеніне Президенттің өзі күйініп, күйзеліп сөйледі. «Болашақ» бағдарламасымен білім алып келеді де, бір-бір креслоға қонжия кетеді. Ненің не екенін білмейді. Сол орында не үшін отырғанын айта алмайтындардың әбден көбейгендігінен халық қасірет шегуде», деді. Міне, сондайларға Ауыл шаруашылығы министрі болған Рогинецтің принципшілдігі үлгі-өнеге болса ғой, шіркін! * * *

Дана Ескендірден: – Сіз неге туған әкеңізден гөрі тәлімгерлеріңізді әз тұтасыз? – деп сұрапты. Сонда ол: – Әкем маған өтпелі өмірді ғана берді, ал тәлімгерлерім мәңгілікке баратын жанымды жанып, бекемдеді, – деп жауап берген екен. Әрине, әкенің орны бөлек. Әке өмірін жалғастырасың. Үміті боп жанасың, шырағы боп жарқырайсың. Ол – жалғыз, жеке-дара. Ал тәлімгерлерің көп. Олардың бірі сөзімен дем берсе, екіншісі ісімен жебейді. Мен үшін сондай орны өзгеше ағалардың бірі – Хайдар Арыстанбекұлы Арыстанбеков. Бір күні сол кісі қабылдауына шақырып, әңгімелесті. Жаңадан бір факультет ашылады екен. – Рахимжан, сен соған декан боласың, – деді бірден. Әуелгіде тосылып қалдым. Содан үндемей отыруды қолай көрмей: – Хайдар Арыстанбекұлы, егер сіз күнделікті ақыл-кеңес берсеңіз, мен болайын, – дедім. – Ақылың жетеді, тек қана батылдығың жетсе, бітті! Байқауымша, сен одан кенде емессің. Қане, осы қазір өтінішіңді жаз, – деді. Сөйтіп, тура отыз үш жасымда сайлау додасына салды да жіберді. Сонымен, көп дауыс жинап, жаңадан құрылған факультеттің жас деканы боп шыға келдім. Сол уақытта институтта қаншама факультет бар. Кілең декандар ректораттағы жиналыс, басқосуларда жиі-жиі жүздесіп қаламыз. Іштеріндегі ең жасы мен

болатынмын. Оған дейін деканның орынбасары, я басқадай қызметтер атқарғаныммен, бастапқыда «апырай, қалай болар екен?» деп жасқаншақтағаным рас. Өйткені, іргесі енді ғана қаланып жатқан факультет, ректордың сенімінен шыға алар ма екенмін дедім. Жоқ, бірте-бірте шаруамыз ширай бастады. Арада екі жыл өткенде жаңадан ашылған факультетіміз институт, тіпті қаланың жоғары оқу орындары арасында ғана емес, республика ауқымында, одан кейін бүкіл Кеңестер Одағындағы салалық білім беру жүйесінде жақсы жақтарынан жиі-жиі ауызға алынып, мақталатын деңгейге көтерілді. Міне, сол кезде ғой Хайдекеннің дүйім елдің көзінше: – Рахымжан, күнделікті көмектесіп, ақыл-кеңес беріп тұрсаңыз ғана декан боламын дегенің есінде ме? Содан бері үш жыл өтті. Сен менің ақылыма ділгер болмай-ақ, қаншама істер атқардың, біз ойламаған жетістіктерге қол жеткіздің. Осы бетіңнен танба! – деп ризашылық білдіргені. * * *

«Арыстандай арпалысып еңбектенген адамның қолына бақыт құсы өзі келіп қонады. Қуыс кеуде жазғандар ғана: «Бәрі тағдырдан!», дейді. Тағдырды қаһармандық істеріңмен жең; алда-жалда ынта-жігерің табысқа жеткізе қоймаса, онда сенің кінәң жоқ!» дейді ежелгі үнділіктер. Кандидаттық жұмысым сәтті қорғалды. Енді алдымда докторлық диссертация тұрды. Ресейлік ғалым, өзіме ұстаздық еңбегін аямаған азамат Андрей Васильевич Соколовпен келісе, кеңесе отырып, фосфорлық тыңайтқыштардың өсімдіктерге тигізетін әсері жөнінде зерттеуді арнайы тақырып етіп алдым. Іздену барысында әлемге осы сала ғылымының асқан майталман академиктері Борис Алексеевич Ягодин, агрохимияның негізін салған Андрей Васильевич Петербургский, Семен Иосифович Вольфович, Петр Михайлович Смирнов, Дмитрий Александрович Коренков, белорус ғалымы Тамара Никандровна Кулаковская, украиндық Петр Александрович Дмитриенко және басқа да ғұламалармен дидарластым, талай симпозиумдар мен семинарларға бірге қатыстық. Ондай басқосуларға көптің бірі боп қана қоймай, жасап жатқан жұмыстарым жөнінде сөз сөйлеп, баяндамалар жасадым. Ғылыми еңбегім көз алдарында екшелді. Соның арқасында 1984 жылы Тимирязев атындағы ауыл шаруашылығы академиясының ғылыми кеңесінде докторлық диссертациямды ойдағыдай қорғап шықтым. Бірақ, өкініштісі, арада екі күн өтпей әлдекімнің ВАК-қа жазған «домалақ арызы» қуанышымды судай басты. Құдай-ау, сондай алып бара жатқан мін болса екен! Бәрі іштарлықтың кесірі. Әрине, қатты қынжылдым. Қорғаған жұмысымның құнын білетін ғалымдар да «эттеген-айлады». «Рахымжан, ерегіскенде екі рет қорға!», деді. Сөйтіп, екінші рет қорғадым. «Сорлы суға тышады, боғы қалқып шығады» деген ғой аталарымыз. Әлгі арызсымақта өзінше шегелеп көрсеткен «кемшіліктердің» бәріне дәлелді жауап беріп, түгелімен жоққа шығардым. Ғылыми кеңестің мүшелері тағы да бір кісідей дауыс берді. Желдің қайдан ескенін, бәленің қай тұстан қылтиғанын ішім сезді. Бірақ, Қадыр ақын айтқандай, «Өзгені кешіре білдім, өзімді өсіре білдім». Соның нәтижесінде жауымды көбейтпей, еңбек еттім, алаңсыз жүрдім. Жүректі де, жүйкені де сақтайын дедім. Өзімнің бар саналы өмірімді өткізген қара шаңырақта ректор болмадым демесем, қызметке өкпем жоқ: мен атқармаған лауазымды орын қалмады. Зейнет демалысына шыққан соң да қадірім қашпады, агрохимия және топырақтану кафедрасында меңгеруші бола жүріп, ізімнен ілескен жастарға жетекшілік еттім. Әрбір профессор, академик мен секілді шәкірттер тәрбиелей алса, жаман болмас еді. Мәселен, осыған дейін отыз тоғыз ғылым кандидатын, он төрт ғылым докторын қорғатыппын. Солардың арасында бір шәкіртім – Ақылбек Күрішбаевтың еліміздің Ауыл шаруашылығы министрі, екінші бір шәкіртім – Андрей Леонидович Ивановтың Ресей Ғылым академиясының вице-президенті болып жүргенін, Абдулла Сапаровтың институт директоры, Сағынтай Елубаевтың университет ректоры екенін мақтаныш сезіммен ауызға аламын. Сондай-ақ кейінгі жылдары агрохимия, топырақтану, өсімдік қорғауға қатысты ғылым саласында зерттеулер жүргізіп, ғалымдық жолға түскен азаматтардың ішінен Мақтаарал ғылыми-зерттеу институтының директоры Ибадулла Үмбетов пен Шортандыдағы орман шаруашылығы орталығының директоры, академик Болат Мәжинұлы Мұқановты, Механикаландыру ғылыми-зерттеу институтының директоры, профессор Сейітқазы Қашуовты, Өсімдік қорғау ғылыми-зерттеу институтының директоры Абай Сағитовты бөле-жара айтар едім. Өзіміздің университеттегі Тастанбек Атақұлов, Әлімбай Балтабаев, Сағынбай Қалдыбаев, Қизатолла Мұхамедкәрімов секілді кафедра меңгерушісі, декан болып жүрген Раушан Рамазанова, Амангелді Үмбетов, Маржан Салықова, Алма Мәлімбаева секілді шәкірттеріммен тек қана тыңайтқыш, топырақ жағдайы емес, жалпы ауыл шаруашылығын өркендету мәселесінде қоян-қолтық араласа жұмыс істеудеміз. * * *

Жақсы сөзге жан ұйиды. Жақсы жұмыс жігерінді жаниды, жаның ләззат алады. Алдымдағы ілім-білімге баулыған ағаларымыз бен апаларымыздың сүйген ісіңмен айналыс дейтіні содан екен ғой. Иә, солайы – солай шығар. Алайда азаматтың абыройын асырып, еңбегін жандыратын ең әуелі алған жары екеніне ешкімнің айтар дауы бола қоймас. Сондықтан қай кезде де жанашырым, желеушім де, демеушім де бола білген аяулы жарымды ауызға аламын. Әйел – ер азаматтың тағдыры ғой. Бағын да ашатын – әйел, сори болатын да – әйел. Өйткені, жаман әйелді жеңу мүмкін емес. Егер мықты болса, әлемді билеген Александр Македонский әйелі Олимпианы дегеніне көндіріп, ойға алғанын істетер еді-ау! Алайда олай болмай: «Менің барлық соғыстарымның ішіндегі ең жойқыны – әйелім Олимпиамен болған соғыс», – деп жазыпты өз өмірі жөніндегі жазбаларының бірінде... * * * «Қыз кезінде бәрі жақсы, жаман қатын қайдан шығады?» деуші еді ауылдың үлкендері. Бес жылда білістік дегенімізбен, өмір – ұзақ жол. Бұл әркімге

сынақ. Соған сынбай, шыдай аламыз ба? Тұрғанай кезіккен сындардың бәрінен сүрінбей өтті. Қарағаны менің қас-қабағым болды. Күліп жүрді, ән салдырды. Бұлбұл-екеш бұлбұл да жаны жай тапқан, табиғаттың тамылжыған шуақты шағында ғана сайрайды. Жүзімнің жарқын, ойымның ашық, күлкімнің келісті болғаны – мың қыздың арасынан таңдап алған Тұрғанайымның арқасы. Ғылымның соңында жүрдім. Айлап студенттермен жолсапарлайтын, өндірістік тәжірибелерін бірге өткізетін жылдар қалды артымда. Үйге қарайтын, бала тәрбиесіне алаңдауға мұршам болмады. Сондай тығырықтың бәрінен құтқарған – Тұрғанай. Мұратымызды мәпелеп, ел қызығатындай етіп өсірді. Кейін Құдай Индирадай келінді кезіктірді. Екеуінен көрген Ақмарал, Ардақ, Кәмила есімді үш немереміз бар. Ақмаралымыз магистратурада оқыса, Ардағымыз КИМЭП-тің үшінші курсына, ал Кәмиламыз ең сүйіктіміз, өйткені, небары бес жаста. Ата мен әженің айтар әңгімелері немерелеріне көбірек ауа береді екен. Қолымыз қалт етсе, солардың арасында болуға асығамыз. Өмір өткінші. Даналар айтқандай: «Таудың өзі де бірте-бірте шөгеді, жұлдыздар да ерте ме, кеш пе сөнеді». Қалатыны – естелік. Балаларыңа жинап берген дүние – дүние болмайды. Олар да өз өмірлерін өздерінше құрып, біз өткен соқтықпалы, соқпақты өмір жолынан өтуі керек. Біз сондай тәрбие беріп едік, енді ұлымыз бен келініміздің іздерінен ергендердің кісілік келбеттерін қалыптастыра алсақ, ол да үлкен еңбек, ата мен әженің қасиетті еңбегі. «Адамдардың жасаған ісінің ең жақсысы – жақсы тәрбиелеген бала-шағасы және қиянатсыз жасаған саудасы» демей ме Мұхаммед пайғамбар (с.ғ.с.) өз хадистерінде. Сауда-саттық әулетіміздің маңдайына жазылмаған, бізге еншілісі – адал еңбек, рухани ізденістер. Бүгінгі тәуелсіз еліміздің бізден талап ететіні де – осы. * * *

Шығармашылығы келешекке кететін, қазақ өлең әлемінің көкжиегі боп желкілдеп тұратын жырларды көп жазған Қадекенді – Қадыр ағамды әрбір шумағындағы емес, әрбір тармағындағы ұйыған ойлары үшін пір тұтам. – Әй, осы Қадекең әйелдер туралы да көп жазады, – дедім бір күні «Алматы ақшамы» газетінде берген нақыл сөздеріне көз жүгіртіп. – Е, не депті? – дейді Тұрғанай. – Не депті дейсің бе? – дедім күліп. – Әйелдің бар ауыртпалық, қиыншылығын жүрегінен өткізгендей: Тағдыр дегенің бірде боран, Бірде құйын... Әйел болу дегенің сондай қиын, Сондай қиын... – депті. Бұл ойлары оған ұнап кетсе керек: – Е, сен қалай деп едің? Егер мықты болсаңдар, бір күн әйел боп көріндерші! – деді шырғып. – Ойбай, Тұраш, сенікі жөн. Қадекең екеуінді құптамай, маған не көрінді? – дедім ығына жығылған болып. – Мен енді басқа бір ойын айтайын: Жақсы әйел – татулықтың іргесі, Жаман әйел – темір торлы түрмесі. – Рас қой, Раха, үйдің үй болмағы ең әуелі әйелден. Ол қытымыр, көкайыл боп жолықса, іске олақ, салдыр-салақтығы және қосылса, ондай әйелді қай еркек жөндейді? – деп тереңдеп кетті Тұрғанай. – Еркек еркектігін жасап бір ұрар, одан кейін қол көтергендей болса, сол сәтте милицияға шағымданып айдатып жіберсе қайтеді? – Ойбай, арғы жағын айта көрме! Ондайлар өзімен кетсін... Иә, көрдік қой талайын. Сонда азаматтарын аяғанбыз. «Алғаның жаман болса, көңілің жарым» деген, сыртта керім жігітіміздің үйде пұшайман күйге түскенін көргенбіз. «Атың жаман болса, арманың кетеді; алғаның жаман болса, мейманың кетеді» демекші, не дұрыстап іше алмай, не емін-еркін көсіліп отыра алмай – кеткенбіз. Сондай бір жолы алтын ұямның табалдырығын аттай бере: – Әй, Тұрғанай, сен менің бақытым екенсің! – дегенмін. – Сен бүгін жаңалық ашқандай боп кірдің ғой, Раха-ау! – деген ол айдай жүзі шырай шашып. – Күнде осылай дегім келеді. Алайда жұмысбасты боп айтуды ұмытып кетіп жүрмін ғой, – деймін. Ол да күледі, мен де күлемін. Өлгінде ғана куә болған көңілсіз жай өз-өзінен ұмытыла береді. Лажы болса, тек қана жақсылықты ауызға алып, ізгі жүректі жандармен жиі-жиі жүздескен жөн-ақ. Олардан жан жылуын аласың, көңіл-қошын көтеріледі. Ал сондай жан өмірлік сыңарың болса ше? Бір мезет жан жарынды қолпаштап қойған да жақсы. Бұл жай көңіл үшін емес, өмір үшін қажет. Мұхаммед пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) өзі хадистерінде: «Әділ, жақсы адам әйеліне биязы мінезбен, мейірімді қарым-қатынас жасайды. Әділетсіз адам әйелдерді қорлайды, төмендетіп ұстайды. Әйелдерге жақсы, жылы сөз керек. Әйел ол сөздерді ерекше бағалайды», дейді. * * *

1960 жылы әке-шешемді қуандырайын, ел-жұртымды көрсетейін деп пойызбен жолға шықтық. Ұзақ жол. Вагонның іші көңілді. Жол-жөнекей жабырқай қоймайсың. Ып-ыстық шайымызды ішіп, әңгімеміз жарасып отырып, ара-арасында Тұрғанай «тү-у, ауылың не деген алыс еді!» деп қояды. Арғы жағы да тиіп тұрмаған жер екенін құлағына құйып, ойын үйрету үшін: «Бұл деген ең азабы ғой. Арғы жағы небары үш-ақ жүз шақырым, зу етіп жетіп барамыз» деп қоямын. «Жолдары жақсы ма?» «Керемет! Жалтыраған асфальт жол ғой. Арғы жағымызда Ресей жақын. Мәшине деген тоқтамай зулап ағылып жатады». «Жақсы болды ғой, – дейді жас балаша қуанып. – Біздің Түркістанды көрдің ғой, айналасы мидай жазық. Жазы ыстық. Жеміс-жидек, көкөнісі мол. Қысы-жазы үзілмейді, қандай рахат! Сендердің жақта да жасыл ағаш көп шығар. Табиғаты қалай?» – дейді сауал үстіне сауал қойып. «Ой, ол жағын тілмен айтып жеткізу мүмкін емес! Қаптаған көл, сулы жер. Сулы жердің нулы болатынын өзің де білесің. Көлдеріміз бірінен кейін бірі жалғасып жатады. Үсті қиқулаған аққу құс, қаз-үйректен бір арылмайды. Оралдың бүкіл орыстары сонда. Өзі, біз ондайға жоқпыз ғой, Ақкөл, Қаракөл, Шөптікөл, Жиектікөлдің рахатын көретін тек қана солар. Балығын жейді, жаз бойы жағасында жалаңаштанып қыздырынып жатады. Өздерінің әйелдері де қызық», – деп қоямын. «Тү-у, қандай ғажап жерде туғансың сен! Көлі де, шөбі де көп екен. Орман-тоғайлы өңір әдемі болады ғой», – дейді көргенше асығып. – Раханның алдайтынын қайдан білейін, – деп, сол сөзім әлі күнге дейін есіне түссе күледі. – Түні бойы жүріп, таңертең қарасақ, мидай дала. Ырымға көрсететін ағашы

болсайшы! Бір ағаш жоқ-ау, бір ағаш... «Күліп жүрсең, мысқалдап ет жинарсың; күлмей жүрсең, мысқалдап дерт жинарсың». Сондықтан күліп жүруге ілік іздеген жөн-ақ. Қазақтың туабітті табиғаты солай жаратылған емес пе? Осындай өршіл мінез, қасиетті болмасақ, біз әлдеқашан-ақ жер бетінен құрып кететін ұлт едік. Ниетіміз таза, жүрегіміз ақ. Қырық жылдық қырғыннан да, жүз жылдық жаугершілік заманнан да, алапат аштықтан да аман шыққанымыз, өсіп, көбейгеніміз осы ниетіміздің түзіктігінен. Әйтпесе, жоңғар шапқыншылығы, жоңғар қырғыны дегенді тарихтан өте жақсы білеміз. Ал ата-бабаларымыз алысып өткен, аямай жеңген сол жоңғар халқы қайда өзі, бар ма, жоқ па?.. Міне, мен соларды жеңген батыр халықтың бір баласымын ғой. Ата салтымызды ардақтаймын, дәстүрімізді сақтаймын. Өлгі бабалардан берілген киелі сезім, өршіл мінез, өжеттігімізді жоғалтып алмауымыз үшін үйде де, түзде де айта жүремін. – Әй, Раха, осы қасиетіңмен ата дәстүрін аттап кетпейтін мына мені де илкітіріп, қолыңа қондырдың-ау! – дейді әзілі аузынан түспейтін Тұрғанай. – Өзің емес пе, қолтығыма жармасқан. Қараға қыздарын бермейтін қожалардың қатып қалған дәстүрін бұзған да өзің. «Бір күн төре бола салсаң нең кетеді» дегенің есінде ме? – деймін күліп. – Ойбай-ай, оны шығарған мен емес, Ғалия жеңгем ғой. Сол кісі ғой кеңес берген... Расында, солай болған. Барған бетте, оңашалап: – Айналайын қарағым, саған жасы үлкен кісілер, аталар, апалар келгенде «қай русың?» деп сұраса, «батыстың төресімін» де. Әйтпесе бұған дейін біздер бірде-бір қызымызды басқаға ұзатқан емеспіз, – деді ақырын ғана. – Жеңгей-ау, мен қайтіп төре боламын? – деп келе жатыр едім, күлді. – Айналайын, екеуің бір-бірлеріңді қалап қосылған екенсіңдер, бақытты болыңдар. Бірақ, бүгін амал жоқ, сөйтуге тура келеді. Бетінде жазулы тұрған жоқ қой, олар бәрібір білмейді. Сөйт, қарағым... Айтып ауыз жиып үлгергенше болған жоқ, есіктен екі әже еніп келе жатты. Аmandықтан соң-ақ: – Қарағым, қай ел боласың? – деді пысықтау бірі. – Апа, мен батыстың төресімін. – Е, айналайын, төре екенсің ғой. Жақсы екен, қасиетті тұқымнан екенсің, – деп екінші әже оны құптап, оған өзгелері қосылып, мәз болған...
* * *

– Әй, Раха, сенің мінезіңмен тұру қиын-ау, қиын, – деп басын шайқайды Тұрғанай. – Иә, не болыпты? Өз мінезім өзіме ұнайды. Мен басқаша бола алмаймын, – деймін мен. – Басқаша бола алмайтынына көз де, көңіл де сенді ғой. Сол мінезіңнің қиын екенін, құйын екенін айтам дә... Әп-сәтте шат-шәлкей боласың. Екі аяғымызды бір етікке тығып, тіпті отырарға жер қалдырмай кетесің. Содан кейін төрт-бес минут өте ме, өтпей ме, түк болмаған адамдай өзгеріп шығасың. Мені қойшы, «үйреніскен жауыңмын», басқаларға ауыр тиеді. Әй, мына кісінің мінезі қандай дейді ғой... – «Әй, мен өзім де қумын ғой» депті ғой біреу. Сол айтқандай, мен ондайларға мінезімді алдыртпаймын, – деп аха-халап күлемін. Адам жайдан-жай ашулана ма? Оған бір себеп болады. Содан шыдай алмай мінез көрсетіп қояды. Мына мен де сондаймын. Ашуым аяқ астынан. Бір жақсысы, қайтуым тез. Артында із қалмайды. Енді күнделікті тірлікте, жұмыстың барысында ондай-ондай бола береді емес пе? Әрине, оған үйренбеген адамға ауырлау әсер ететіні рас. Әуелгіде Тұрғанай да сөйтіп ауырлаған. Бірақ, қашанғы үнсіз қала берсін? Өйткені, кей-кейде жазықсыздан-жазықсыз күйдіретін болсам керек. Ол да күйіп кетіп сөз қайтарады. Өлгіндей көрініс бір-екі рет қайталанғаннан кейін: – Түреке, Түреке, сен жағаласпай қоя тұршы. Мен ұрсып бітейін. Ашуымды сарқып тауысайын, – деймін. Ол күледі. – Енді жетпегені сенің «сценарий бойынша» ұрсуың еді, – дейді. Дейді де жата қалып күледі. Онысы шамыма тиеді. – Әй, сен мен ұрысқанда неге күлесің? – Сені күліп жеңбесем, ұрсып жеңе алмайтын болдым ғой, Раха-ау! – дейді. Ал осыдан кейін күлмей көр! Әй, оқырман бауырым, бұл екеуі күні қазір де өстіп ұрса береді екен дей көрмеңіз. Ол осыдан жиырма-отыз жыл шамасы бұрынғы оқиғалар ғой. Бүгінде ұрсуға уақыт жоқ. Арамызда тек қана «сіз» бен «біз» саясаты орныққан. Дегенмен, оқта-текте еске түссе, өз-өзімнен күлемін. Себебі, әлгі ұрысқаннан кейін: «Әй, Түреке, саған ұрысқаным қандай жақсы болды. Сені бұрынғыдан да жақсы көріп кеттім. Тағы да ұрсып-ұрсып алайыншы», деймін. Ол бұл сөзіме күледі, мен қосыла күлемін. Тұрғанайдың мінезі орнықты, маған қарағанда салмақты. Сөздері жұмсақ, кісі көңіліне қарағыш және кешірімшіл. Сондықтан да мен ашу шақырсам, ол басу айта алады. Сөйтіп, бір шаңырақта тепе-теңдік сақтап, алтын тойымызға жараса жұптасып жеткен жайымыз бар, аяулы оқырман. Мен батыстың жігіті едім. Тұрғанай оңтүстіктің сылаңдаған сұлуы болатын. Әсем Алматы екеумізді табыстырды. Бақытымыздың бесігі болды бұл қала. Өстік, өндік, өрбідік. Елу бес жылға жуық өміріміз Алатаудың бөктеріндегі сәнді қалада әдемі өтті. – Біз бақыттымыз, – дейді ол. – Иә, бақыттымыз, – деймін мен. – Раха, бұған дейін аялап келіп едің, енді алдап кетпейтін шығарсың? Жастық шақ кетті жылыстап. Көз тігеді дейтін қыздардың да қатары азайды. Көпірден өттік, – дейді кейде әдемі әзілімен шымшылап... – Сенің осындай әзілің үшін рахмет, Түреке! Азаматым деп әрдайым алға салып жүретін көңілің үшін де разымын. Арайлап атқан әрбір таңға қуанатын, күлімдеп шыққан күміс күнге сүйінетін жандармыз ғой. Алла саған да, маған да амандығын берсін! – деймін. – Иә, жаным, әманда аман болайық! Алла балалардың жаманшылығын көрсетпесін! – дейді бақытымның бақ құсы.

Академик Рахымжан ЕЛЕШЕВ,

22.12.2010

<https://egemen.kz/article/bakytymnyn-bak-kusy>

ОЧЕРК О НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДОКТОРА ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОРА ХАМЗИНА АМАНГЕЛЬДЫ ШАПИЕВИЧА

Июнь 2018 года ознаменован особым событием в юридической науке Казахстана – доктору юридических наук, профессору Инновационного евразийского университета Амангельды Шapieвичу Хамзину исполняется 70 лет. В преддверии его дня рождения отметим о его профессиональном и научно-педагогическом вкладе в строительство светского и правового государства.

Амангельды Шapieвич Хамзин родился 9 июня 1948 года в селе Железинка Железинского района Павлодарской области. В 1980 году окончил юридический факультет КазГУ им. С.М. Кирова.

В 2001 году защитил диссертацию «Система источников трудового законодательства Республики Казахстан» на соискание ученой степени кандидата юридических наук, а в 2010 году докторскую диссертацию на тему «Международно-правовые основы обеспечения социально-трудовых прав человека в Республике Казахстан».

Высшим аттестационным комитетом РК в 2002 ему присвоено ученое звание «доцента», а в 2017 году – «профессора» по специальности «правоведение».

Имя профессора А.Ш.Хамзина в отечественной юриспруденции связано с научными разработками в сфере трудового права и права социального обеспечения. Он внес значительный вклад в комментировании, корректировке норм законодательства в данной сфере, а также принимал участие в законопроектной деятельности, в разработке научных принципов составления нормативных правовых документов и их соответствия ежедневной практической деятельности юриста.

Трудовую деятельность начинает задолго до получения высшего образования – с 1965 года. Сначала работает автоэлектриком, шофером в Железинской автобазе, затем инструктором Железинского райисполкома, заведующим организационным отделом Железинского райкома ЛКСМ Казахстана.

Он был талантливым студентом и блестящим организатором, так, на протяжении всего обучения на юридическом факультете КазГУ возглавляет профком факультета и становится

командиром студенческих строительных отрядов. Вскоре ему поручена должность командира районного штаба студенческих строительных отрядов университета. В то время – это был уникальный случай, когда студента 4 курса единогласным решением ректора, парткома, профкома и Комитета комсомола назначили на такую должность, которую занимали обычно авторитетные преподаватели.

После окончания университета, несмотря на предложения руководства университета остаться в КазГУ, начинает трудовые будни по своей специальности. Был направлен на работу в Ильичевский районный народный суд г.Павлодара в качестве стажера. С данного периода вся оставшаяся жизнь Амангельды Шапиевича будет связана с судебной системой Казахстана.

Он будет стремительно расти по профессиональной лестнице и более 30 лет проработает на руководящих должностях в различных регионах Казахстана: судьей Иртышского района, председателем Успенского районного народного суда Павлодарской области (1980-1987), председателем Ильичевского районного народного суда г.Павлодара (1987-1992), председателем Павлодарского областного Арбитражного суда (1992-1995), председателем судебной коллегии Павлодарского областного суда (1995-1996), председателем Тургайского областного суда (1996-1997), начальником Департамента юстиции Восточно-Казахстанской, Акмолинской областей и г.Астаны (1997-1999), директором Департамента Министерства юстиции РК (1999-2001), заведующим сектором судов и органов юстиции государственно-правового отдела Администрации Президента РК (2001-2002), председателем суда Жетысуйского района г.Алматы (2002-2004), председателем суда Сарыаркинского района г.Астаны (2004-2007), председателем Павлодарского городского суда №2 (2007-2012).

Однако аналитический ум, критический взгляд на теоретическую разработку законов и природное стремление А.Ш.Хамзина к исследовательской деятельности, многолетнее научное общение и консультации с выдающимися учеными Казахстана и зарубежья, позволяют ему одновременно с практической работой судьи осуществлять и научный поиск – предлагать собственные тезисы о той или иной проблеме, писать статьи и комментарии о недостатках существующих нормативных документов, исходя из собственного опыта ежедневной работы, предлагать научной общественности различные пути по совершенствованию норм законодательства.

В разные годы свою основную должность А.Ш.Хамзин совмещает с педагогической деятельностью – преподает в Инновационном евразийском университете, Евразийском гуманитарном институте, где в аудитории он мог апробировать практику работы в судебной сфере, сопоставляя с теоретическими знаниями в данной области. Он любит молодежь, общаться с ними и спорить, любит находиться там, где кипит жизнь.

С 2012 года, выйдя в почетную отставку с должности судьи, всецело посвящает себя подготовке высокопрофессиональных юристов-правоведов, научных и научно-педагогических кадров высшей квалификации. Всего через месяц после отставки избирается председателем Попечительского совета Инновационного Евразийского университета и заведующим кафедрой «Права и истории» данного университета. Все свои силы и богатый жизненный опыт сегодня он вкладывает в развитие науки и образования – в просвещение молодого поколения.

Амангельды Шапиевичем Хамзин по праву считается основателем научной школы «Теоретические и практические проблемы трудового права и права социального обеспечения: международные и национальные основы», а недавно избран академиком Казахской академии образования.

До настоящего времени им опубликовано более 120 научных трудов на русском, казахском, английском языках, которые посвящены проблемам международного и национального трудового права, права социального обеспечения. Спектр разрабатываемых им научных проблем весьма широк и интересен, в частности, к ним относятся: исследование идей, принципов, потенциала Конституции Республики Казахстан, их реализация в социально-трудовых отношениях, социальном, трудовом законодательстве; становление, развитие и совершенствование системы судебной власти в Казахстане; применение в теории и практике

Трудового кодекса Республики Казахстан; исследование механизмов обеспечения режима законности в трудовых и социально-обеспечительных правоотношениях; исследование международно-правового механизма обеспечения социально-трудовых прав человека; научное обеспечение социальной реформы, направленной на становление социально организованного государства.

Таким образом, его труды в виде монографий, статей, учебников и пособий сыграли значительную роль в становлении и развитии трудового права и права социального обеспечения Республики Казахстан.

Можно здесь привести лишь некоторые труды профессора А.Ш.Хамзина, которые имеют особую научную ценность:

- Методы правового регулирования труда: Монография. – Бишкек: ИД «Просвещение», 2002. – 340 с.

- Трудовое право Республики Казахстан: Учебник для вузов. – Астана: Атамұра, 2004. – 594 с.

- Право социального обеспечения Республики Казахстан: Учебник для вузов. – Алматы: Изд-во «Арман-ПВ», 2006. – 368 с.

- Источники трудового законодательства Республики Казахстан: Учебное пособие для вузов. – Астана: ИП Сытина, 2011. – 254 с.

- Формирование гражданского правосознания в современном казахстанском обществе: состояние и перспективы: Коллективная монография. – Павлодар: ИнЕУ, 2013.- 136 с.

- Проблемы деятельности государства по обеспечению социальных прав человека в Казахстане: конституционно-правовое исследование: Монография. – Астана: ИП Сытина, 2016. – 386 с.

- Международно-правовые основы обеспечения социально-трудовых прав человека в Республике Казахстан: Монография. – Астана: ИП Сытина, 2016. – 292 с. и мн. др.

В трудах А.Ш. Хамзина анализируется обоснование системы источников трудового права, определяется роль и значение международных источников права в формировании отечественного законодательства, рассматриваются вопросы обеспечения прав человека на основе универсальных стандартов труда. Он является автором нескольких статей, опубликованных в журналах из базы Scopus и журналах, имеющих по данным информационной базы компании Томсон Рейтер ненулевой импакт-фактор. Это еще раз убеждает об актуальности исследований А.Ш.Хамзина на уровне мировой юриспруденции. Отметим, что оценка его научной продуктивности подтверждается Индексом Хирша (h-index) – 3,0.

В вузе А.Ш.Хамзин разработал программу и читает лекции по таким дисциплинам, как «Суд и правосудие», «Право социального обеспечения», «Трудовое право», «Несудебные практики и альтернативные способы разрешения конфликтов» и др. Кроме того, осуществляет руководство дипломными, магистерскими и докторскими диссертациями в Инновационном евразийском университете.

Как блестящий организатор научного пространства, он является председателем международных научно-практических конференций, ежегодных научных семинаров для практикующих юристов, научно-методических семинаров для ППС Павлодарских вузов, а также был руководителем ряда прикладных исследовательских проектов, например: «Соотношение национального права Республики Казахстан и международного права в условиях развития интеграционных процессов» (2013-2016), «Имплементация международно-правовых норм во внутригосударственное право Республики Казахстан как условие дальнейшей демократизации институтов государства и общества» (2015-2019) и др.

Научные вершины не сразу ему поддавались: для того, чтобы созреть как исследователь и стать состоявшимся ученым он очень много работает над собой. Каждый его теоретический труд – результат личной дисциплинированности и научной организованности Амангельды Шапиевича. Благодаря его человеческой порядочности и честности, ему доверяли только ответственные и высокие должности в государственных органах. Отмечая о своем личностном

становлении, он всегда с благодарностью вспоминает своих учителей жизни – преподавателей КазГУ и первых наставников в судейской карьере.

Следует отметить, что самый тяжелый период его работы выпадает на 90-е годы. Он в расцвете своих сил встречает эру Независимости и вместе с коллегами по цеху приступает к созданию нового, Независимого Казахстана. Амангельды Шапиевич также был вовлечен в строительство молодой столицы и кроме своей должности судьи руководил строительством нового здания Министерства Юстиции в Астане.

В настоящее время он живет и работает в городе Павлодар вместе со своей верной спутницей жизни – Надеждой Ивановной. У них трое детей и девять внуков, которые пошли по стопам папы и бабушки и не менее талантливы, чем он.

От имени своих коллег и профессорско-преподавательского состава КазНПУ имени Абая, желаю профессору Амангельды Шапиевичу крепкого здоровья, благополучия в семье, творческого вдохновения и сил для реализации новых научных проектов!

Майнура Бурибаева
член Научно-экспертного совета Ассамблеи народа Казахстана,
кандидат филологических наук, доцент
ЕНУ имени Л.Н. Гумилева

АБЫРОЙ БИЙГІНДЕГІ АЛАУХАНОВ

Кімді болмасын, алға жетелейтін де, елі мен жұртына кеңінен сыйлы етіп төрге шығаратын да адал еңбек. Өтемін ешкімнен дәметпей-ақ, маңдай терінді сорғалатып жүріп жұмыс істесең, атақ пен абырой түптің түбінде сені өзі іздеп табады. Ел еңсесін түсірмеуге өздерінің биік адамгершілігімен, табандылығы әрі алмас қылыштай әділдігімен керемет әсер ететін маңдайы даладай жазық, жүрегі сол даладай кең нар тұлғалы азаматтар қашан да болған. Өзінің қажыр-қайратының, еңбегінің арқасында талай белестерді еңсеріп келе жатқан атпал азаматтың бірі әрі бірегейі – бүгінгі әңгіменің кейіпкері Есберген Алауханов.

Өмір жолы бай, адал қызметі ұрпаққа үлгі, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, Мәдениет қайраткері, Қазақстан Жазушылар және Журналистер одағының мүшесі, заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан ұлттық ғылым академиясының құрметті академигі, Халықаралық еуразия телевизиясы және радиосы академиясының академигі және Халықаралық психологтар академиясының академигі криминолог-ғалым Есберген Алауханов – 60 жаста толды.

«Егін екпесең – жерге өкпелеме, еңбек етпесең – елге өкпелеме» деген тәмсіл Есбергеннің өмірлік ұстанымына айналды. Мектепті бітірісімен ол кісі Қызылорда облысы Жаңақорған ауданы «Красная звезда» ауылында трактор бригадасының есепшісі болып еңбек жолын бастады. Ол оқуға деген ынтасын да бір сәт ұмытқан жоқ. Сондықтан ол сонау мектеп қабырғасында жаздырып оқитын «Литературная газета» және «Новое время» журналдарын жанынан тастаған емес. Мектепті бітірген соң, Ленинград университетінің шығыстану факультетіне оқуға түсуі, 3-курсан әскер қатарына екі жылға кетуі – өз алдына бір тарих. Алғырлығының арқасында Ташкент мемлекеттік университетінің заң факультетін, Саратов жоғары милиция мектебін, Қазақ-түрік халықаралық университетінің Экономика факультетін бітіріп, кейін Сарыағаш аудандық халық сотында сот мәжілісінің хатшысы қызметін атқарып, құқық қорғау саласына бет бұрды.

Сол аудандық мекемелерде заңгер, тергеуші, Әділет министрінің кеңесшісі болды. Сарыағаш аудандық халық сотының төрағасы, Оңтүстік Қазақстан облыстық сотының қылмыстық істер алқасының төрағасы, Шығыс Қазақстан облысы Әділет басқармасы бастығы, осы облыстың және Маңғыстау облысының қаржы полициясының бастығы, Халықаралық Қазақстан криминологиялық клубының президенті, Жоғарғы сот ғылыми-консультативтік кеңесінің мүшесі тәрізді жауапты қызметтерді абыроймен атқарды.

Есберген қатардағы еңбеккерден мемлекеттік деңгейдегі лауазымды қызметтерге дейін өсіп, елдің жүгін арқалап, ұлттың мүддесі үшін аса үлкен жауапкершілікпен нақты жұмыстар істеді. Тіл, тарих, мәдениет мәселелеріне атсалысуды тек қызметтік қана емес, сонымен бірге, өзінің азаматтық парызы, борышы деп ұғынып, тұрақты түрде әлеуметтің рухани сұранысына қажетті мәдени шаралардың ортасынан табыла білді. Мәселен, Алаухановтың мемлекеттік қызметте жүріп, қоғамдық негізде Шығыс Қазақстан облыстық «Қазақ тілі» қоғамының төрағасына сайлануы, оның ұйымдастыруымен 12 ақпан 2003 жылы Өскемен қаласында Қазақстан және шетел ғалымдарының қатысуымен «Мемлекеттік тілдің даму барысы туралы» тақырыбында өткізілген халықаралық ғылыми-практикалық конференция соның айқын куәсі іспетті. Сондай-ақ ұлы ұстазы, академик Салық Зимановтың 95 жасқа толуына байланысты Астана қаласында «Академик Зиманов – ғалым, азамат және ғылым абызы» атты тақырыпта өте жоғары деңгейде өткен дөңгелек үстелдің ұйымдастырушысы әрі жүргізушісі болды. Бұл игі шаралар қоғамдық негізде, ешкімге салмақ салмай, өзінің демеушілігімен жүзеге асырылғанын айтқан жөн.

Ақпарат кеңістігіндегі журналист һәм жазушы Есберген Оразұлының да алар орны бөлек. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Журналистика факультетінің деканы ретінде ол кісінің ел үшін еңбек ететін ақпарат саласының мамандарын тәрбиелеу, дұрыс бағытқа салу, «Қазақстанның ғылымы мен өмірі» халықаралық журналының бас редакторы ретінде жас мамандардың кәсіби біліктіліктерін арттыру жолындағы еңбегі өз алдына бір төбе.

Осы ретте, Есберген Алаухановтың ғылыми жетекшілігімен 5 докторлық және 20-дан астам кандидаттық диссертациялар қорғалғанын атап өткен жөн. Есберген Алауханов 300-ден астам ғылыми

жұмыстарының, оның ішінде 20-дан аса монография мен ондаған оқулықтардың авторы. Есберген Оразұлының 2005 жылы монографиялары және «Криминология» оқулықтары Санкт-Петербург, Мәскеу қалаларында жарық көрді. Жалпы, Есберген Оразұлының ғылыми еңбектерінің түйіні «заңнан қорыққаннан ғана емес, заңды сыйлағаннан қылмыс жасамайтын деңгейге жетсек, онда атымыздың алысқа шабары сөзсіз» дегенге саяды.

Негізі, ол не нәрсені болса да қайнаған өмірдің өзінен алады, көңіліне түйгенін жазады, өзгелердің азаматтығын паш етеді. Өзіне ғана тән ізденістердің нәтижесінде, Есберген Алауханов «Ажалдың түсі», «Қасиетті мекендегі қала» және өзге де көркем шығармаларын, таңдамалы аудармаларын өмірге әкеліп, оқырманының ықыласын иеленді. Әсіресе, заң ғылымдарының патриархы, қазақ заңдарының алыбы, кезінде Қаныш Сәтбаевтың сүйікті шәкірті атанған, мемлекет және қоғам қайраткері, атақты академик Салық Зиманов туралы «Ғылымдағы ғасыр абызы» атты жинағын зиялы қауым өте жылы қабылдады.

Есберген Оразұлының әр сөзі, әр баяндамасы, мақалалары қазақ мемлекетінің нығаюын, ішіміздегі тұрақтылықтың сақталуын, мүдде мен құқықтың бұзылмауын мақсат тұтады. Сондықтан ол еліміздің ішкі және сыртқы саясатын үнемі қолдап отырады.

Президент Н.Назарбаевтың 2011 жылғы президент сайлауында әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде №186-сайлау учаскесінің төрағасы болуы және аталмыш сайлауды 98% дауыс беру көрсеткішіне қол жеткізіп, зор абыроймен атқаруы соның бір жарқын көрінісі іспетті. Алпыс деген асқаралы биікке шыққан сәтінде де тек жасампаздық идеяларды бірден бір таратушы әрі насихаттаушы қалпын сақтап келеді. Әрі мұнысы үшін кейбір «қайраткерлердей» азды-көпті беделін өз мақсатына тиімді жұмсауға ешқашан ұмтылған емес. Ол үшін ең басты әрі қымбат атақ – халықтың сенімінен шығу. 1999 жылы №57 Сарыағаш сайлау округы бойынша Парламент Мәжілісіне депутаттықа ұсынылуы, «Ерен еңбегі үшін», «Конституцияға 10 жыл», «Конституцияға 20 жыл» медальдарының иегері атануы Есберген Алаухановтың сол сенімді толық ақтап отырғанының жарқын көрінісі екенін атап өткен жөн.

Кенжеболат Жолдыбай,
«Құрмет» орденінің иегері
[HTTPS://AIKYN.KZ](https://aikyn.kz)

Уважаемые друзья!

31 мая - 1 июня 2018 г. на базе юридического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова проходит XI Российский конгресс уголовного права на тему "Обеспечение национальной безопасности - приоритетное направление уголовно-правовой, криминологической и уголовно-исполнительной политики".

Конгресс посвящен памяти доктора юридических наук, профессора Владимира Сергеевича Комиссарова. Работа Конгресса организована по секциям "Уголовное право", "Криминология", "Уголовно-исполнительное право" и "Международное и зарубежное уголовное право". В работе Форума участвуют ведущие научные и практические работники, преподаватели вузов Российской Федерации, стран ближнего и дальнего зарубежья. На пленарном заседании форума поблагодарили за международное сотрудничество известного Казахстанского ученого-криминолога Есбергена Алауханова за спецвыпуск журнала посвященный проф. Комиссарову В.С. и также поздравили с юбилеем и вручили адресат от кафедры МГУ и Кубанского госуниверситета, пожелав творческих успехов!

31 мая и 1 июня 2018 мая в МГУ им. М.В.Ломоносова состоялся XI-ый Российский конгресс уголовного права, посвященный памяти доктора юридических наук, профессора Комиссарова Владимира Сергеевича.

Глобальный юридический форум под общим названием «Обеспечение национальной безопасности – приоритетное направление уголовно-правовой, криминологической и уголовно-исполнительной политики» объединил 219 ведущих научных и педагогических работников, преподавателей ВУЗов из 13 стран мира, в том числе 88 докторов юридических наук (из них 26 докторов наук и кандидатов наук из-за рубежа) и свыше 100 кандидатов юридических, педагогических, филологических наук.

На пленарном заседании участники почтили память выдающегося российского ученого Комиссарова В.С., а также выступили первый заместитель председателя Комитета Совета Федерации по конституционному законодательству, правовыми судебным вопросам, развитию гражданского общества, д.ю.н., профессор, заслуженный юрист РФ, член Бюро президиума Ассоциации юристов России Александров А.И., профессор криминологии Факультета уголовной юстиции и безопасности Мариборского университета (Словения), Президент Европейского общества криминологии, д.ю.н., профессор Мешко Горазд, заслуженный юрист РФ, к.ю.н., профессор, главный редактор журнала «Наркоконтроль» Федоров А.В., профессор Саратовской государственной юридической академии, д.ю.н., профессор Лопашенко Н.А., профессор Вильнюсского государственного университета (Литва), д.ю.н., профессор Прапьестис Йонас, PhD, профессор, Школа уголовной юстиции Мичиганского государственного университета (г. Ист Лансинг, США) Налла Махеш Кумар, профессор Академии управления МВД России, д.ю.н., профессор, заслуженный юрист РФ Гаврилов Б.Я.

В рамках Конгресса состоялись заседания секций: «Уголовное право. Общая и Особенная части», «Криминология и криминологическая политика», «Уголовно-исполнительная политика и уголовно-исполнительное право», «Международное и зарубежное уголовное право», а также подсекции «Modern security threats and criminal law: challenges of digital world» (рабочий язык - английский).

Особым событием стало выступление заслуженного деятеля Казахстана, доктора юридических наук, профессора, Президента Международного казахстанского криминологического клуба, главного редактора международного научно-популярного журнала «Наука и жизнь Казахстана» Алауханова Есбергена Оразовича, который презентовал спецвыпуск рецензируемого периодического издания, посвященного памяти доктора юридических наук, профессора Владимира Сергеевича Комиссарова.

В нем биографические материалы о Комиссарове В.С. от имени кафедры уголовного права и криминологии МГУ представили и.о. зав.кафедрой, д.ю.н., доц. В.Г.Степанов-Егиянц, к.ю.н., доц. А.А.Матвеева, асс.О.В.Костылева, асп.В.В.Есина.

На пленарном заседании форума известный криминолог Алауханов Е.О. подчеркнул, что Комиссаров В.С. был близким другом ученых Казахстана, внес бесценный вклад в развитие международного научного сотрудничества.

Модератор форума и.о. зав.кафедрой МГУ им.Ломоносова Степанов-Егиянц В.Г., а также Вице-президент Российского конгресса уголовного права, д.ю.н., профессор Коняхин В.П. выразили искренние слова благодарности и вручили поздравительный адрес от руководства МГУ им.Ломоносова и Кубанского государственного университетов по случаю знаменательной даты – 60-летия Алауханова Есбергена Оразовича, пожелав новых творческих успехов.

Данное событие стало ярким свидетельством прочных научно-творческих связей и личной человеческой дружбы между учеными-юристами Казахстана и России.

И в этой сфере безусловным и авторитетным лидером является Алауханов Е.О., который на одном из предыдущих конгрессов провел блестящую презентацию своих фундаментальных трудов, организовал и провел ряд серьезных совместных форумов в Республике Казахстан, повышая престиж отечественной науки на международной арене.

ЗАНТАНУ

Накипов Б.И.

д.ю.н., профессор, Международный Казахско-Турецкий Университет имени Х.А.Ясави,
«Заслуженный работник МВД РК»

АЛЬТЕРНАТИВНОЕ РАССМОТРЕНИЕ БИОТЕРРОРИЗМА В КАЧЕСТВЕ АКТА АГРЕССИИ

Резюме. На сегодняшний день массовый акт агрессии вроде терроризма является достаточно популярным и актуальным направлением современной юриспруденции в области уголовного права. Следовательно, не менее значимым является детальное исследование и такового направлений терроризма как биотерроризм, которому и посвящена настоящая статья. Рассматривая биотерроризм в качестве одного из наиболее опасных преступлений, нельзя не принимать во внимание и разного рода манипуляции, которые по природе своей могут гипотетически являться элементами биотерроризма и даже содержать состав преступления, за которые может существовать определенного рода ответственность.

Summary. Nowadays, a mass act of aggression such as terrorism is quite a popular and relevant area of modern jurisprudence in the field of criminal law. Consequently, no less significant is the detailed study of such areas of terrorism as bioterrorism, to which this article is devoted. Considering bioterrorism as one of the most dangerous crimes, one can not ignore all sorts of manipulations that by their nature can be hypothetically elements of bioterrorism and even contain a crime for which a certain kind of responsibility may exist.

Ключевые слова: патогены, штаммы, возбудители, биосфера, экстремофилы, аминокислоты, теневая среда, агрессивный материал, культурный фонд, микроорганизмы, химическое оружие, биологическое оружие, обрушение, генетический материал, эмбрионы.

В настоящее время в качестве биотерроризма принято понимать, конкретно определенное общественно опасное противоправное деяние, результатом которого является массовое заражение или отравление большого количества людей. Однако, насколько справедливо таковое суждение, учитывая неопределенность характера, типа, стадий и других характеризующих элементов биотерроризма?

Методологически настоящий вопрос можно рассмотреть в соответствии с классической схемой классификации преступления, которое предполагает объект, субъект, а так же объективную и субъективную сторону. Однако, недостаточная изученность такового повышает вопрос применения западной методологии классификации действия посредством по ступенчатого обозначения компонентов, в соответствии с которым в первую очередь определяется понятие, идентифицируются цели, затем субъекты, затем сам рассматриваемый объект и после устанавливается причинно-следственная связь.

Рассматривая биотерроризм в качестве массового акта агрессии, принято понимать использование биологического оружия в целях причинения вреда жизни и здоровью мирного населения [1]. Настоящее включает использование особо опасных патогенов, штаммов, микроорганизмов, ядовитых химических соединений и других возбудителей в преступных целях [2]. Однако, появляется вопрос, что можно характеризовать в качестве преступного деяния? Какие элементы манипуляций? Для чего обычно используются таковые элементы?

Следовательно, в качестве первого элемента следует обозначить эквивалент преступности цели использования таковых возбудителей умышленно. В основном, теоретически, исследования отмечают в качестве цели биотеррора дестабилизацию общества через обрушения, истощения ресурсов системы здравоохранения конкретной государственной территориальной единицы воздействием на традиционную местную биосферу конкретно определённых микроорганизмов страны [3].

Причинение вреда экономике государства посредством применения особо опасных возбудителей с целью причинения вреда здоровью населения, проживающего на конкретной территориальной единице, что гипотетически может понизить коэффициент полезного действия кадровых ресурсов

трудящихся на плантациях, фазендах, фермах, промышленных секторах так же можно отнести к цели биотерроризма. Так же это предполагает в качестве рычага на политической арене, конкурентной войне организаций, а так же фармацевтическом рынке.

Дестабилизация общества является стабильным элементом цели большинства оппозиционных политических групп, где в качестве основного орудия агрессивного воздействия на фигурантов или режим представители движения могут гипотетически применить элементы особо опасных возбудителей в своих целях [4].

Удар по экономике так же не является исключением, который так же изобилует определенными элементами применения особо опасных возбудителей в качестве инструмента по ликвидации определенных сельскохозяйственных культур с целью уничтожения урожая или поголовья, которое может принести к ухудшению экономического состояния региона. Известны случаи, когда злоумышленники применяют штаммы временного ухудшения показателей здоровья рабочих предприятий для появления скандала относительно условий работы [5].

Политический рычаг в основном имеет альтернативу применения для шантажа, вымогательства и манипуляций на политической арене посредством заражения фигурантов одной действующей фракции и продвижения интересов другой действующей фракции посредством ультиматума предоставления антидота при условии выполнения определенных требований [6].

Инструментом конкурентной борьбы нередко оказываются некоторые элементы опасных биосфер, которыми гипотетически могут являться не только микробы, штаммы, бактерии, но и насекомые. Известны случаи, когда саранчу специально заносили в определенный регион с целью ликвидации урожая одного действующего предприятия другим. Необходимо отметить так же степень размножения саранчи, которая по биологическим данным отмечается как крайне высокая [7].

Ликвидация фармацевтических объектов. Чаще всего на рынке препаратов и биологически активных добавок нередко конфликтные случаи, в которых конкуренты используют факторы противодействия тому или иному препарату, которые могли бы дискредитировать препарат на рынке. Учитывая развитость формулярной системы таковое вполне закономерно, так как это предполагает государственное выделение средств на использование в регионе конкретного препарата [8].

Проанализировав детально умышленное применение потенциально опасных биологических сфер в преступных целях, следует так же рассмотреть и нечаянное причинение вреда жизни или здоровью граждан посредством использования таковых биосфер, которое включает преступную небрежность и преступную самонадеянность.

Преступная небрежность при работе с таковыми потенциально опасными биосферами заключается в злоупотребление техникой безопасности при работе с потенциально опасными штаммами, патогенами, микробами и организмами. Настоящее включает халатность, нелегальные эксперименты, бесконтрольность исследований и другие факторы, являющиеся причиной причинения вреда жизни и здоровью населения [9].

Преступная самонадеянность можно гипотетически предположить в проведении клинических экспериментов адаптации биосферы, где теневые исследователи понимают степень опасности таковых организмов, принимают во внимание возможность распространения, но без определенных оснований надеются контролировать распространение [10].

Таким образом, можно обозначить, что не только намерение причинить вред жизни и здоровью населения конкретной государственной территориальной единицы является основной целью акта биотерроризма, но и побуждения так же играют ключевую роль, которыми могут быть политические, экономические, социальные, религиозные, военные и другие побуждения.

Обозначая субъектов использующих потенциально опасные биосферы так же нельзя отнести их к категории биотеррористов, так как большинство исследователей, в том числе и вольных экспериментаторов, трудятся в своих лабораториях для достижения благородных целей, которыми является спасение видов флоры и фауны, повышение урожайности культур, разработка вакцин, борьба с неизлечимыми заболеваниями и другие [11]. В частности это утверждение закономерно. Тем не менее на рынке электронно-цифрового пространства, включая электронные аукционы, маркеты и другие порталы уже находятся в достаточно широком обороте вся техника позволяющая манипулировать с биосферами. Так, за вполне приемлемые цены можно приобрести сиквенаторы, 3D атласы, микроволновые нагреватели и другие товары, которые позволяют проводить манипуляции с генами. Сами образцы так же доступны на рынке [12].

С одной стороны это является большим плюсом развития науки в целом. Юридически можно обозначить, что для участия в каких либо грантовых исследованиях в первую очередь анализируется задел участников, в соответствии с которым большое внимание уделяется уровню исследованности и

достигнутом участника, подающего заявку [13]. Это является централизованным правилом абсолютно для всех исследований, финансируемых государством. С другой стороны некоторые исследователи могут распространить и выпустить за пределы лаборатории какой-нибудь штамм по неосторожности, что является потенциально опасным фактором классификации его действия в качестве биотерроризма [14]. Следовательно, ученый, который потенциально может совершить прорыв в науке и решить одну из наиболее актуальных и важных задач тысячелетия может быть обвинен в акте терроризма и привлечен к уголовной ответственности по самым строгим градациям уголовного законодательства, что так же является несправедливым. Другое дело уровень государственного контроля со стороны уполномоченного органа по науке [15]. Нельзя обложить высокими налогами научную деятельность, лицензировать ее и применять какие либо санкции от научной деятельности, так как это серьезно задержит прогресс в регионе [16]. Но мониторинг информации научных исследований является одним из самых актуальных вопросов контроля не только науки, но и вопросов национальной безопасности, который на сегодняшний день отмечается на низком уровне [17]. Практически государственный сектор мало осведомлен об уровне технического прогресса, так как основным мерилем науки является индекс наукометрической базы [18]. Это является верным для развития науки, но не для контроля и предотвращения угроз национальной безопасности. На примере Соединенных Штатов Америки можно заметить, что в этих целях функционирует ЦКЗ (Центр по контролю заболеваний), которое занимается мониторингом не только инфекций, но и уровнем стабильности традиционной биосферы, при которой сохраняется баланс между флорой и фауной [19]. Это включает и анализ сельскохозяйственных мероприятий, исследование уровня пыльцы в воздухе, показатели здоровья граждан и домашних животных, отслеживание за популяциями некоторых видов животных, птиц, насекомых и другие мероприятия [20]. В некоторых других государствах вопрос по контролю за биологической безопасностью централизован и возложен на орган государственной безопасности, который имеет абсолютные полномочия, притесняющие другие ведомства, научно-исследовательские центры и другие субъекты в данной сфере деятельности [21].

Таким образом, в качестве субъектов использования потенциально опасных биосфер могут быть исследователи, лаборатории, научно исследовательские центры и другие субъекты. При этом не является правильным, какое либо ограничение их в их исследовательской деятельности. Но, для государственного мониторинга в этой сфере американская модель функционирования центра по контролю за заболеваниями является достаточно приемлемым для некоторых государств, в том числе и РК.

Обозначая объекты потенциально опасных биосфер можно их классифицировать на три типа: традиционные биосферы, теньевые биосферы и искусственные биосферы.

Традиционные микроорганизмы сами по себе являются действующим патогенным фактором потенциально опасного прогрессирующего объекта действующей биосферы. В настоящее время с учетом меняющейся экологии, воздействия солнечной радиации, озоновых дыр и других факторов микроорганизмы так же имеют обыкновение мутировать и эволюционировать [22]. Так, таковые микроорганизмы ежесекундно совершенствуют свои биохимические свойства против привычных для них антибиотиков. Настоящее является весьма опасным фактором для человечества, независимо от обозначения эволюция это или мутация [23].

Теньевые микроорганизмы менее известны человечеству по причине своего обитания в неизведанных для человека труднодоступных местностях. На основании последних исследований бактериологии в лесах амазонки был найден специфический штамм бактерий, чьи молекулярные свойства намного сильнее любого действующего антибиотика известного человечеству. До сегодняшнего дня мир бактериологии не сильно исследован. В настоящее время так же имеет основание функционирование неких экстремофилов – бактерий, обитающих в той среде, которая для любых других микроорганизмов просто невозможна [24]. Так последние исследования нашли бактерии в лаве, гейзерах, ледниках и подземных радоновых источниках.

Искусственные микроорганизмы являются, так же на сегодняшний день являются нередким явлением, при котором человечество с целью побороть социально опасные неизлечимые заболевания ежедневно ведет исследовательскую деятельность, разрабатывая все новые и новые виды микроорганизмов [25]. Однако тестируя действие таковых микроорганизмов, нередко бывают и случаи когда таковые организмы высвобождаются на и являются причиной многих биохимических и экологических катастроф. На практике таковое так же является весьма распространенным явлением на примере работы частной лаборатории «EcoLabs» в США [26]

Подводя итоги анализа рассмотрения использования, применения и манипуляций потенциально опасными микроорганизмами в качестве альтернативы рассмотрения в качестве биотерроризма как

акта агрессии можно обозначить, что общественные стереотипы принятия биотерроризма в качестве масштабного преступного деяния с многочисленными смертельными исходами является ошибочным. Цель можно классифицировать по экономическим, политическим, промышленным, социальным, религиозным, военным и другим мотивам. Субъекты не всегда имеют прямой умысел совершить акт терроризма. В качестве объектов все потенциально опасные биосферы можно разделить на традиционные, теневые и искусственные биосферы. Сама проблема рассмотрения биотерроризма в качестве акта агрессии заключается не в государственном контроле, а государственном мониторинге.

Список использованной литературы

1. Б.И.Накипов. Международный научно-популярный журнал «Наука и жизнь Казахстана» ISSN: 2073-333X, №6(51)2017 «специальный выпуск», Биотерроризм: основы междисциплинарных исследований. С. 58-60
2. Б.И.Накипов. Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №3(105)2017, Биотерроризм: некоторые аспекты применения элементов теневых и традиционных биосфер. С. 92-97
3. Б.И.Накипов. Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №4(106)2017, Биотерроризм: комбинированные правовые механизмы рассмотрения на основании междисциплинарных данных. С. 148-152
4. Nakipov B.I. Ежемесячный международный научный журнал «Novation» №9 ноябрь 2017, Bioterrorism: some aspects of application top secret and traditional biospheres. С. 33-35
5. Молдалиев М. Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №4(106)2017, Биотерроризм: вопрос регулирования деятельности создания и использования искусственно созданных микроорганизмов. С. 157-160.
6. Молдалиев М. Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №4(106)2017, Биотерроризм: анализ степени опасности бесконтрольного оборота микроорганизмов. С. 165-168.
7. Паридинова А.Е. Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №4(106)2017, Биотерроризм: правовой статус переносчиков штаммов. С. 161-164.
8. Хасанова К.Р. Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №4(106)2017, Биотерроризм: қылмысқа қарсы тәсілдер. С. 169-173.
9. Алимбаева А.А. Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №4(106)2017, Биотерроризм: биотерроризм қаупін бағалау тұжырымдамасы. С. 179-182.
10. Паридинова А.Е. Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №3(105)2017, Биотерроризм: использование традиционных и теневых биосфер с целью совершения общественно опасного деяния массового акта агрессии. С. 118-122
11. A.E.Pariddinova. Ежемесячный международный научный журнал «Novation» №9 ноябрь 2017, BIOTERRORISM: QUESTIONS OF USING TRADITIONAL AND GREY BIOSPHERES TO ACT SOCIO-DANGEROUS MASS ACT OF AGGRESS. С. 35-37
12. K.R.Hasanova. Ежемесячный международный научный журнал «Novation» №9 ноябрь 2017, BIOTERRORISM: THE WAYS AGAINST CRIME. С. 32-33
12. A.A.Alimbayeva. Ежемесячный международный научный журнал «Novation» №9 ноябрь 2017, BIOTERRORISM: THE CONCEPT OF ASSESSING THE BIOTERRORISTIC THREAT. С. 31-32
13. Jacqueline Pei Shan Neo, Boon Huan Tan.. Review Article., The use of animals as a surveillance tool for monitoring environmental health hazards, human health hazards and bioterrorism., Veterinary Microbiology, Volume 203, May 2017, Pages 40-48
14. S.A. Morse, R.F. Meye., Viruses and Bioterrorism., Reference Module in Life Sciences, 2017
15. Bruce W. Clements, Julie Ann P. Casani, 6 - Bioterrorism., Disasters and Public Health (Second Edition), 2016, Pages 119-157
16. D. Raoult, The risk of bioterrorism re-analysed., Clinical Microbiology and Infection, Volume 23, Issue 6, June 2017, Page 351
17. Luciana L. Borio, Donald A. Henderson, Noreen A. Hynes., 15 - Bioterrorism: An Overview., Mandell, Douglas, and Bennett's Principles and Practice of Infectious Diseases (Eighth Edition), Volume 1, 2015, Pages 178-190.e2
18. V. Barras, G. Greub., Review Article., History of biological warfare and bioterrorism., Clinical Microbiology and Infection, Volume 20, Issue 6, June 2014, Pages 497-502
19. P. Savard, P. Maharom, T.M. Perl., Bioterrorism.. Reference Module in Biomedical Sciences, 2014, Current as of 6 December 2016
20. V. Radosavijevic., Environmental Health and Bioterrorism., Reference Module in Earth Systems and Environmental Sciences, from Encyclopedia of Environmental Health, 2011, Pages 392-399, Current as of 4 July 2014
21. Andrew W. Artenstein.. 75 - Bioterrorism and Biodefense., Infectious Diseases (Fourth Edition), Volume 1, 2017, Pages 670-679.e1
22. P. Roffey., Microbiology and Bioterrorism., Encyclopedia of Forensic Sciences, 2013, Pages 376-381
23. Белоус В. Оценка угрозы применения оружия массового поражения в террористических целях // Разоружение и безопасность: 2001-2002. Международная безопасность: новые угрозы нового тысячелетия / под ред. А.Г. Арбатова. М.: Наука, 2003. - С. 37 - 57.
24. Бобылов Ю.А. Генетическая бомба. Тайные сценарии биотерроризма. Серия «Национальная безопасность» Вып. 2. - М., Белые Альвы, 2006. - 240 с.
25. Евстигнеев В.И., Рябихин Л.Ф., Щербаков Г.Я. Проблемы биологической безопасности и борьбы с биотерроризмом // Дипломатический ежегодник 2003: Сборник статей. Колл. авторов. - М.: Научная книга, 2004. -С. 61-71.
26. Жиганова Л.П. Биотерроризм и агротерроризм реальная угроза безопасности общества // США и Канада: экономика-политика-культура. -2004.-№9.-С. 3-25.

РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ ПРОКУРОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ И ИНЫМ ПРАВОНАРУШЕНИЯМ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ

***Аннотация:** Управление во всех сферах общественной жизни – сложный и многогранный процесс. Современный период развития страны характеризуется значительным возрастанием роли данного процесса и усложнением решаемых им задач. В условиях проводимых в нашей стране реформ назревает необходимость в совершенствовании механизмов управленческого воздействия в борьбе с преступностью, повышения эффективности деятельности всех государственных органов, в том числе и органов прокуратуры. В этой статье рассматриваются современные методы управления, которые активно и целенаправленно используются органами прокуратуры Республики Казахстан в целях противодействия преступности.*

***Түйіндемe:** Қоғамдық өмірдің барлық салаларындағы басқару - күрделі және көп қырлы процесс. Еліміздің дамуының заманауи кезеңі аталған процесстің рөлінің едәуір артуымен және оның мәселелерінің шешілуімен сипатталады. Біздің мемлекетіміздегі жүргізіліп жатқан реформалардың негізінде аталған басқару түрінің механизмдерін әрі қарай жетілдіру, Қазақстандағы барлық мемлекеттік органдардың, оның ішінде прокуратура органдарының қызмет тиімділігін арттыру қажеттілігі туындауда. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасымен қылмыстылықпен күресу мақсатында қарқынды жүзеге асырылып жатқан басқарудың заманауи әдістері қарастырылған.*

***Abstract:** Management in all spheres of public life is a difficult and many-sided process. The modern period of development of our country is characterized by considerable growth of role of this process and complication of the tasks decided by it. In the conditions of the reforms conducted in our country necessity comes to a head for perfection of mechanisms of administrative influence, increase an efficiency of activity of all public organs of Kazakhstan, including also all public prosecutor's offices. In this article are examined the modern methods of public management that actively and purposefully used by public prosecutor's offices of Republic of Kazakhstan.*

***Ключевые слова:** прокурор, правоохранительные органы, прокуратура, современные методы управления, противодействие преступности, координация, деятельность прокуратуры, проектное управление.*

***Тірек сөздер:** прокурор, құқық қорғау органдары, прокуратура, заманауи басқару әдістері, қылмыстылыққа қарсы іс-қимыл, үйлестіру, прокуратура қызметі, жобалық басқару.*

***Keywords:** public prosecutor, law enforcement authorities, public prosecutor's office, modern methods of management, counteraction of criminality, co-ordination, activity of public prosecutor's office, project management.*

В современном Казахстане борьба с преступностью нуждается в организационном решении и законодательном урегулировании координации деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью. Рост преступности, ее тенденция к организованности и интернационализации, социально-экономические особенности постсоветского пространства закономерно обуславливают необходимость научного исследования концептуальных основ теории и практики координации деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью, анализа опыта ее становления, развития, а также критического осмысления ее исторически сложившихся тенденций и закономерностей.

Цель настоящего исследования заключается в том, чтобы на основе теоретических выводов провести поэтапное историко-правовое, системное и комплексное изучение координационной деятельности органов прокуратуры в сфере противодействия преступности и с учетом современных реалий разработать теоретические и практические предложения по улучшению методов управления по борьбе с преступностью и иными правонарушениями.

Нередко на практике борьбы с преступностью прокуроры используют полномочия по координации работы правоохранительных органов и возможности принятия совместных согласованных решений для устранения пробелов, различных коллизий, неясностей действующего законодательства или для выработки единого подхода для решения существующих проблем.

Немаловажную роль в борьбе с преступностью и профилактике правонарушений играют средства массовой информации, общественность, представители негосударственных формирований. Освещение в печати, по радио и телевидению проблем преступности, принимаемых правоохранительными органами совместных мер создают общественный резонанс, воздействуют на тех, от кого зависит решение проблемных вопросов, привлекают представителей общественности, население к участию в борьбе с преступностью.

Важно отметить, что прокурор в процессе координации в полной мере сохраняет за собой надзорные полномочия и его важнейшей задачей является осуществление надзора за законностью ведения борьбы с преступностью всеми участниками координационной деятельности.

На сегодняшний день данные методы координации и надзора не дают нужных результатов. В этой связи, органы прокуратуры каждой страны разрабатывают свои новые методы решения проблем по борьбе с преступностью. Например, Генеральная прокуратура Республики Казахстан вот уже на

протяжении последних двух лет активно и целенаправленно использует принципы проектного управления в своей деятельности.

Проектное управление – это новый, командный, коллаборативный способ взаимодействия. Положительным является тот факт, что примеры успешного внедрения проектного управления в государственном секторе существуют [3]. На сегодня самым эффективным методом управления изменениями признан именно проектный менеджмент.

В Казахстане тема внедрения проектного менеджмента в систему органов государственной власти стала довольно актуальной и уже была озвучена Генеральным Прокурором Республики Казахстан Ж. Асановым. Одним из первопроходцев в этом направлении среди государственных органов стала именно Генеральная прокуратура Республики Казахстан. В применении этого вида управления в системе государственных органов страны она выступила новатором и катализатором новых идей.

Все разработанные и реализуемые на сегодняшний день проекты Генеральной прокуратуры Республики Казахстан направлены на систематизацию работы как в сфере прокурорского надзора, так и в деятельности уполномоченных и заинтересованных лиц.

В свою очередь, под эгидой Генеральной прокуратуры, с учетом опыта зарубежных стран, прокуратура Кызылординской области в течении полутора лет использует инструменты проектного менеджмента в решении проблем. Современный подход позволяет эффективно и безболезненно внедрять международный опыт борьбы с преступностью и правонарушениями.

Воспользовавшись методами и инструментами проектного менеджмента, прокуратура области успешно реализовала в прошлом году ряд своих проектов, которые нашли положительный отклик общественности и Генеральной прокуратуры Республики Казахстан.

Нужно отметить, что разрабатывая той или иной проект необходимо использовать международный опыт, изучать вопросы его «приживаемости» в наших реалиях.

Например, разработан проект «Полиция ближе к народу». При поддержке Генеральной прокуратуры Республики Казахстан с выездом в Самару изучили российский опыт внедрения практики японской полиции «Кобан» накануне чемпионата мира по футболу.

Теперь впервые в стране 14 участковых пунктов полиции города Кызылорды из жилых домов выводятся в общественные и наиболее криминогенные места. Пункты оснащены современным оборудованием и базой МВД. Это позволит оперативно реагировать на правонарушения.

Цель проекта – обеспечить доступность участковых инспекторов полиции населению. Результаты работы планируется изучить по итогам 2017 года.

Также, на принципах проектного менеджмента были разработаны и другие проекты.

Разработанный и реализуемый совместно с акимом и ДВД Кызылординской области проект «Будущее – без наркотиков» даст заслон распространению наркотиков. В области по сравнению с 2012 годом число выявленных наркоплантаций увеличилось с 15 до 81 или в пять раз, также ежегодно растет число других наркопреступлений.

В целях выявления наркоплантаций и наркотрафика в рамках проекта впервые в Кызылординский регион Министерством внутренних дел Республики Казахстан командирована спецгруппа «Дельта-Сырдария», оснащенная вертолетом и необходимой спецтехникой.

Благодаря этой работе, с начала реализации проекта на территории области выявлено 83 наркоплантации общей площадью 4,3 гектара, уничтожено более 53 тысячи кустов конопли.

Таким образом, на сегодняшний день проектное управление стало одной из новых и современных методов управления в органах прокуратуры Казахстана, сменив старые методы организации работы. Внедрение проектного управления – это не просто инструмент для борьбы с преступностью, это один из инструментов развития экономики страны, ее конкурентоспособности на мировой арене, повышения качества жизни населения.

Литературы

1. *Актуальные проблемы прокурорской деятельности* // Издательство «Проспект» // О.С. Капинус // 9 февраля 2016 года.
2. *Совершенствование методов управления как фактор повышения эффективности деятельности органов внутренних дел* // Диссертация кандидата юридических наук // Д.Н. Архипов // Москва, 2000. – 214 с.: ил. РГБ ОД, 61 01-12/108-3.
3. *Руководство к Своду знаний по управлению проектами (Руководство РМВОК)* // 5-е изд. – Москва: Олимп, 2013 год.
4. *Проектное управление* // Издательство «Время» // И.Н. Кобышева // 4 апреля 2010 года.

Каженев Е.Е.

Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
rina_okp@mail.ru

ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ БОРЬБЫ С УГОЛОВНЫМИ ПРАВОНАРУШЕНИЯМИ ПРОТИВ ПОРЯДКА УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация: В статье раскрываются вопросы защиты институтов государственного управления от преступных посягательств. Приводятся статистические данные о зарегистрированных уголовных правонарушениях входящих в главу 16 Уголовного кодекса Республики Казахстан за последние шесть лет.

Ключевые слова: уголовные правонарушения, порядок управления, защита системы управления, борьба с преступностью, статистические данные.

Түйін: Мақалада мемлекеттік басқару тәртібін қылымыстық қол сұғушылықтардан қорғау сұрақтары ашылады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 16 тарауына кіретін қылымыстық құқық бұзушылықтар туралы, ақырғы алты жыл статистикалық мәліметтер беріледі.

Түйін сөздер: қылымыстық құқық бұзушылықтар, басқару тәртібін, басқару жүйесін қорғау, қылмыстылық пен күрес, статистикалық мәлімет.

Summary: The article reveals the issues of protection of public administration institutions against criminal encroachments. Statistical data on the registered criminal offenses included in Chapter 16 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan over the past six years are given.

Key words: criminal offenses, management procedures, protection of the management system, combating crime, statistical data.

Сегодня мир находится в эпоху Четвертой промышленной революции, эру глубоких и стремительных изменений: технологических, экономических и социальных.

Новый технологический уклад кардинально меняет то, как работаем, реализуем свои гражданские права, воспитываем детей, - отметил Н.А. Назарбаев в послании народу Казахстана (от 10 января 2018 года) [1].

Мир меняется, можно констатировать тот факт, что за последнее время мы стали свидетелями глобальных изменений, которые охватили все отрасли общества. Поменялась геополитика, финансовый сектор, мы не можем представить современную жизнь без глобальной сети интернет, изменения коснулись науки, техники, спорта и даже преступности.

Для дальнейшего успешного развития нашего государства требуются адекватные, требованиям времени усилия, постоянное совершенствование, внедрение в повседневную жизнь уже известных достижений человечества, разработка совершенно новых открытий, позволяющих упростить жизнь человека. Все эти процессы должны регулироваться законами и только при их соблюдении и исполнении можно говорить о прогрессе.

В любом обществе существует система управления, которая устанавливается законами. Управление общественными институтами выступает важным компонентом, обеспечивающим стабильное функционирование и развитие общества. Управление означает направление, организация, руководство чего - либо. Каждое государство устанавливает порядок управления институтами общества, который обеспечивает правильное функционирование, а значит и дальнейшее существование, и развитие государства.

Основным документом, регулирующим институты государства, является Конституция «конституции фиксируют нормы, характеризующие государство, права и свободы человека и гражданина, органы власти, судебные системы, организацию власти на местах, порядок внесения изменений и дополнений в конституцию» [2, 322 стр.].

В соответствии со ст. 1 Конституции РК основополагающими принципами деятельности Республики являются: общественное согласие и политическая стабильность, экономическое развитие на благо всего народа, казахстанский патриотизм, решение наиболее важных вопросов государственной жизни демократическими методами, включая голосование на республиканском референдуме или в Парламенте [3, 56 стр.].

Содержание и смысл многих конституционных норм также показывают, что они посвящены регулированию важнейших сторон, сфер жизни общества. Именно в силу указанных причин под

«Республикой Казахстан» в данном случае понимаются как государство, его органы, так и общество, его институты [4, 13 стр.].

Защита установленной системы управления является одной из важных задач государства. Она подразумевает сохранение и недопущение негативных воздействий, в том числе и уголовно-правовыми способами, путем установления уголовной ответственности. «Поскольку право диктует исходящие от государства общеобязательные правила, оно есть регулятор поведения людей в обществе. В этом смысле не является исключением и право уголовное» [5, 3 стр.]. Так, по действующему законодательству установлена ответственность за надругательство над государственными символами, за совершение деяний связанных с оборотом документов, за посягательства на неприкосновенность Государственной границы и пр.

Должностные лица и государственные органы призваны реализовывать государственную политику, поэтому стабильная деятельность Главы государства, Парламента и других органов и лиц могут гарантировать и стабильность в государстве. Так, уголовно наказуемо оскорбление и посягательство на честь, и достоинство действующего президента, депутата Парламента, воспрепятствование деятельности Конституционного Совета, оскорбление, неповиновение, применение насилия в отношении представителя власти и др.

Согласно действующей Конституции Президент является высшим должностным лицом Казахстана, он определяет основанные направления как внутренней, так и внешней политики нашей страны, обеспечивает функционирование всех существующих в стране ветвей государственной власти. Поэтому должна быть обеспечена неприкосновенность главы государства.

Парламент, Конституционный Совет и другие органы государства так же играют важную роль в государственном управлении и соответственно, должна быть обеспечена и их защита.

Помимо этого, в понятие «государственное управление» законодатель включает и другие элементы государственного строя - государственные символы, официальные документы, Государственная граница, законный оборот специальных технических средств и др.

Наряду с этим, в Главу 16 уголовного законодательства были введены нормы, призванные защитить и обеспечить порядок государственного управления в сфере призыва на военную службу, деятельности общественных объединений и пр.

«В УК определены важнейшие объекты, находящиеся под защитой уголовного закона, установлены те преступные посягательства, от которых эти объекты охраняются...» [6, 35 стр.]. Установление уголовной ответственности несет за собой предупредительный эффект, так как, провозгласив деяние противоправным, законодатель устанавливает наказание за его совершение.

Традиционно борьба с преступностью носит комплексный характер. Помимо правовых, можно выделить меры направленные на устранение недостатков социальной, экономической, политической и иных сфер общества. К таковым можно отнести: «политические (стабильность, борьба с коррупцией и пр.); экономические (повышение уровня жизни населения, уменьшение степени разрыва между бедными и богатыми, понижение уровня безработицы, стабилизация экономики и т.д.); социальные (понижение уровня социального напряжения в обществе, уменьшение уровня алкоголизации и наркомании и т.д.); правовые (разработка необходимой нормативно-правовой базы, регулирующей деятельность по профилактике преступлений, устранение противоречий в законодательстве и т.д.); организационные (устранение противоречий в деятельности органов, осуществляющих борьбу с преступностью, образование эффективных органов управления и т.д.); нравственно-психологические (устранение правового нигилизма, формирование положительной социальной ориентации и т.д.) и др.» [7, 77 стр.].

Борьба с преступностью должна вестись постоянно, на системной основе. Меры должны постоянно совершенствоваться.

«Тип реакции государства, общества на преступность ... - борьба, активное непринятие криминала, его идеологии и психологии, целенаправленное и в рамках закона сопротивление преступникам и их формированиям, обеспечение законности и правопорядка, позитивной коррекции социальной среды и личностных характеристик» [8, 64 стр.], вплоть до взаимодействия между государствами и мировым сообществом.

С момента независимости Казахстана было заключено более 50 двусторонних договоров в сфере уголовного судопроизводства.

Межгосударственные договоры играют важную роль в борьбе с преступностью. Они затрагивают интересы тех стран которые подписывают их, позволяют государствам взаимодействовать в предупреждении, пресечении, раскрытии совершенных преступлений, задержании лиц их совершивших, а так же регламентируют другие вопросы борьбы с преступностью.

В соответствии со ст. 559 (Центральный орган) Уголовного процессуального кодекса Республики Казахстан, центральным органом в международном сотрудничестве признаются Генеральная прокуратура Республики Казахстан и Верховный суд Республики Казахстан. Части 1 и 2 данной статьи гласят: «Генеральная прокуратура Республики Казахстан или уполномоченный прокурор обращается с запросами (поручениями, ходатайствами) о правовой помощи при производстве процессуальных действий, требующих санкции прокурора (суда), осуществлении уголовного преследования, выдаче лиц (экстрадиции), временной выдаче (экстрадиции) или транзитной перевозке, временной передаче лиц, передаче осужденных и лиц, страдающих психическими расстройствами, к которым применены принудительные меры медицинского характера, признании и исполнении приговоров и рассматривает соответствующие запросы иностранных компетентных органов.

Верховный Суд Республики Казахстан обращается с запросами (поручениями, ходатайствами) судов о правовой помощи во время судебного производства и рассматривает соответствующие запросы судов иностранных государств».

Республикой Казахстан подписаны договора и соглашения о взаимной правовой помощи по уголовным делам, передаче осужденных лиц, о выдаче и др.

Преступность характеризуется статистическими показателями совокупности преступлений и лиц, их совершивших, на определенной территории за определенный период времени [9, 37 стр.].

Анализ статистики о количестве зарегистрированных уголовных правонарушений против порядка управления, за период с 2012 по 2017 годы показывает следующую ситуацию: в 2012 году зарегистрировано 5920 фактов совершения уголовных правонарушений, в 2013 году зарегистрировано в два раза больше фактов совершения уголовных правонарушений 13356, в 2014 году – 12848 фактов, в 2015 году – 16288 фактов, в 2016 году – 15089 фактов и в 2017 году – 12016 фактов [10].

Исходя из имеющейся статистики и количества совершенных конкретных уголовных правонарушений, деяния входящие в Главу 16 Уголовного кодекса Республики Казахстан можно разделить на четыре группы: часто совершаемые (свыше 100 фактов), не часто совершаемые (до 50 фактов), редко совершаемые (до 5 фактов) и не совершаемые.

В первую группу необходимо отнести следующие составы: статья 378 «Оскорбление представителя власти» - 2012 г. – 146, 2013 г. – 137, 2014 г. – 93, 2015 г. – 938, 2016 г. – 1078 и 2017 г. – 963; статья 379 «Неповиновение представителю власти» (новая норма) – 2015 г. – 1421, 2016 г. – 1288 и 2017 г. – 486; статья 380 «Применение насилия в отношении представителя власти» - 2012 г. – 504, 2013 г. – 529, 2014 г. – 355, 2015 г. – 597, 2016 г. – 565 и 2017 г. – 510; статья 384 «Незаконное изъятие документов, похищение, уничтожение, повреждение или сокрытие документов, штампов, печатей» (старая редакция ст. 324 УК РК) - 2012 г. – 1114, 2013 г. – 3557, 2014 г. – 2438, 2015 г. – 1350, 2016 г. – 960 и 2017 г. – 609; статья 385 «Подделка, изготовление или сбыт поддельных документов, штампов, печатей, бланков, государственных знаков почтовой оплаты, государственных наград» (статья была дополнена «государственных знаков почтовой оплаты») – 2012 г. – 1987, 2013 г. – 5220, 2014 г. – 5828, 2015 г. – 5145, 2016 г. – 4875 и 2017 г. – 4187; статья 386 «Подделка, уничтожение идентификационного номера транспортного средства, сбыт транспортного средства с заведомо поддельным идентификационным номером» (новая норма) – 2015 г. – 553, 2016 г. – 972 и 2017 г. – 1194; статья 389 «Самоуправство» - 2012 г. – 1674, 2013 г. – 3277, 2014 г. – 3476, 2015 г. – 4584, 2016 г. – 3490 и 2017 г. – 2566; статья 390 «Самовольное присвоение звания представителя власти или должностного лица, занимающего ответственную государственную должность» - 2012 г. – 72, 2013 г. – 82, 2014 г. – 39, 2015 г. – 69, 2016 г. – 49 и 2017 г. – 46; статья 392 «Умышленное незаконное пересечение Государственной границы Республики Казахстан» - 2012 г. – 263, 2013 г. – 341, 2014 г. – 330, 2015 г. – 680, 2016 г. – 577 и 2017 г. – 384; статья 393 «Невыполнение решения о выдворении» - 2012 г. – 61, 2013 г. – 88, 2014 г. – 79, 2015 г. – 688, 2016 г. – 903 и 2017 г. – 788; статья 394 «Организация незаконной миграции» - 2012 г. – 34, 2013 г. – 54, 2014 г. – 140, 2015 г. – 150, 2016 г. – 181 и 2017 г. – 196; статья 405 «Организация и участие в деятельности общественного или религиозного объединения либо иной организации после решения суда о запрете их деятельности или ликвидации в связи с осуществлением ими экстремизма или терроризма» - 2012 г. – 15, 2013 г. – 7, 2014 г. – 7, 2015 г. – 16, 2016 г. – 38 и 2017 г. – 20.

Во вторую группу необходимо отнести следующие составы: статья 383 «Приобретение или сбыт официальных документов и государственных наград» - 2012 г. – 30, 2013 г. – 38, 2014 г. – 42, 2015 г. – 24, 2016 г. – 28 и 2017 г. – 17; статья 387 «Уклонение от воинской службы» - 2012 г. – 2, 2013 г. – 8, 2014 г. – 3, 2015 г. – 22, 2016 г. – 15 и 2017 г. – 3; статья 398 «Нарушение правил охраны линий и сооружений связи, а также объектов, подлежащих государственной охране» - 2012 г. – 8, 2013 г. – 15, 2014 г. – 11, 2015 г. – 16, 2016 г. – 27 и 2017 г. – 8; статья 399 «Незаконное изготовление, производство,

приобретение, сбыт или использование специальных технических средств негласного получения информации» (новая норма) - 2015 г. – 27, 2016 г. – 36 и 2017 г. – 30.

В третью группу необходимо отнести следующие составы: статья 372 «Надругательство над государственными символами» - 2012 г. – 2, 2013 г. – 0, 2014 г. – 5, 2015 г. – 2, 2016 г. – 1 и 2017 г. – 1; статья 373 «Публичное оскорбление и иное посягательство на честь и достоинство Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации, осквернение изображений Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации, воспрепятствование законной деятельности Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации» - 2012 г. – 1, 2013 г. – 0, 2014 г. – 0, 2015 г. – 0, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 0; статья 381 «Воспрепятствование деятельности прокурора и неисполнение его законных требований» - 2012 г. – 0, 2013 г. – 0, 2014 г. – 0, 2015 г. – 1, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 0; статья 382 «Разглашение сведений о мерах безопасности, применяемых в отношении должностного лица, занимающего ответственную государственную должность» - 2012 г. – 0, 2013 г. – 0, 2014 г. – 0, 2015 г. – 0, 2016 г. – 1 и 2017 г. – 0; статья 395 «Неоднократное нарушение правил привлечения и использования в Республике Казахстан иностранной рабочей силы» - 2012 г. – 5, 2013 г. – 1, 2014 г. – 2, 2015 г. – 2, 2016 г. – 1 и 2017 г. – 3; статья 396 «Противоправное изменение Государственной границы Республики Казахстан» - 2012 г. – 0, 2013 г. – 0, 2014 г. – 0, 2015 г. – 1, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 0; статья 400 «Нарушение порядка организации и проведения собраний, митингов, пикетов, уличных шествий и демонстраций» - 2012 г. – 0, 2013 г. – 0, 2014 г. – 0, 2015 г. – 0, 2016 г. – 2 и 2017 г. – 0; статья 401 «Руководство запрещенной забастовкой, воспрепятствование работе организации в военное время или условиях чрезвычайного положения» - 2012 г. – 1, 2013 г. – 0, 2014 г. – 0, 2015 г. – 0, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 0; статья 402 «Действия, провоцирующие к продолжению участия в забастовке, признанной судом незаконной» (новая норма) - 2015 г. – 0, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 1; статья 404 «Создание, руководство и участие в деятельности незаконных общественных и других объединений» - 2012 г. – 1, 2013 г. – 2, 2014 г. – 0, 2015 г. – 2, 2016 г. – 2 и 2017 г. – 4.

В четвертую группу необходимо отнести девять составов, за последние шесть лет не зарегистрировано ни одного факта их совершения: статья 374 «Нарушение гарантий неприкосновенности Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации», статья 375 «Посягательство на честь и достоинство Президента Республики Казахстан и воспрепятствование его деятельности», статья 376 «Посягательство на честь и достоинство депутата Парламента Республики Казахстан и воспрепятствование его деятельности», статья 377 «Воспрепятствование деятельности Конституционного Совета Республики Казахстан», статья 288 «Уклонение от призыва по мобилизации» (новая норма), статья 391 «Незаконный подъем Государственного флага Республики Казахстан», статья 397 «Незаконное пользование эмблемами и знаками Красного Полумесяца, Красного Креста, Красного Кристалла», статья 403 «Незаконное вмешательство членов общественных объединений в деятельность государственных органов» и статья 406 «Оказание содействия политическим партиям и профессиональным союзам иностранных государств».

Из отнесенных в первую группу уголовных правонарушений два состава (статья 385 «Подделка, изготовление или сбыт поддельных документов, штампов, печатей, бланков, государственных знаков почтовой оплаты, государственных наград» и статья 389 «Самоуправство») совершаются наиболее часто. Их удельный вес в общей массе совершенных уголовных правонарушений против порядка управления, составило в 2015 г. - 31,5% и 28,1%, в 2016 г. – 32,3% и 23,1%, в 2017 г. - 33,4% и 21,3% соответственно. В совокупности количество этих уголовных правонарушений составляет больше 50% зарегистрированных уголовных правонарушений входящих в главу 16 УК.

Такая ситуация требует выработки конкретных мер предупреждения в первую очередь именно по двум этим составам. На наш взгляд, одним из мер предупреждения подделки, изготовления, сбыта поддельных документов, штампов, печатей, бланков является широкое использование информационно - коммуникационной технологии «Электронное правительство Республики Казахстан – e.gov».

Электронное правительство – это единый механизм взаимодействия государства и граждан, а также государственных органов друг с другом, обеспечивающий их согласованность при помощи информационных технологий [11].

Использование данной технологии предполагает осуществление электронного документооборота, что позволяет исключить физического контакта с документом, а значит и возможность подделать, изготовить, сбыть поддельные документы, штампы, печати, бланки.

Повсеместное использование данной технологии всеми членами казахстанского общества, позволит минимизировать совершение данного преступления.

Что касается второго преступления, наличие такого количества оспаривания предполагаемого права в нашем обществе, говорит о недолжном использовании гражданами права судебной защиты

своих прав. Причинами этого на наш взгляд, являются, долгие сроки рассмотрения, волокита, неверие граждан органам суда, отсутствие знаний о процедуре подачи заявления и пр.

Список литературы

1. www.akorda.kz на 15.01.2018 г.
2. Матаева М.Х. Конституционная история Казахстана и стран Центральной Азии. XX век (сравнительно-правовое исследование). – Астана: Елорда, 2007 – 416 с.
3. Конституция Республики Казахстан – Астана: Елорда, 2008. – 56 с.
4. Конституция Республики Казахстан. Научно-правовой комментарий/Под ред. Г.С. Сапаргалиева. – Алматы: Нұр-пресс, 2004. – 560 с.
5. А.В. Наумов. Российское уголовное право. Общая часть. Курс лекций. – М.: Издательство БЕК, 1996. – 560 с.
6. Жунусов Б.Ж. Уголовное право Республики Казахстан: Общая часть. – 2-е изд. доп. и перераб. – Караганда: Юридическая академия «Фемида», 2006. – 294.
7. Криминология: учеб. пособие для вузов/ А.Ю. Решетников, О.Ю. Афанасьева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – 166 с. – Серия: Университеты России.
8. Мауленов Г.С. Криминологические проблемы предупреждения коррупции и организованной преступности в Республике Казахстан. – Астана, 2006. – 360 с.
9. Криминология: учеб. пособие для вузов/А.Ю. Решетников, О.Р. Афанасьева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – 166 с.
10. Сведения Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан.
11. www.m.egov.kz на 26.02.2018 г.

Кусайнова А.К.

докторант 1 года обучения, кафедра гражданского права и гражданского процесса,
трудового права КазНУ им. аль-Фараби, kussainova_75@mail.ru

Омарова А.Б.

к.ю.н., доцент кафедры гражданского права и гражданского процесса, трудового права
КазНУ им. аль-Фараби, email: omar_17@mail.ru

ПОНЯТИЕ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТА: ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И СТРАН СНГ

Резюме: С переходом от индустриального общества к информационному изменились роль и значение документов - появилась такая новая форма документов, как электронный документ. В данной статье рассматривается понятие электронного документа, особенности его правового регулирования по законодательству Республики Казахстан и стран СНГ.

Ключевые слова: электронный документ, электронный документооборот, информационные технологии, электронная подпись

Summary: With the transition from an industrial society to an information society, the role and importance of documents changed - a new form of documents such as an electronic document appeared. In this article, the concept of an electronic document, the features of its legal regulation under the legislation of the Republic of Kazakhstan and CIS countries.

Keywords: electronic document, electronic document management, information technology, electronic signature

Түйін: Өнеркәсіптік қоғамнан ақпараттық қоғамға көшу кезінде құжаттардың рөлі мен маңыздылығы өзгерді - электрондық құжат сияқты жаңа құжаттардың түрі пайда болды. Осы мақалада Қазақстан Республикасының және ТМД-ның заңнамасында көзделген электрондық құжат тұжырымдамасы, оның құқықтық реттеу ерекшеліктері қарастырылады.

Түйінді сөздер: электрондық құжат, электронды құжат айналымы, ақпараттық технологиялар, электрондық қол қою

Одним из основных факторов влияния научно-технического прогресса на все сферы деятельности человека является широкое использование информационных технологий. На современном уровне их развития работа с информацией (сбор, анализ, хранение, распространение и т.д.) осуществляется быстрее, эффективнее.

В современных условиях внедрение электронного документооборота является не только экономически целесообразным, но и, более того, необходимым шагом. Электронный документооборот позволяет более эффективно увеличить качество и рентабельность происходящих в экономике процессов.

В последнее время в мире растет количество проектов, целью которых является организация обмена информацией между ведомствами и взаимодействия с населением при помощи систем электронного документооборота. Сегодня в таких странах, как США, Великобритания, Швеция, Франция, Канада, Германия, Австралия, Россия и Украина, перешли или переходят на безбумажную технологию обмена документами. Также были созданы законодательные предпосылки в разных странах для введения систем электронного документооборота приняты законы и разработаны стандарты: Закон об электронной цифровой подписи, Закон об электронном документообороте и ГОСТы (ISO).

Внедрение и развитие электронного документооборота возможно лишь при условии адаптации законодательства к требованиям современных информационных технологий.

Для претворения в жизнь необходимо совершенствование правовой базы в информационной сфере деятельности всех участвующих субъектов гражданских правоотношений. Прежде всего, однозначное определение электронного документа, сферы его применения и отношений участников информационного обмена, установление общих правил организации оборота электронных документов на всей территории информационно-правового пространства СНГ, разработка соответствующих законов.

В ряде стран СНГ, включая и нашу республику, действует закон «Об электронном документе» или «Об электронной цифровой подписи», предназначенный для установления правовых основ применения электронных документов, определения основных требований, предъявляемых к электронным документам, прав, обязанностей и ответственности участников правоотношений, возникающих в сфере обращения электронных документов.

Следует отметить, что с начала 2000 годов и до настоящего времени в ряде стран СНГ законы, регулирующие отношения в сфере электронного документооборота принимались неоднократно, в связи с тем, что быстро меняющийся мир интернета требует более детального и глубокого правового

регулирования отношений в данной сфере (например, Российская Федерация, Республика Беларусь, Республика Молдова, Кыргызская Республика); в ряде республик действуют два самостоятельных нормативных правовых акта: Закон «Об электронном документе» и Закон «Об электронной цифровой подписи» (например, Республика Таджикистан); в некоторых республиках действует нормативный правовой акт, регулирующий отношения в сфере электронного документа и электронного документооборота (Украина)

Принятый впервые (на территории стран СНГ) 10 января 2000 года в Республике Беларусь Закон «Об электронном документе» (утратил силу) определял понятие «электронный документ как информация, зафиксированная на машинном носителе и отвечающая требованиям, установленным настоящим Законом» [1].

В последствии этот Закон утратил силу в связи с принятием нового Закона Республики Беларусь от 28.12.2009 года №113-З «Об электронном документе и электронной цифровой подписи», в соответствии с которым электронный документ определяется как документ в электронном виде с реквизитами, позволяющими установить его целостность и подлинность [2].

19 декабря 2000 года Президент Туркменистана подписал Закон Республики Туркменистан «Об электронном документе», согласно которому под электронным документом понимается «информация, зафиксированная на машинном носителе, заверенная электронной цифровой подписью в соответствии с процедурой создания такой подписи» [3].

В России соответствующий закон был принят 10 января 2002 г. № 1-ФЗ «Об электронной цифровой подписи» (утратил силу) [4]. В соответствии со ст. 3 данного Закона электронный документ – это документ, в котором информация представлена в электронно-цифровой форме. Главный отличительный признак от других документов - это форма представления документа. В юридической литературе многие стали отмечать, что это определение достаточно широкое, и оно далеко не полностью раскрывает рассматриваемое понятие, что дает почву для его неоднозначного толкования при решении задач правового регулирования вопросов использования электронных документов.

Следующая трактовка данного термина была закреплена в Федеральном законе Российской Федерации от 27.07.2006 N 149-ФЗ «Об информации, информационных технологиях и о защите информации» в виде дополнения пунктом 11.1 «электронный документ - документированная информация, представленная в электронной форме, то есть в виде, пригодном для восприятия человеком с использованием электронных вычислительных машин, а также для передачи по информационно-телекоммуникационным сетям или обработки в информационных системах» [5].

Документированная информация - это зафиксированная на материальном носителе путем документирования информация с реквизитами, позволяющими определить такую информацию или в установленных законодательством Российской Федерации случаях ее материальный носитель. В данном случае законодатель конкретизировал термин «электронный документ». Помимо формы представления документа присутствует материальный носитель информации и идентифицирующие информацию и материальный носитель реквизиты (дата, номер регистрации документа; дата, номер регистрации материального носителя; лицо, подписавшее документ либо зарегистрировавшее носитель и другие, в соответствии со стандартами на различные виды документов).

6 апреля 2011 года был принят новый Федеральный Закон N 63-ФЗ «Об электронной подписи». В соответствии с п.1 ст. 6 данного Закона «Информация в электронной форме, подписанная квалифицированной электронной подписью, признается электронным документом, равнозначным документу на бумажном носителе, подписанному собственноручной подписью, кроме случая, если федеральными законами или принимаемыми в соответствии с ними нормативными правовыми актами установлено требование о необходимости составления документа исключительно на бумажном носителе» [6].

В Казахстане, закон, регулирующий отношения в сфере электронного документооборота был принят 7 января 2003 года - Закон РК «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» принят [7]. Определение электронного документа, закреплённого в отечественном законе, более конкретизировано: это документ, в котором информация представлена в электронно-цифровой форме и удостоверена посредством электронной цифровой подписи.

17 апреля 2004 года было принято Постановление Правительства Республики Казахстан N 430 «Об утверждении Правил электронного документооборота» [8]. В данном Постановлении было закреплено понятие электронного документа, аналогичное понятию, закреплённое в Законе РК «Об электронном документообороте и электронной цифровой подписи».

В Украине Закон «Об электронных документах и электронном документообороте» был принят 22 мая 2003 года [9]. В соответствии со ст.5 данного нормативного правового акта электронный документ

- документ, информация в котором зафиксирована в виде электронных данных, включая обязательные реквизиты документа. Состав и порядок размещения обязательных реквизитов электронных документов определяется законодательством. Электронный документ может быть создан, передан, сохранен и преобразован электронными средствами в визуальную форму. Визуальной формой подачи электронного документа являются отражение данных, которые он содержит, электронными средствами или на бумаге в форме, пригодной для восприятия его содержания человеком.

15 июля 2004 года вступил в силу Закон Республики Молдова «Об электронном документе и цифровой подписи» №264-XV (утратил силу) [10]. Электронный документ в нем был представлен как «информация в электронной форме, создаваемая, структурируемая, обрабатываемая, хранимая, передаваемая с помощью компьютера, других электронных устройств или программных и технических средств, подписанная в соответствии с настоящим законом цифровой подписью».

Впоследствии, в Республике Молдова был принят новый Закон «Об электронной подписи и электронном документе» от 29 мая 2014 года [11]. Закон об электронной подписи и электронном документе является частью программы по интегрированию законодательства Республики Молдова с законодательной базой Европейского Союза. В преамбуле данного Закона определено, что «настоящий закон создает необходимую основу для применения Директивы № 1999/93/ЕС Европейского Парламента и Совета от 13 декабря 1999 года о правовых основах регулирования электронных подписей, опубликованной в Официальном журнале Европейских Сообществ № L 13 от 19 января 2000 года» [11].

В соответствии со ст.2 Закона Республики Молдова «электронный документ - это информация в электронной форме, создаваемая, структурируемая, обрабатываемая, хранимая и/или передаваемая с помощью компьютера или других электронных устройств, подписанная электронной подписью в соответствии с законом» [11].

Следует отметить, что в Республике Таджикистан действуют два самостоятельных нормативных правовых акта, регулирующих отношения в сфере электронного документооборота. В принятом законе «Об электронном документе» Республики Таджикистан 10 мая 2002 года электронный документ представлен «как информация, зафиксированная на машинном носителе и соответствующая требованиям, установленным настоящим Законом» [12]. К машинным носителям относят магнитные диски, магнитные ленты, лазерные диски и иные материальные носители, используемые для записи и хранения информации с помощью электронно-вычислительной техники.

30 июля 2007 года был принят новый Закон Республики Таджикистан «Об электронной цифровой подписи» [13]. Электронный документ в соответствии с данным Законом это документ, в котором информация представлена в электронной цифровой форме.

9 марта 2004 года вступил в силу Закон Азербайджанской Республики №602-III «Об электронной подписи и электронном документе». В соответствии с данным Законом электронный документ - документ для использования в информационной системе, представленный в электронной форме и подтвержденный электронной подписью. Электронная подпись - добавленные к другим данным или логически связанные с ними данные, позволяющие идентифицировать владельца подписи [14].

В Республике Узбекистан также был принят Закон, регулирующий отношения в сфере электронного документооборота - Закон Республики Узбекистан «Об электронном документообороте» №611-II от 29 апреля 2004 года. В ст.5 данного нормативного правового акта закреплено следующее понятие электронного документа - это информация, зафиксированная в электронной форме, подтвержденная электронной цифровой подписью и имеющая другие реквизиты электронного документа, позволяющие его идентифицировать [15]. Электронный документ приравнивается к документу на бумажном носителе и имеет одинаковую с ним юридическую силу.

В 2004 году Законодательным собранием Жогорку Кенеша Кыргызской Республики был принят Закон «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» (утратил силу) [16]. В соответствии с данным Законом «документ в электронной форме отображения (электронный документ) – электронное сообщение, имеющее атрибуты для идентификации его как документа».

19 июля 2017 года был принят новый Закон Кыргызской Республики «О цифровой подписи» [17]. В соответствии с п.1 ст.6 данного Закона «Информация в электронной форме, подписанная квалифицированной электронной подписью, признается электронным документом, равнозначным документу на бумажном носителе, подписанному собственноручной подписью, за исключением случаев, когда законами или иными нормативными правовыми актами установлен запрет составления такого документа в электронной форме».

14 декабря 2004 года Национальным собранием Республики Армения был принят Закон «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» [18]. В данном Законе закреплено следующее понятие электронного документа – это информация или сообщение, представленные в электронной форме.

Следует отметить, что в Грузии понятие «электронного документа» впервые было закреплено в Законе Грузии «Об электронной подписи и электронном документе» от 14 марта 2008 года № 5927-Іс (утратил силу). По нормам данного Закона электронный документ определялся как «электронная, оптическая или созданная с использованием другого подобного средства отправленная, полученная или хранящаяся письменная информация, подтверждающая факт юридического значения или факт, не имеющий юридического значения» [19].

Впоследствии, 27 апреля 2017 года был принят новый Закон Грузии № 639-Іс «Об электронном документе и надежном электронном обслуживании» [20]. В соответствии со ст.2 данного Закона электронный документ – это совокупность текстовой, звуковой, визуальной или аудиовизуальной информации или (и) данных, хранящихся в электронной форме.

О юридической силе электронного документа все законы вышеуказанных стран, гласят следующее. Согласно Закону Республики Беларусь «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» оригинал электронного документа существует только в электронном виде. Все идентичные экземпляры электронного документа являются оригиналами и имеют равную юридическую силу. Документы, созданные организацией или физическим лицом на бумажном носителе и в электронном виде, идентичные по содержанию имеют одинаковую юридическую силу. В этом случае документ на бумажном носителе не является копией электронного документа (ст. 19 Закона) [?]. Подлинный электронный документ приравнивается к документу на бумажном носителе, подписанному собственноручно и имеет одинаковую с ним юридическую силу.

В Туркменистане юридическая сила электронного документа признается имеющим равную юридическую силу с документами на бумажном носителе, скрепленными собственноручной подписью, только при положительном результате проверки подлинности электронной цифровой подписи. В случаях, если законодательством Туркменистана требуется государственная регистрация документа, то государственной регистрации подлежит оригинал электронного документа. В соответствии со ст. 10. закона «электронный документ может быть отображен на экране дисплея либо воспроизведен на бумажном или ином отделимом от машинного носителя материальном объекте в доступном для визуального обозрения виде (без дополнительных технических приспособлений) и форме, понятной для восприятия человеком». В случае, если созданный электронный документ воспроизведен идентичным по содержанию на бумажном носителе, то оба документа признаются самостоятельными документами. При этом документ на бумажном носителе приобретает юридическую силу после собственноручного его подписания владельцем личного ключа электронной цифровой подписи.

По Закону Молдавии «Об электронной подписи и электронном документе» электронный документ, подписанный простой электронной подписью или усиленной квалифицированной электронной подписью, признается равнозначным аналогичному документу на бумажном носителе, подписанному собственноручной подписью (п.1 ст.13 Закона). Все одинаковые экземпляры одного электронного документа считаются его оригиналами и имеют одинаковую юридическую силу (п.10 ст.13 Закона). Только в случае, когда одним лицом создаются одинаковые по содержанию электронный документ и документ на бумажном носителе, оба документа признаются самостоятельными документами оригиналами (п.11 ст.13 Закона) [11].

В соответствии с п.3 ст. 7 Закона РК «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» электронный документ, удостоверенный посредством электронной цифровой подписи лица, имеющего полномочия на его подписание, равнозначен подписанному документу на бумажном носителе [7].

По таджикскому закону электронный документ на машинном носителе приравнивается к документу на бумажном носителе и имеет одинаковую с ним юридическую силу. Если законодательством Республики Таджикистан требуется, чтобы документ был оформлен письменно либо представлен в письменном виде или письменной форме, то электронный документ считается соответствующим этим требованиям.

В соответствии со ст.7 Закона Украины «Об электронных документах и электронном документообороте» оригиналом электронного документа считается электронный экземпляр документа с обязательными реквизитами, в том числе с электронной подписью автора или подписью,

приравненной к собственноручной подписи [9]. Если автором создаются идентичные по документарной информации и реквизитам электронный документ и документ на бумаге, каждый из документов является оригиналом и имеет одинаковую юридическую силу.

В Белоруссии оригиналы электронных документов и их бумажные копии имеют одинаковую юридическую силу. Если по законодательству требуется нотариальное удостоверение или государственная регистрация документа, такому удостоверению или регистрации подлежит как сам электронный документ, так и его бумажная копия. Порядок обращения официальных документов в виде электронных документов регламентируется стандартами и нормами делопроизводства, установленными законодательством Республики Беларусь. В подлинном виде электронный документ существует только на машинном носителе. Все экземпляры электронного документа, зафиксированные на машинном носителе и идентичные друг другу, являются оригиналами. Бумажной копией электронного документа признается надлежащим образом удостоверенная внешняя форма представления электронного документа на бумажном носителе. Такие бумажные копии должны содержать указание на то, что они являются копиями электронного документа.

В Туркменистане и Таджикистане оригинал электронного документа существует только на машинном носителе. Здесь также как в Беларуси, все экземпляры электронного документа, зафиксированные на машинном носителе и идентичные один другому, являются оригиналами и имеют одинаковую юридическую силу. Оригиналы электронных документов могут быть в электронном виде зафиксированы на магнитный носитель, отделимый от машинного. Применимость магнитного носителя, отделимого от машинного, в качестве оригинала электронного документа может рассматриваться при наличии доказательства принадлежности его собственнику электронной цифровой подписи. А копией электронного документа является информация с оригинала электронного документа, зафиксированная в электронной форме на магнитном носителе, отделимом от машинного. Копия электронного документа должна быть удостоверена в установленном законом порядке и содержать указание на то, что она является копией соответствующего электронного документа.

В Таджикистане в случае, когда одним лицом создается документ на бумажном носителе и электронный документ, идентичные по содержанию, оба документа являются самостоятельными документами. Оригиналы электронных документов и их копии на бумажных носителях имеют одинаковую юридическую силу. При нотариальном удостоверении или государственной регистрации документа, удостоверению или регистрации подлежат либо электронный документ, либо его копия на бумажном носителе в порядке, установленном законодательством Республики Таджикистан. Копии электронного документа создаются путем удостоверения установленным законом порядке формы внешнего представления электронного документа на бумажном носителе.

В Молдавии копией электронного документа признается представление (отображение) электронного документа на бумажном носителе в форме, доступной для восприятия человеком. Копия электронного документа заверяется в порядке, установленном законодательством для заверения копий документов на бумажном носителе, и должна содержать информацию о том, что она является копией электронного документа. Электронный документ является подлинным, если он подписан лицом, уполномоченным в установленном порядке подписывать собственноручной подписью подобный документ на бумажном носителе, либо подписан подлинной цифровой подписью составителя, указанного в документе.

Электронный документ может использоваться во всех отраслях деятельности, где применяются программные и технические средства для создания, обработки, хранения, передачи и приема информации. С помощью электронных документов могут совершаться сделки, заключаться договоры, осуществляться расчеты, официальная и неофициальная переписка, передача документов и иной информации. Электронные документы могут пересылаться с помощью любых средств связи, включая информационные системы и сети, если это не противоречит действующему законодательству страны и ее международным договорам.

Таким образом, особенность электронных документов состоит в том, что их информация представлена в электронно-цифровом виде и, как следствие, может быть воспринята человеком только при помощи соответствующих технических и программных средств. Следует отметить, что электронные документы выполняют те же функции и обладают той же значимостью, что и традиционные документы.

Список литературы

1. Закон Республики Беларусь от 10 января 2000 года № 357-З «Об электронном документе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20 июля 2006 года) (утратил силу)// http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30506945
2. Закон Республики Беларусь от 28.12.2009 года №113-З «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» http://kodeksy-by.com/zakon_rb_ob_elektronnom_dokumente_i_elektronnoj_tsifrovoj_podpisi.htm
3. Закон Республики Туркменистан «Об электронном документе» от 19.12.2000 г.// <http://medialaw.asia/node/176>
4. Федеральный Закон «Обэлектронной цифровой подписи» (утратил силу) http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34838/
5. Федеральном законе от 27.07.2006 N 149-ФЗ «Об информации, информационных технологиях и о защите информации» http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61798/
6. Федеральный закон "Об электронной подписи" от 06.04.2011 N 63-ФЗ// http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_112701/
7. Закон Республики Казахстан от 7 января 2003 года № 370-ІІ «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2017 г.)// https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1035484
8. Постановление Правительства Республики Казахстан от 17 апреля 2004 года N 430. Об утверждении Правил электронного документооборота// http://adilet.zan.kz/rus/docs/P040000430_
9. Закон Украины «Об электронных документах и электронном документообороте» от 22.05.2003 года №851-IV <http://singlewindow.org/docs/67>
10. Закон Республики Молдова «Об электронном документе и цифровой подписи» 15 июля 2004 года №264-XV//http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30535001#sub_id=40000
11. Закон Республики Молдова №91 «Об электронной подписи и электронном документе» от 29.05.2014 года // <http://lex.justice.md/ru/353612/>
12. Закон Республики Таджикистан «Об электронном документе» 10 мая 2002 года №51//http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2183
13. Закон Республики Таджикистан «Об электронной цифровой подписи» от 30 июля 2007 года №320//https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=18412
14. Закон Азербайджанской Республики от 30 июля 2007 года №602-ІІГ «Об электронной подписи и электронном документе». // http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7428
15. Закон Республики Узбекистан «Об электронном документообороте» №611-ІІ от 29 апреля 2004 года//http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=165074.
16. Закон Кыргызской Республики «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» от 17.07.2004 года №92//https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=18412
17. Закон Кыргызской Республики от 19.07.2017 года №128 «О цифровой подписи»// <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111635?cl=ru-ru>
18. Закон Республики Армения «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» от 15.01.2005 года №3Р-40//http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=29381
19. Закон Грузии «Об электронной подписи и электронном документе» от 14 марта 2008 года № 5927-Іс (утратил силу)// <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/20866/4/ru/pdf>
20. Закон Грузии от 27 апреля 2017 года № 639-Іс «Об электронном документе и надежном электронном обслуживании»// <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/3654557/0/ru/pdf>

ИСКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ПРАВА ПРАВООБЛАДАТЕЛЕЙ ТОВАРНОГО ЗНАКА: ПОСЛЕДСТВИЯ ПРОИЗВОДСТВА КОНТРАФАКТНОЙ ПРОДУКЦИИ

Резюме. Настоящая статья посвящена одной из серьезных проблем в области интеллектуальной собственности – защиты исключительных прав правообладателей товарного знака. В статье приводится описание последовательных действий прохождения регистрации товарного знака, негативные влияния производства контрафактной продукции, а также методы борьбы с контрафактом.

Ключевые слова: исключительное право, товарный знак, контрафакт, интеллектуальная собственность.

Түйін. Мақала зияткерлік меншік саласындағы маңызды мәселелердің бірі – тауар таңбасы иеленушілердің айрықша құқықтарын қорғауға арналған. Зерттеуде тауар таңбасының тіркеуін өтуінің жүйелі іс-қимылдарын, контрафактілік өнім өндірудің теріс ықпалын, сонымен қатар контрафактпен күрес әдістері туралы сипаттамалар келтіріледі.

Түйінді сөздер: айрықша құқық, тауар белгісі, контрафакт, зияткерлік меншік.

Summary. This article is devoted to one of the serious problems in the field of intellectual property - protection of exclusive rights of trademark owners. The article describes the sequential protocols for the passage of the trademark, the negative effects of the production of counterfeit products, as well as methods of combating counterfeit goods.

Keywords: exclusive right, trademark, counterfeit, intellectual property.

Товарный знак, являясь объектом интеллектуальной собственности, служит для каждого субъекта предпринимательства как средство индивидуализации собственного товара. Согласно Закону Республики Казахстан «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров» товарным знаком считается обозначение, зарегистрированное в соответствии с настоящим Законом или охраняемое без регистрации в силу международных договоров, в которых участвует Республика Казахстан, служащее для отличия товаров одних юридических или физических лиц от однородных товаров других юридических или физических лиц [1].

В современных условиях многообразие товаров требует отличительных друг от друга маркировок. Предприниматель, создавая собственный продукт или же товар, должен продумать заранее отличительную торговую марку, после чего его следует зарегистрировать в соответствии с законом Республики Казахстан.

Существуют определенные преимущества зарегистрированного товарного знака. К примеру, без регистрации товарного знака невозможно запретить его незаконное и недобросовестное использование третьими лицами, или же в случае, когда компании конкуренты могут зарегистрировать товарный знак на свое имя и запретить его использование добросовестному производителю.

По мнению С.П. Гришаева, представленное для регистрации обозначение не должно быть сходным со знаками, ранее зарегистрированными или заявленными для маркировки подобного рода изделий [2, с. 552]).

Законодателем установлено, что после подачи заявки на регистрацию товарного знака, за ним последует следующий определенный порядок этапов прохождения экспертиз.

В случае успешного прохождения экспертиз в Национальном институте интеллектуальной собственности, на основании заключения о регистрации, после уплаты соответствующих пошлин производится внесение сведений о знаке и о его владельце в Государственный Реестр товарных знаков Республики Казахстан. Правообладателю выдается Свидетельство о регистрации товарного знака. Следовательно, правообладатель приобретает исключительные права на свой товарный знак.

После регистрации товарного знака его владелец обязан использовать товарный знак непрерывно в течение трех лет с момента даты регистрации, или трех лет предшествующих подаче возражения. Так как любое заинтересованное лицо может подать в отношении владельца товарного знака возражение в уполномоченный орган в связи с неиспользованием в действии всех или части товаров, указанных в свидетельстве.

Срок действия регистрации товарного знака десять лет, начиная с даты подачи заявки на его регистрацию. По истечению срока действия товарного знака требуется продление через каждые десять лет по заявлению правообладателя.

В соответствии со ст. 5 Закона о товарных знаках РК выделяются следующие классификации товарных знаков, которые подлежат регистрации:

- изобразительные;
- словесные;
- буквенные;
- цифровые;
- объемные;
- и иные обозначения или их комбинации.

Казахстанский ученый Т.Е. Каудыров отметил, что в мировой практике встречаются подпадающие под категорию «иные» звуковые, обонятельные, световые, движущиеся, рельефные, голографические и другие товарные знаки [3].

Исключительное право – имущественное право владельца на использование товарного знака или наименования места происхождения товара любым способом по своему усмотрению [1]. Исключительное право охраняется законом.

Другое лицо не может пользоваться зарегистрированным товарным знаком без взятия на это разрешения у правообладателя. Однако законом предусмотрен случай, когда владелец товарного знака может передать другому лицу по договору его исключительные права.

Переход права на товарный знак, в том числе его передача по договору или в порядке правопреемства, должен быть зарегистрирован в уполномоченном органе [1].

Также существует обратная сторона медали, когда импортируются в нашу страну и выставляются на продажу поддельные товары (продукции) под известными марками, логотипами, которые завоевали по всему миру популярность и стали мировыми брендами.

На сегодняшний день потребители товара чаще всего сталкиваются с производством контрафактной продукции. Контрафакт – это поддельный продукт, созданный на основе уже существующего оригинала с нарушением интеллектуальных прав.

В качестве примера можно привести наиболее часто встречающийся вид производства контрафакта, как маркировка какого-либо известного названия бренда с отличающейся одной или двумя буквами от оригинального названия, то есть делают имитацию товарного знака: оригинал «Adidas», контрафактная версия «Abibas»; или же «Guchi» вместо «Gucci» и таких примеров очень много. Копируют также и товарный знак один в один [4].

Одна из причин большого спроса контрафактных товаров в том, что не все потребители могут себе материально позволить оригинал товара, так как зачастую они очень дорого обходятся и тем самым потребитель довольствуется дешевой имитацией.

Нелегальные производители подделок равнодушны к социальным потерям, они нацелены на высокие прибыли, так как их незаконный бизнес является заманчивым и очень прибыльным [5].

Последствия производства и распространения контрафактной продукции:

1) может нанести вред здоровью людей в сфере парфюмерии, фармацевтики, косметики, алкоголя, продуктов питания;

2) наносит ущерб интересам правообладателя;

3) наносит урон в бюджет государства.

Причинение ущерба интересам правообладателя отражается:

- лишением его законной прибыли;
- потерей авторитета среди потребителей, то есть нанесения ущерба его деловой репутации;
- спадом спроса на его оригинальный товар;
- в необходимости новых средств вложений для продвижения товара, вследствие потери деловой репутации [6].

Контрафактная продукция однозначно негативно влияет как на правообладателя, так и на потребителя.

Предпринимаемые меры по борьбе с контрафактной продукцией:

1. В судебном порядке. В Казахстане в отношении нарушителей предусмотрен гражданская, административная и уголовная ответственность. В соответствии со ст. 158 Административного кодекса РК за незаконное использование чужого товарного знака, или сходных с ним до степени смешения обозначений для однородных товаров, а также незаконное использование чужого фирменного наименования, если эти действия не содержат признаков уголовно наказуемого деяния, влекут штраф:

- для физических лиц – 20 МРП (с конфискацией товаров);
- для субъектов малого предпринимательства или некоммерческие организации – 30 МРП (с конфискацией товаров);
- для субъектов среднего предпринимательства – 40 МРП (с конфискацией товаров);

- для субъектов крупного предпринимательства – 80 МРП (с конфискацией товаров), содержащих незаконное изображение товарного знака, или сходных с ним до степени смешения обозначений для однородных товаров [7].

Уголовная ответственность. Согласно п.1 ст. 222 УК РК, за незаконное использование чужого товарного знака, фирменного наименования, или сходных с ними обозначений для однородных товаров, если это деяние причинило крупный ущерб, наказывается штрафом в размере до 150 МРП либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до 120 часов, либо арестом на срок до 40 суток.

В п.2 ст. 222 УК РК за незаконное использование предупредительной маркировки в отношении не зарегистрированного в Республике Казахстан товарного знака, если это деяние причинило крупный ущерб, наказывается штрафом в размере до 100 МРП либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до 90 часов, либо арестом на срок до 40 суток [8].

2. Таможенное регулирование. Еще одним способом пресечения незаконной деятельности нарушителей является регулирование со стороны таможенных органов. Основным поставщиком контрафактной продукции у нас является Китай. То есть таможенный орган ведет контроль и на границах, так как в основном товары контрафактного производства импортируются в нашу страну. Таможенными органами приостанавливается выпуск товара, дальнейший его допуск к рынку ограничивается, потом уведомляется, согласно Таможенному кодексу уведомляют владельца товарного знака. Поэтому правообладатель может возбудить гражданское дело в суде либо обратиться к правоохранительным органам [9].

Уполномоченные органы ведут сотрудничество с правообладателями, так как только правообладатель может определить нанесенный ему ущерб. Органы юстиции привлекают к ответственности не только нелегальных производителей, но и продавцов контрафактной продукции.

В заключении можно сделать вывод, что борьба с контрафактной продукцией является непростой задачей. Для вытеснения подделок из рынка, а также для прекращения производства контрафактных товаров, заинтересованным сторонам, правообладателям следует:

1. установить на товары оригинала приемлемые цены и распространить среди потребителей и трейдеров пороговые уровни цен на товары;
2. законодательно ужесточить меры ответственности;
3. производить тотальный контроль таможенными органами при ввозе товаров (продукции) в страну;
4. поощрять потребителей в содействии выявления производства или же продажи контрафактных продукции.

Используемая литература

1. Закон Республики Казахстан от 26 июля 1999 года № 456-І О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1014203
2. Гришаев С. П. Интеллектуальная собственность: учебное пособие. М., 2004. С. 552.
3. Каудыров Т.Е. Гражданско-правовая охрана объектов промышленной собственности: Монография. – Алматы: Жеті жарғы, 2001. – 448 с.
4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mavriz.ru/articles/2005/1/3547.html>
5. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.exclusive.kz/expertiza/biznes/8548/pages/3/?dt=mp>
6. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.kp.ru/guide/zashchita-ot-kontrafakta.html>
7. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.04.2018 г.) https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31577399
8. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.01.2018 г.) https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=31575252
9. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4904578-prodavtsov-poddelok-v-kazahstane.html>

Aikumbeckov Nurlan

associated professor of Caspian Public University's
Adilet Higher Law School, Candidate of Juridical Sciences
Kazakhstan, Almaty e-mail: nodrug2010@gmail.com

THE ISSUES OF SURROGATE MOTHERHOOD IN THE CRIMINAL LAW

Abstract: *In the 20th century, the rapid development of medicine, including reproductive medicine, began in the developed countries. It did not bypass the CIS countries. The article is devoted to the issues of surrogate motherhood in the context of the new criminal legislation of the Republic of Kazakhstan.*

Keywords: *surrogate maternity, criminal law, reproductive health, reproductive rights of women and men.*

Аннотация: *20 ғасырда әлемдегі дамыған елдер медицина қарқынды дамып бастады, олардың қатарында репродукцияда бар. Ол ТМД елдерінде айналып өтпеді. Мақала Қазақстан Республикасының жаңа қылмыстық заңнамасындағы суррогат анаға байланысты сұрақтарға бағытталған.*

Түйінді сөздер: *суррогат ана, қылмыстық құқық, репродуктивті денсаулық, ерлер мен әйелдердің репродуктивті құқықтары.*

Аннотация: *В 20 веке в мире в развитых странах началось бурное развитие медицины, в том числе репродуктивной. Не обошло оно и страны СНГ. Статья посвящена вопросам суррогатного материнства в контексте нового уголовного законодательства Республики Казахстан.*

Ключевые слова: *суррогатное материнство, уголовное право, репродуктивное здоровье, репродуктивные права женщин и мужчин.*

Throughout the history of mankind, children were one of the main goals of marriage. Their birth and upbringing are closely connected with our dreams, cares and hopes. But not everyone can feel the joy of fatherhood and motherhood, because, according to the medical statistics, 20% of all married couples do not have a natural ability to give birth to a child (1).

For a married couple, where a woman is not able to conceive, carry and reproduce, there is also the possibility to have their own child with a help of a surrogate mother. A true surrogate motherhood means cases where a woman gestates an embryo obtained by FIV or similar procedures, who is not his biological mother and does not intend to become the legal mother for the unborn child.

Despite the fact that people try to find a solution to this problem since ancient times, it has become possible to change the situation only in the recent years, thanks to the use of artificial means of human reproduction. Artificial insemination and an embryo implantation allow the spouses to become parents (2).

However, the use of these methods of reproduction still causes a considerable number of ethical, medical and legal problems. Most disputes arise around the use of surrogate (substitute) motherhood, the essence of which is that a woman agrees to bear and give birth to a child with a help of artificial insemination for a couple who cannot have child because of health reasons (3).

Surrogate motherhood in the broad sense refers to all cases where a woman with the aim to release for adoption carries out the conception, bearing and birth of a child.

In vitro fertilisation and embryo transplantation are used for infertility treatment in many countries including Kazakhstan. A surrogate mother is a woman who carries a child for a fertility-challenged couple without any genetic link with the child.

Recently the surrogate motherhood is the most intensively and comprehensively discussed problem of morality and law. To substantiate the position of one or the other party, it is necessary to turn to the study of their position.

The following opinion was expressed at one of the last UNESCO conferences regarding surrogate motherhood: «the ability of a woman to carry and give birth is actively used in the market services as a «surrogate motherhood» This being said with a full set of false humanistic, sham terminology, beginning with the exploitation of the term «Nobility» and the introduction of the newest form of womb donation and a new mother status as «mother-bearer» or «temporary mother» (4).

Participants of Moscow Helsinki Group seminar devoted to human rights, came to the opinion that ... surrogate motherhood (the bearing of a fertilized ovum by a woman who, after giving birth, returns the child to genetic parents) is against nature and morally inadmissible even in non-commercial cases (5).

Traumatizing both a gestating mother and a child, this method neglects the deep emotional and spiritual affinity that is established between the mother and the baby during pregnancy and provokes the child's identity crisis (6).

Opponents of surrogate motherhood (the church primarily) believe that it involves neglecting the deepest emotional connection that is established between the mother and the baby during pregnancy (7).

In addition, representatives of the church, recognizing the importance of procreation, do not consider it the sole purpose of marriage. Defining marriage as the «sacrament of love», they see the ethical value of sexual relations between spouses in total and mutual self-giving, where the soul and body become one. At the same time, such a union does not come down only to the reproduction of the human race. The Orthodox Church, accepting the idea of synergy, i.e. the co-creation of God and human in the transformation of the world, at the same time rejects any claim of the latter to replace the Creator. Therefore, if the husband is infertile and the medicine is not able to help him, the wife should accept him as he is, without trying in any form to find a substitute for him (8).

The Muslim religion has somewhat different solution of the surrogate motherhood problem. Since the Islam countries allow polygamy, another husband's wife can be a surrogate mother (9).

In the ancient times, the problem of woman infertility was solved in two ways: either the man was given the right to divorce, or a substitute motherhood was allowed. A similar situation was described in the Bible (10).

The Hammurabi Laws also contain the general rule of substituting motherhood: «If a man marries an infertile woman, this infertile woman will give her husband a slave and thus give birth to children, and this man intends to take a concubine, then he should not be allowed to take a concubine» (& 144) (11).

Plutarch describes a situation which looks like the modern surrogate motherhood that occurred among the Hellenes. Stratonica while being infertile realized that her husband needed to have legitimate children for the inheritance of his royal power. She persuaded him to produce children with another woman and allow her, Stratonica, accept them as their own. Deiotare admired by her self-sacrifice, gave her freedom of action. She chose beautiful girl named Elektra among the captives and hurled her together with Deiotar. She brought up children born from this union as her own legitimate, with love and magnificent generosity (12).

A man could have a concubine when his wife did not allow him to have children from the concubine. In this case, the husband chose a concubine, but she did not become equal in status with his wife and only performed a childbearing function. The custom of «shadow marriage» can be recognized as symbiosis of surrogate motherhood and surrogate paternity, when a marriage is solemnized between the living and the dead. Thus, in the Kukuyu tribe, a widow whose age does not allow her to bear from a lover can buy a woman to give birth to a legal heir who would inherit the property of her deceased spouse. A woman is regarded as the wife of the deceased, since she was bought at the expense of his property (13).

The practice of substituting motherhood is also criticized for the possibility of commercialization. It consists in the fact that this method can be used as a mean of exploiting women as paid incubators, which produce children for rich customers. There are many such facts. Recently a criminal organization was disclosed in Moldova, engaged in sending children abroad. During pregnancy, donors already knew where the babies would be sent to. A criminal case was opened against the geneticist Dr. Endre Zeisel in Hungary, who was also engaged in a similar business along with his partner in America (14).

The prohibition of the use of surrogate motherhood for commercial purposes is stated in the Brussels Declaration of the World Medical Association (1985) (15). We believe that this provision must be consolidated in Kazakhstan legislation, with the proviso that surrogate motherhood can be used only in the public health system and only in cases when the customer cannot give birth to a child for health reasons.

At this stage it is necessary to determine the medical indications for surrogate motherhood. Traditionally, they include the absence of the uterus, pathologies that make it impossible to bear pregnancy. In our opinion, such factors have the exceptional character of surrogate motherhood, performed only to overcome infertility.

The program of «surrogate motherhood» is conducted according to the following algorithm:

- 1) synchronization of menstrual cycles of genetic and surrogate mothers;
- 2) procedure of in vitro fertilization and embryo replanting.

In our opinion, legal issues may not arise if a relative of an infertile woman takes the role of a surrogate mother. This will also help reduce the risk of commercialization of surrogate motherhood. There are a sufficient number of such examples: in Australia in 1994, a series of restrictions were removed from the surrogate motherhood law, which allowed the sisters and cousins of genetic parents to become substitutes for mothers (16).

In North Carolina (USA), the sister of an infertile woman was fertilized by this woman's husband's sperm and gave birth to a child in May 1947. Before making such a decision, the spouses took an infertility treatment for six years. Englishwoman Edith Jones was transplanted an embryo created by the fusion of her daughter's ovum, 22-year-old Suzanne, and the sperm of her husband, 23-year-old Krich Lengston. The first case of bearing a child by a mother instead of an infertile daughter was registered in South Africa in 1987 (17).

However, in the absence of family ties spouses and a surrogate mother usually conclude a contract, which fixes the obligation of the surrogate mother to pass a child to spouses for adoption and specifies the amount and terms and conditions of payment.

However, as the world practice shows, criminal abuses are possible on the part of both medical workers and persons directly related to surrogate motherhood.

Protection of the patient's interests in comparison with the previous criminal legislation is ensured at a higher level. In order to strengthen such protection and further optimization, it is proposed to supplement the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan with new norms: illegal artificial insemination and (or) embryo implantation, medical sterilization (st.113-1), illegal circulation of human organs and tissues (st.113-2), illegal medical experiment (st.114-2). The existing title of the article is cumbersome, so it is more expedient to reduce it (18).

Modern biotechnologies, including surrogate motherhood, can have the following directions of their criminal use: trafficking in human organs and tissues (under the guise of genetic engineering products), the use of fetal embryonic tissues (stem cells), and other types of criminal biotechnology which are discussed in more detail in papers of B.G. Ovchinsky and other authors (19).

The Criminal Code of the CIS countries contain components related to surrogate motherhood that Kazakhstan Criminal Code does not contain. For example: Article 158 of the Criminal Code of Moldova «Illegal manufacture of artificial insemination or embryo implantation»; Article 157 «Illegal manufacture of surgical sterilization»; Art.136 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan «Illegal artificial insemination and embryo implantation, medical sterilization»; Article 137 «Purchase and sale and removal of organs or tissues»; st.308-1 of the Criminal Code of Lithuania «Prohibited biomedical research with a human or human embryo» (20). The Criminal Code of the Russian Federation does not contain similar norms. The introduction of the above-proposed norms into the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan should help prevent these medical crimes.

Analyzing the current situation in the Republic of Kazakhstan, it seems obvious that the current legal norms in the use of artificial reproduction methods, including surrogate motherhood, are fragmentary and touch only certain aspects of emerging problems.

Reproductive health and human reproductive right protection is one of the most important directions of social and state policy. The state must provide their proper legal support. The European Court of Human Rights often reviews cases of surrogate motherhood or other assisted reproductive technologies (hereinafter - ART). For example, *Dixon vs The United Kingdom*, Decision of April 18, 2006 44 362/04.

In 1994 the first applicant Dixon was found guilty of murder and sentenced to life imprisonment with compulsory serving of punishment in places of deprivation of liberty for at least 15 years. He had no children. In 1999 he met a woman who was also serving a sentence in the form of imprisonment. In 2001 they married. Mrs. Dixon had three children from previous marriages. After her release, the couple appealed to institutions that provide services for artificial insemination, in order to have a child. The Minister of the Interior rejected their appeal, the complaint against him was also rejected.

The European Court supported the Minister, explaining that the child will lack well-being in view of the father's prolonged absence during the first period of his childhood and the apparent lack of sufficient material support. There are other cases of legal regulation of ART in the practice of the European Court of Human Rights (20).

Summarizing the issues of criminal protection of reproductive health, I would like to note that the criminal protection of the reproductive sphere remains an under studied topic of legal research at present. Human reproductive health should be an independent object of criminal protection. At the same time, the Code of the Republic of Kazakhstan «About Health and Health System Protection» resolves the majority of problematic issues arising in the process of people's reproductive health.

Literature:

1. Vishnevsky A.G. *Reproduction of children and society*. – M., 2002. – 287p.
2. Wunder P.A. *Endocrinology of sex*. – M., 1990. – 253p.
3. Golod S.I. *Stability of the family: sociological and demographic aspects*. – СПб., 2002. – 136p.
4. *Central and Eastern Europe: the problems of human rights and democracy. Proceedings of the UNESCO international conference «The experience of the process of consolidating democracy in the countries of Central and Eastern Europe»*. – M.: Moscow Independent Institution of International Law, 1995 – 396p.
5. *Legal protection of human rights // A collection of materials of the Seminar of the Moscow Helsinki Group «Human Rights»*. – Issue 5 / Ed. L.I. Bogoraz. – M., 2003. – 240 p.

6. Lyusher F. *Constitutional protection of human rights and freedoms / Trans. From French.* – M.: Progress, Univers., 1993. – 261p.
7. *Social and demographic study of marriage, family, fertility and reproductive attitudes.* – Erevan, 2003. – 143p.
8. Tolts M.S., Oberg L.Ya., Shishko O.A. *Initial stages of the realization of the reproductive function of women // Public Health of the Russian Federation.* – 2003. – №7. – P. 12-17.
9. Kharchev A.G. *Marriage and family: through nations and peoples.* – M., 2002. – 339p.
10. *The Bible: Genesis, гл. 30.* – М.: Библия, 1994. – 301p.
11. *Reader on the general history of state and law: in 2t. / Ed.K.I. Batyr, E.V. Polikarpova.* – M.: Lawyer, 1996. – 519p.
12. Plutarch. *About the valor of women's // Morality: Op.* - Moscow: Eksmo-press, 1999. – 1117p.
13. Rulan N. / *Legal anthropology: A Textbook for high schools.* - Moscow: Norma, 2000. – 501 p.
14. Voevodin L.D. *Legal personality status.* – M., 2000. – 304p.
15. *Natural Human Rights // a collection of materials of the Seminar of the Moscow Helsinki Group «Human Rights».* Issue 12 / Ed. L.I. Bogoraz. – M., 2003. – 264p.
16. Ananyev B.G. *Man as an object of knowledge.* – SPB., 1999. – 339 p.
17. Andreeva I.S. *Socio-philosophical problems of sex, marriage, family // Questions of philosophy– 2000.* – №2. – p. 16-22.
18. Rustemova G.R. *Development of criminal law in the context of the Constitution of the Republic of Kazakhstan // Scientific world of Kazakhstan.* – 2007. – №1-2. – p. 98-102.
19. Ovchinsky V.G. *Criminology and biotechnology.* – Moscow: Norma, 2005. – 192p.; Rustemova G.R. *Medical criminal offences: monograph.* – Almaty, 2016. – 133p.
20. Moskalenko V.F. *The scope and fundamental content of the right to health in international regulatory legal acts // Medical Law.* – 2006. – №4 (14). – p. 10-21.

Нуртаева Гульмира Львовна
ассоциированный профессор ВШП «Адилет» Каспийский Общественный Университет,
кандидат юридических наук, g.rustemova@mail.ru

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация: В настоящей статье рассматриваются вопросы, касающиеся не только самого понятия «энергетической безопасности», но и анализируются все составляющие это понятие элементы. Проведен системный анализ с приведением хронологического изложения нормативно-правовых актов Республики Казахстан, концептуально регламентирующих либо декларирующих принципы энергетической безопасности страны. Рассмотрены основные этапы формирования «энергетической безопасности Казахстана» путем анализа введенных и реализованных реформ в нефтегазовой отрасли страны.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, энергоресурсы, энергоносители.

Аңдатпа: Бұл мақалада «энергетикалық қауіпсіздік» түсінігіне қатысты сұрақтар қарастырыла ғана қоймай, сондай-ақ осы элементтің түсінігіне жататын барлық құрамдас бөліктері де талданды. Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілерінің хронологиялық баяндауы көмегімен, және елдің энергетикалық қауіпсіздігін тұжырымдамалық түрде реттемелейтін немесе оның қағидаларын жариялайтын жүйелік талдау жасалған. Елдің мұнайгаздық саласында енгізілген және іске асырылған реформалар талдауы арқылы «Қазақстанның энергетикалық қауіпсіздігі» қалыптасуының негізгі кезеңдері қарастырылған.

Түйінді сөздер: энергетикалық қауіпсіздік, энергия ресурстары, энергия тасымалдаушылар.

Abstract: The article considers issues related with a concept of «energy security» and analyzes all the elements that make up this concept. Author carried out systematic analysis with a chronological presentation of the regulatory legal act of the Republic of Kazakhstan that conceptually regulate or declare the principles of the country's energy security. The main stages of Kazakhstan energy security formation are considered through analyzing the introduced and implemented reforms in the country's oil and gas industry.

Keywords: energy security, energy resources, energy products.

Одним из наиболее актуальных вопросов последних десятилетий является вопрос о национальной безопасности страны, составляющими которой являются многочисленные факторы, в числе которых одним из основных признается **энергетическая безопасность государства**. Попытаемся разобраться в том, что такое энергетическая безопасность, как формировалось это определение? Энергетическая безопасность это прямо корреспондирующее понятие определению «отсутствие зависимости, защищенность от угроз стабильного, бесперебойного энергоснабжения и полное удовлетворение потребности государства в энергоресурсах».

Эффективность экономики любого современного государства в значительной мере определяется качеством и степенью ее обеспеченности минерально-сырьевыми ресурсами. В зависимости от того, используются собственные ресурсы или они привлекаются со стороны, меняются содержание и характер мер, которые должно осуществлять государство, чтобы удовлетворить соответствующие потребности. Сама же принципиальная задача - удовлетворение потребности в сырье – остается неизменной [1, С.483].

Впервые о формировании принципов энергетической безопасности и развития этого направления задумались после «нефтяного эмбарго» 1973 года. Именно тогда, 17 октября 1973 года все арабские страны-члены ОАПЕК, а также Египет и Сирия, заявили, что они не будут поставлять нефть странам, поддержавшим Израиль. Другими словами была объявлена энергетическая блокада для таких государств как Соединенные Штаты Америки и их союзников в Западной Европе [2]. Первый в мире крупнейший нефтяной кризис показал, что поставки энергоресурсов, энергии могут быть инструментом политического давления на государство и влиять на его внешнюю и внутреннюю политику. Истинный масштаб зависимости стран Европы и США от цен на нефть актуализировал вопрос формирования энергетической безопасности для каждого государства. Пережив период кризиса большинство стран, подвергшихся так называемой энергетической блокаде, стали предпринимать меры по обеспечению энергетической безопасности своих стран путем создания национальных резервов нефти, перевода промышленности на альтернативные источники энергии и формирования принципов энергосбережения. В каком-то смысле, «нефтяной кризис», продлившийся 5 месяцев, выступил катализатором проблемы и началом периода формирования понятия и принципов энергетической безопасности государства. И если нефтяной кризис 1973 года можно назвать первым мировым инцидентом, когда энергетические ресурсы выступают инструментом воздействия на политическую волю государства, то в числе текущих подобных инцидентов, следует отметить недавнюю «энергетическую блокаду Крыма и Севастополя» Украиной. Энергетические ресурсы были, есть и остаются рычагом влияния и определения силы для государств на мировой арене. Вместе с тем, следует отметить, что достижение желаемого уровня энергетической безопасности возможно только в результате совместных усилий государства и частного сектора экономики. Учитывая постоянную

незримую угрозу сохранению стабильности и независимости относительно молодого государства, способы обеспечения энергетической безопасности в настоящее время приобретают особую актуальность.

Исследуя проблему энергетической безопасности, доктор юридических наук Занковский С.С. определяет несколько основных факторов, влияющих на формирование комплексной энергетической безопасности страны, в числе которых:

- правовые формы и средства контроля государства за деятельностью топливно-энергетического комплекса, включая добычу природных ресурсов, их переработку и транспортировку; полномочия государственной власти по определению характера и содержания этой деятельности, в том числе в условиях наступления чрезвычайной ситуации.
- нормативные возможности государства по регулированию уровня цен на энергоносители прямым или косвенным образом; правовые последствия несоблюдения коммерческими организациями требований государственной политики цен; ответственность государства за убытки, причиненные в результате регулирования цен.
- правовое обеспечение диверсификации энергоресурсов как важнейшей предпосылки энергетической безопасности.
- состояние и уровень правовой регламентации создания и поддержания в рабочем режиме резервных возможностей энергетической системы, включая дублирующие мощности, стратегические запасы и т.п.
- правовые аспекты энергосбережения и роли государства в экономии энергоресурсов; правовые средства стимулирования энергосбережения.
- правовое регулирование мониторинга ситуации в энергетическом секторе; правовое обеспечение открытости и распространения информации о состоянии дел в данном секторе; юридическая ответственность за нарушение правил о движении информации [3, С.474-475].

В свою очередь, профессор Перчик А.И. отмечает, что базовой составляющей энергетической безопасности является «сырьевая безопасность». Впервые понятие «сырьевая безопасность» было сформулировано в докладе на рассматриваемую тему, сделанном на заседании Совета по проблемам нефти и газа при Президиуме РАЕН в 1998 году [4, С.28].

Профессор Перчик А.И. справедливо полагает, что понятие «сырьевая безопасность» значительно шире понятия «рациональное недропользование». Оно включает в себя помимо освоения тех или иных месторождений широкий круг вопросов использования добытых полезных ископаемых, в частности, их транспорта, переработки, использования в народном хозяйстве и, наконец, их экспорта. Важная самостоятельная задача, которая должна ставиться и решаться посредством обеспечения сырьевой безопасности, — это структурная перестройка промышленности; постепенное дополнение добывающей составляющей продукцией глубокой переработки сырья, расширением выпуска современной высокотехнологичной продукции. Переход этот занимает длительный период, требует крупных первоначальных инвестиций, создания развитой инфраструктуры, квалифицированных кадров [1, С.490].

Принимая во внимание тот факт, что правовая природа отношений каждого вида энергоносителей/энергии различна, следовательно, наличие под каждый из этих видов отдельного нормативно-правового акта либо ряда таких нормативных документов является вполне обоснованным. При этом, все эти виды энергии и энергоносители объединяются под одним общим термином «топливно-энергетический комплекс». В связи с чем, в нормативно-правовой базе Казахстана имеют место быть концептуальные, стратегические нормативно-правовые акты обобщающего характера, направленного на формирование общих принципов, задач и плана мероприятий применимых к топливно-энергетическому комплексу Казахстана в целом.

В Казахстане с момента обретения независимости принципы развития топливно-энергетического комплекса отражались в таких нормативно-правовых актах, как:

Постановление Президента Республики Казахстан от 15 июля 1992 года № 853 «О мерах по реализации Стратегии становления и развития Казахстана как суверенного государства» [5], в рамках которого на Правительство (Минэнерго, Госэкономкомитет), Верховный совет, Комитет по вопросам развития промышленности, транспорта и связи и областные администрации было возложено составление Программы, предусматривающей меры по ускоренному развитию топливно-энергетического комплекса с целью достижения энергетической независимости Казахстана, обеспечения развития экономики и создания экспортного потенциала на базе собственных первичных топливных ресурсов. Приоритетное развитие энергодобывающих и энергоперерабатывающих

отраслей и производств с учетом взаимозаменяемости и взаимодополняемости энергоносителей, стимулирование энергосбережения. Вышеуказанные исполнительные органы должны были обеспечить последовательное решение задач по энергообеспечению и газификации народного хозяйства и социальной сферы путем строительства линий электропередачи и широкой сети газопроводов, увеличения объемов производства сжиженного газа.

Затем, 7 декабря 1994 года было принято Постановление Кабинета Министров Республики Казахстан №1381 «О концепции сырьевой политики Республики Казахстан» [6], в рамках которого была предпринята попытка выработать принципиально новую экономическую политику и концептуальные подходы к оценке запасов и использованию минерально-сырьевых ресурсов, основанные на бережливости, рациональности, экономической целесообразности, обеспечении долговременной экономической и экологической безопасности республики, позволяющие получить максимальный эффект при минимальных затратах. Концепция сырьевой политики Республики Казахстан составной частью вошла в пакет взаимоувязанных концептуальных документов, разработанных в реализацию Стратегии становления и развития Республики Казахстан как суверенного государства, включающий, в частности, концепции структурной политики, внешнеэкономической деятельности, экономической безопасности и другие.

В 1996 году 19 апреля Правительство Республики Казахстан принимает Постановление №474 «О мерах по реализации энергосберегающей политики в Республике Казахстан» [7].

28 января 1998 года Президент Республики Казахстан своим Указом №3834 [8] утверждает «Стратегию развития Казахстана до 2030 года» в содержании которой значительное место, целый том, посвящен формированию экспортоориентированного, технологически связанного топливно-энергетического комплекса. Сразу после этого, 29 января 1998 г. Распоряжением Премьер-Министра Республики Казахстан №22-р [9] создается Межведомственная комиссия по развитию топливно-энергетического сектора.

В соответствии с Программой действия Правительства на 1998-2000 годы и в целях полного обеспечения внутреннего спроса на нефть, газ и продукты их переработки, создания евразийской сети магистральных нефте- и газопроводов, развития проекта разведки и разработки месторождений углеводородов в казахстанском секторе Каспийского моря, обеспечения развития топливно-энергетического сектора в соответствии со Стратегией-2030 предпринимается ряд существенных мер, позволивших улучшить ситуацию в топливно-энергетическом секторе Казахстана. Одновременно с этим, развивается нормативно-правовая база страны, разрабатываются более актуальные законодательные акты, устраняются выявленные на практике вопросы в нормативно-правовых актах отрасли. Принимая во внимание, тот факт, что развитие топливно-энергетического сектора в первые годы независимости в значительной мере зависело от взаимоотношений с соседней Россией, 9 октября 2000 года Правительством Республики Казахстан принимается Постановление о заключении Меморандума между Правительством Республики Казахстан и Правительством Российской Федерации «О сотрудничестве в области топливно-энергетического комплекса» [10].

Далее, начиная с 2000 года, в Республике Казахстан принимались отдельные отраслевые Законы, Указы регламентирующие деятельность нефтегазовых, урановых, электроэнергетических отраслей, включая угольную промышленность и Закон о «возобновляемых (альтернативных) источниках энергии».

Основным и ныне действующим общим документом, определяющим основные принцип развития топливно-энергетического комплекса Казахстана, является утвержденная 28.06.2014г. Постановлением Правительства Республики Казахстан №724 «Концепция развития топливно-энергетического комплекса Республики Казахстан до 2030 года» [11]. Основной целью данной Концепции является, как и прежде, формирование экспортоориентированного, технологически связанного топливно-энергетического комплекса. Учитывая, что данная цель повторяется во всех концептуальных нормативных документах республики, следует констатировать, что по настоящее время она так и осталась недостигнутой, несмотря на многочисленные реформы в этой отрасли.

Приоритетами, как и прежде, остается удовлетворение внутреннего спроса на нефть, газ и продукты их переработки; создание евразийской сети экспортных нефтепроводов и газопроводов; модернизация и строительство высокотехнологичных нефте- и газоперерабатывающих заводов; создание эффективных энерготехнологий с использованием разнообразных энергоресурсов; решение проблем экологии и охрана окружающей среды.

Проанализировав многочисленные законодательные акты, нормативные документы, программы и концепции, принимавшиеся в Казахстане за все 25 лет независимости, следует отметить, что с самого начала независимая, современная энергетическая политика Казахстана направлена на обеспечение

энергетической независимости страны, повышения эффективности производства и потребления энергии. Эта стратегическая задача решается Президентом и Правительством страны в условиях отраслевой диверсификации, способствующей переходу от сырьевой к сервисно-технологической направленности экономики.

Рассматривая процесс формирования энергетической безопасности Республики Казахстан, следует отметить ряд значительных успешных этапов:

В газовой отрасли страны, Правительству удалось решить проблему энергозависимости южных регионов республики от поставок узбекского газа. В виду того, что ранее Казахстан являлся одной из союзных республик Советского Союза, то магистральные ветки нефте-, газопроводов протягивались с учетом стратегических интересов одной большой страны, в которой Казахстан выступал в основном транзитной зоной. К примеру, крупные магистральные ветки газопровода, проходившие через территорию Казахстана, были транзитные. Так, введенный в эксплуатацию в 1967г. магистральный газопровод «Средняя Азия – Центр» доставлял природный газ из Туркменистана, Узбекистана и Казахстана в южные и центральные регионы России и Украины. Система «Средняя Азия–Центр» дополнительными газопроводами связана с Кавказом (Мака́т-Северный Кавка́з с 1987г.) и с западными районами Туркменистана (Окарем-Бейнеу с 1975г.). Магистральный газопровод «Бухара-Урал» обеспечивал Урал и дальние регионы России узбекским газом с месторождений Газли [12, С.80-81] и т.д. Несмотря на большие запасы собственного газа на западе и востоке Казахстана, южные регионы республики до последних лет находились в прямой зависимости от поставок газа из Узбекистана. Отсутствие внутренней сети газопроводов, связывающей запад с центром и югом страны, и направленной на удовлетворение собственных нужд в снабжении газом не позволяло Казахстану снизить энергетическую зависимость от соседних государств, в частности от Узбекистана.

Прокладка нитки магистрального газопровода «БГР-ТБА» до г. Алматы в 1971 году позволило получать природный газ не только южным городам Казахстана, но и его столице, на тот момент г. Алматы. Однако практические трудности доставлял тот факт, что узбекский газ до территории Казахстана доходил через Киргизстан, который, в случае нехватки газа, забирал из трубы объемы, предназначенные для Казахстана. На практике такие случаи были неоднократно, и для получения необходимого объема приходилось договариваться не только с Узбекистаном, но и Киргизстаном.

Решением этой проблемы послужило достигнутое в результате длительных переговоров соглашение между Казахстаном с Китайской Народной Республикой, в рамках которого стороны договорились протянуть через южную территорию Казахстана магистральный газопровод «Казахстан-Китай», который, в свою очередь, является составной частью транснационального магистрального газопровода «Туркменистан – Узбекистан – Казахстан – Китай», общей протяженностью более 7,5 тыс. км. Сегодня, в составе газопровода «Казахстан-Китай», построены сразу три газопровода-перемычки между МГ «Казахстан-Китай» и МГ «БГР-ТБА» (по одной в Южно-Казахстанской, Жамбылской и Алматинской областях), что обеспечивает возможность в период ограничений поставок газа из Узбекистана подавать туркменский транзитный газ в магистральный газопровод «БГР-ТБА» посредством указанных перемычек и далее на действующие ГРС для газоснабжения потребителей южных областей Казахстана [13].

Тем самым, нивелируется зависимость юга Казахстана от поставок узбекского газа. Ввод в эксплуатацию нитки «С» и функционирование всех трех ниток магистрального газопровода «Казахстан-Китай» является самым крупным международным газотранспортным проектом в истории независимого Казахстана. Проектная производительность магистрального газопровода «Казахстан-Китай» после завершения строительства всех объектов достигнет 55 млрд кубометров газа в год [14]. Осознавая необходимость снижения энергозависимости путем формирования газотранспортной системы страны таким образом, чтобы внутренняя добыча надлежаще распределялась и обеспечивала внутреннее потребление. Для реализации такой цели было необходимо обеспечить транспортировку природного газа с запада Казахстана, где он представлен в избытке в виду многочисленных месторождений и объема добычи, в южные регионы, где он в дефиците.

Решая данную задачу, Правительство Казахстана путем внесения изменений и дополнений в Соглашение между Правительством РК и Правительством КНР о строительстве газопровода Казахстан-Китай, настояло на строительстве внутриреспубликанского газопровода «Бейнеу-Бозой-Шымкент» (запад-юг), в рамках проекта «Казахстан-Китай», в результате чего, казахстанский газопровод «Бейнеу-Бозой-Шымкент», протяженностью в 1475 км. стал рассматриваться как второй участок газопровода «Казахстан-Китай». Таким образом, цикл внутреннего потребления в республике замкнулся. Вместе с тем, для газификации центральных регионов страны был спроектирован

газопровод «Тобол-Кокшетау-Астана» который позволит довести природный газ до столицы Казахстана.

Одновременно с этим, 14.05.2009г. Постановлением Правительства был утвержден Комплексный план развития нефтеперерабатывающих заводов Республики Казахстан на 2009-2015г.г. [15]. Основной его целью является обеспечение энергетической безопасности страны в части полного удовлетворения внутренней потребности в основных видах нефтепродуктов - бензине, авиа- и дизельном топливе. Наряду с этим, необходимо достижение динамичного развития конкурентоспособности предприятий на основе внедрения новых технологий и повышения уровня эффективности и экономической отдачи. Впервые в Казахстане все три действующих в стране нефтеперерабатывающих предприятия модернизировались одновременно. Причём, под словом модернизация имеется в виду не просто замена старого изношенного оборудования на новое. Фактически на территориях существующих НПЗ строятся абсолютно новые заводы, без остановки уже имеющегося производства. В 2016 году была завершена модернизация Атырауского НПЗ, в 2017 году планируется завершение модернизации заводов в Павлодаре и Шымкенте [16].

Выводы:

1. Принципы энергетической безопасности требуют законодательного обеспечения, особенно в части регулирования взаимодействия государства и частного сектора экономики, направленного на упорядочение взаимоотношений на энергетических рынках, установление гарантий и регламентирования деятельности частных субъектов топливно-энергетического комплекса в условиях чрезвычайной ситуации.

2. Глубокой проработки требуют вопросы возможностей государства регулировать уровень цен на энергоносители каким-либо способом при условии возникновения чрезвычайной ситуации, а также вопросы ответственности государства за убытки, причиненные в результате регулирования цен.

3. Государством детально не проработан механизм действий в случае возникновения угрозы энергетической безопасности, не регламентированы формы прямого или косвенного регулирования деятельности субъектов частного сектора экономики и квазигосударственного сектора. В результате, в случае возникновения соответствующей угрозы, «энергетической блокады, эмбарго государства» одномоментно возникнет множество дополнительных вопросов, ответы на которые не предусмотрены в действующих нормативно-правовых актах.

Список использованной литературы:

1. Перчик А.И. Теоретические аспекты формирования сырьевой безопасности как базовой составляющей энергетической безопасности //Сб. избранных ст. «Энергетическое право» /под ред. Лахно П.Г. – М., 2008. – С.483-494.
2. Материал из Википедии – свободной энциклопедии «Нефтяной кризис 1973 года» <https://ru.wikipedia.org>
3. Занковский С.С. Энергетическая безопасность // Сборник избранных статей «Энергетическое право» /под ред. Лахно П.Г. –М.: Изд. «ЮРИСТ», 2008. – С.474-482.
4. Перчик А.И. Организационно-правовой механизм освоения месторождений нефти и газа // Наука и технология углеводородов. – 1999. № 1.
5. Постановление Президента Республики Казахстан от 15 июля 1992 года № 853 «О мерах по реализации Стратегии становления и развития Казахстана как суверенного государства» // «Параграф» 2017г. <http://online.zakon.kz>
6. Постановление Кабинета Министров Республики Казахстан №1381 «О концепции сырьевой политики Республики Казахстан» от 07.12.1994г. // Информационная система «Параграф» 2017г. <http://online.zakon.kz>
7. Постановление Правительства Республики Казахстан №474 от 19.04.1996г. «О мерах по реализации энергосберегающей политики в Республике Казахстан» // Информационная система «Параграф» 2017г. <http://online.zakon.kz>
8. Указ Президента Республики Казахстан №3834 от 28.01.1998г. «Об утверждении Стратегии развития Казахстана до 2030 года» // Информационная система «Параграф» 2017г. <http://online.zakon.kz>
9. Распоряжение Премьер-Министра Республики Казахстан №22-р от 29.01.1998г. // Информационная система «Параграф» 2017г. <http://online.zakon.kz>
10. Постановление Правительства Республики Казахстан от 09.10.2000г. «О заключении Меморандума между Правительством Республики Казахстан и Правительством Российской Федерации «О сотрудничестве в области топливно-энергетического комплекса» // Информационная система «Параграф» 2017г. <http://online.zakon.kz>
11. Постановление Правительства Республики Казахстан №724 от 28.06.2014г. «Об утверждении Концепции развития топливно-энергетического комплекса Республики Казахстан до 2030 года» // Информационная система «Параграф» 2017г. <http://online.zakon.kz>
12. Вестник ПГУ им. С.Торайгырова. Энергетическая серия – №1. –15.03.2013.– С.80-93.
13. Пресс-релиз АО НК «КазТрансГаз» // <http://www.kaztransgas.kz>
14. https://forbes.kz/process/energetics/kaztransgaz_zapustil_novye_kompressornye_stantsii_na_gazoprovode_kazahstan-
15. Постановление Правительства Республики Казахстан №712 от 14.05.2009г. «Об утверждении Комплексного плана развития нефтеперерабатывающих заводов Республики Казахстан на 2009-2015 гг.» // Информационная система «Параграф» 2017г. <http://online.zakon.kz>
16. Пресс релиз АО «КазМунайГаз-переработка и маркетинг» // <https://kmgrm.kz>

СМЕРТНАЯ КАЗНЬ КАК ИСКЛЮЧИТЕЛЬНАЯ МЕРА НАКАЗАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

***Түйін.** Бұл мақалада Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес жазалаудың айрықша шарасы болып табылатын өлім жазасы институты қарастырылады. Өлім жазасының заңды негіздері, мәселенің теориялық және қолданбалы аспектілері талқылануда. Автор өлім жазасын жою деген айқын анықталатын халықаралық тенденцияға назар аударады және Қазақстанның бұл қылмыстық жазаны қолданудан мүлдем бас тарту мүмкіндігін бағалайды.*

***Резюме.** В данной статье рассматривается институт смертной казни, являющейся по Конституции Республики Казахстан исключительной мерой наказания. Анализируются правовые основы смертной казни, теоретические и прикладные аспекты проблемы. Автор отмечает четко выраженную международную тенденцию к отмене смертной казни и оценивает возможность полного отказа Казахстана от применения такого вида уголовного наказания.*

***Summary.** This article examines the institution of the death penalty, which is an exceptional measure of punishment under the Constitution of the Republic of Kazakhstan. The legal bases of the death penalty, theoretical and applied aspects of the problem are analyzed. The author notes a clearly expressed international tendency to abolish the death penalty and assesses the possibility of Kazakhstan's complete refusal to apply this type of criminal punishment.*

Конституционно-правовые основы смертной казни в Республике Казахстан устанавливаются пунктом 2 статьи 15 Основного Закона страны. В указанной норме установлено: «Никто не вправе произвольно лишать человека жизни. Смертная казнь устанавливается законом как исключительная мера наказания за террористические преступления, сопряженные с гибелью людей, а также за особо тяжкие преступления, совершенные в военное время, с предоставлением приговоренному права ходатайствовать о помиловании» [1].

При этом в Казахстане с 1 января 2004 г. действует мораторий «на исполнение смертной казни до решения вопроса о ее полной отмене» [2]. Эта норма Указа Президента РК, которым был объявлен мораторий, недвусмысленно указывает на временность существования смертной казни как вида уголовно-правового наказания.

Данный Указ Президента был принят в соответствии с международными актами, касающимися вопросов применения смертной казни, среди которых необходимо отметить Конвенцию о защите прав человека и основных свобод 1950 г., Международный пакт о гражданских и политических правах 1966 г. Также существуют дополнительные протоколы к ним, которые предусматривают отказ от смертной казни. Это Второй факультативный протокол к Международному пакту о гражданских и политических правах (1989 г.), Протокол № 6 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Именно этими протоколами предусмотрена необходимость отказа от смертной казни за исключением наиболее тяжких преступлений военного характера, совершенных в военное время. Эти акты являются самостоятельными международными договорами и требуют отдельной ратификации. Как мы видим, положения этих протоколов нашли свое отражение в пункте 2 статьи 15 Конституции Казахстана.

Позже, в 2002 году Совет Европы принял Протокол № 13 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Он направлен на полную отмену смертной казни при любых обстоятельствах.

Будет ли ратифицирован данный Протокол Республикой Казахстан и есть ли в этом необходимость? Для того, чтобы ратифицировать этот международный договор, вначале необходимо будет изменить п.2 ст. 15 Конституции Казахстана. Ведь в случае противоречия конституционных положений и норм международных договоров, последние не могут быть ратифицированы, поскольку Конституция Республики Казахстан имеет высшую юридическую силу на ее территории.

Действующая Конституция Республики Казахстан никаких положений о временном характере существования смертной казни не содержит.

На сегодняшний день исключительная мера наказания в виде смертной казни отменена в 106 странах мира. В 2017 году международная организация Amnesty International, выступающая за соблюдение общепризнанных прав каждого человека, зафиксировала, как минимум, 993 казни в 23 странах, что на 4% меньше, чем в 2016 (1 032 казни) и на 39% меньше, чем в 2015 (когда организация сообщила о проведении 1634 казней, рекордного количества с 1989 года).

Что даёт больше поводов для оптимизма, так это сокращение до 2 591 вынесенных в 2017 году смертных приговоров, что значительно меньше рекордных 3117 приговоров, зафиксированных в 2016 году.

Однако эти цифры не включают в себя тысячи смертных приговоров и казней, которые, как считает Amnesty International, были вынесены и приведены в исполнение в Китае, где данные о смертной казни по-прежнему являются государственной тайной [3].

Казахстан достаточно уверенно движется по пути гуманизации уголовного законодательства, что проявляется и в отношении института смертной казни. Надо отметить, что в нашей стране уже в первые годы независимости была законодательно отменена смертная казнь за хищения, фальшивомонетничество, нарушения правил о валютных операциях, бандитизм, действия, дезорганизующие работу исправительных учреждений, изнасилование и получение взятки.

В Уголовном кодексе Республики Казахстан 1998 года смертная казнь была сохранена в мирное время только за умышленные убийства при отягчающих обстоятельствах

В настоящее время Казахстане смертная казнь отменена за общеуголовные преступления, однако сохраняется в УК РК 2014 года в качестве наказания за 17 составов террористических и военных преступлений. В ноябре 2016 г. был приговорен к смерти Р. Кулекбаев, которого суд признал виновным в террористических преступлениях и убийство 10 человек в Алматы. Он стал шестым по счёту человеком, приговорённым к высшей мере наказания за время действия моратория на исполнение смертной казни [4, с. 48].

Всегда и во все времена прогрессивные мыслители ставили вопрос об этичности смертной казни, как правило, были против нее, а если и допускали ее применение, то весьма ограниченно. Кроме того, решительные протесты вызывали изуверские способы лишения преступников жизни.

Как отмечает И.И. Карпец, «исключения допускались в отношении случаев, когда при этом совершались убийства. Многие прогрессивные ученые прошлого особенно активно выступали против применения смертной казни за политические преступления, указывая, что эти преступления совершаются ради идеи, которую смертью не убьешь. Говорили и о недопустимости смертной казни за имущественные преступления, поскольку жизнь человека дороже любого имущества, что, конечно, верно» [5, с. 145].

В качестве примера можно привести слова Ч. Беккариа: «Смертная казнь не может быть полезна, потому что она подает людям пример жестокости. Если страсти или необходимость воевать научили проливать человеческую кровь, то законы, задача которых смягчать нравы людей, не должны были бы подавать лишний пример жестокости, тем более печальный, что убийство в силу закона совершается хладнокровно и с соблюдением формальностей» [6, с. 129].

В любой стране смертная казнь – это не только институт уголовного права, не только инструмент уголовной политики, не только высшая (исключительная) мера уголовного наказания. Смертную казнь можно рассматривать как определенный социокультурный феномен, отражающий историю культурных традиций, национальный менталитет, что непосредственно влияет на отношение общества к существованию такого вида наказания. Соответственно, отмена смертной казни также должна базироваться на определенных общественных предпосылках.

Вопрос о применении смертной казни или отказе от нее продолжает оставаться одним из дискуссионных в правовом поле Казахстана.

Так, в 2008 году группой депутатов Мажилиса предлагалось внести поправки в национальное законодательство о применении смертной казни за преднамеренное убийство детей. Предложение было высказано после имевшего широкий резонанс жестокого убийства в Астане семьи предпринимателя, когда погибли молодая женщина и трое ее малолетних детей.

«Казахстанское общество очень гуманно и толерантно, наша страна последовательно гуманизирует уголовное законодательство. Казахстан фактически отказался от применения смертной казни. Однако тот, у кого поднимается рука на малолетних, невинных и беззащитных детей, не имеет никаких прав на снисхождение», – было сказано в письменном обращении группы депутатов Мажилиса к Президенту страны [7].

За применение смертной казни высказываются и многие известные ученые. Например, С.С. Сартаев пишет: «В условиях Казахстана полностью отменить смертную казнь, с учетом сегодняшних реалий нашей республики, невозможно. Национальный менталитет и общее правовое сознание нашего народа пока не позволяет полностью отказаться от смертной казни» [8, с. 214].

Противники отмены смертной казни аргументируют свои позиции необходимостью устрашения готовящихся совершить преступление, удовлетворения общественного чувства справедливости, обеспечения государственной и общественной безопасности.

Некоторые исследователи отмечают также, что это единственное уголовно-правовое наказание, основной целью которого является не исправление и перевоспитание правонарушителя, а именно кара, справедливое возмездие.

Вопрос о каре, возмездии часто возникает при оценке целей наказания в уголовном праве: можно считать ее одной из целей уголовного наказания или нет?

На наш взгляд, наказание является далеко не единственным средством профилактики уголовных правонарушений. Общеизвестно, что наказание, применяемое слишком часто и в широком масштабе, перестает быть сдерживающей силой, а жестокие наказания порождают жестокие преступления.

Еще в конце 19 века И.Я. Фойницкий отмечал, что «устрашающее значение угрозы смертной казни для всего населения равным образом представляется недоказанным; цифра преступлений не увеличивается там, где законодатель воздерживается от этой меры, и наоборот. Притом население не всегда знает, за какие деяния закон грозит смертной казнью; иногда условия ее применения поставлены так тонко юридически, что простой, необразованный человек не может и понять их» [9, с.142].

На наш взгляд, в правовом государстве возмездие никак не может быть признано целью уголовного наказания, поскольку это будет противоречить конституционным принципам законности, гуманизма. Признание человека, его жизни, прав и свобод высшей охраняемой ценностью, уважение к каждой отдельной личности и забота о ней со стороны государства обязывают ограничивать по возможности вред и страдания, причиняемые человеку наказанием.

Государство применяет санкции уголовного закона к лицам, совершившим уголовное правонарушение. При этом с помощью санкций, во-первых, осуществляется физическое принуждение лица к совершению нового поступка, исправляющего тот вред, который был причинен его противоправными действиями (восстановление правопорядка); во-вторых, оказывается физическое (личное) или имущественное (материальное) воздействие на субъект для предупреждения нового противоправного поступка, т.е. рецидива, с его стороны, а также совершения преступления со стороны других людей. Таким образом, анализ конституционных положений позволяет говорить о двух основных целях уголовного наказания – охране правопорядка и правовом воспитании масс.

Вместе с тем, сохранение смертной казни, как исключительной меры наказания полностью отвечает этим основным целям. Мы абсолютно согласны с теми исследователями, которые полагают, что «дальнейший отказ от применения смертной казни следует рассматривать как условие, способствующее совершению тяжких преступлений против личности, нарушающих права человека на жизнь, свободу и безопасность. В современных условиях смертная казнь представляет собой правозащитный механизм, поскольку выступает средством обеспечения права на жизнь законопослушных граждан» [10, с. 105].

Мы разделяем точку зрения о необходимости сохранения смертной казни, но только за строго определенные деяния. С тем, что негуманно лишать жизни за политические, финансовые, коррупционные преступления, согласны практически все исследователи. Спорной представляется нам сама норма Конституции о возможности применения смертной казни за особо тяжкие преступления, совершенные в военное время. Мы понимаем, что данная норма стала результатом международных соглашений. Но, во-первых, Казахстан всегда придерживался политики мирного сосуществования со всеми государствами, и, уже в силу этого, может вызывать определенное непонимание закрепление в Основном законе страны мер, рассчитанных на применение в военное время. Во-вторых, история показывает, что оценка деяний, совершенных в военное время, во многом зависит именно от политической конъюнктуры. Герой во время военных действий может быть признан преступником в последующее мирное время и, наоборот, казненный в военное время стать национальным героем уже посмертно. В то же время существуют преступления, которые считались и всегда будут считаться ужасными злодеяниями, например, жестокие убийства, изнасилования малолетних детей. Именно за такие особо тяжкие преступления, на наш взгляд, и должна назначаться исключительная мера – смертная казнь.

Литература:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. (с изм. и доп.) // Интернет-ресурс.
2. Указ Президента Республики Казахстан от 17 декабря 2003 г. № 1251 «О введении в Республике Казахстан моратория на смертную казнь» // Интернет-ресурс. – Режим доступа:
3. Смертная казнь: число вынесенных приговоров в мире снизилось в 2017 г. Почти на 20 % // Интернет-ресурс. – Режим доступа: <https://amnesty.org.ru/ru/2018-04-12-death-penalty>
4. Муханова А.Т. Смертная казнь в Казахстане в контексте мировой тенденции к ее отмене // Вестник КазГЮИУ. – 2017. – № 4 (36). – С. 45-55.
5. Карпец И.И. Уголовное право и этика. – М.: Юрид. лит., 1985. – С. 145.
6. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Сост. В.С. Овчинский. – М.: ИНФРА-М, 2004. – С. 129.
7. Группа мажилисменов предлагает ввести в Казахстане смертную казнь за преднамеренное убийство детей // Интернет-ресурс. – Режим доступа: <http://www.nomad.su/index.php?a=3-200810300014>
8. Сартаяв С.С. Слово перед совестью и эшафотом. – Алматы, 2001. – С. 214.
9. Фойницкий И.Я. Учение о наказании в связи с тюремным содержанием. – М.: Городец, 2000. – С. 142.
10. Ведерникова О.Н. Конституционно-правовые основы смертной казни // Конституционные основы уголовного права: сб-к материалов I Всерос. конгресса по уголовному праву. – М.: Проспект, 2006. – С. 105.

Джиембаев Р.К.

кандидат юридических наук, начальник кафедры государственно-правовых дисциплин
Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Баримбека Бейсенова
tama.serg@mail.ru

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КОРРУПЦИИ В ПОЛИЦИИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И ВОЗМОЖНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

***Резюме.** В данной статье рассмотрен зарубежный опыт противодействия коррупции в полиции и возможные перспективы в Республике Казахстан*

***Summary.** This article examines the foreign experience of countering corruption in the police and possible prospects in the Republic of Kazakhstan*

***Түйін.** Бұл мақалада полицияда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың шетелдік тәжірибесі және Қазақстан Республикасында ықтимал перспективалар қарастырылады*

***Ключевые слова:** Коррупция, противодействие коррупции, ОВД, полиция, зарубежный опыт, этика*

Следует отметить, что деятельность служб собственной безопасности полиции, которые являются «полицией для полиции», не может являться основным методом борьбы с коррупцией в рядах стражей порядка. Деятельность этих служб сама может подвергаться коррупции или лишь имитировать борьбу с ней. Кроме того, не исключено, что деятельность служб собственной безопасности может быть направлена и против сотрудников полиции, ставших по каким-то причинам негодными руководству. Ведь не секрет, что имеют место случаи, когда нормы антикоррупционного законодательства и этического кодекса применяются выборочно как инструмент в противоборстве групп различных интересов.

Одной из основных проблем выявления коррупции внутри ведомства является то, что сообщать о действиях коррупционного характера своего коллеги, а тем более начальника, сотруднику невыгодно. Всех останавливает риск быть уволенным с работы. Многие работники отказываются обнародовать известные им факты коррупции, т.к. те, кто сигнализируют о нарушениях своего руководства или коллег по работе, часто подвергаются формальным и неформальным санкциям. В результате складывается парадоксальная ситуация, при которой, согласно действующему законодательству, госслужащие обязаны сообщать о фактах коррупции на работе, однако никакого реально действенного механизма защиты разоблачителей не предусмотрено.

Разнообразен и достаточно интересен опыт решения подобной проблемы за рубежом. В частности, в США ведется работа по поощрению тех, кто решился с риском для своего благополучия или даже жизни сообщить об известных ему коррупционных деяниях. Например, в Голливуде с участием известных актеров был снят фильм о полицейском Фрэнке Серпико, который в 1971 г. дал показания Специальной комиссии по расследованию полицейской коррупции о систематических противоправных действиях полицейских Нью-Йорка. Через несколько месяцев после этого он был тяжело ранен во время полицейской операции, предположительно «подставленный» своими коллегами. Однако под влиянием сделанных Ф. Серпико разоблачений в США резко активизировалась деятельность по противодействию коррупции в полиции [1].

В России подобную проблему пытаются разрешить следующим образом: специалисты министерства труда и социальной защиты предложили внести поправки в законодательство, согласно которым граждане, сообщившие о фактах коррупции, будут наделены иммунитетом от увольнения с работы в течение двух лет. Таким добровольным информаторам, согласно идее, государство будет гарантировать бесплатную юридическую помощь. Пакет поправок устанавливает государственные меры по защите лиц, уведомивших работодателя, прокуратуру или правоохранительные органы о фактах коррупционных правонарушений. В первую очередь гарантируется конфиденциальность сведений о заявителе. Также предусматривается ограничение на дисциплинарные взыскания в отношении таких работников. Вынести выговор им сможет не начальник единолично, а только комиссия по соблюдению требований к служебному поведению и урегулированию конфликта интересов. Законопроект предусматривает участие в заседании такой комиссии прокурора [2].

В Голландии традиционно уделяется повышенное внимание именно правовым механизмам защиты прав и законных интересов служащих. Посягательство на репутацию, чувства собственного достоинства, профессиональную честь, и профессиональную компетентность в этой стране считается не менее страшным преступлением, чем посягательство на жизнь. В коррумпированных организациях всеми силами стремятся лишить людей этих качеств. Служащий в таких организациях – это человек

без стержня, человек-пластилин, идущий на поводу у всех и беззащитный от любого произвола. Именно поэтому задачей антикоррупционной службы Голландии является не только выявление и наказание коррумпированного лица, но и обеспечение защиты репутации, чувства собственного достоинства, профессиональной чести служащего [3].

В последнее время в странах бывшего СССР проводятся масштабные реформы органов внутренних дел. На основе зарубежного опыта повышенное внимание обращено на установку: честная служба в полиции должна быть не только престижной, но и материально привлекательной. Суть ее сводится к тому, что респектабельные условия полицейской деятельности заставят сотрудников дорожить службой и сознательно отказаться от коррупционной мотивации. Речь идет о высокой зарплате, социальных льготах, льготном кредитовании, медицинской страховке, высоком пенсионном обеспечении.

Так, в Грузии реформа МВД тоже была напрямую увязана с борьбой с коррупцией. Из полиции уволили всех, набрали новых, молодых сотрудников, провели для них курс обучения, выдали новую форму, подняли зарплаты, обеспечили новейшими техническими средствами. Для проверки чистоты рядов к полицейским подсылали специальных агентов, одетых в гражданскую одежду. Агенты предлагали деньги. В случае взятки полицейский получал десять лет тюрьмы, даже за незначительные суммы. За несколько волн подобных карательных мер полиция очистилась от взяток полностью [4].

В Украине реформа МВД в основном затрагивает патрульную службу. Тем, кто пройдет конкурс на патрульного полицейского, государство обещает зарплату в 1,5 раза больше, чем любым другим работникам МВД. Как отмечается, конкурс составляет тринадцать человек на одно место [5].

Между тем, как указывает Ю.В. Латов, несмотря на принятые меры, произошло изменение доминирующих форм коррупции в полиции. Так, ранее основной формой коррупции являлась коррупция полицейских низшего звена, которые брали взятки у мелких нарушителей, регулярно занимались поборам у «крышуемых» предпринимателей, охотно принимали «подарки» за помощь потерпевшим и т.п. Повышение материального обеспечения сотрудников полиции привело к резкому сокращению этих традиционных коррупционных отношений. Однако стимулы к коррупционному поведению сохраняются, если выгода от коррупции очень велика: например, когда крупную взятку полицейскому дают представители организованной преступности или когда к коррупционным отношениям полицейского принуждают представители государственной администрации. В связи с этим коррупция уменьшается на уровне полицейских низшего звена, но сохраняется на уровне руководства полиции [6].

На наш взгляд, коррупционные риски на высшем уровне полиции велики по причине концентрации, например, у руководителей отделов полиции, УВД, ДВД на определенной территории широких властных полномочий. В их компетенцию входит организация работы как подразделений криминальной полиции, следствия, дознания, миграционной полиции, так и участковых инспекторов и патрульной службы. Кроме того, воздействие может быть оказано и представителями центрального аппарата на определенного участкового инспектора, оперативного сотрудника или следователя. В таких условиях крайне минимизирована система сдержек и противовесов.

В этой связи представляется довольно интересной полицейская структура в США. В этой стране в отличие от множества других государств полиция децентрализована, она не имеет единого полицейского управления, следовательно, здесь нет и официального термина «Полиция США». Каждый штат, а также каждый крупный город, иногда и более мелкий населенный пункт, имеют свое полицейское ведомство, независимое от других [7]. Такое полицейское ведомство непосредственно подчинено губернатору штата или мэру города, избираемым населением на конкретный срок. Именно это и определяет прямую ответственность градоначальника за деятельность органа правопорядка. Проявление же полицейскими коррупции, непрофессионализма, грубого обращения с гражданами может привести к недоверию со стороны населения и, как следствие, к избранию нового губернатора или мэра, а затем и к смене полицейского руководства. В некоторых штатах должность шерифа также выборная. Централизованным же органом уголовного преследования в США является ФБР, которое имеет свое представительство в каждом штате и городе.

Национальная гвардия США имеет двойное подчинение: штату и федеральное. Она может быть активирована в чрезвычайных ситуациях губернатором штата для выполнения различных задач внутри страны (ликвидация последствий стихийных бедствий, поддержание правопорядка в случае массовых волнений и т.д.). По решению президента национальная гвардия может быть использована для поддержки армии [8].

Во Франции полиция состоит из двух государственных правоохранительных организаций: Национальной жандармерии и Национальной полиции. Предварительное следствие здесь проводится

должностным лицом судебного ранга, так называемым следственным судьей, который находится в подчинении у судебных органов и прокуратуры [9, с. 52-53].

Как видим, подобная практика деятельности правоохранительных органов разных стран во многом снижает коррупционные риски, устанавливает своеобразную систему сдержек и противовесов и обеспечивает реальную процессуальную независимость лица, осуществляющего предварительное следствие. Руководители оперативной службы или следствия не могут вмешиваться в деятельность патрульной службы, участковых инспекторов и дознания, и наоборот. В случае же выявления одним правоохранительным органом коррупционной составляющей у другого, вопрос может быть поставлен перед органом, занимающимся борьбой с коррупцией, или же на самом высоком уровне. Например, руководитель «следственного комитета» (централизованного правоохранительного органа) может поставить вопрос перед председателем правительства о том, что в конкретной административной единице (области или городе) в деятельности полицейского департамента, который непосредственно подчинен главе данной административной единицы (губернатору или мэру), имеют место коррупционные проявления. Или наоборот, главой административной единицы может быть поставлен вопрос перед председателем правительства о том, что в деятельности «следственного комитета», осуществляющего деятельность от имени государства в данной административной единице, имеют место коррупционные проявления.

Более того, во многих странах миграционный комитет и национальная гвардия также являются отдельными от полиции государственными органами. Осуществляет их координацию специальный координационный (информационный) центр.

На основании изложенного можно выделить следующие меры противодействия коррупции в полиции за рубежом:

- наличие механизмов защиты лиц, сообщивших о фактах коррупции на работе;
- моральное поощрение тех, кто с риском для своего благополучия решился заявить о коррумпированности своих коллег и руководства;
- деятельность служб собственной безопасности не рассматривается как основной фактор противодействия коррупции, т.к. сама может подвергаться коррупции или быть инструментом противоборства групп различных интересов;
- стимулирование честной службы в полиции материальной составляющей и социальной защищенностью;
- реформа деятельности наружных полицейских служб, пропаганда ее престижности, жесткий конкурсный отбор;
- имитация (провокация) подкупа полицейских с целью выявления их склонности к коррупции;
- структурная децентрализация полиции в целях исключения коррупции на высшем уровне и концентрации широких властных полномочий в одних руках;
- регулярный мониторинг уровня и образа жизни полицейских на предмет выявления крупных расходов, несоразмерных зарплате, и склонности к дорогостоящим увлечениям;
- наличие принципа коллегиальной ответственности. При выдвижении обоснованных обвинений в коррупции против какого-либо сотрудника полиции обязательной проверке со стороны служб безопасности подлежит также работа его руководства, его коллег и его подчиненных;
- наличие правовых механизмов защиты от посягательств на репутацию, чувства собственного достоинства, профессиональную честь и профессиональную компетентность внутри организации.

В Республике Казахстан в настоящее время также проводится целенаправленная работа по противодействию коррупции в полиции. Определенный международный опыт уже воспринят. Так, например, осуществляются проверки склонности полицейских к коррупции путем имитации (провокации) подкупа, в законодательстве предусмотрен принцип коллегиальной ответственности, оптимизируется деятельность административной полиции, разработан этический кодекс государственного служащего и т.д. Однако многие начинания полностью пока еще не реализованы.

Стоит признать, что, несмотря на наличие этического кодекса государственных служащих, о реально действующих правовых механизмах защиты от посягательств на репутацию, чувства собственного достоинства и профессиональную честь служащего говорить пока рано. К сожалению, в некоторых организациях имеют место такие случаи. Незащищенность служащего против любого произвола во многом способствует коррупции среди руководства. Служащие без стресса, «пластилиновые люди» идущие на поводу у всех, боящиеся потерять работу и оставить семью без средств к существованию, выгодны коррупционерам. Как справедливо заметил по этому поводу А. Шайкенов, «коррумпированные государственные органы принципиально не могут быть

заинтересованы в борьбе с коррупцией, более того, они неизбежно будут гасить любую хоть сколько-нибудь эффективную антикоррупционную инициативу, потому что она будет угрожать самому их существованию» [10].

Такое положение дел определяет возможность рассмотрения вопроса осуществления постоянного вневедомственного контроля в государственных органах. К примеру, речь может идти об уполномоченном по правам служащего при агентстве по делам государственной службы (вместо уполномоченного по этике внутри ведомства). Эти сотрудники могли бы в любой момент беспрепятственно проводить анонимные анкетирования работников закрепленной за ними организации, участвовать в заседаниях дисциплинарных комиссий, оказывать юридическую помощь лицам, сообщившим о фактах коррупции, отстаивать их права, обеспечивать соблюдения всеми служащими и руководством этических норм и т.д.

В перспективе, в целях полного устранения коррупционных рисков в деятельности полиции, возможно даже пойти по пути децентрализации органов внутренних дел по примеру США или Франции. Полагаем, что наружные службы полиции все-таки не должны находиться в структуре одного правоохранительного органа со следствием и оперативными подразделениями.

Таким образом, в основе реформы деятельности полиции первоочередное внимание, на наш взгляд, должно быть уделено именно наружным службам, их самостоятельности, более тесному взаимодействию с местными исполнительными органами и отчетности перед населением данной административно-территориальной единицы. При реализации принципа приоритета общественных интересов над ведомственными проблема повышения имиджа полиции отпадет сама собой. Следствие и оперативные подразделения в таком случае могут быть централизованным государственным органом и иметь свои представительства в каждой административно-территориальной единице. Предполагается, что и миграционный комитет также будет отдельным государственным органом, а национальная гвардия не будет относиться к единой системе ОВД.

Список использованной литературы:

1. Фрэнк Серпико. – Информация с сайта <https://ru.wikipedia.org/wiki/Серпико,-Фрэнк-винсент>
2. Борцов с коррупцией защитят от незаконных увольнений. – Информация с сайта <https://news.rambler.ru/other/38528338-bortsov-s-korrupsiyey-zaschityat-ot-nezakonnyh-uvolneniy/?update>
3. Чистякова Н.Г. Борьба с коррупцией по-голландски. – Информация с сайта www.gazetaprotestant.ru/2012/01/borba-s-korrupciej-po-gollandski
4. Как Саакашвили победил коррупцию в Грузии. – Информация с сайта <https://pandoraopen.ru/2018-03-18/kak-saakashvili-pobedil-korrupciyu-v-gruzii>
5. Министерство рискованных дел. – Информация с сайта <https://reporter.vesti-ukr.com/art/y2015/n4/12820-ministerstvo-riskovannykh-del.html>.
6. Латов Ю.В. Зарубежный опыт противодействия коррупции в полиции. – Информация с сайта <https://cyberleninka.ru/article/v/zarubezhnyy-opyt-protivodeystviya-korrupsii-v-politsii>.
7. Полиция в США. – Информация с сайта https://ru.wikipedia.org/wiki/Полиция_в_США
8. Национальная гвардия США. – Информация с сайта https://ru.wikipedia.org/wiki/Национальная_гвардия
9. Джиємбаев Р.К. К вопросу о возможных перспективах деятельности полицейской службы в Республике Казахстан. Государство и право в эпоху глобальных перемен: материалы международной научно-практической конференции / Под ред. С.К. Бурякова. – Барнаул: Барнаульский юридический институт МВД России, 2017. – 398 с.
10. Как бороться с коррупцией в сфере образования? – Информация с сайта <https://kapital.kz/gosudarstvo/43378/kak-borotsya-s-korrupciej-v-sfere-obrazovaniya.html>

Жайлау Ж.

к.ю.н., доцент кафедры международного права КазНУ им.аль-Фараби, zhaylau.zhanat@kaznu.kz

И Динхэ

Магистрант 1 курса, специальность «Международное право» КазНУ им.аль-Фараби

К ВОПРОСУ О РОЛИ ГОСУДАРСТВА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КИТАЙСКИХ ИНВЕСТИЦИОННЫХ КОМПАНИЙ ЗА РУБЕЖОМ

Резюме. В данной статье рассматривается вопрос об экономической важности для Китая вложения китайских инвестиций за рубежом, затронуты вопросы государственного контроля и регулирования со стороны китайского правительства деятельности китайских предприятий в зарубежных странах и их весомый вклад в развитие экономики Китая.

Түйін. Бұл мақала қытай инвестицияларын шет елдерге инвестициялаудың экономикалық маңыздылығын, сондай-ақ қытайлық үкіметтің шет елдердегі қытайлық кәсіпорындардың қызметіне мемлекеттік бақылау және реттеу мәселелерін және Қытай экономикасын дамытуға қосқан елеулі үлесін қарастырады.

Summary. This article examines the economic importance of investing Chinese investments abroad, as well as the issues of state control and regulation by the Chinese government of the activities of Chinese enterprises in foreign countries and their significant contribution to the development of China's economy.

За последнее десятилетие заметно влияние китайского капитала за рубежом и все больше китайское правительство подтверждает экономическую важность по формированию инвестиций в зарубежных странах. Пекинская политика, начавшейся в 2001 году, и активизировавшая после глобального финансового кризиса в 2008 году, способствовало и поощряло интернационализацию китайских фирм как средство развития национальной экономики Китая. Так, совсем недавно, как 12-ый, так и 13-ый пятилетние планы (2011-2015 гг., 2016-2020 гг.) поощряли зарубежные инвестиции как доступ к цепочкам поставок, качественным торговым маркам и передовым технологиям – это все причины для инвестирования за рубежом. В 2016 году наибольшая доля китайских глобальных слияний и поглощений была нацелена на высокотехнологичный сектор (24 % от общей стоимости сделок), по сравнению с теми 20 %, что имели целевые энергетические и материальные активы [1].

Китай никогда не скрывал своей заинтересованности в углублении торгового сотрудничества с Евразийским экономическим союзом, который является для Поднебесной своеобразным «мостом» в Европу. В феврале 2015 года Китай выступил с предложением создать в будущем зону свободной торговли с этим региональным объединением. Как известно, КНР в первое время с некоторой осторожностью относился к новому интеграционному объединению под названием ЕАЭС, они хотели для начала убедиться, что это объединение жизнеспособно и может эффективно работать. И сейчас Китай проявляет интерес к налаживанию взаимодействия не только отдельными странами - Казахстаном, Беларусью, Россией, Арменией и Кыргызстаном, но и с объединением как таковым [2].

Особенностью политики КНР в отношении иностранных инвестиций является то, что при стремлении привлечь иностранный капитал, при предоставлении разнообразных льгот существует жесткое административное регулирование иностранных инвестиций не только внутри страны, но и за рубежом в отношении китайских инвесторов. Осуществление иностранных инвестиций китайскими предприятиями за рубежом является объектом государственного регулирования и регулируется в соответствии с Законом КНР «Об административном лицензировании» и Законами КНР "О хозяйственных предприятиях с участием китайско-иностранного капитала", "О хозяйственных предприятиях китайско-иностранного сотрудничества", "О предприятиях, основанных на иностранном капитале"[3]. То есть, для создания предприятия за рубежом, проведения за рубежом М&А и другой инвестиционной деятельности, целью которой является получение прав собственности, контроля, операционного управления предприятиями за рубежом, китайское предприятие обязано получить предварительное утверждение в органах Министерства коммерции КНР.

Утверждение инвестиционной деятельности за рубежом проводится непосредственно Министерством коммерции КНР и управлениями коммерции провинциального уровня (управления коммерции провинций, автономных районов, городов центрального подчинения). В зависимости от объема и характера инвестиций процедура утверждения имеет некоторые различия.

Министерство коммерции КНР проводит утверждение инвестиций в следующих случаях:

1. Предприятие осуществляет инвестиции в стране, не имеющей дипломатических отношений с КНР. Большинство из этих стран имеют дипломатические отношения с Китайской Республикой (Тайванем), что исключает одновременное установление дипотношений с КНР. В настоящее время

дипломатических отношений с КНР не имеют около 30 государств и территорий, в основном расположенных в Африке, Океании и Центральной Америке.

2. Предприятие осуществляет инвестиции в государстве или территории, находящихся в специальном списке, устанавливаемом Министерством коммерции КНР и Министерством иностранных дел КНР. В настоящее время в этом списке находятся Афганистан, Ирак и Тайвань.

3. Сумма инвестиций предприятия за рубежом составляет более 100 000 000 долларов США.

4. Осуществление инвестиций предприятием затрагивает интересы нескольких государств (территорий).

5. Предприятие создает за рубежом специальные холдинговые компании с целью проведения первичного размещения акций на зарубежном фондовом рынке [4].

При утверждении данных видов инвестиционной деятельности необходимо получить рекомендацию отдела торгово-экономических связей дипломатического (консульского) учреждения КНР на территории страны, которая является реципиентом инвестиций китайского предприятия. Дипломатическое (консульское) учреждение обязано дать ответ на запрос органа Министерства коммерции в течение 10 рабочих дней с момента получения запроса. Кроме того, Министерство коммерции КНР ведет публикацию «Справочники государств (территорий) по осуществлению инвестиций и сотрудничества» и «Каталога-руководства отраслей государств (территорий) для осуществления инвестиций», где содержатся основные информации об инвестиционном климате государств, которые могут являться реципиентами китайских инвестиций. В настоящее время опубликованы справочники о 161 стране мира, а также справочники о САР Гонконг и САР Макао. Таким образом, при инвестировании предприятием средств в отрасли, пользующиеся сравнительными преимуществами в отдельных зарубежных странах, государственные органы оказывают соответствующую поддержку и содействие. Кроме того, при осуществлении инвестиционной деятельности в отраслях, указанных в данном Каталоге, предприятие имеет приоритетное право на получение соответствующих государственных льгот в сфере кредитования, валютного регулирования, налогообложения, таможенного оформления.

Список приоритетных отраслей для Казахстана выглядит следующим образом:

Казахстан

1. Добыча полезных ископаемых: добыча нефти, природного газа; добыча медных руды, бокситов, железной руды.

2. Промышленность: производство электронного оборудования; производство оборудования и комплектующих для автотранспорта, мотоциклов, велосипедов и других средств транспорта; производство изделий из пластмассы; производство табачных изделий; производство продуктов питания.

3. Сфера услуг: торговля, дистрибуция; транспорт; телекоммуникационные услуги; строительство[5].

Вместе с тем на развитие двустороннего взаимодействия по широкому спектру вопросов, китайское правительство на уровне правительств и компаний подписывает международные двусторонние соглашения, международные сделки. КНР подписала несколько региональных и многосторонних договоров и соглашений о международной торговле, которые регулируют вопросы, в том числе защиту интеллектуальной собственности (ИС), обычаи, гражданскую авиацию и разрешение споров.

Согласно данным, опубликованным MOFCOM 12 декабря 2016 года, КНР подписала 104 двусторонних соглашения об иностранных инвестициях, а по состоянию на ноябрь 2016 года КНР официально подписала 102 соглашения об избежании двойного налогообложения (действует 98 соглашений). Кроме того, по состоянию на 3 августа 2017 года КНР подписала 15 соглашений о свободной торговле с 23 странами или регионами на основе информации, указанной в китайской сети FTA (Free Trade Agreement), которая принесет пользу более чем десяткам месторождений, включая товары, услуги и инвестиции, и создаст больше возможностей для бизнеса для инвесторов и дальнейшего содействия экономическому развитию обеих сторон соглашения [6].

Так, например, с РК подписаны ряд соглашений. В их числе стоит отметить рамочное Соглашение между правительством РК и правительством КНР об укреплении сотрудничества в области индустриализации и инвестиций; правительствами двух стран заключено соглашение о культурно-гуманитарном сотрудничестве; подписан Протокол об обмене ратификационными грамотами по Договору между РК и КНР о передаче осужденных лиц от 22 февраля 2011 года. Кроме того, АО «НУХ «Байтерек» и «СИТИК Групп» заключили Соглашение по совместному участию в Kazakhstan Infrastructure Fund, были подписаны рамочное Соглашение о займе между ТОО «Масальский горно-

обогащительный комбинат» и Китайским банком экспорта-импорта и рамочное Соглашение между корпорацией «Eurasian Resources Group» и Государственным банком развития Китая.

АО «Национальное агентство по экспорту и инвестициям «KAZNEX INVEST» и фонд «Шелковый путь» заключили Меморандум о взаимопонимании и взаимодействии по созданию специального инвестиционного фонда для проектов индустриально-инновационного сотрудничества, а между АО «НК «Астана ЭКСПО-2017» и Китайским бюро международного туризма подписан меморандум о сотрудничестве. Еще два документа были подписаны с китайской стороной АО «Астана LRT»: с Государственным банком развития Китая - соглашение о займе и с консорциумом компаний КНР - ЕРС-контракт [7].

Первым аналитическим вызовом для оценки экспорта китайского капитала за рубежом является различие между различными каналами и типами потоков. Общей отправной точкой для классификации потоков капитала является Система национальных счетов (СНС). СНС является согласованным на международном уровне стандартным набором принципов для измерения экономической активности, используемой Международным валютным фондом (МВФ), Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) и другими международными организациями.

В статистике национальных счетов потоки трансграничных инвестиций обычно разделяются на пять категорий:

- Прямые инвестиции связаны с трансграничными потоками капитала, которые достигают значительных влияний на управление инвестированной компанией и долгосрочные инвестиционные отношения. Общий порог для прямых инвестиций составляет 10 % голосов акции.

- Портфельные инвестиции влекут за собой типично краткосрочные инвестиции в ликвидные ценные бумаги без контроля, например, владения акциями с менее чем 10 % права голоса или корпоративные долговые инструменты.

- Производные инструменты относятся к финансовым инструментам, таким как свопы, фьючерсы и опционы, которые связаны только с основополагающей стоимостью реальных активов, таких как фирм или товаров.

- Другие инвестиции - это остаточная категория, которая влечет за собой все потоки, которые не подпадают под предыдущие категории, такие как депозиты иностранных банков, валютные холдинги, крест пограничные кредиты или торговые кредиты.

- Резервы представляют собой ликвидные инструменты, которыми владеют правительства или центральные банки в форме золота, иностранной валюты или специальных прав заимствования в МВФ [1].

В основном китайские инвесторы вкладывают свой капитал через все эти каналы: китайские компании строят и покупают новые дочерние компании в зарубежных странах; китайские институциональные и розничные инвесторы покупают компании; китайские банки торгуют производными инструментами и ценными бумагами; и китайское правительство владеет европейскими долговыми ценными бумагами в составе своих резервов. Более того, другие виды коммерческих операций, таких как покупка недвижимости физическими лицами, лизинг или контракты на обслуживание (например, для создания определенных типов инфраструктуры) являются предметом обсуждения в средствах массовой информации и политических кругах КНР.

Хотя каждый из этих каналов имеет важное значение для инвестиционных отношений между зарубежными странами и Китаем, именно, иностранные прямые инвестиции (ПИИ), возможно, стали приоритетными. При этом государство не теряет контроль над ними, так как это связано с определенными рисками и возможностями китайских инвесторов за рубежом. При этом официальные данные Китая свидетельствуют, что, несмотря на значительное увеличение прямых китайских инвестиций, отсутствует согласованность и детализация в статданных местных органов, которые в основном, связанные с искажением данных в вопросах оптимизации налогов в международных сделках.

Совокупные официальные цифры ПИИ часто приводят к недоразумениям, поскольку они часто представлены в виде чистых показателей с учетом потоков внутри компании после покупки. Так, например, основным ресурсом для официальных европейских данных о потоках ПИИ ЕС-Китай является Евростат, который объединяет данные государств-членов и включает некоторые дополнительные данные, и сообщают через свои собственные центральные банки или статистические агентства [8].

Данные Евростата о прямых инвестициях строятся в соответствии с Руководством МВФ по платежному балансу за текущий год. Согласно Евростату, ежегодные потоки прямых инвестиций Китая в ЕС были до 2007 года, за исключением небольшого роста в 2006 году более чем на 2 млрд.

евро. В период кризиса 2008-2010 годов потоки были небольшими или даже негативными, так как китайские компании вытаскивали деньги. Однако с 2011 года ежегодные инвестиции выросли, достигнув относительно постоянный уровень в 6-8 млрд. евро в год.

В Китае несколько правительственных учреждений участвуют в сборе данных о ПИИ. Основным агентством является Министерство торговли Китая (MOFCOM), он собирает и публикует данные о потоках и запасах для "нефинансовых" исходящих ПИИ, которые он распространяет на ежемесячной основе. Более подробно разбивка по отраслям и странам назначения публикуется в ежегодном статистическом бюллетене совместно с Государственной администрацией иностранных валют (SAFE) и Национальным Бюро статистики (NBS), которое также включает инвестиции финансовых учреждений («Финансовые» ПИИ). Набор данных также предоставляет другую информацию и переменные, такие как характеристики инвестора и географические данные каждой инвестиции. Так, разбивка страны показывает, что Великобритания является основным получателем китайских инвестиций, за ней следуют Германия, Италия, Франция и Финляндия.

Ежегодные данные MOFCOM о потоках прямых иностранных инвестиций Китая показывают историю роста, очень похожую на общую тенденцию в данных Евростата, но записывают изменения годовых потоков и показателей запасов. В 2015 году вывоз ПИИ из Китая в ЕС, составило более 58 млрд. Евро (историческая стоимость), более 20 млрд.

Второй источник китайских данных - SAFE, валютный регулятор Китая в Народном банке Китая (PBOC). SAFE отвечает за сбор и публикацию ПИИ данных через платежный баланс страны (BOP) и международные инвестиции Position (IP) и публикует совокупные потоки и данные о запасах ежеквартально, а также годовой отчет, но при этом нет какой-либо подробной информации об отраслевом или страновом распределении. Поэтому, SAFE не дает никакой полезной информации о потоках или запасах ПИИ из Китая за рубеж [9].

Однако, несмотря на такие разногласия в статданных, с наступлением экономического и финансового кризиса в 2008 году и до сегодняшнего дня многие экономические центры обратились к Китаю и китайским инвесторам как к источнику возможностей и роста капитала. Действительно, за последнее десятилетие заключение двусторонних инвестиционных соглашений возросло до максимального пика. Китайские инвестиции служат для создания и / или поддержания рабочих мест, для обеспечения капитала для исследований, развития и инноваций, генерирования богатства и налоговых поступлений для безденежных правительств, создания новых рыночных возможностей для местных фирм как в Китае, так и в третьих рынках, создания и совершенствования инфраструктуры и даже внедрения технологий и инновационных бизнес моделей зарубежом. Более того, на более широком уровне многие страны сталкиваются с такими же насущными проблемами, как изменение климата, неравенство и призывы к протекционизму, и существует все более неотложная необходимость в совместных решениях, которым инвестиции могут способствовать.

Учитывая эти преимущества, зарубежные страны активно ищут китайские инвестиции, но масштабы и некоторые модели инвестиций также вызывают озабоченность. Нахождение правильного баланса между решением этих проблем и соблюдением принципов экономической открытости оказались серьезной проблемой как в контексте отношений Европа – Китай, так и для других стран в более общем плане. Как считают европейские эксперты, эти проблемы связаны с сочетанием таких проблем, которые часто трудно распутать и склонны к шумихе и политизации, и они включают :

- ☐ Роль китайского государства в экономике;
- ☐ Отсутствие взаимности и честной конкуренции;
- ☐ Национальная конкурентоспособность и технологическое лидерство;
- ☐ Неопределенность в отношении критической инфраструктуры, связанной с безопасностью, и чувствительной технологией;
- ☐ Инвестиции как источник политического и геополитического влияния, а также разделения в Европе;
- ☐ Внутривосточная конкуренция за инвестиции [10].

Завершая анализ перспектив китайских компаний за рубежом, подчеркнем, что сложные экономические и политические условия ведения бизнеса, а также культурные и языковые барьеры обуславливают все большей поддержки этих компаний государством. Содействие следует оказывать той части легального экспорта капитала из Китая в те страны, в частности, евразийские страны, которые способствует развитию китайских компаний для реализации долгосрочных внешнеполитических интересов страны. Учитывая, санкций России с Западом можно использовать китайскими [11] инвесторами данное положение для включения активизации экономических контактов с этими странами в число актуальных задач государственной власти и бизнеса.

Наконец, такой богатый опыт, который имеется в КНР по ведению бизнеса китайскими компаниями за рубежом, перенять необходимо и казахстанскому правительству, так государство могло бы оказывать консультационно-информационную поддержку казахстанским инвесторам, не только по линии МИД РК и других ведомств, но и партнерства с учеными-китаеводами, востоковедами. Государство может выступать координатором - на начальной стадии, обеспечивая специалистов по экономике стран, особенно, Азии и Африки заказами на консультации, а в долгосрочном периоде - содействуя подготовке в вузах специалистов, способных обеспечить в компаниях квалифицированное сопровождение инвестиционных проектов в сложной предпринимательской среде в конкретных странах.

Список использованной литературы:

1. *Chinese Investment in Europe A Country-Level Approach* Edited by: John Seaman, Mikko Huotari, Miguel Otero-Iglesias December 2017
2. www.bnews.kz //Казахстан-Китай: взаимовыгодное сотрудничество
3. Сборник документов КНР о вступлении в ВТО. Пекин, 2004. Ст. 108.
4. Ведомости Государственного Совета КНР. Пекин, 2002. N 2.
5. <http://chinawindow.ru/china/legal-information-china/business-faq/china-company-investment/>
6. <https://thelawreviews.co.uk/edition/the-foreign-investment-regulation-review-edition-5/1149283/chinaThe> Foreign Investment Regulation Review - Edition 5
7. www.bnews.kz //Казахстан-Китай: взаимовыгодное сотрудничество
8. https://chinalaw.center/administrative_law/china_administrative_licensing_law_2003_russian/
9. EB-ICS-DL@state.gov
10. Степанова Д.А. Внешнеторговая политика КНР в ходе реформ // Экономический Вестник РГУ, том5, №1, 2007, стр.292-297, <https://cyberleninka.ru/article/v/vneshnetorgovaya-politika-knr-v-hode-reform>
11. Kuznetsov A.V. Foreign Investments of Russian Companies: Competition with West European and East Asian Multinationals // Herald of the Russian Academy of Sciences. 2015. №2. P. 77-85.

ТҮРКИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАН ЗАҢТАНУШЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРҒА БАЙЛАНЫСТЫ ҚАРАСТЫРЫЛҒАН НЕГІЗГІ ТҮСІНІКТЕР МЕН ҰҒЫМДАРҒА ТАЛДАУ

Кілт сөздер: Ақпараттық технология, интернет, желі, торап, компьютер, Интранет, Lan Lan - local Area Networks, WAN - Wide Area networks

Түйіндеме: Мақалада ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстардың мәнін талдау үшін, аталған саладағы негізгі ұғымдарға, Түркия ғалымдары мен Қазақстандық ғалымдар еңбектеріндегі түсініктемелерге шолу жасалады. Әсіресе, интернет тораптары түрлері, компьютер сияқты негізгі ақпараттық құрал түрлеріне берілген ғылыми анықтамаларға анализ жасалды.

Резюме: В статье, посвященной анализу сущности преступлений в области информационных технологий, рассматриваются основные понятия в этой области и будут уточнены мнения турецких ученых и ученых из Казахстана. В частности, анализируются научные определения типов информационных устройств, и видов интернета и компьютера.

Summary: The article devoted to the analysis of the essence of crimes in the field of information technologies, the basic concepts in this field are examined and will be clarified in the comments of Turkish scientists and scientists in Kazakhstan. In particular, scientific definitions of types of information devices, and types of Internet and computer are analyzed.

Екі елдегі ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстар мен ұғымдарға байланысты жазылған еңбектерге тоқталмас бұрын, жалпы ақпараттық технологияның қалыптасу тарихына қысқаша тоқтала кетуді жөн көрдік.

«Informatik» терминінің алғаш пайдаланған, неміс маманы Карл Штейнбух 1957 өзінің «Informatik: Automatische Informationsverarbeitung» (Информатика: Ақпаратты автоматты өңдеу) атты мақаласында аталаған терминді алғаш рет пайдаланады. Француздық «informatique» терминін, 1962 жылы Филипп Дрейфус енгізді, сондай-ақ ол бұл терминді бірқатар Еуропа елдерінде ресми түрде ғылыми айналымға енгізуді де ұсынды. Францияда «Informatique» термині ресми түрде 1966 жылдан бастап ғылыми айналымға Француз Академиясы тарапынан енгізілді [1]. Көптеген сөздіктерде «informatics» және «computer science» терминдерін информатик сөзімен мағаналастырып түсіндіреді ЮНЕСКО сөздігінде «Информатика - Informatics» «Computer science –Компьютерлік ғылымдар» синоним ретінде берілген [2].

«Ақпараттық технология» түсінігіне байланысты салыстырмалы сараптама жасау мақсатында, Түрік құқықтанушылары тарапынан да ақпараттық технологиялар саласына байланысты берілген, негізгі анықтамаларға тоқтала кетуді жөн көрдік.

«Ақпараттық технология» (түрікше аудармасы «bilgi» (билишим)) немесе «IT» терминін Түркия заңнамасына алғаш енгізген, заң ғылымдарының профессоры Aydin Koksal (Айдын Гөксал), 1990 жылдардың басында енгізді. Оның берген анықтамасына сәйкес; «Ақпараттық технология - кең мағынасындағы анықтамасы бойынша ақпаратты жіберу, сақтау, өңдеу, қабылдаумен айналысатын, барлық ақпараттық құралдарды қамтитын технологиялар» [3].

Ал, профессор Artuk-Gokcen-Yenidunya (Артуқ – Гөкчен-Иенідүния), ақпараттық технология ұғымына төмендегідей анықтама береді: «Адамдардың техникалық, экономикалық, әлеуметтік, мәдени, құқықтық және т.б. салаларда қолданатын ақпараттардың электронды түрде сақталауы, өңделуі және дауыс, ақпарат, бейне көріністерін жоғары жылдамдықпен басқа тарапқа жеткізетін техникалық құралдар» [4].

Профессор Berin Bozdogan Akbulut (Берин Боздоган Акбулут) болса; «Ақпараттық технология дегеніміз адамдардың техникалық, экономикалық, және қоғамдық қатнастардағы қолданылатын ақпараттардың электрондық құралдармен әсіресе компьютер көмегімен дауыс, ақпарат, бейне көріністерін байланыс құралдары арқылы тасу» [5].

Aydin Emin; «Ақпараттық технология - электронды ақпаратты өңдейтін байланыс құралдары, технология ғылымының бір бөлігі» [6].

Reser Yilmaz Yazicioglu: «Компьютерді пайдалана отырып, ақпаратты жылдам сақтау, өңдеу, жеткізу халіне келтіретін ғылым саласын «Ақпараттық технология» деп атаймыз деп көрсетеді [7].

Жоғарыда келтірілген анықтамалардан біз түрік құқықтанушыларының түсінігіндегі «ақпараттық технология» ұғымына қатысты пікірлерінен төмендегідей тұжырым жасадық.

Түрік құқықтанушылары пікірінше, ақпараттық технология дегеніміз кез – келген ақпаратты электронды түрде өңдеу, жіберу, сақтау, өзгерту қызметтерін атқара алатын барлық құралдар кіреді. Демек, құрылғының компьютер немесе қалта телефоны т.б. болуы маңызды емес бастысы құрылғының жоғарыда аталған қызмет түрлерін орындауға қабілетті болуы. «Ақпараттық технология» ұғымын заңтануда кездесетін компьютер, электронды есептеуіш құралдар, машина жеткізгіш түсініктердің орнына пайдалану өте тиімді. Себебі, «ақпараттық технология» ұғымы өте түсінікті, әрі өзінің мағыналық ауқымына барлық технология құралдарының түрлерін сыйғыза алатын кең мағыналы ұғым.

«Ақпараттық технология» ұғымына қатысты отандық заң әдебиеттерінде ақпараттық технология ұғымына жалпылама анықтамадан гөрі жекелей компьютер, электронды есептеуіш машиналар ұғымына берілетін анықтамалар көп кездеседі. Сондықтан, төмендегі анықтамаларды ғана ұсына аламыз; Қазақ тілі терминдер сөздігінде былай делінген, «Ақпараттық технология (ағылш. information technology, қыск. IT) - объектінің, процестің немесе құбылыстың күйі туралы жаңа ақпарат алу үшін мәліметтерді жинау, өңдеу, жеткізу тәсілдері мен құралдарының жиынтығын пайдаланатын процесті іске асырушы технологиялар. Ақпараттық технология - ақпаратты өңдеу үшін пайдаланылатын технологиялық элементтердің, құрылғылардың немесе әдістердің жиынтығы. Ақпараттық технология (немесе көпшілікке IT атымен танымал ұғым) кибернетикалық тәсілдер мен қазіргі техникалық құралдар жиыны» деп қарастырған [8].

Ал, отандық заңтанушы ғалым Б.Х. Төлеубекова: «Ақпараттық технологиялар – ақпараттық нарықта алға қойған мақсаттарға қол жеткізу үшін субъектілер қолданатын әртүрлі әдіс-тәсілдер мен техникалар. Ақпараттық технологиялардың мазмұны, көп жағдайда, оның ақпарат нарығындағы әрекетінің стратегиясы мен тактикасына байланысты», - деп анықтама берген.

Қазақстандық заңгер Т.Б.Сейтов: «ақпараттық технология дегеніміз товар. Ол нарықта екі формада қызмет етеді: тұтынушы және өндіруші ретінде. Сонымен қоса, ақпараттық технологиялардың келесі түрлері бар екендігін де айта кеткен жөн болады;

- Микроэлектронды компонентті технологиялар;
- Техникалық қызмет етуші технологиялар;
- Бағдарламалық желілермен қамтамасыз етуші технологиялар;
- Телекоммуникациялық технологиялар - деген түрлерін көрсетеді» [9].

Т.Б. Сейтов келтірген жіктеулерге қарап ақпараттық технология ұғымының ауқымына қандай технология түрлерінің кіретінін анық көруге болады. Демек, отандық ғалымдар пікірінше де ақпараттық технология дегеніміз - ақпаратты өңдеумен байланысты қызмет жасайтын барлық құралдар жиынтығы. Әрі отандық ғалымдарымыздың ақпараттық технология құралдарын экономикалық тұрғыдан қарастыратынын байқаймыз.

Отандық ғалымдарымыздың пікірлерінде ақпараттық технологиялар жіктеліп, жүйеленіп берілгендігін байқаймыз. Әрі отандық ғалымдардың пікірінен де ақпараттық технологиялар ұғымының аса ауқымды ұғым екендігін анықтай отырып, отандық қолданыста кең қолданылатын «компьютерлік қылмыс» ұғымының орнына «ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстар» ұғымын отандық заңнамалар мен әдебиетте пайдалану тиімдірек деп есептейміз.

Келесі құқтық әдебиетте жиі қолданысқа ие ұғым - ақпараттық технологиялар жүйесі немесе желісі. Аталған ұғымға түрік құқытанушылары төмендегідей анықтамалар берген.

Профессор Davut Ozkul (Давут Өзкул); «бір мақсатқа жету үшін бірлікте жұмыс атқаратын әр түрлі электронды құрал бөлшектерінің өзара байланысты болуын ақпараттық технология құралдарының жүйесі деп атаймыз» десе [10], келесі заңгер Yavuz Erdogan (Явуз Ердоган): «бірнеше компьютерді бір мақсатқа жету мақсатында біріктіретін ақпараттық құралдар жүйесін ақпараттық технологиялар жүйесі немесе желісі деп атаймыз», - дейді [11]. Ал Artuk-Gokcen- Yenidunya (Артук- Гөкчен- Иенідүния): «ақпаратты өңдей алатын және жібере алатын құралдардың өзара байланысты жиынтығын - ақпараттық технологиялар жүйесі дейміз», - дейді [12].

Түрік Қылмыстық құқығында «ақпараттық технологиялар жүйесі» ұғымына 2011 жылдың 20 қыркүйегінде жарияланған «Ақпараттық технологиялар жүйесін қолданылуы жайында» заң нормасының үшінші бабының b тармағында, «Ақпараттық технологиялар жүйесі»; Компьютер және ақпаратты сақтау, өңдеу, жіберу, реттеу бағдарламаларының бірлігі» деп көрсетілген.

Жоғарыда келтірілген пікірлерден түрік авторларының көзқарасы бойынша «ақпараттық технологиялар жүйесі немесе желісі» ұғымының ақпараттық технологиялар түсінігіне қарағанда аса ауқымды екендігінің, себебі ол бірнеше ақпараттық технологияларды біріктіру жүйесі немесе желісі болып есептелетіндігін анық байқаймыз. Демек, ақпараттық технологияларға қарсы жасалатын қылмыс пен ақпараттық технологиялар жүйесіне қарсы жасалатын қылмыстардың арасында

айтарлықтай айырмашылықтар болатындығын да ескеруіміз қажет. Сондықтан, ақпараттық технологиялар саласына байланысты жасалған қылмыстарға қатысты қылмыстық істерді жүргізу барысында бұл айырмашылықтарға барынша назар аударылуы қажет. Ақпараттық технология құралына қарсы қылмыс пен оның жүйесіне немесе желісіне қарсы жасалатын қылмыстар жеке категориялар ретінде бөлініп жеке қарастырылуы және жазалануы тиімді болатындығын көреміз.

Ал, отандық заңтанушы профессор Б.Х. Төлеубекова, ақпараттық технология жүйесіне: «қойылған мақсатқа жету жолында ақпаратты сақтау, өңдеу және басқаларға беру үшін пайдаланылатын құралдардың, әдістердің өзара байланысты жиыны, пайдаланушылардың сұрауы бойынша ақпаратты сақтауға, іздестіруге және беруге арналған электронды; мәліметтер базасы мәтінінің мағыналық бөлігінде — мәліметтерді сақтау және олармен амал-әрекет жасауға арналған белгілі бір жүйенің формальды толықтығын құрайтын тұжырымды схема, ақпараттық база және ақпараттық процессор» деп анықтама береді [13]. Жоғарыда келтірілген анықтамаларды қортындылай келе ақпараттық технологиялар жүйесі немес желісі дегеніміз; кез келген ақпараттық технология құралдары жиынтығының өзара ақпараттық байланыста болу мүмкіндігі деп тұжырымдаймыз.

Ақпараттық технологиялар жүйесінде басты орын алатын келесі бір құрал сөз жоқ компьютер болып табылады. Компьютерді (computer) дүниеге әкелген америкалықтар, бұл жиһазға «computer» атауын берді. «Computer» - ағылшын тіліндегі «есептеу арқылы нәтижеге жету, есептеу, біріктіру» мағынасын беретін «to compute» сөзінен алынған ұғым болып есептеледі. Түркияда «компьютер» терминіне балама ретінде «bilgisayar» ((«білгісаяр») электронды ақпарат беруші) атауы берілген. Ал, түрік құқықтанушылар тарапынан «компьютер» түсінігіне берілген анықтамаларға төмендегі ретпен тоқталатын болсақ;

Berrin Bozdogan Akbulut (Беррин Боздоган Акбулут); «адамдар тарапынан дайындалып, жасалған бағдарламалар көмегімен кез келген ақпаратты сақтау, басқа бір жерге жіберу, өңдеу және т.б. мақсаттарда қолданылатын машина түрі» [14].

Artuk-Gokcen-Yenidunya (Артук – Гөкчен -Иенідүния); «ақпаратты сақтау, өңдеу, жіберу қызметін атқара алатын жиһаз» [15].

Eralip (Ералып); «орнатылған бағдарламаларды көре алатын арифметикалық және ақылды операциялар жасайтын, шешім шығара алатын құрал» [16].

Отандық заңтанушы Б.Х. Төлеубекова берген анықтамаға сәйкес: «бағдарламалар және бұйрықтар арқылы электронды операциялар жасайтын, автоматты түрде жұмыс жасайтын, ақпаратты сақтау, өңдеу жіберу функцияларын атқара алатын, бағдарламаларды қабылдай алатын электронды жиһаз», - деп анықтама береді [17].

Жоғарыда келтірілген анықтамалардан, авторлардың компьютерге байланысты негізгі төрт аспектіге аса назар аударғандағын байқаймыз:

- «Автомат» түсінігі, яғни компьютердің кез келген операцияларды автоматты түрде іске асыра алуы,
- Электронды ақпарат түсінігі, яғни кез келген ақпаратты электронды түрге көшіру қызметін атқара алуы,
- Операция ұғымы, компьютердің жасай алатын қызмет,
- Электронды машина ұғымы,

Сонымен жоғарыда келтірілген анықтамалардан «компьютер» - қазіргі заманымызда ең көп қолданылатын, озық ақпараттық технология түрі, ақпаратты өңдеу, сақтау, жіберу қасиеттеріне ие жиһаз.

Біздің ойымызша, компьютер ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстар барысында үш түрлі рөл атқарауы мүмкін. Біріншіден, компьютер қылмыстың мақсаты болуы мүмкін. Көп жағдайда бұл компьютер желісінен ақпаратты рұқсатсыз алу, немесе желідегі немесе жүйедегі ақпаратқа зиян келтірумен сипатталады. Интернет желісінен келетін әр түрлі вирустардың жойылуы немесе веб сайттардың шабуылға ұшырауын да осы категорияға жатқызуға болады. Екінші жағдайда, компьютер қылмысқа кездойсоқ себепкер болуы мүмкін. Мысалы, наша сатумен айналысатын қылмыскер «өз жұмысын» (адам атаулары, адресстер, кездесу уақыттары мен банк есепшоттарын) қағаз орнына компьютерде сақтауы мүмкін. Үшіншіден, компьютер қылмыстық операцияны іске асырушы құрал ретінде пайдаланылуы мүмкін, яғни ұрлық, алаяқтық, т.б. қылмыс түрін іске асыруда қажет құрал ретінде қолданады. Демек, ақпараттық технология құралдары арасындағы қылмыс жасауда ең көп пайдаланылатын құралдың да компьютер екендігін атап айтуымыз қажет.

Ақпараттық технология жүйелерін байланыстыратын желілер (network) түрлеріне келетін болсақ, олар бірнеше түрге бөлінеді: «ішкі байланыс желісі» (интранет), «заманауи интранет» (екстранет), VPN - виртуалды жеке желілер» және «интернет» [18]. Бұл ұғымдар АТ саласындағы қылмыстарда ең жиі

пайдаланылатын ұғымдар болғандықтан, төменде осы атауларға да қысқаша сипаттама беріп, тоқталып өтуді жөн көрдік.

Интранет (ішкі байланыс желілері) бұл жүйе Lan (Lan - local Area Networks, ғимарат ішіндегі желі) және WAN (WAN-Wide Area networks, дүниежүзілік желі бірақ тек қана бір фирма немесе мекеменің ақпараттық технология құралдарын жалғастырады) әр бір мекеменің, ұйымның өз ішіндегі компьютер желілерінің бір - бірімен байланысы. Бұл желі арқылы ұйым ішінде видео - конференциялар, онлайн конференциялар яғни интернетте іске асырылатын операциялардың барлығын ұйымдастыруға болады. Кейбір мекемелер ішкі байланыс желісін «Firewall» арқылы ұйымдастыруы мүмкін. «Firewall» ішкі желі мен интернет желісінің өзара белгілі бір канал арқылы жалғануы болып табылады.

Екстранет (заманауи интранет) – мекеме ішіндегі желідегі барлық ақпаратқа арнайы рұқсат арқылы, үшінші адамның енуі және пайдалана білуі [19]. Бұл үшінші адам көбінесе мекеменің клиенттері болып келеді.

VPN (virtual private network) – желінің бұл түрі бірнеше мекемені, фирманы өзара байланыстыру үшін пайдаланылатын интернеттің бір тунелі [20]. Бұл желі байланысы, мекемелерді интернет желісіндегі шабуылдардан сақтау үшін қолданылады.

INTERNET-жоғарыда атап көрсеткеніміздей ақпараттық технология жүйелерін өзара байланыстыратын желілердің ең озық түрі. Интернет - кез келген ақпараттық технология құралдарын өзара байланыстырып, бүкіл әлем бойынша ақпарат алмасу мүмкіндігін береді. Интернет - байланыс технологияларын өзара біріктіретін, тораптар мен желілердің ең озық жиынтығы. Интернет - қоғамдағы әлеумет арасындағы ең жиі пайдаланылатын оңай, арзан, кең таралған және қылмыстық құқықта ең көп мәселелер туындатушы желі. Мәселен, Америка Жоғарғы Соты 1995 жылғы Whirlpool Financial Corporation GN Holdings ісін қарастыру барысында, интернетке – әркімге ашық ақпараттарды өзара алмасу үшін пайдаланылатын құрал деп анықтама берген [21]. Интернет арқылы желіге кіру дегеніміз екі немесе одан да көп компьютерлердің өзара ақпарат алмасуы. Сондықтан, интернет терминінің қалыптасу тарихына қатысты мәліметтерге тоқталып өтуді жөн көрдік.

Интернет Америка Құрама Штаттарының әскери мақсатта қолдану үшін іске асырған жоба (APRANET) негізінде өмірге келген ақпарат алмасу торабы. Америка Құрама Штаттарының Қорғаныс министірлігі ядролық шабуылдарға қатысты мемлекет аралық байланыс орнатуға және бір компьютерден екінші компьютерге ақпарат жіберу, хабар алу үшін, компьютерлерді өзара байланыстыратын желі құрады. Желінің ерекшелігі желідегі бір компьютер істен шықса басқа компьютерлер еш қиындықсыз өзара байланысын жалғастыра беретін еді [22].

1969 жылы Калифорниядағы үш орталық; Лос - Анджелес, Санта Барбара, Стенфорд пен Солт Лейк Сити орталықтары арасында алғаш рет интернет желісіндегі ақпарат трансфері іске асады. Желі атауы 1994 жылы APRANET атауынан интернет атына көшіп, әлем халқы арасында кең қолданысқа ие бола бастады. 1972 жылы АҚШ Қорғаныс Министірлігі 50 университет пен басқа зерттеу ұйымдарына Интернет желісін пайдалану мүмкіндігін берді. Біртіндеп интернет өз кеңістік көлемін кеңейтіп, сол кезде қолданыста болған әр түрлі желілерді бір ғаламдық желіге біріктірді. 2013 жылы Интернетті пайдаланушылар саны 2,7 млрд. асты, бұл дегеніміз интернет пайдаланушылардың қатар жер шарындағы халықтың 40% құрайды деген сөз. Себебі, интернет ақпарат алмасудың аса қолайлы, арзан әрі жылдам құралы болып табылады [23]. 2017 жылы интернетті пайдаланушылар саны 4 млрд. жетті, аталған көрсеткіш жер шарындағы халықтың 60% құрайды [24]. Интернет бүкіл әлемдік ақпарат тораптарын біріктіруші желі болғандықтан, ақпараттық технология саласындағы қылмыстардың іске асуына ең көп мүмкіндіктер беруші құрал. Әрі бұл желі арқылы іске асатын қылмыстарда шекара ұғымы болмайтынын да ескеруіміз қажет. Сондықтан, жеке бір ақпараттық технология арқылы жасалатын қылмыстардан гөрі, ақпараттық технология желілері, тораптар арқылы іске асатын қылмыстар аса ауқымды, қауіпті болғандықтан, жаза тағайындауда осы мәселеге назар аударған дұрыс болады.

Қазіргі уақытта, әлемде үш миллиардтан астам ірілі ұсақты қаржы секторында қызмет атқаратын компаниялар мен мемлекеттік ұйымдар өзара интернет арқылы байланысқан.

Түркия мемлекетінде интернет 1991 жылы Ғылыми Технологиялық зерттеу ұйымы тарапынан Орта Шығыс Техникалық университеті іске асырған жоба негізінде қолданысқа енгізілді [25].

Қазақстанда интернет 1994 жылы Ресейлік “Релком” фирмасының ұйымдастыруымен Алматыдағы физикалық теориялық зерттеу институтын Германдық және Американдық әріптестерін байланыстыру мақсатында электрондық почта жүйесін интернетке қосылу арқылы іске асырылды [26] Internet World Stats мәліметтері бойынша, 2013 жылы Қазақстан Республикасының барлық тұрғындарының үштен бір бөлігі интернет пайдаланушылары болып табылады. Олардың саны жыл сайын артып келеді, соңғы 3 жылдың ішінде олардың қатары 700 мың адамнан 2013 жылы 6 млн. 300 мың адамға дейін артқан. 2017

жылы қазақстандық интернет пайдаланушылар 13 млн. яғни жалпы халықтың 77% құраған. Бұл мәліметтен соңғы жылдар ішінде интернет пайдаланушылар санының қарқынды артқанын байқаймыз [27]. Отанымызда интернет пайдаланушылардың артуы интернет арқылы іске асатын қылмыстар санының арту ықтималдығын күшейтетіні сөзсіз.

Интернет желісі Қазақстан Республикасының Ақпарат және Байланыс министірлігі құзретіне кіреді. Қазақстандағы алғашқы және ең ірі ұлттық провайдер иесі «Қазақтелеком» болып табылады. Бірақ, 2017 мәліметтерге назар аударсақ Қазақстандағы интернет провайдерлердің саны 25 жеткен. [28]. Қазақстан заңнамасына сәйкес Қазақстан интернетіндегі барлық сайттар БАҚ қатарына жатқызылады. Ол туралы 1999 жылдың 23 тамызында қабылданған, № 451-І «Бұқаралық ақпараттық құралдар туралы» және 3 мамыр 2001 жылғы «Ақпараттық Коммуникациялық желілерге байланысты, кейбір заң актілеріне енгізілген өзгерістер мен толықтырулар жайында» заңдарда көрсетілген [29]. Аталған заңнама негізінде барлық интернет ресурстар: веб-сайттар, чаттар, блогтар, интернет-магазиндер, электрондық кітапханалар және т.б. бұқаралық ақпараттық құралдар қатарына жатқызылады. Қазақстан Республикасының заңнамасына қайшы келетін кез келген интернет ресурсы Қазақстандық интернет желісінен ажыратылады деп көрсетілген. Соған карамастан интернеттен моральдық принциптерге, отандық саясатқа, экономикаға қарсы жасалатын әрекеттердің іске асып жатқаны жасырын емес. Оған интернетке енген кез – келген азамат куә бола алады (Мысалы, казнетте порнография, алаяқтық, бала порнографиясы, суицидқа итермелеуші т.б. сол сияқты сайттарғы кез - келген интернет қолданушы кедергісіз ашып кіре алады).

Ақпараттық технология құралдарын, интернетті пайдаланушылардың барлығы дерлік кибер қылмыскерлердің потенциалды құрабандары болу қаупіне ие (қазіргі уақытта смартфон мен компьютер қолданбайтын тұлға жоқ деуге де болады). Интернет арқылы қылмыс жасаушы әлемнің бір түкпірінде отырып-ақ, әлемнің басқа нүктесіндегі мемлекетте қылмыс жасау мүмкіндігіне ие. Бұл факторлар қылмыстың латенттігін жоғарлатады. Сонымен қатар, қылмыс құрбанының басқа мемлекет территориясында болуы, аталған қылмыс түрлеріне қарсы заң нормаларының әлсіздігі, әлемде ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстармен күресетін ортақ заң нормаларының болмауы, құқық қорғау органдарының қылмысты тергеу әрекеттерін жүргізуде және қылмыскерді қудалауда көптеген кедергілер тудыруда. Интернет қолданушылар үшін шекара ұғымы болмайтынын ескерсек Қазақстанның да бұл қауіптен шет қалмайтындығы анық.

Әлемдегі интернет шабуылдардың 42% пайызы ақпаратты ұрлаумен байланысты болса, 22% ақпараттық құралдардың қызметтік функциясын жою немес нашарлатуға бағытталған [30].

Қылмыскердің интернетті өз мақсатына белсенді пайдалануының келесі бір себебі – глобалды масштабта адамдарға ақпараттық психологиялық шабуыл жасау. Мысалы, порнографиялық видеолар тарату, балалар порнографиясын сату, интернет арқылы террористік ақпарат тарату, наша сату, қару жарақ сатуда пайдалану (Мысалы, он төрт жасындағы ағылшындық жасөспірім Либерпуль ауруханасының компьютер жүйесіндегі дәрігерлердің ауруларға жазған рецептілерінің орнын ауыстырған. Аталаған әрекет бірнеше адамның қазасына себепкер болған [31])[32]. Жоғарыда келтірілген мәліметтер Интернет желісінің қоғам қауіпсіздігіне қарсы мақсатта пайдалану мүмкіндігінің аса жоғары екендігін көрсетеді. Сонымен қатар, жеке бас мәліметтерін интернет арқылы ұрлау ақпараттық технологиялар саласындағы кең таралған қылмыс түрлерінің бірі болып есептеледі. Мәселен, банк немесе т.б. ұйым клиенттерінің атын, туған күнін, кредит карталарының номерін ұрлау арқылы интернетте көптеген алаяқтықтың жасалуы қазір ешкімді таңқалдырмайды. Кредит карталардың номерінің ұрлануы, оның жасанды көшірмесін жасау арқылы ақша трансферлігін жасау кең етек алған қылмыстың бір түрі[33]. Интернет арқылы жасалатын қылмыстардың бұан кейін де қарыштап көбейетінін ескеріп, интернет арқылы іске асатын қылмыстарға құқық қорғау органдары аса жоғары назарда ұстау қажет деп есептейміз.

Сонымен, ақпараттық технология саласындағы қылмыстарға байланысты ұғымдарды тұжырымдай келе төмендегідей қортындылар жасауға болады деп есептейміз.

1. Қазіргі қазақстандық құқықтық айналымда кеңінен пайдаланылатын «компьютерлік қылмыс» ұғымының орнына «ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыс» түсінігін пайдалану құқықтық заңнаманың бұл саладағы қамту ауқымын кеңейтеді. Себебі, «ақпараттық технологиялар» ұғымының шеңбері «компьютерлік технология» ауқымынан анағұрлым кең, әрі барлық технология саласында пайда болған жетістіктерді өз мағынасына сыйғыза алады. Сонымен қатар, «компьютер» ақпараттық технология жетістігінің бір түрі ғана екендігін естен шығармауымыз қажет.

2. Қазақстан Республикасының 1997 жылы қабылданған Қылмыстық Кодексінің 227 бабында пайдаланылған «компьютерлік және компьютер жүйесіндегі қылмыс» ұғымының орнына 2014 жылдың 3 шілдеде қабылданған жаңа ҚК енгізілген 7 тарауда ақпараттық технологиялар ұғымының

пайдаланылуы қазақстандық заңгерлер тәртібінен жасалған аса сәтті қадам деп есептейміз. Себебі, аталған ұғым ақпараттық технология саласындағы барлық қылмыстарды молынан қамту мүмкіндігіне ие.

3. «Ақпараттық технология жүйесіне немесе жүйе ішіндегі ақпаратқа қарсы, ақпараттық технология құралдары арқылы немесе ақпараттық технология құралдары жадысындағы ақпаратқа қарсы жасалатын қылмыстарды «ақпараттық технология саласындағы қылмыстар» деп атаймыз.

4. Ақпараттық технология саласындағы қылмыстардың анықталу, ашылу деңгейі, классикалық қылмыстарға қарағанда латенттігі ең жоғарғы қылмыс түрі болып есептеледі. Ақпараттық технология саласындағы қылмыстардың ерекшелігі жайында айтқанда ең алдымен ескеретін жайт, бұл қылмыс түрін іске асырудың өте оңай, қылмыскерді табудың аса зор болуы. Әрі қылмыскердің анонимді болуы, қылмыскер кез келген лақап атпен өзін жасыра білу мүмкіндігіне ие болуы. Ақпараттық технология құралдары арқылы жасалған қылмыстың, классикалық қылмыстан келесі бір айырмашылығы, қылмыскер мен зардап шегушінің бір территорияда бірге болу қажеттілігінің жоққа шығуы. Тіпті қылмыскер мен зардап шегушінің қылмыс болған уақытта екі түрлі елде болуы мүмкіндігінің шынайы болуы. АТ саласындағы қылмыстардың зардаптары классикалық қылмыстардан да зор болуы.

5. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексін де ақпараттық технология саласындағы қылмыстың орнын анықтауға байланысты нақты нормалар қарастырылмаған. Сондықтан, ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыс орыны, қылмыстан зардап шеккен орыны немесе қылмыстың аяқталған орыны немесе екеуінің қилысқан жері ма оны анықтау тіпті мүмкін емес. Егер қылмыс жасалған уақыт аналогиясын ескерсек, онда ақпараттық технология қылмыс жасалған жер соңғы компьютерлік команданы немес ақпараттық технология құралын пайдаланған орын қылмыс орыны болуы қажет. Бірақ заңдылық принципі (ҚК РК 4 бап) қылмыстық заңды аналогия бойынша пайдалануға тиым салады. АТ қылмыс орынын анықтаудың қаншалықты маңызды екенін келесі мысалдан байқауға болады. 2012 жылдың қыркүйек айында Ұлыбритания азаматы Л. басқа мемлекеттердің бағдарламашыларымен біріге отырып Нью-Йорктағы «City Bank of America» қаржылық басқару қоры жүйесіне енген. Нәтижесінде 15 млн. астам долларға банк зардап шегеді. Ұйымдасқан қылмысқа АҚШ, Ұлыбритания, Израиль, Швейцария, ГФР және Ресей азаматтары да енген, бірақ Қылмысты қарастыру барысында Лондон соты Ресей азаматын қылмыстық жауапкершілікке тартудан бас тартады. Себебі, қылмыс жасалған компьютер Ұлыбритания заңы талап еткендей АҚШ-та емес Лондон территориясында болғандықтан, Ұлыбритания азаматын АҚШ құқық органдарына беруден Лондон соты бас тартады [34].

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1 Mehmet Emin Artuk - Ahmet Gokcen, *Türk Ceza kanunu Şerhi*. – Ankara: Turhan Yayınevi, - 2009. – s. 4643.
- 2 Berrin Bozdogan Akbulut, *Bilişim suçları. Galatasaray Üniversitesi yayınları*. - İstanbul. - 2013. - S. 546.
- 3 Emin Dogan Aydın *Bilişim, Suçları ve Hukukuna giriş. Doruk yayınları*. – Ankara, 1992. - S. 3.
- 4 Recep Yılmaz Yazıcıoğlu, *Bilgisayar suçları: Kriminolojik, Sosolojik ve Hukuksal Boyutlar*. – İstanbul, 2007. - S. 131.
- 5 *Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Информатика және компьютерлік техника / Жалпы редакциясын басқарған – А.Қ.Құсайынов*. – Алматы: «Мектеп» баспасы, 2002. – 456 б.
- 6 Daintith, John, ed. "IT", *A Dictionary of Physics*, Oxford University Press. - M. - 2012.
- 7 Davut Ozkul, *Bilism Sistemi kavrami ve Bilism sistemlerinin Denetimi, Sayistay dergisi*. - Ocak-Haziran, 2012. – Sayı. 44-45. - S. 140.
- 8 Т.Б.Сеитов *Правовые аспекты компьютерной преступности в зарубежных странах и в Казахстане*. – Алматы, 2000. - С. 180.
- 9 Nurallah Aydin, *Türk Suc ve Ceza Hukuku Genel ve Özel Hukumler*. Ankara: Adalet Yayınevi. – 2009, S. 380.
- 10 Artuk-Gokcen- Yenidunya. *Türk Ceza Kanunu Serhi*. - S. 4641.
- 11 Толубекова Б.Х. *Компьютерная преступность: вчера, сегодня, завтра: монография*. - Караганда, 1995. - С. 245.
- 12 Eralp Ayhan. *Hukukcular Icin Bilisim Terimleri Sozlugu*. - 2011. - S. 260.
- 13 <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AD%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%82>.
- 14 Operation Ghost Click International *Cyber Ring That Infected Millions of Computers Dismantled*. [http:// www.fbi.gov/news/stories/2011/november/malware_110911](http://www.fbi.gov/news/stories/2011/november/malware_110911).
- 15 Ismail Malkoc, *Aciklamali Ictihatli Yeni Turk Ceza Kanunu*. – Ankara: Malkoc kitapevi, 2007.- S. 1665.
- 16 Velli Ozer, *Ozbek-Nihat Kanbur-Koray Dogan-Pinar Bacaksiz-Ilker Tepe,Türk Ceza Hukuku Özel Hukumler*. – Ankara: Seckin Yayıncılık, 2010. - S. 897.

- 17 Завотпаева А.Т. Преступление в сфере высоких технологий: уголовно-правовые и криминалистические аспекты. – Караганда, 2010. - С. 196.
- 18 Yavuz Kaplan, *İnternet ortamında Fikri hakların korunmasına uygulanacak hukuk*. – Ankara: Seckin Yayın Evi, 2004. - s. 23.
- 19 We are building our lives around our wired and wireless networks. The question is, are we ready to work together to defend them? <http://www.fbi.gov/about-us/investigate/cyber>.
- 20 Козлов В.Е. Теория и практика борьбы с компьютерной преступностью. - М., 2002. - С. 360.
- 21 Comparisons of Crime in OECD Countries. http://www.civitas.org.uk/crime/crime_stats_oecdjan2012.pdf.
- 22 Levent Kurt, *Aciklamali İctihatli Tum Yoneriyle Bilisim Suclari*. – Ankara: Seckin Yayinevi, 2010. - S. 31.
- 23 . Velli Ozer, *Ozbek-Nihat Kanbur-Koray Dogan-Pinar Bacaksiz-Ilker Tepe,Turk Ceza Hukuku Ozel Hukumler*. – Ankara: Seckin Yayıncılık, 2010. - S. 897.
24. [http://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%98%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF_\(%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9_%D1%80%D1%8B%D0%BD%D0%BE%D0%BA\)](http://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%98%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF_(%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9_%D1%80%D1%8B%D0%BD%D0%BE%D0%BA))].
- 25.Yavuz Kaplan, *İnternet ortamında Fikri hakların korunmasına uygulanacak hukuk*. – Ankara: Seckin Yayın Evi, 2004. - s. 23.
26. <http://egov.kz/cms/ru/articles/20article968574123>
- 27 We are building our lives around our wired and wireless networks. The question is, are we ready to work together to defend them? <http://www.fbi.gov/about-us/investigate/cyber>.
28. Козлов В.Е. Теория и практика борьбы с компьютерной преступностью. - М., 2002. - С. 360.
29. Comparisons of Crime in OECD Countries. http://www.civitas.org.uk/crime/crime_stats_oecdjan2012.pdf.
30. Levent Kurt, *Aciklamali İctihatli Tum Yoneriyle Bilisim Suclari*. – Ankara: Seckin Yayinevi, 2010. - S. 31.
31. Квалификация компьютерных преступлений <https://sites.google.com/site/komputernyeprestuplenia/home/istoria-komputernyh-prestuplenij>. 12.09.2012.
32. Мелик Э. «Компьютерные преступления. Информационно-аналитический обзор». –Internet: <http://www.melik.narod.ru>.
- 33.Ersoy Yüksel, «Genel Hukuki Koruma Çerçevesinde Bilişim suçları». - Ankara: Ankara üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 2004.
34. Как спасти информацию в жестком диске. <http://www.kokshetau.online.kz/work/int.htm>.

Байкенжина Кулбагила Алиакпаровна

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің доценті,
заң ғылымдарының кандидаты

Балгимбеков Даурен Укибаевич

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты

Каржасова Гулдана Батырбаевна

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің PhD докторы

АЛАЯҚТЫҚ ҚЫЛМЫСЫНЫҢ ОБЪЕКТИВТІК ЖӘНЕ СУБЪЕКТИВТІК БЕЛГІЛЕРІ

***Аңдатпа.** Бұл мақала алаяқтық қылмысының объективтік және субъективтік белгілерін анықтауға осы түсініктің даму тарихы, ерекшеліктері мен қазіргі кездегі жағдайына арналған*

***Резюме.** Статья посвящена объективному и субъективному признаку «Мошенничество». Исследуется эволюция данного понятия, особенности, современные подходы и комментарии.*

***Summary.** The article is devoted to the objective and subjective feature "Fraud". The evolution of this concept, features, modern approaches and comments is explored.*

Қоғамның дамуы, ізгіленіп алға қарай даму сатысында, жеке тұлғалардың әлеуметтік, экономикалық және рухани жағдайы жақсарған тұста, күн тәртібінде өзгермей тұрған өзекті мәселенің бірі алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаудың азаймай тұрғандығы. Бұрынғыға қарағанда, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстық әрекеттердің саны ғана емес, сапалық жағы да өзгерді. Жоғарыда көрсетілген әрекеттердің шығу себебі түбегейлі анықталмағандықтан, қылмыс жасаудағы осы тәсілмен күрес ұйымдастыру мүмкіндіктері толықтай жолға қойылмай отыр.

Сондықтанда, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасау әрекеттерін жан-жақты зерттеу үшін, осы тәсілді қолданып қылмыс жасаушы тұлғаның қылмыстық зардапқа деген ішкі психикалық пиғылын ашу қажет. Ондағы басты мақсат алдау мен сенімді теріс пайдаланудың әр түрлі жағдайларға байланысты жалпы және арнайы механизмін анықтау, сөйтіп онымен күрес жүргізудің әлеуметтік және арнайы шараларын белгілеу. Қылмыстың субъективтік жағын сипаттайтын белгілерді толық және жан-жақты анықтау қылмысты дұрыс саралаудың, әрекеттің және сол қылмысты жасаған адамның қоғамға қауіптілік дәрежесін анықтаудың, жауаптылықты жеке-даралаудың қажетті шарты болып табылады.

«Субъективтік жақ-ол қасиет, яғни қоғамға қауіпті әрекеттің қажетті белгісі-дейді И.Борчашвили. Оның мазмұны қауіпті әрекетке берілген баға, ол жасалғаннан кейінгі қылмыстық салдар. Сонымен қатар субъективтік жақ пен әрекеттің сыртқы қасиеті арасындағы өзара байланыс оларға берілген бағаның сәйкестілігімен бітпейді. Бұл көрсетілген мән-жайлар аталған белгілерді сипаттауда, олардың нақты мазмұнын анықтауда, осы түсініктерді құрайтын құрама элементтерді айқындауда елеулі рөл атқарады. Кез келген әрекеттің оны жасаған адамның санасында бастамасы болады» [1,125 б.].

Барлық қасақана қылмыс сияқты, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстардың субъективтік жағы-кінә, ниет, мақсат және эмоция. Кінә-қылмыс элементі. Ол кез келген қоғамға қауіпті әрекеттің қажетті құрама бөлігі болып табылады. Біздің ойымызша, заңға қайшылық қоғамға қауіптілікті көрсетеді. Сондықтан кез келген заңға қайшы әрекет қоғамға қауіпті болып табылады. Адамның алдау мен сенімді теріс пайдаланудың объективтік белгілерін мойындауы, оның санасына қол сұғушылықтың нақты және құқықтық жақтарының бейнеленуі арқылы қоғамдық қауіптілікті түсінуге мүмкіндік туады.

Қол сұғушылық жасайтын адам алдау мен сенімді теріс пайдаланудың объективтік жағының барлық белгілерін және оның затын ұғынады, ой-өрісінен өткізеді. Бұл мән-жай қоғамға қауіпті әрекетті, оның жасау тәсілін және қылмыс затын тікелей ұғынуға болатындығымен түсіндіріледі; соған байланысты қылмыскер өзінің интеллектуальдық мүмкіндігін, бірінші кезекте, алдау мен сенімді теріс пайдаланудың осы көрсетілген категория ретінде жасалатынын қылмыстың мән-жайын түсінуді қамтиды. Кінәнің шын мазмұнын, нақты формасын және дәрежесін анықтамай адамды ерекше қауіпті қылмысты қайталаушы деп тану, шартты түрде соттау, шартты түрде мерзімінен бұрын босату, рақымшылық актілерін қолдану туралы мәселелерді дұрыс шешуі мүмкін емес.

Қылмыскер санасында жасалынатын қылмыстың фактілік жағы қамтылады, яғни, жәбірленушінің назарына алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қамтамасыз етілетін мүлктік талап қамтылған ақпарат жеткізу. Сонымен қатар, алдау мен сенімді теріс пайдаланушы жасалатын қылмыстың қоғам үшін мәнін түсінеді. Ол жәбірленушінің назарына жеткізілген хабар оның бойында үрей тудырады, талап еткенді мәжбүрлейді деп ойлайды. Бұл жерде психикалық әсердің маңызы өте зор. Қоғамға қауіпті салдарды болжап білу арам ниеттің интеллектуальдық кезеңінің екінші белгісі болады, ол алдау мен сенімді теріс пайдаланудың материалдық құрамдарына тән.

Алдау мен сенімді теріс пайдалану формальдық құрамындағы арам ниеттің еріктілік сәті белгілі бір зиян келтіремін деп алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы субъектінің мүлктік талап қою ниетімен беріледі. Алдау мен сенімді теріс пайдалану адамның бойына тумасынан берілген қасиет, бірақ ол бір адамда жасырын түрде, тіпті байқалмайды да, ал екінші бір адамда анық, көрінеу көзге байқалып тұрады. Жеке тұлғадағы алдау мен сенімді теріс пайдалану қасиеттері көбіне алдына қойған мақсатты жүзеге асыру үшін қолданылады. Қылмыстық ниет мақсатпен тығыз байланыста болады. «Мақсат жасалатын құндылықтың адам санасындағы идеалдық образы». В.П.Тугариковтың пікірінше, «Ниет адамды әрекет етуге итермелейді, ал мақсат- адам әрекеті қайда бағытталған»-, деген сұраққа жауап береді [2, 47 б.].

Адамдардың бір-бірімен қарым-қатынасы жағдайында, олардың бір-біріне, қоршаған ортаға, тәрбиеге, түрлі әрекеттерге деген көзқарасы пайда болып отырады. Адамның өзін-өзі жоғары қойып, өзіне-өзінің баға беруі арқылы басқа адамдарға, халыққа, ұлтқа, жынысқа, жасқа, мамандыққа, жақындарына деген қарым-қатынас түрлері пайда болады. Міне, осы тұрғыда алдау мен сенімді теріс пайдаланудың табиғаты да солғұрлым айқындала түседі. «Алдау», «сенімді теріс пайдалану» тұлғалардың арасындағы қарым-қатынас түрлерінен, үшінші тұлғаның олардың қарым-қатынастарына араласуынан пайда болады. «Алдау» бұл әрекет ету тәсілі емес, сол тәсілге деген адамның ойының жемісі. Абайсыздықпен, ойланбай, ниеті болмай жасалған әрекеттен туған зардап, алдаудың жемісі болып табылмайды.

Алаяқтық болуы үшін міндетті түрде қасақаналықпен (тікелей және жанама) алдау мен сенімді теріс пайдалану болуы керек. Алдау мен сенімді теріс пайдалану табиғаты субъектінің жан азабы мен тән азабын тартқызу арқылы жәбірленушіге мақсатына алған зардап түрін келтіруі. Субъектінің алдына әрекет ету ниеті арқылы жәбірленушіге жан азабын, тән азабын тартқызуы мақсатын қоюы, алаяқтықтың табиғаты болып табылады. Сонымен, « алдау мен сенімді теріс пайдалану », бір жағдайда белгілі бір мақсатты жүзеге асыру құралы болса, екінші бір жағдайда ойына алған зардаптың туындауы болып табылады.

Кей жағдайда, қылмыстық әрекет кезінде алға қойған мақсат пен оған жету үшін пайдаланылған құрал арасындағы сәйкестілік болмай қалады. Алдау мен сенімді теріс пайдалану табиғатын зерттеуде есепке алуға қажетті тағы бір жағдай ол- әлеуметтік дамудағы өзгерістер. Қоғамда болып жатқан күнделікті өзгерістерге сәйкес қоғам мүшелерінің мінез-құлқы да өзгереді. Адамның мінез-құлқы дүниеге келген уақытынан бастап қалыптасатын болғандықтан, қоғамдағы өзгерістер де оған әсерін тигізбей қоймайды. Адам бойындағы алдау мен сенімді теріс пайдалану тәсілдерін пайдалану ниеті адамда ерте кезден-ақ пайда болады, тіпті сонау ерте балалық шақта.

Алғашында ол қоршаған ортадағы кейбір құбылысқа қарсылық жасау үшін қолданылады. Балалардың мұндай әрекеттері олардың ішкі ойлау қабілеттерінің жемісі емес, ол аяқ астынан пайда болған ойдың көрінісі. Осы әрекеттер бірнеше рет қайталанса және ол әрекетке дер кезінде баға беріліп тиым салынбаса, онда ол бірте- бірте тұрақтылыққа ұласады да, адамның мінез-құлқының көрінісі ретінде қалыптасып қалады. Адам қылмыс жасағанда, оған белгілі бір нәрсе түрткі болады, өзінің жігерін қандай да бір нәтиже- мақсатқа жетуге бағыттайды.

Адамның психикалық қатынасының сипаты қандай да бір ниетпен, мақсатпен айшықталатын болғандықтан, оларды анықтамай кінәнің шын мазмұнын дұрыс бағалау мүмкін емес. Қылмыс жасаудың себебіне, орыстың көрнекті криминалистері И.Я. Фойницкий, М.П. Чубинский ниетті қылмыстың көзі деп сипаттаған, соттың талқылауына жататын нақты факт деп есептеген. Көрнекті орыс ғалымы Л.Е.Владимиров былай деп жазады: «Көзі ашық судья қылмыстың ниетін ашпаған тергеуге қанағат білдірмейді. Әрекетті түсіну үшін ішкі түрткінің терең психологиялық мәні бар, ол осы қылмыстың неге жасалғандығын түсіндіреді, егер сотталушының көңіл-күйіне күдік тударатын болса, даулы мәселені дәрігер-психиатрдың қорытындысына қалдырады» [3, 39-41 бб.].

Мінез-құлықтағы алдау мен сенімді теріс пайдалану ниеті, адам санасында қалыптасып оның еркіне ықпал жасайды, оның қоғамға қауіпті әрекетіне тиісті бағыт береді. Қылмысты саралау үшін де алдау мен сенімді теріс пайдалану ниетінің себебін анықтаудың маңызы зор. «Ниетті білмей адамның

басқа мақсатқа емес, неге осы мақсатқа ұмтылғандығын түсіну мүмкін емес және де оның әрекетінің шын мәнін де түсіне алмайсың»-дейді К.Ф.Тихонов [4, 142-143 бб.].

Ниет –бұл субъектінің өзіне қажетті құндылықты таңдаудағы ішкі жан дүниесіндегі пайда болған психофизиологиялық процестің туындысы. Субъектінің мінез-құлқында қылмыстық ниет пайда болған кезде, ниетпен қатар сол ниеттен пайда болған зардаптың жазаланатындығы туралы ой да пайда болады. Егер субъект қылмыстық ниетті шындап жүзеге асырмақшы болса, онда оның жоспарында ниетінен туындайтын әрекеттің зардап көлемі және зардапты туғызатын жағдайлар да көрсетіледі. Жасалған жоспар бойынша субъект ниетін жүзеге асыру немесе асырмау туралы, зардап тудыру немесе зардап тудырмау туралы шешім қабылдайды.

Субъектінің ниетінің қандай болғандығын, әсіресе алдау мен сенімді теріс пайдалану қылмыстарынан туған зардаптарға қарап нақтырақ айтуға болады. Бірақ, соған қарамастан, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасағандардың көпшілігі, әрекетінің зардабын түсінбегендігін, әрекетіне бақылау жасай алмағандығын, әрекет өткеннен кейін оның қалай жасалғандығын ойына түсіре алмағандығын айтады, яғни субъектінің ішкі сезімінде бір «жойқын күш» пайда болып әрекетін бақылап қадағалай алмайтындай халге жетіп қылмыстық зардап туғызады. «Бұл алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаған субъектілердің барлығына тән ортақ психологиялық құбылыс»-, деп жазады К.Ф.Тихонов. Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасау ниеті субъектіде бұрыннан келе жатқан ойдан, сондай-ақ адамдармен қарым-қатынасынан, қоршаған ортасында бос уақытын қалай өткізуіне байланысты т.б жағдайлардан пайда болады. Бұл пікірді анкета жүргізіп сұралғандардың 62 % растап отыр.

Психологиялық жағынан еліктеу нәтижесінде пайда болған алдау мен сенімді теріс пайдалану ниеті, субъектінің тәжірибесімен толықтырылып, дер кезінде тиісті тойтарыс алмағандықтан, субъектінің мінез-құлқындағы тұрақты ниетке айналады. Алдаумен сенімді теріс пайдалану нәтижесінде өзінің әрекетін жоғары бағалау арқылы, субъект болар –болмас оқиғаға да алдауды лайық деп санайтын дәрежеге жетеді, сөйтіп бара-бара алдау қажеттігін қолдайтын ниеттен басқа, алдаудың түрлі әдістерін пайдалану ниеті де пайда болады. Алдау мен сенімді теріс пайдалану ниетінің пайда болуына төмендегідей жағдайлар себеп болады:

- субъектінің алдау мен сенімді теріс пайдалану туралы жеке пікірі-субъектінің өз мінез-құлқындағы алдау туралы ниетті психологиялық ойлау нәтижесінде дұрыс деп тануы;

- әрекетті бағалау факторлары-ниеттің қалыптасуына өзімшілдіктің әсері, қоршаған орта пікірін ескермеу, менсінбеу т.б ;

- көзқарас- белгілі бір ниетпен алдау мен сенімді теріс пайдалану бастаулары (кино, әдебиет, теледидар, бұқаралық ақпарат құралдарының әсері);

- субъектінің әрекеті- таңдап алған объектіні бағалай отырып алдау мен сенімді теріс пайдалануда қолданатын тәсілдерінің түрлері.

Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасау ниеті субъектінің көңіл-күйіне де тікелей байланысты, қылмыстық ниетті тезірек жүзеге асыру әсіресе ішімдік ішкен кезде пайда болады. Талдау жүргізу нәтижесінде алдау мен сенімді теріс пайдаланып қылмыс жасаушылардың 89 % қылмыстық әрекетті мас күйінде жасағандығы дәлелденіп отыр. Біздің зерттеуіміз бойынша, көп жағдайларда 88 % алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасау ниетінің ұзақтығы көпке созылмаған, субъект қылмыс жасағанда жеке және әлеуметтік зардаптар туралы алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушыларға қолданылатын жазаның ең қатал түрлері ұзақ уақытқа бас бостандығынан айыру жазасының өзі сұрау салғандардың 77 %-ның қылмыс жасау ниетіне әсер ете қоймаған, ал қалған 23 % ауыр жазаны ескере отырып, қылмыс ашылмай қалып, жаза тағайындалмауы мүмкін деген есепте болған.

Біздің пікіріміз бойынша, бұл көрсеткіштің себебі: субъектіде алдау мен сенімді теріс пайдалану деген ниеттің ертеден қалыптасуы, әрекетін тек осы бағытта ғана жүзеге асырып, жалғастырып отыруы, сөйтіп өзімшілдіктің жоғары деңгейінде нақты жағдайларда алдау мен сенімді теріс пайдалануды қылмыс құралы ретінде пайдалануы. Кей сәттерде жеке тұлғалар арасындағы қоғамдық қатынастар нәтижесінде алдау мен сенімді теріс пайдалану тәсілін қолдануға мәжбүр болатын жағдайлар туындауы мүмкін:

- қоғамдық қатынастарды реттеу шеңберінде;

- отбасылық, тұрмыстық, өндірістік, еңбек және бос уақытын өткізуді ұйымдастыру кезінде;

- объектілерді реттеуге байланысты;

- жеке тұлғалардың бір-бірімен, тұлғалардың топтармен, топтар арасындағы, тұлға мен қоғам арасындағы, қоғам мен әлеуметтік топтар арасындағы қарым-қатынасы.

Жоғарыда келтірілген қоғамдық қатынастардың түрлері бір-бірінен алшақ, еш байланыссыз жүзеге асырылуы мүмкін емес. Қоғам дамуындағы Маркстік және Лениндік теорияларға байланысты қоғам мүшелеріне сендіру әдістерінен басқа мәжбүрлеу тәсілдері де қолданылады. Мәжбүрлеу шаралары негізінен құқықтық нормаларды қолдану арқылы жүзеге асырылады да, қоғамның бірқалыпты өмір сүруіне ықпалын тигізеді. Бірақ, осыған қарамастан қоғамдық қатынастардың түрлі салаларында тұлғалардың бір-бірімен, тұлғаның – топпен және топтардың арасында әлеуметке қауіпті мәжбүрлеудің түрлері жүзеге асырылып жатады. Мұндай жағдайлар сананың әлеуметтік психологиялық артта қалушылығы негізінде пайда болады.

Алдау мен сенімді теріс пайдалану психологиясы жаңада ғана пайда болған процесс емес, ол бұрында болған, ол процесс үнемі қоғамдағы өзгерістерге байланысты өзгеріп отырады. Алдау мен сенімді теріс пайдаланудың жағдайы мен себептерінің бірі деп тұлғаны қоршаған ортадағы кемшіліктерді айтуға болады, олар- отбасы тәрбиесі, оқу процесіндегі кемшіліктер т.б «Жеке тұлғаның қалыптасуы әлеуметтік ортада, қоғаммен тікелей байланыста жүзеге асырылады. Тұлға дамитын қоғамның өзін бірнеше кіші орталарға бөліп қарастыруға болады. Өйткені әрбір кіші орталардың өзінің жеке-жеке әсері болуы мүмкін. Ол әсерлер жақсы да, жаман да болуы, сондай-ақ барлық кіші орталар бір мезгілде бірдей тек қана жақсы әсер, немесе тек қана жаман әсер етеді деп нақты айтуға болмайды»- деп жазады А.И.Долгова [5, 297 б.].

Тұлғаның дамуы туралы бұл келтірілген пікірмен келіспеуге болмайды, өйткені, жеке тұлға бүкіл қоғамға немесе өмір сүрген ортасына әсер ете алмайды, ал қоғам немесе тұлға өмір сүрген орта тұлғаны өз ортасына қарай ыңғайлап тәрбиелей алатындай қабілетке ие. Сондай-ақ, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасағандардың өмір сүрген кіші-гірім орталарына байланысты нақты әлеуметтік-психологиялық зерттеу материалдарына сүйеніп, олардың алдау мен сенімді теріс пайдалану себебіне талдау жасап және оның алдын алу жұмыстарын жүргізуге болады.

Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасап, бірінші рет сотталған 200 адамнан арнайы үш тараудан тұратын төмендегідей сұрақтар қамтылған анкета толтыру сұралды: қоршаған ортаның субъектінің алдау мен сенімді теріс пайдалануды қолдануына тигізген әсері; қылмыс жасау алдындағы субъектінің әлеуметтік топпен қарым- қатынасы; субъектінің қылмысқа дейінгі және қылмыс жасау үстіндегі ниеті, жанжалдың себебі- және ол анкета жүргізудің қортындылары төмендегідей болды. Бірінші тарау бойынша :

Сұралғандардың 54 % отбасында алдау мен сенімді теріс пайдалану -тәрбие беру мәселесі болып есептеледі. 10 %-ның ата-аналары балаларының өз қатарластарына алдау мен сенімдерін теріс пайдалануын мақұлдап, қуаттап отырады. Бұдан басқа да қоршаған ортадағы алдау мен сенімді теріс пайдалануға себеп болған әлеуметтік факторларды көрсетуге болады: мысалы, таныстарының, жолдастарының алдау мен сенімді теріс пайдалануы-55 %, кино, теледидар, әдебиеттердегі алдау мен сенімді теріс пайдалану тәсілдерінің әсері- 19 %. Сондықтанда жоғарыда келтірілген фактілерге сүйене отырып, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасағандардың әлеуметтік ортадан алдау мен сенімді теріс пайдалану моделін көріп-біліп, үлгі еткен деген пікір айтуға болады. Сотталғандардың қоршаған ортадан алған үлгісі негізінде, күнделікті өмірде, кей-кезде ата-аналарымен, дос-жолдастарының мақұлдауы нәтижесінде жүзеге асыруға болатын психологиялық фундамент арқылы жеке тұлғалардың мінез-құлқында алдау мен сенімді теріс пайдалану ниеті туындайды. Бұл ниет келе-келе жеке тұлғаның әлеуметтік топтар мен қоршаған ортадағы қоғамдық қатынастарының құрылымы мен мазмұнына кері әсерін тигізетін халге жетеді.

Екінші тарау бойынша сұралғандардың 35 % қарым-қатынастарын алдау мен сенімді теріс пайдалану себеп болды деп есептесе, ол әлеуметтік орта бойынша: 3%-еңбек ұжымында, 8% демалыс уақытында, 24% отбасы жағдайында деп көрсетті. Тұлғаның алдауға даяр тұратындығы көбіне отбасында айқын байқалады, оған себеп оның әрекетіне әлеуметтік бақылаудың болмауы. Анкеталық талдауға жүгінсек: алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстардың 39 % отбасы тұрмыстық жағдайда, 6 % жұмыс орнында жасалған. Әлеумет қолдайтын қажеттіліктерге қол жеткізуді үшін, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушылар, қажеттіліктеріне қол жеткізуде жеке тұлғаның жағымсыз қасиеттерін бірге қолдануды жүзеге асырған.

Үшінші тарау бойынша қылмыс жасаушы тұлғаның әрекетіндегі ниетті оның жеке бас қасиеттерімен және сол қасиеттердің қылмыстық құқықбұзушылық туудағы ерекшеліктерімен салыстыра отырып талдау жасап көрейік. Зерттеу нәтижелері бойынша алдау ниеті, алдау мен сенімді теріс пайдалану алдында психологиялық кедергінің болмауы болып табылады екен. Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушылардың әлеуметтік-демографиялық жағдайлары да қызығарлықтай санды көрсетеді. 2/3 немесе 63%-30-жасқа дейінгілер, оның ішінде 17 % кәмелетке

толмағандар. Осыдан алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстардың көпшілігін жас адамдар жасайтынын көруге болады.

Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтындардың білім деңгейіне келер болсақ, олар төмендегідей болып бөлінеді: 53 %- бастауыштық білім, 5 сыныпқа дейін; 10 %-орта, аяқталмаған білім; 24 %- орта білім; 14 %-арнайы орта білім; 3 %-аяқталмаған жоғары білім; 6 %-жоғары білім. Бұл көрсеткіштерден, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушылардың білім деңгейінің төмендігін және қызығушылығымен қоршаған ортаға деген көзқарасының дұрыс дамымағандығын көруге болады. Сұралғандардың әлеуметтік жағдайлары бойынша талдануы төмендегідей: 54 % жұмысшылар, 12 % қызметшілер, 10 % оқушылар мен студенттер, 24 % еш жерде жұмыс істемейтіндер, оның ішінде 6 % тұрақты мекен-жайы жоқтар. Сұралғандардың 1/4 бөлігі еш жерде жұмыс істемегендігі (қылмыс жасағанға дейін) олармен құқық қорғау органдары қылмыстың алдын алу жұмыстарын дұрыс жолға қоймағандығын көрсетеді .

Міне, осы жоғарыдағы көрсеткіштер алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушылардың ниетіндегі өзгерістерге міндетті түрде әсерін тигізеді. Қылмыс жасаушылардың соттылық жағдайы да зерттеу объектісінен тыс қалған жоқ. Сұралғандардың 57 % бұрын сотты болғандар, оның ішінде: 29 % бірінші рет сотталғандар, 15% екі, 8%үш немесе одан да көп, 5%қылмысты қауіпті қайталаушылар.Сұралғандардың 46 % жазасын өтеу мекемесінде болғандар, бірақ соған қарамастан қылмысты қайталаушылар. Сұралғандардың 73 % қылмыс жасап сотталғанға дейін әкімшілік құқық бұзушылар.

Жоғарыдағы көрсеткіштер алдау мен сенімді теріс пайдалану қылмыс жасаушыларға құқық қорғау органдары және қоғам тарапынан жеткілікті негізде қылмыстың алдын алу шаралары қолданылмайтындығын, сондай-ақ бұл тұлғалардың ниеттерінің тұрақтылығын көрсетеді. Алаяқтық қылмысы туатын әрекеттердің ерекшеліктері мен қылмыс жасаушы тұлғаның алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасайтын қылмыстарына себеп болатын жағдайларға төмендегідей арнайы белгілерді тән деп көрсетуге болады:

1.Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмысты болдырмау үшін қажетті психологиялық кедергіні ешқашанда жеңе алмайды немесе ондай кедергі болмайды да, өйткені қылмыс жасаушыда алдау мен сенімді теріс пайдалану ниетінен басқа ниет болмағандықтан;

2.Алдау мен сенімді теріс пайдалану ниеті адамның жан дүниесіне қатты әсер етеді де, ниетті қалайда жүзеге асыруды мақсат етеді;

Тергеу –сот тәжірибесінде алдау мен сенімді теріс пайдаланудың субъективтік жағын бағаламау немесе елеулі қылмысты саралағанда елеулі қателіктерге әкеп соқтарады. Бұл қателіктер қылмыспен күреске, азаматтардың құқықтар мен заңды мүдделерін қорғау ісіне нұқсан келтіреді, заңға, әділдікке сенімді азайтады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. И.Ш.Борчаивили., Т.К.Рахимжанова. *Комментарий к Уголовному Кодексу РК. Караганда. 2012.125б*
2. В.П.Тугариков. *Признаки мошенничества как самостоятельного имущественного посягательства.М.2013. 47б*
3. Л.Е.Владимиров. *Формы и виды воровства чужого имущества - грабеж, разбой, мошенничество, растрата), корыстные и некорыстные правонарушения.М.2012.39-41бб*
4. К.Ф.Тихонов. *Уголовно-правовая характеристика мошенничества и способов его совершения. М.2009.142-143бб*
5. А.И.Долгова. *Значение уголовно-правовой борьбы с преступлениями против собственности.М.2013. 297б*

Baimagambetova Zulfiya

PhD doctor, associate professor of International Law al-Farabi Kazakh National University,
zula_bai@mail.ru

Gabdulina Ainash

Master degree student of the 2nd course of International Law al-Farabi Kazakh National University

Maulen Aidana

Assistant of lecturer of International Law al-Farabi Kazakh National University, aidana_1812@mail.ru

PRACTICE OF DISPUTE SETTLEMENT WITHIN WTO

Summary: Settlement of the arising interstate disputes is one of the central pillars of multilateral trade system and a special contribution of the World Trade Organization to ensuring general stability of world economy. In this article the mechanism of dispute settlement, an order and ways of control of execution of decisions are examined; the analysis of disputes between participants is carried out that has important practical value for the Republic of Kazakhstan as a new member of the WTO.

Keywords: Dispute settlement body, arbitration group, dispute settlement, consultations.

Резюме: Урегулирование возникающих межгосударственных споров является одним из центральных столпов многосторонней торговой системы и особым вкладом Всемирной торговой организации в обеспечение общей стабильности мировой экономики. В этой статье рассматривается механизм разрешения споров, порядок и способы контроля исполнения решений, проводится анализ споров между участниками, что имеет важное практическое значение для Республики Казахстан как нового члена ВТО.

Ключевые слова: Орган урегулирования споров, арбитражная группа, урегулирование споров, консультации.

Түйіндеме: Қалыптасқан мемлекетаралық дауларды реттеу көп жакты сауда жүйесінің негізгі орталық бағдары мен Дүниежүзілік сауда ұйымының әлемдік экономиканың жалпы тұрақтылығына қосқан ерекше үлесі болып табылады. Бұл мақалада дауларды шешу тетігі, шешімдердің орындалуына мониторинг жүргізудің тәртібі мен әдістері, ДСҰ-ның жаңа мүшесі ретінде Қазақстан үшін үлкен практикалық маңызы бар, қатысушылар арасындағы дауларды талдау жүргізіледі.

Түйін сөздер: Дауларды шешу бойынша орган, төрелік топ, дауларды реттеу, кеңес беру.

Introduction

The system of the dispute settlement of the World Trade Organization (further - the WTO) works more than 20 years. Its extensive practice includes approximately 300 reports of arbitration groups and Appellate body.

Need of creation of a dispute settlement system arose together with creation of the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) in 1947 [1]. The articles XXII "Consultations" and XXIII "Cancellation or reducing benefits" in GATT concerning settlement of matters of argument of the agreement laid the foundation of modern system of the dispute resolution. To the termination of the Uruguayan round, there were main lines of modern system of the dispute resolution: results of negotiations of the Tokyo round, the decisions passed on disputes and following them the rule of interpretation of agreements of GATT formed the basis of the Arrangement on the rules and procedures regulating the dispute resolution.

The basic principles are distinguished in a system of law of the WTO: the principle of non-discrimination, most-favored-nation principle (plays the greatest role in that, as for import and export), the principle of provision of a national treatment (matters for protection against the measures taken in the domestic market of the states). As scientists note, "development of the right of the WTO is on a first line of that way on which the international law should pass in general" [2].

As a result, within the WTO the system of the dispute resolution, single for all multilateral agreements of the WTO, consists of:

1. The first stage of dispute settlement are intergovernmental consultations which begin at the initiative of the party considering that its rights, interests are infringed on any of agreements of the WTO. If after 60 days the dispute isn't settled, any party can ask about creation of the special group of experts.

2. The group of experts (usually from 3 people) is created in personal quality of highly qualified specialists in a matter in issue. It considers representations and the argumentation of the parties, finds out applicability to a matter in issue of provisions of the relevant agreement, prepares the report with conclusions, the decision

and recommendations and not later than submits it within 6-month term Dispute Settlement Body (DSB). If the participating party of the WTO doesn't implement the recommendation of the group of experts, then suspension of action of the approved tariff concessions can be applied to it by other party of a dispute, compensation of the caused damage, etc. is requested. Solutions of a dispute and responsibility of party at fault based on the taken-out recommendations can be the following:

- to recognize recommendations, to take measures for violation liquidation;
- to pay compensation or to offer compensation;

— to request from DSP of powers and to perform counter-measures by, in particular, suspension of the approved customs concessions (as a result of it the rate of a rate for goods or the goods imported from the country violator increases or equivalent measures are taken if it is about service trade). Dispute Settlement Body within 60 days automatically accepts the report of the group of experts. The DSB functions are performed by the General Council of the WTO, specially gathering for consideration of disputes. DSB has huge rights on control (observation) of execution of recommendations of the group of experts. The decision, recommendations of the group of experts can be appellated by any party of a dispute. The dispute is considered to be solved only after a deviation from rules or their violation is eliminated.

Main objective of the procedure of dispute settlement within WTO is not pronouncement of the "judicial" decision and not compensation of damage to the state which addressed with the claim, and recovery of the broken balance of the rights and liabilities. Activities of DSB first of all are directed to rapprochement of line items of the parties and motivation to permission of a disputable situation during negotiations. The fact that DSB have no powers on imposition of sanctions concerning the states which aren't carrying out the made decisions is connected with it. Counter-measures which have no penal character can be entered only by the state which made the complaint, and such sanctions can be at any time cancelled. This mechanism completely considers the special nature of interstate trade relations.

4. Appellate Body is created by the solution of DSB as a part of 7 people acting in personal quality. The task of the Body is to give a legal treatment to the decision, recommendations of the group of experts from the point of view of their legitimacy, compliance to precedents and rules of the WTO. The decision according to Appellates is transferred to DSB [3].

The appellate body consists of the persons having acknowledged authority which proved the competence of area of the right, international trade and general questions falling within the scope of the covered agreements. The appellate body consists of seven arbitrators, but each case is examined by three arbitrators. Arbitrators are appointed to four-year term and can be appointed repeatedly to one term. They can't participate in consideration of any disputes which can lead to a conflict of interest directly or indirectly. For the purpose of ensuring the sequence of law-enforcement practice the arbitral panel considering a specific dispute before preparation of the final report holds informal consultations with other arbitrators who are members of Appellate body.

Disputes within WTO

"The dispute settlement system within the WTO is a crucial element in safety and predictability of world system of trade" - the text of the Arrangement on rules and procedures of dispute settlement says.

Appellate body, considering case "the USA – Shrimps", has carried out interpretation of the relevant provision of DRS and recognized the right of arbitration group to receive the materials from the individuals who aren't participating in business given by such persons on their own initiative. Thus, the Appellate body has rejected withdrawal of arbitration group that the arbitration group has the right "to request", but has no right "to obtain" information which hasn't been requested [4].

Within business of EU-Asbest the Appellate body has provided to Morocco as the party which isn't participating in business, the right to provide the materials concerning business [5].

Though Arrangement on dispute settlement is still based on the principles according to GATT 1947, the requirement of consensus for the statement of arbitration groups and adoption of reports is replaced with the principle of "the return consensus". According to this principle, the report of group or Appellate body is accepted if only DSB doesn't make the consensus decision on the return. In practice this principle guarantees automatic adoption of all reports of the WTO.

The vast majority of the disputes considered for all history of the GATT/the WTO treats the type "a".

In 1986 the EEC, Canada and Mexico made the complaint to actions of the USA because the USA in defiance of article III GATT entered tiered rates of gas taxes of national and import production. The USA claimed that increase in duties was insignificant, and the effect of such increase on trade was minimum or zero. According to the USA irrespective of whether entering of graduated tax rates contradicted the first offer of the article III:2 or isn't present, such insignificant distinction couldn't lead to cancellation and reducing the benefits following for EEC, Canada and Mexico from GATT. In response to it the arbitration group noted that within

the procedure of the dispute resolution GATT Contracting Parties repeatedly referred to the fact that the measures contradicting GATT don't render a harmful effect on trade and, respectively, don't lead to cancellation and reducing benefits. However in the history of GATT there was no precedent that the Contracting Party of GATT could confute successfully a presumption that the measure violating liabilities leads to cancellation and reducing benefits. The arbitration group noted that as Contracting Parties in an obvious form weren't determined concerning whether the presumption that illegal measures lead to cancellation or reducing benefits is, it is confutable, in practice this presumption is incontestable in the absence of the proof for benefit of opposite. The arbitration group also came to a conclusion that demonstration of the fact that the measure breaking provisions of the article III GATT doesn't render or renders insignificant effect on trade, isn't the sufficient evidence of the fact that the benefits resulting from this article aren't cancelled or aren't reduced even while such confutation in principle was authorized. This decision is essential for understanding of the concept of cancellation and reducing benefits [6].

Another interesting dispute which cornerstone the measure which isn't breaking provision GATT also was the dispute between the USA and EEC concerning import duties on seeds of oil-bearing crops. The USA addressed with the claim to actions of EEC in which they claimed that from EEC the tariff concession in the form of a zero rate on import of seeds of oil-bearing crops was provided, the EEC enacted the program of agricultural support. After adoption of this program it became more profitable to European producers to make seeds of oil-bearing crops, in comparison with what was earlier since the program provided subsidies. As a result - to receive benefits which the USA expected as a result of entering of a zero import duty, were reduced. In response to this EEC claimed that expectations about failure to provide subsidies can't be legal even after provision of a tariff concession because the articles III:8(b) and XVI:1 of GATT explicitly recognize the right to provision of subsidies [7].

The arbitration group didn't agree with such argumentation, having noted that a matter in issue are subsidies which completely protect producers from impact which imported goods can render, and thus don't allow a tariff concession to exert any impact on conditions of the competition between domestic and foreign goods. According to arbitration group, the main value of a tariff concession is that she guarantees the improved access to the market by means of creation of more favorable conditions for a price competition. Contracting parties hold negotiations with the purpose of receipt of such benefits. Therefore they shall be sure that they in case of negotiation about tariff concessions can be based on expectation that the price effect which will follow after receipt of a tariff concession won't be leveled.

The dispute "the EU - Bed linen" was the first in a series of the cases (in the others the defendant were the USA) calling into question practice of zeroing in case of calculation of a margin of dumping for establishment of anti-dumping measures. This practice which explicitly is not regulated by the Anti-dumping agreement of the WTO consisted, in effect, in equating with zero negative margin arising in case normal cost exceeded export price (in other words, the zero margin of dumping took place). It usually led to calculation of higher general margin of dumping than if instead of zero negative value was used. Zeroing can be applied within different methodologies and at different stages of the anti-dumping procedure, for example model and simple zeroing in initial anti-dumping investigation, and also periodic review, review in connection with change of carrier and review in connection with the termination of anti-dumping measures.

Canada submitted a claim to Korea in 2009 with the purpose to appeal against the beef import ban operating since 2003 from Canada imposed in connection with risk of infection with spongy encephalitis. In 2003 Korea was in the five of the export markets for the Canadian beef of which 0,3% of export were the share that constituted about 2,5 million US dollars. After entering of a prohibition Canada repeatedly tried to get access to the market of Korea, however it wasn't possible to prove compliance of the Canadian beef to standards of national system of health and phytosanitary control of Korea. Korea introduced a number of additional requirements in 2008 which Canada should execute to eliminate a running prohibition that was the cause for the appeal of Canada to Body for the dispute resolution of the WTO. The dispute was resolved before completion of the procedures by arbitration group on mutual consent of the parties – the government of Korea eliminated 8-year prohibition of import of the Canadian beef. Canada resumed deliveries of beef to Korea, however the previous level didn't manage to be reached – in 2012 was delivered beef on 30 thousand dollars of the USA, in 2013 – on 834. Thus, the gap of trade relations and the subsequent long-term lack of trade lead to the fact that the economic result of the won dispute can be obvious only in the long term when economic communication is reestablished and their further development will become possible [8].

In "the EU – Bananas" a number of the countries specified that since the beginning of action of GATT there was a practice of representation of interests of the parties by the state lawyers and experts that emphasizes interstate nature of the procedure. The Appellate body, however, noted that nothing in texts of agreements of the WTO, including the Agreement on WTO and DSB organization, and also Working procedures, and also

in regular rules of international law, and in practice of the dispute resolution international courts interferes with the member of the WTO independently to determine the persons addressing within oral hearings Appellate body however explained that it doesn't affect consideration of a dispute by arbitration group [9].

As we know, on July 27, 2015 in Geneva the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev signed Protocol on the entry of Kazakhstan into the World Trade Organization. Negotiations lasted 19 years. Among many advantages of being a member of WTO it is necessary to distinguish the fact that Kazakhstan has been recognized as the country integrated into the world economy and also automatically receive most favored nation regime with all members of WTO. The great value can represent the mode of the WTO concerning trade disputes, especially in case of the anti-dumping trials applied export goods of Kazakhstan. WTO membership makes possible to solve trade and political disputes within procedures provided by this organization on more fair basis [10].

Today, Kazakhstan participates into 5 cases as a Third party, which gives an opportunity for better understanding of the procedure of dispute settlement within WTO.

Conclusion

Nowadays, the mechanism of the dispute resolution of the WTO is one of key instruments of protection of national interests in the foreign markets within multilateral trade system. Permission of the trade conflicts at the multilateral level is a significant element of the external economic strategy of the states of members of the WTO and especially important for new participants that sets an example of China. The body for settlement of disputes of the WTO creates possibilities of the accounting of positions of various countries and search of the compromise solution, and each new dispute exerts impact on further formation of case practice of the WTO.

The main economic motive of initiation of a dispute at the multilateral level is the actual or potential damage of the state from the termination of commodity export to the country which entered the measure limiting trade. The purposes of the foreign trade strategy of the state directed to achievement of long-term economic benefits by expansion of export of priority industries, and also non-admissions of its discrimination in the foreign markets can act as other motives. A number of the disputes initiated in the WTO arose in the conditions of lack of real economic loss from action of a measure in view of insignificant export volumes. Considering in detail such cases, it is possible to conclude that participants of multilateral trade system challenge this or that practice for the purpose of creation of a precedent which will have horizontal influence on all sectors subsequently.

References

1. *General Agreement on Tariffs and Trade, 1994* https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/06-gatt_e.htm
2. Шумилов В.М. *Международное экономическое право, Учебное пособие. - М.: Международные отношения, 2014. - 287 с.*
3. *Improving WTO Dispute Settlement Procedures: Issues and Lessons from the Practice of Other International Courts and Tribunals / Friedl Weiss and Jochem Wiers, eds. London, 2000.*
4. Смятян А.С., *Международные торговые споры в ГАТТ/ВТО: избранные решения (1952 – 2005 гг.), М. 2006, С. 273.*
5. *European Communities — Measures Affecting Asbestos and Products Containing Asbestos* https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds135_e.htm
6. Доклад группы «United States - Taxes on Petroleum and Certain Imported Substances», BISD 136
7. *EEC - Payments and Subsidies Paid to Processors and Producers of Oilseeds and Related Animal-Feed Proteins, Supp. BISD 86, 1990.*
8. *Korea — Measures Affecting the Importation of Bovine Meat and Meat Products from Canada* https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds391_e.htm
9. Jackson J. H. and Grane P. *The Saga Continues: An Update on the Banana Dispute and its Procedural Offspring // Journal of International Economic Law (2001). С. 581-595*
10. *Статья KaznexInvest «Особенности и законодательные требования международных рынков», Астана, 2015* <http://export.gov.kz/storage/58/58962bc4a6b74ce19818922099d871fb.pdf>

Жұмағұлов Тимур Байжұманұлы

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің PhD докторы,
аға оқытушы, zhmagulov.timur@mail.ru

Шеримова Нурзат Шаирбековна

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің з.ғ.к,
қауымдастырылған профессор м.а., zhmagulov.timur@mail.ru

ҚР-НЫҢ СУ ҚАУІПСІЗДІГІ САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ОБЪЕКТІЛЕРІ МЕН СУБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйіндемe. Бұл мақалада су қауіпсіздігінің объектілері мен субъектілері қарастырылған. Қазіргі кезде су қауіпсіздігі мәселелері өзекті болып отыр. Су қауіпсіздігі мәселелеріне байланысты теориялық шешу жолдары айтылған.

Аннотация. В данной статье рассмотрены объекты и субъекты водной безопасности. На данный момент проблемы водная безопасность актуальна. А также теоретические пути решение проблемы водной безопасности.

Annotation. In this article, objects and subjects of water security are considered. At the moment, the problems of water safety are relevant. And also theoretical ways to solve the problem of water security.

Түйін сөздер: су қауіпсіздігі, құқықтық қатынастар, су объектілері, табиғат қорғау.

Ключевые слова: водная безопасность, правоотношение, водные объекты, охрана природы.

Keywords: water safety, legal relationship, water objects, nature protection.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына 2012 жылғы 14 желтоқсандағы жолдауы «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты атты жолдауында әлемдегі Төртінші сын-қатер – судың тым тапшылығын атады. Президент өз сөзінде: «Соңғы 60 жылда жер шарында ауыз суды пайдалану 8 есе өсті. Осы жүзжылдықтың ортасына қарай көптеген елдер суды сырттан алдыруға мәжбүр болады. Су – барынша шектеулі ресурс және оның көздерін иелену үшін күрес жер бетіндегі шиеленіс пен жанжалдар себептерінің бірі ретінде, қазірдің өзінде геосаясаттың аса маңызды факторына айналып отыр» деген болатын [1]

Табиғаттың заңдарын сақтау табиғи қауымдастықтардың қоршаған ортаны қалпына келтіру қабілеттерін білдіреді. Құқықтану болжамды және жоспарланған нәтижелерді алуға ұмтылғандықтан, су объектілерін қамтитын күрделі табиғи жүйелердің үйлесімді дамуы үшін жағдай жасайтын құқықты құру арналған үдерістер ең маңызды рөл атқарады. Осылайша, су заңнамасында экожүйелік тәсіл гидрологиялық балансын құру және қолдау мақсаты үшін қажет, сондай-ақ табиғи дамуын қамтамасыз ету, сақтап қалу және бірегей және типтік су объектілерін қалпына келтіру, дренаж режимдерін оңтайландыру және су тұтынуға маңызды [2, с. 80].

Кез келген құқықтық актіні, соның ішінде су саласына қатысты актіні дайындауда және қабылдауда объектілер мен субъектілер арасындағы басқару пәндерінің шектерін ескеру маңызды. Су қауіпсіздігін қамтамасыз ету Қазақстан Республикасының мемлекеттік билік органдарының және оның субъектілерінің өкілеттіліктеріне жатқызылған. Қазақстан Республикасының мемлекеттік билік органдарының және оның субъектілерінің бірлескен басқаруына су ресурстарын пайдалану сұрақтары жатқызылған.

Құқық теориясында құқық субъектілері болып құқық нормаларының негізінде құқықтық қатынастар қатысушылары, яғни субъективті құқықтар мен міндеттердің тасушылары бола алатын индивидтер немесе ұйымдар табылады.

Су қауіпсіздігінің субъектісі кез келген тұлға бола алады, себебі Қазақстан Республикасында су ресурстарын қорғау әрбір азаматтың конституциялық міндеті болып табылады [3]. Соның ішінде, кез келген жеке немесе заңды тұлға жалпы суды пайдалану құқығына ие бола отырып табиғатқа зиян келтірмеу талабын сақтауға міндетті, нәтижесінде су-құқықтық нормативтер су қауіпсіздігінің құқық қатынастарынан тыс іске асырылады.

Су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектісі болып кез келген тұлға бола алмайды, тек қандай да бір су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарына қатысуға заңмен рұқсат берілген тұлға ғана бола алады.

Су қауіпсіздігінің субъектілері – бұл табиғатты қорғау сипатындағы белгілі бір мінез-құлықты орындауға заңмен өкілетті тұлғалар. Олар осы мінез-құлықты су құқығының басқа субъектілерімен құқықтық байланыстарға түспей, өз бетімен іске асыра алады. Мысалы, жер үсті және жер асты сулары

сапасының, жануарлар және өсімдіктер әлемі объектілерінің тіршілік ету ортасының нашарлауына жол бермеу міндетін су пайдаланушылар басқа тұлғалармен өзара қарым-қатынасқа түспей-ақ, өз бетімен орындай алады. Алайда, егер өзінің табиғат қорғау міндеттерін іске асыру үшін олар басқа тұлғалардың көмегіне жүгінсе, онда су құқығы субъектісінен бұл су пайдаланушы су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектісіне айналады.

Б. В. Ерофеев [4, с. 89] экологиялық құқықтық қатынастардың субъектілерінің екі үлкен тобын бөліп көрсетеді: құқыққа ие және міндетті.

Оның пікірінше, экологиялық құқықтық қатынастың міндетті субъектілер белгісі болып әрбір құқыққа ие болған субъектіге міндетті субъектінің сәйкес келетіндігі табылады.

Экологиялық құқықтық қатынастарының құқыққа ие субъектілері осы құқықтық қатынастарда оларды іске асыру осы субъекттердің еркіне байланысты болатын белгілі бір субъективтік құқықтарды иеленушілер рөлін орындайды.

Су құқықтық қатынастарының құқыққа ие субъектілері, мысалы, Қазақстан Республикасының Су Кодексінің 22-бабында: Жеке және заңды тұлғаларға су объектілерін пайдалану құқығы Қазақстан Республикасының су заңнамасында белгіленген арнайы, оқшау немесе бірлесіп пайдалану тәртібімен беріледі деп көрсетілген [5].

Су құқықтық қатынастарының міндетті субъектілері, керісінше, осы құқықтық қатынастардың құқыққа ие субъектілерінің құқықтарын іске асыру бойынша міндеттерді сақтаушылар болып табылады.

Құқық теориясында құқықтық қатынастардың объектілері деп осыған қатысты бұл құқықтық қатынас қалыптасып отырған объект түсініледі. Су құқығы ғылымында су құқықтық қатынастарының объектілері деп табиғи объектілер – қолданыстағы заңнамамен қорғалатын, табиғи жолмен пайда болған, табиғи жүйелердің экологиялық тізбегінде тұру белгілеріне ие, экологиялық, экономикалық, мәдени және сауықтыру функцияларын орындауға және адамның мекен ету ортасының сапасын камтамасыз етуге қабілетті, қоршаған табиғи ортаның құрамдас бөлігі түсініледі. Су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектісі болып кез келген емес, осыған заңмен су қауіпсіздігінің қандай да болсын құқықтық қатынастарына қатысуға рұқсат берілген тұлға ғана табыла алады.

Су қауіпсіздігінің субъектілері – бұл табиғат қорғау сипатына ие белгілі бір жүріс-тұрыс жасауға заңмен құқыққа ие болған тұлғалар. Олар бұл жүріс-тұрысты, су құқығының басқа субъекттерімен құқықтық байланыстарға түспей, өз бетінше іске асыра алады. Мысалы, өздерінің жер бетіндегі және жер астындағы сулардың, жануарлар мен өсімдіктер әлемі нысандарының мекен ету ортасының сапасының нашарлап кетуіне жол бермеу міндеттерін су пайдаланушылар басқа тұлғалармен қандай да болсын қарым-қатынастарсыз да, өз бетінше іске асырады. Алайда, егер өздерінің табиғат қорғау міндеттерін іске асыру үшін оларға, қызмет көрсетуге басқа тұлғаларға (мысалыға, жағалау бекітетін құрылыстар салу үшін су шаруашылығы ұйымына) жүгінуге тура келсе, онда бұл су пайдаланушы су құқығының субъектісінен су қауіпсіздігі құқықтық қатынастарының субъектісіне айналады.

Құқыққа ие болған және міндетті су қауіпсіздігі құқықтық қатынастарының субъектілері тұрақты болып қалмайды, құқықтық қатынастардың мазмұнының өзгеруімен олар орындарын алмасады. Мысалы, су ресурстарының пайдаланылуына және қорғалуына мемлекеттік бақылау жасау органы, су ресурстарының жағдайы туралы қажетті ақпаратты сұрастыра отырып, міндетті субъект болып табылатын су пайдаланушыға қатысты субъект болып табылады. Алайда, егер осы бақылаушы орган өзінің өкілеттіктерін асыра пайдаланып, су пайдаланушының жұмысына араласатын болса, онда су пайдаланушы сот арқылы бұл органның заңсыз әрекеттерін тоқтатуға міндетті болатын, су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектісінің орнына қояды. Бұл ретте су пайдаланушының өзі, заңмен бұзылған ережені қалпына келтіру кезеңіне, мемлекеттік бақылаушы органға қатысты құқықты болған субъект болып шығады.

Су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектілерін жалпы және арнайы деп бөлуге болады. Егер біріншілері субъектілердің барлық түрлері үшін қарастырылған және әмбебап ережелердің күшіне ие болса, екіншілері субъектілердің құқықтық мәртебесінде өзгешелікке ие белгілі бір тобы үшін қарастырылған. Мысалға, жалпы табиғат пайдалану құқығы су қауіпсіздігі құқықтық қатынастарының барлық субъекттеріне тең шамада тиесілі, ал арнайы табиғат пайдалану құқығы – осылардың құқықтық мәртебесі табиғатты пайдаланудың осындай түрінде өкілетті ететін субъектілерге тиесілі.

Су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектілері болып:

- Халықаралық коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдар;
- Қазақстан Республикасы;
- шетелдіктерді және азаматтығы жоқ тұлғаларды қоса отырып, жеке тұлғалар табылады.

Қазақстан Республикасы мемлекеттік-құқықтық (мемлекетаралық, аймақтар арасында) және кейбір мүлдітік қатынастарда құқық субъекті ретінде әрекет етеді, өзінің су ресурстарын иелену, оларды пайдалану және иелік ету жөніндегі құқықтарын жүзеге асыра отырып, су ресурстарының меншік иесі болып табылады. Мемлекеттік-құқықтық қатынастардың субъекті болып табыла отырып, сондай-ақ өзіне оларда бар талаптардың орындалуын қамтамасыз етуге міндеттеме алып, Қазақстан су ресурстарын қорғау саласында бірқатар халықаралық шарттарға және келісімдерге (екіжақты да, көпжақты да) қол қойды және оларды ратификациялады.

Су құқықтық қатынастарының қатысушылары ретінде Қазақстан Республикасының және Қазақстан Республикасының субъектілерінің ерекшелігі, осы салада бақылау функцияларын өздеріне сақтап қалатындықтан, олардың тіптен табиғи ресурстар заңды немесе жеке тұлғалардың меншігіне заңды негізде берілген кездің өзінде су құқығының субъектілері болып қалатындығы табылады.

Су қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша мемлекеттік инспекторлар болып табылатын лауазымды тұлғаларды анықтау сұрағы құқықтық тұрғыдан реттелінбеді.

Шекаралық және трансшекаралық су объектілерін және ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды реттеу мәртебесі мен режимі анықталынбаған.

Су қауіпсіздігінің бірқатар сұрақтарын халықаралық деңгейде реттелінбеуі, республикалық заңнамада үзілістердің болуы жағдайында елдің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша шаралардың жүзеге асырылуы үшін құқықтық саланың жеткіліктілігі туралы айту қиын.

Дегенмен, су қауіпсіздігі саласында қалыптасқан құқықтық базаны тұлға мен қоғамның сумен қамтамасыз ету қаупінен қорғалуының белгілі бір кепілдемесі ретінде қарастыруға болады.

Алайда, адамзаттың көп ғасырлық тәжірибесі жақсы заңдардың болуы оларды мемлекеттің, мемлекеттік және жеке ұйымдардың, қоғамдық бірлестіктер мен азаматтардың мүлдіксіз орындауына кепіл бермейтіндігін дәлелдеп отыр. Барлығы өзінің қызметінде заңның «әрпі мен рухын» басшылыққа алуы қажет, бірақ әрқашан да тиісті деңгейде орындай бермейтін адамдардың құқықтық санасына сүйенеді. «Халыққа өз елінің заңдарын білуі қажет – бұл құқықтық өмір құрамына енеді. Егер адам өзінің жеке құқықтарын қорғалған ретінде көргісі келсе, онда ол өзінің құқықтық санасымен осы қоғамдық құқықтық өмірге мән беруі әрі оның қалыптасуына дұрыс қатысуы қажет» [6, с. 12].

Су қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласын реттейтін нормативтік-құқықтық актілер жалпы әрбіреуінің су ресурстарына қамтамасыз етудің құқықтық өрістерінің шекараларын дұрыс көрсетуі мүмкін, бірақ егер олар оларды жүзеге асырудың шынайы механизмдерімен, мемлекет институттары мен азаматтық қоғамның осы саладағы тәжірибелік қызметімен нығайтылмаған болса олардың әсерлілігі шамалы ғана болады.

Жоғарыда айталғындарды қорыта келе, Су қауіпсіздігінің субъектілері – бұл табиғат қорғау сипатына ие белгілі бір жүріс-тұрыс жасауға заңмен құқыққа ие болған тұлғалар. Су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектісі болып кез келген тұлға бола алмайды, тек қандай да бір су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарына қатысуға заңмен рұқсат берілген тұлға ғана бола алады, яғни табиғат қорғау сипатына ие белгілі бір жүріс-тұрыс жасауға заңмен құқыққа ие болған тұлғалар. Су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектілері болып:

- Халықаралық коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдар;
- Қазақстан Республикасы;
- шетелдіктерді және азаматтығы жоқ тұлғаларды қоса отырып, жеке тұлғалар табылады.

Су қауіпсіздігі қатынастарының объектілері дегеніміз су қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында адамның өмірі мен оның денсаулығын, олардың құқықтары мен міндеттерінің жиынтығы.

Су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының объектілері ретінде, су ресурстарының объектілерін үш негізгі түрге бөлуге болады:

1. су ресурстары объектілерінің біртекті қасиеттерімен сипатталатын негізгі түрлері: өзен сулары, жерасты сулары, мұздықтар және т.с. Су ресурстарын пайдалануды және қорғауды құқықтық реттеу жүйелі түрде реттелген, заңнаманың (халықаралық, республикалық немесе аймақтық) әр жүйесін, тиісті мақсатта қолданылатын маңызды нормативтік-құқықтық актілер көрсетеді;

2. су объектілерінің тізіп көрсетілген нысандардың әр алуан түрлерінен және элементтерінен тұратын кешендері. Осыған орай, бұл нысандарға қатысты қалыптасатын құқықтық қатынастар белгілі бір өзгешелікке ие;

3. оған антропогенді әсер етудің белгілі бір түрлері кезінде су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының нысаны болып әрекет ететін, жалпы алғандағы су ортасы. Жекелей алғанда, сулы ортаға әсер етудің жол берілетін шекті деңгейлерінен асып кеткен жағдайларда құқықтық әсер ету шаралары, шаруашылық жүргізудің қандай да бір жерінде су қауіпсіздігін қамтамасыз етудің құқықтық талаптары қарастырылған.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы 2012 жылғы 14 желтоқсан Қазақстан-2050» стратегиясы. // Егемен Қазақстан. – 2012, желтоқсан - 15. - № 437-438. – Б. 5-6.
- 2 Гейт Н.А., Ерофеев Б.В. Экосистемный подход в водном законодательстве // Водное законодательство и экологические вызовы: сборник материалов научно-практической конференции / сост. С. А. Боголюбов, Д. О. Сиваков, О. А. Золотова. - М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации: Изд-во «Анkil», 2012. - 312с.
- 3 Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30.08.1995 ж. (2011.02.02. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. – 2015.
- 4 Ерофеев Б. В. Экологическое право: учебник. - 5-е изд., перераб. и доп. – М., 2013. - 400 с.
- 5 Водный кодекс Республики Казахстан от 9 июля 2003 года // <http://www.adilet.kz>
- 6 Ильин И. А. О сущности правосознания. - М., 1993. - С. 24.

Сейтаева Жанар Секежановна

Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының кәсіби деңгейді арттыру кафедрасының 1-ші Институтының доценті
з.ғ.к., әділет кеңесшісі, e-mail: seitaeva-zhanara@mail.ru

ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫНЫҢ АДАМ САУДАСЫНА ҚАРСЫ КҮРЕС ЖӘНЕ ҚАУІПСІЗДІК ҚЫЗМЕТІ

Түйіндеме: Берілген мақалада Еуропа елдерінде адам саудасына қарсы ұйымдардың қауіпсіздігі мен ынтымақтастығын қарастыру көзделген. Осы мақсатта халықаралық деңгейде адам саудасын тежеу, халықаралық ұйымдардың негізгі қызметтері мен мақсаттарын анықтау. Адам саудасына қарсы күрес жолындағы Арнайы өкіл Бюросының қызметі. «Адам саудасына қарсы Альянс» азаматтық ұйымдарының негізгі рөлдері зерттелген.

Summary: This article is devoted to the role of the Organization for Security and Cooperation in Europe in combating trafficking in human beings. To this end, the functions and goals of this international organization aimed at preventing crimes in the sphere of human trafficking at the international level are disclosed. The measures taken by the Office of the Special Representative and coordinator to combat trafficking in human beings have been studied. The role of the network of international organizations and civil society organizations "Alliance Against Trafficking in Human Beings" in the fight against trafficking is analyzed.

Резюме: Данная статья посвящена рассмотрению роли Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе в борьбе с торговлей людьми. С этой целью раскрыты функции и цели этой международной организации, направленные на предотвращение преступлений в сфере торговли людьми на международном уровне. Изучены меры Бюро Специального представителя и координатора, применяемые по борьбе с торговлей людьми. Проанализирована роль сети международных организаций и организаций гражданского общества «Альянс против торговли людьми» в борьбе с траффикингом.

Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық Ұйымы (ЕҚЫҰ), қауіпсіздік мәселелерімен айналысатын жалпы еуропалық орган. ЕҚЫҰ-ның басты құралы адам саудасы саласында қылмыстарды өңірде ерте алдын алу, болдырмау болып табылады. 2000 жылдан бастап ЕҚЫҰ жиырма бірінші ғасырдың сұраныстарына бейімделе жаңа қауіп-қатерлерге қарсы, бөлімшелер құра отырып және дамыта отырып, адам саудасына қарсы күрес мәселелері бойынша қызметін жүргізуде.

Адам саудасы қылмысын ерте кезеңде алдын алу және болдырмау саласында адам саудасына қарсы күрес бойынша Арнайы өкіл және үйлестіруші Бюросы басты рөлді атқарады. Ол қоғамның адам саудасы жайлы хабардар болуына, барлық нысандарын нығайтуға, оған қарсы күрес жолында саяси ерік-жігерді арттыруға ықпал етеді. Қатысушы мемлекеттердің өтініші бойынша Бюро, ЕҚЫҰ шеңберінде қабылданған міндеттемелері мен ұсынымдарды орындауға көмектеседі. Бұдан басқа, Бюро ЕҚЫҰ-ның адам саудасына қарсы күрес аясында күш-жігерді үйлестіреді және басқа да халықаралық ұйымдармен, тиісті азаматтық қоғам субъектілерімен ынтымақтасады [1].

Сондай-ақ, бір мезгілде өрескел адам құқықтарын бұзу және қылмыс болып табылатын адам саудасына қарсы тұру жолында ОСБЕ белсенді үлес қосады. Бұл көптеген саяси Ұйым қабылдаған міндеттемелерде көрініс тапқан. Институттар, құрылымдар және ЕҚЫҰ-ң бөлімшелерінің алдына қойған адам саудасы жайлы проблемаларды шешу бірінші кезекті жауапкершілік міндеттемені растайтын және осы проблеманы шешуге негіз болып табылады.

2003 ж. ЕҚЫҰ-ның министрлер Кеңесі ЕҚЫҰ-ның адам саудасымен күрес жөніндегі іс-қимыл жоспарын бекітті және ЕҚЫҰ аясында адам саудасына қарсы іс-қимыл механизмін құрды. Қатысушы мемлекеттерге адам саудасының жолын кесу міндеттемелері бойынша тиімді өздері қабылдаған ЕҚЫҰ дамыған ұйымдастырушылық әлеуетке және жақсы "қызмет тізіміне" ие. Бұл, ұлттық деңгейде жәрдемдесуді құру, тиімді және тегіс қамти алатын тетіктерді беру, істерді қарау, сондай-ақ анықтау жүйесін жетілдіру, адам саудасы құрбандарына, кепілді қолдау көрсету және қорғау сияқты нақты қызметтерді қамтиды.

ЕҚЫҰ-ң негізгі іс-қимыл жоспары — адам саудасына қарсы күрес бойынша маңызды құжат. Ол қатысушы мемлекеттерге адам саудасына қарсы әрекет етуге қатысты, түрлі міндеттемелер мен ұсынымдардың үздік жолдары мен іске асыру құралдарын қамтитын нақты тұжырымдалған күш. Алдыға қойылған жоспарларды жүзеге асыру ЕҚЫҰ-ң ұзақ мерзімді міндеттері. Жоспар, 1975 ж. бастап қатысушы мемлекеттердің саяси міндеттемелерімен оларды ұлттық деңгейде жүзеге асыру бойынша ұсыныстар яғни - адам саудасын алдына алу; құрбандарды қорғау және жәрдемдесу; тергеу жүргізу; құқық қолдану шаралары және кінәлілерді соттық қудалау арасындағы байланысты орнатады.

Бұл ұсыныстар жетекші халықаралық ұйымдардың және ғылыми зерттеу серіктестіктерінің тәжірибиелеріне негізделі отырып ЕҚЫҰ-ң жергілікті институттарының нәтижелері мен құрылымдарына сүйенеді. Болжам бойынша, олар елдердің үкіметтерімен жүзеге асырылатын болады. Қолданылатын жоспарлар төменгі деңгейдегі ғылыми-зерттеу орталықтары мен және қоғамдық субъектілермен тығыз байланыста болуға негізделген және адам саудасымен күресуде мемлекетте маңызды рөл ойнайтын қоғамды қамтуды көздейді.

Бюроның Арнайы өкілі ЕҚЫҰ-ны саяси деңгейде көрсете отырып, адам саудасына қатысты саяси сұрақтарға жауап береді. Бюроның басты мақсаты - теорияны тәжірибеге айналдыру, сондай-ақ міндеттемелер мен іс-қимыл жоспарының орындау. Бұл мыналарды көздейді:

- үкіметпен ынтымақтастық, адам саудасына қарсы күрес жолында кездесетін сұрақтарға жауап беріп көмек көрсету;
- жекелеген елдердің және халықаралық стандарттарға сай ұсыныстар, үкіметке көмек көрсету, шешімдер қабылдау;
- адам саудасына қарсы күрес жолында үкіметтерге ұлттық құрылымдарын құру үшін көмек көрсету, қажетті тиімді мемлекетішілік және ұлтаралық ынтымақтастық;
- осы проблеманың күрделілігіне назар аудару мақсатында барлық қамтитын шешімдер хабардарлығын арттыру;
- адам саудасының барлық өлшеуіштерін қарау, атап айтқанда, жыныстық қанаушылық мақсатымен жасалған сауда, мәжбүрлеп пайдалану және табынышты еңбекті қоса, мемлекет ішілік құлдық, мәжбүрлеу, зорлық, дене мүшелерін саудаға салу мен балалар саудасы;
- адам саудасымен алдын алудамемлекеттік органдар мен құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің, ғылыми-өндірістік бірлестіктердің әріне, сарапшылық және технологиялық қолдау көрсететін халықаралық ұйымдардың атынан қызмет атқаратын, барлық агенттері мен мүдделі қатысушы тараптардың өзара тиімді іс-қимылын қамтамасыз ету;
- осы мәселеге ерекше назар тарту, кепілдік беру.

Бюросының Арнайы өкілі кең ауқымды мақсатында ЕҚЫҰ-ның адам саудасымен күресінің барынша ашық болуына мүмкіндігінше шаралар көмегімен қазіргі заманғы құлдықты жою маңызды міндетін орындайды. Арнайы өкілдер саяси ерік-жігерді ынталандыру мақсатында адам саудасына қарсы күрес стратегияларын жүзеге асыру және бағалау үшін ел елді аралайды. Негізгі мақсаты қатысушы мемлекеттерге олардың сұрау салуы бойынша қолдау көрсету және адам саудасына қарсы әрекет бойынша жалпы курс өткізуге, заңдарды тәжірибеге айналдыру мен стратегияны әзірлеу кезінде адам құқықтарын сақтай отырып тиісті құрылымдар құру, сондай-ақ адам саудасына қарсы күресте шешімдердің орындалуы.

Арнайы өкіл және Бюро ЕҚЫҰ-ның Адам саудасына қарсы күрес қызметінде адамдар ой өрісімен санаса отырып, құқық қорғау органдары қызметкерлерін дайындаудан өткізіп, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті және ұйымдасқан қылмысқа қарсы күресте әдіс-тәсілдерін ілгерілетеді. Бюро, үкіметтер мен құзыретті органдарына адам саудасына қарсы күрес бағдарламаларын ұлттық стратегияларды әзірлеуде қолдау көрсетеді, іс-қимылдар жоспарларын әзірлеу, ұлттық үйлестірушілер институттарын құру, ұлттық баяндамашылар, ұлттық тетіктерін беру және істерді қарау немесе ұқсас құрылымдар құру мәселелерін қамтиды. Бұдан басқа, Бюро ЕҚЫҰ аймағында адам саудасына қатысты саяси дебаттарға қатысады, сондай-ақ қатысушы мемлекеттерге хабардарлығын арттыру жолымен ашықтығын қамтамасыз ету үшін бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалана отырып ақпаратпен алмасу және мәліметтерді жинау үшін тікелей көмек және қолдау көрсетеді. Арнайы өкіл және Бюро адам саудасына қарсы күрес жөніндегі Еуропалық одақ, Еуропалық Кеңес сияқты халықаралық ұйымдармен тығыз байланыста.

Арнайы өкіл сондай-ақ «Адам саудасына қарсы Альянс» атты халықаралық ұйымдар мен азаматтық қоғам ұйымдарының бейресми серіктестік желісін басқарады.

Ағымдағы жылы «Әрқайсысының өз рөлі: қалай жақсартуға бірге қол жеткізуге болады» атты Альянстың 18-ші конференциясы өткізілді. Конференцияға 58 елдің делегациясы қатысты.

Негізгі конференцияның міндеті қатынасты арттыру одан әрі ілгерілету, үйлесімділік саласындағы күш-жігерді және жергілікті, ұлттық, өңірлік ынтымақтастықты халықаралық деңгейлерде жақсарту болып табылады.

Конференцияда қазіргі адам саудасына қарсы күрес саласындағы орныққан әдістер талқыланды сондай-ақ жеткіліксіз іске тартылған, дәрігерлер, мұғалімдер, тергеушілер қаржы, бизнес, муниципалды билік, БАҚ, діни бірлестіктер мен азаматтарды тарту аталып өтілді.

Адам саудасын алдын алу қызметтері бойынша ерекше назар жаңа әріптестер тарту бағытына аударылды. Конференция, сондай-ақ қылмысты уақтылы табу және алдын алу үшін мульти-тәртіптік

көзқарасты қолдады, сонымен қатар әлеуетті және ықтимал құрбандарын анықтау, оңалту орталықтарына жіберу .

Қатысушылармен қажетті және тиімді толыққанды халықаралық құралдар мен ЕҚЫҰ міндеттемелерімен сәйкес қажеттіліктер атап көрсетілді, 2017 ж.ЕҚЫҰ-ң министрлер Кеңесімен қабылданған Шешім № 6/17 адам саудасын болдырмау үшін күш-жігерімізді жұмылдыру бойынша және Шешім № 7/17 барлық сауда формаларына қарсы тұруда күш-жігерімізді жұмылдыру, соның ішінде жыныстық пайдалану мақсатында, жыныстық қанаушылық, балаларды пайдалану негізге алынды [2].

Қолданыстағы тетіктерді талдау жүргізу кезінде адам саудасына қарсы іс-қимыл саласынданазарды күш-жігер үйлестіруге өзара толықтыруы қажеттілігіне аудару қажет. Осы мақсатта, Альянс қатысушылары арасында адам саудасына қарсы күреске тартылған барлық серіктестер салыстырмалы түрде талқыға салынды, сондай-ақ тәжірибе алмасу жолдарын жақсарту және бар кедергілерді жеңу жолдары ұсынылды. Сонымен қатар қылмысты тоқтату және әшкерелеу үшін құрбан болғандарға қоғамдық ұйым өкілдері, ҰЕҰ қоса алғанда, кәсіподақтар және діни ұйымдар міндетті түрде қолғабыс болуы тиіс.

58 елдің Өкілдері үшін адам саудасына қарсы әрекет ету мақсатында инновациялық тәсілдерді құру және жаңа әріптестік қарым-қатынастардың тиімділігін арттыру маңыздылығы ұсынылды.

Баяндамашылар өздерінің бірқатар қолданыстағы бастамаларымен таныстырыпжаңа және одан дәстүрлі серіктес ретінде, заң шығарушылар, муниципалдық билік, адам саудасынан қиянат тартқандар, медициналық қызметкерлер, әлеуметтік медиа қызметтерін белгілеп, адам саудасынан зардап шеккендерді қорғау мен қылмыскерлерді жауапқа тартаотырып, оларды одан әрі тарту саясатын әзірлеуге және тәжірибелік жұмысты болдырмауға бағытталған.

Сонымен, халықаралық ұйымдар мен «Адам саудасына қарсы Альянс» азаматтық қоғам ұйымдарының кездесулерінде түрлі хабардар болуын арттыру, кеңейту және жақсарту тиімділігін үйлестіру мен ынтымақтастық туралы серіктестер рөлі және зардап шеккендердің толыққанды дауыс беру құқығы болу тиістігі талқыланады.

Осылайша, Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымдары елуден астам мемлекеттерде, бейбітшілік, тұрақтылық, өркендеу және демократиянынегізге ала отырып, ұзақ мерзімді ортақ құндылықтар саяси диалог тақырыптары мен практикалық іс-әрекетті қамтамасыз ете отырып жұмыс істейді. Адам саудасына қарсы әрекет ету қызметіне қатысты ЕҚЫҰ-ы қазіргі таңда ықтимал пәрменділігін күшейту жолдарын және бүгінгі таңда қолданыстағы бар механизмдерді күшейту және толыққанды барлығын қамтитын әріптестік қатынастар орнатылуын ұсынады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Общая характеристика роли ОБСЕ в обеспечении и защите прав человека в Европе* // <http://base.garant.ru/5586787/>;
2. <https://www.osce.org/event/alliance18>.

Сагинбеков Курманбек Сагинбекович

к.ю.н., доцент кафедры «Уголовное и уголовное процессуальное право» ТарГУ им.М.Х. Дулати

Ернишев Кайрат Асылбекович

к.ю.н., доцент кафедры «Уголовное и уголовное процессуальное право» ТарГУ им.М.Х. Дулати

Бекенова Анар Берденовна

к.ю.н., доцент кафедры «Гражданское и гражданское процессуальное право» ТарГУ им.М.Х. Дулати

Бауберикова Айжан

Ст. преподаватель кафедры «Уголовное и уголовное процессуальное право» ТарГУ им.М.Х. Дулати

**ПРЕВЕНТИВНЫЕ МЕРЫ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ МИРНОГО СОСУЩЕСТВОВАНИЯ
И БЕЗОПАСНОГО УСЛОВИЯ ЖИЗНИ МНОГОНАЦИОНАЛЬНОГО
НАСЕЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА**

***Резюме.** В работе исследуются конфликты на религиозной почве, потому что Казахстан является многонациональной и поликонфессиональной страной, и обеспечение безопасности является основной задачей государства, предлагаются превентивные меры по обеспечению мирного сосуществования и безопасного условия жизни многонационального населения Казахстана.*

***Summary.** Conflicts on religious grounds are investigated in the work, because Kazakhstan is a multinational and polyconfessional country, and security is the main task of the state, preventive measures are proposed to ensure peaceful coexistence and safe living conditions for the multinational population of Kazakhstan.*

***Түйін.** Діни негіздегі қақтығыстар жұмыс барысында зерттеледі, өйткені Қазақстан көпұлтты және көп конфессиялық ел болып табылады, ал мемлекет қауіпсіздігінің басты міндеті - көпұлтты Қазақстан халқының бейбіт қатар өмір сүруін және қауіпсіз өмір сүруін қамтамасыз ету бойынша алдын алу шаралары.*

Современный мир столкнулся с такими проблемами как национализм, экстремизм, терроризм и сепаратизм. Данный вопрос наталкивает о необходимости выработки меры для предупреждения этих проявлений.

Как нам известно, законодательными органами всех государств, в целях предупреждения и пресечения выработали ряд нормативно-правовых актов и межгосударственные соглашения в целях обуздания данных проблем. Однако, несмотря на принимаемые меры, объектом раздора стали межнациональные и межконфессиональные отношения и некоторые силы пытаются использовать это для нарастания конфликта в обществе.

Центральный вопрос Пятого Съезда связан с осознанием важной роли и ответственности религиозных и политических лидеров за безопасное и гармоничное развитие современного мира. В XXI веке мир продолжает оставаться в своем большинстве глубоко религиозным.

Согласно данным Института Gallup, представленным в одном из последних отчетов Глобального барометра надежды и отчаяния, больше половины жителей Земли – около 60 процентов, считают себя религиозными людьми. Каждый пятый – отмечает свою нерелигиозность.

Феномен устойчивости и сохранения влиятельности религиозных учений в эпоху технологических революций очень точно объяснил итальянский писатель XX века Чезаре Павезе. «Религия, - писал он, - это убеждение, что все происходящее с нами необычайно важно. Именно поэтому она будет существовать всегда». [1].

Как нам известно, религия одна из наиболее значимых компонентов духовной культуры, т.е. форма осознания человеком бытия и окружающего мира, основанная на вере, так как она обуславливает формирование и реализацию систем ценностей, должного поведения, норм мышления, которые способствуют объединению людей в религиозные организации и выступает как форма общественного сознания.

Казахстан согласно Конституции РК утвердил себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого является человек, его жизнь, права и свободы[2]. А также, данный аспект светского характера государства зафиксирован в Законе Республики Казахстан " О религиозной деятельности и религиозных объединениях " от 11 октября 2011 г. Государство отделено от религии и религиозных объединений. Религиозные объединения и граждане Республики Казахстан, иностранцы и лица без гражданства независимо от отношения к религии равны перед законом. Никакая религия не может устанавливаться в качестве государственной или обязательной. В соответствии с принципом отделения религии и религиозных объединений от государства государство:

1) не вмешивается в определение гражданином Республики Казахстан, иностранцем и лицом без гражданства своего отношения к религии и религиозной принадлежности, в воспитание детей родителями или иными их законными представителями согласно своим убеждениям, за исключением случаев, когда такое воспитание угрожает жизни и здоровью ребенка, ущемляет его права и ограничивает ответственность, а также направлено против конституционного строя, суверенитета и территориальной целостности Республики Казахстан;

2) не возлагает на религиозные объединения выполнение функций государственных органов;

3) не вмешивается в деятельность религиозных объединений, если деятельность религиозных объединений не противоречит законам Республики Казахстан;

4) способствует установлению отношений взаимной терпимости и уважения между гражданами Республики Казахстан, иностранцами и лицами без гражданства, исповедующими религию и не исповедующими ее, а также между различными религиозными объединениями.

А в соответствии с принципом отделения религии и религиозных объединений от государства религиозные объединения:

1) не выполняют функции государственных органов и не вмешиваются в их деятельность;

2) не участвуют в деятельности политических партий, не оказывают им финансовую поддержку, не занимаются политической деятельностью;

3) обязаны соблюдать требования законодательства Республики Казахстан.

Запрещается деятельность партий на религиозной основе, создание и деятельность религиозных объединений, цели и действия которых направлены на утверждение в государстве верховенства одной религии, разжигание религиозной вражды или розни, в том числе связанных с насилием или призывами к насилию и иными противоправными действиями[3].

Следовательно, светский характер государства разграничивает сферы влияния государства и религиозных объединений при сохранении роли государства как основной формы организации общественно-политической власти. В светском государстве последователи всех конфессий равны перед законом. Президент РК Н. А. Назарбаев в своем Послании народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» поставил задачу перед Правительством Казахстана и обществом по формированию правильного религиозного сознания у граждан Казахстана в XXI веке, а также отметил, что светский характер нашего государства – это важное условие успешного развития Казахстана. Согласно сведениям Комитета по делам религий Министерства культуры и спорта Республики Казахстан, зарегистрированные религиозные субъекты Казахстана по состоянию на 20.04.2015 года составляет следующее:[4]

№	Конфессии	на 01.01. 2011 г.	на 25.10. 2012 г.	на 01.01. 2014 г.	на 20.04 2015 г.
1.	Ислам	2811	2229	2367	2459
2.	Православие	304	280	293	318
3.	Пятидесятники	400	189	230	219
4.	Союз евангельских христиан-баптистов	364	100	185	181
5.	Католики	118	79	84	84
6.	Свидетели Иеговы	70	59	60	60
7.	Пресвитериане	229	55	92	101
8.	Адвентисты седьмого дня	67	42	42	42
9.	Евангелическо-лютеранская церковь	32	13	13	13
10.	Методисты	18	11	12	14
11.	Новоапостольская церковь	47	8	25	26
12.	Кришнаиты	14	8	9	9
13.	Бахаи	20	6	6	6
14.	Иудаизм	26	4	7	6
15.	Буддизм	4	2	2	2
16.	Церковь Иисуса Христа святых последних дней (мормоны)	1	2	2	2
17.	Меннониты	6	1	4	4
18.	Церковь объединения Муна (Муниты)	-	-	1	1
	ИТОГО	4 551	3 088	3434	3547

Надо отметить, что Казахстан является многонациональной и поликонфессиональной страной.

Как показывает реальность, религиозную ситуацию в Казахстане можно охарактеризовать как стабильную. Развиваются конструктивные формы взаимоотношений между государством и религиозными объединениями. В частности, сегодня, отношения между государством и крупнейшими конфессиями, реализуются в рамках соглашений, подписанных Комитетом по делам религии Министерства культуры и спорта РК с Духовным управлением мусульман и Православной церковью Казахстана о сотрудничестве в сфере сохранения согласия, взаимопонимания, толерантности, профилактике религиозного экстремизма. А также между представителями различных религий и конфессий сформировались благоприятные условия сосуществования и эффективного взаимодействия. Модель межконфессионального отношения в Казахстане стала уникальным примером для других стран, и вызвал интерес стран со схожим полиэтническим составом населения.

Сформирована концептуально новая и отвечающая современным угрозам и вызовам правовая база в сфере религии. Между тем, в международном сообществе наша страна признана как государство, ведущая последовательную внутреннюю политику, направленную на обеспечение толерантности, межконфессионального и межкультурного согласия представителей всех национальностей, проживающих в Казахстане и представляющих единый народ Казахстана — народ, который активно строит современное и конкурентоспособное светское государство. Наряду с этим внутренняя и внешняя политическая деятельность Казахстана заинтересована в расширении и углублении диалога цивилизаций.

В целях деструктивного воздействия социальных факторов государством производится мониторинг Интернет сайтов. Так, за второе полугодие 2014 года Международным центром культур и религий было проанализировано более 7 тысяч интернет-ресурсов. Мониторинг этих сайтов позволил выявить 170 сайтов деструктивного характера, по результатам которых осуществлены экспертизы, и эти сайты были закрыты. Сегодня центр продолжает эту работу. В текущем году осуществлен мониторинг порядка 5 тысяч интернет-ресурсов, выявлено и закрыто 55 сайтов деструктивной направленности[5]. Ведется работа по профилактике религиозного экстремизма и терроризма. В этом направлении огромное значение имеет своевременное реагирование и работа неправительственных организаций, традиционных религиозных объединений и этнокультурных центров.

К сожалению, в мире существует конфликты на религиозной почве. Как нам известно, конфликт может, выражаться в форме разногласий, споров и религиозной вражды. Религиозные противоречия являются одной из основных причин многих современных конфликтов в мире. И зачастую лозунги в борьбе за религиозные ценности преследуют совсем другие цели.

А эти конфликты трансформируются в межгосударственные «столкновения», таким образом результатом таких действий является ухудшение отношений между субъектами международного права. Так, например, скандал в 2005-2006 гг. в Дании, спровоцированный серией карикатур на пророка Мухаммеда (да благословит его Аллах и приветствует), привел к тому, что Министерства иностранных дел одиннадцати исламских государств потребовали от датского правительства извинений за публикацию, а некоторые из них даже закрыли свои посольства в Дании в знак протеста, когда они не получили этих извинений. А также международный общественно-политический резонанс, которое получило январское событие 2015 года нападение на редакцию журнала « Шарли Эбдо», публиковавшего карикатуры на пророка. Тем самым вышеуказанные конфликты охватили практически все страны Европы и мусульманского мира. В данном исследовании нами были освещены наиболее яркие примеры, которые происходили на заре XXI.

Таким образом конфликты на почве религиозных чувств представляют опасность мирного сосуществования человечества на земле. В свете вышесказанного, возникает необходимость разработки комплекса уголовно-правовых средств по противодействию ей. В условиях глобализации перед наукой уголовного права стоит задача предупреждения преступлений, т.к. преступность как и все антиобщественные явления, имеет свои причины лишь в пределах социальных, т.е. человеческих отношений.

Исходя из вышеизложенного только путем формирования миролюбивого гражданского общества, в котором будут реализованы идеалы свободы и равенства, которое не будет раздираться социальными конфликтами и противоречиями.

Мы предлагаем, внести в уголовное законодательство норму ответственности за карикатуры (сатирическое или юмористическое изображение) на основателя исламской религии. Например, статья 174-1 УК РК «Распространение и разжигание религиозной вражды путем создания карикатур на основателя исламской религии».

При введении уголовно-правовой нормы в Уголовный Кодекс Республики Казахстан, будет квалифицироваться следующим образом:

Общественная опасность преступления будет определяться тем, что распространение и разжигание религиозной вражды путем создания карикатур на основателя исламской религии может привести к нарушению мира и безопасности среди населения Казахстана, а также мирного сосуществования лиц внутри унитарного государства.

Объектом рассматриваемого общественного опасного деяния являются общественные отношения, обеспечивающие мирное сосуществование многонационального населения Казахстана и безопасного условия жизни всех граждан.

Объективная сторона данного преступления включает в себя ряд действий, направленных на:

1) распространение религиозной вражды путем создания карикатур на основателя исламской религии;

2) разжигание религиозной вражды путем создания карикатур на основателя исламской религии;

Субъективная сторона преступления характеризуется прямым умыслом и специальной целью. Специальная цель - возбуждение у населения путем создания карикатуры для разжигания религиозной вражды.

Субъектом преступления - физическое вменяемое лицо, достигшее 18 лет. С учетом того, что в этом возрасте возникает полная дееспособность и в полной мере осознавать общественную опасность совершенного деяния.

На наш взгляд, необходимо подробно рассмотреть концептуальные направления развития уголовной политики в условиях глобализационного процесса, как нам известно, уголовная политика в области борьбы с преступностью основывается на принципе неотвратимости наказания.

Следовательно, речь идет о возникновении новых вызовов и угроз для страны, связанных с воздействием на Казахстан псевдорелигиозного экстремизма и терроризма, а также начавшимся процессом разрушения традиционных ценностей, прямо влияющих на религиозную идентичность людей. Как отметил Президент республики Казахстан Н.А. Назарбаев – «государство и граждане должны единым фронтом выступить против всех форм и проявлений радикализма, экстремизма и терроризма. Особую озабоченность вызывает угроза так называемого религиозного экстремизма. Общую озабоченность разделяют и духовные иерархи. Нам нельзя допустить, чтобы искренняя вера во Всевышнего подменялась агрессивным и разрушительным фанатизмом»[6].

Как нам известно, согласно ст.20 Конституции РК не допускается пропаганда или агитация социального, расового, национального, религиозного, сословного и родового превосходства. Статья 5 Конституции запрещает создание и деятельность общественных объединений, цели и действия которых направлены на разжигание социальной, расовой, религиозной сословной и родовой розни.

Нарастающие проблемы в современном обществе, повторяющиеся экономические и духовные кризисы, потрясения устремляют людей к поиску путей их преодоления. Общественные институты сегодня приходят к выводу, что в основе всех потрясений лежит, прежде всего, кризис духовный, который возможно преодолеть лишь через культуру. «Утонченный культурный человек несет в себе и утонченную цивилизацию», – писала Е.И. Рерих [7]. На наш взгляд, данный «постулат» в настоящее время приобретает актуальность.

Список использованных источников

1. *Выступление Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева на открытии V Съезда лидеров мировых и традиционных религий* //www.akorda.kz
2. *Конституция РК принятая на всеобщем референдуме от 30.08.1995 г.*
3. *Закон Республики Казахстан " О религиозной деятельности и религиозных объединениях " от 11 октября 2011 г.*
4. www.din.gov.kz
5. <http://www.inform.kz>
6. *Послание народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства»-www.akorda.kz*
7. *Рерих Е.И. Письма. В 9 т. Т. 6. М.: МЦР, Благотворительный фонд им. Е.И.Рерих, Мастер-Банк, 2006.с. 109.*

Сактаганова И.С., Бексултанова Р.Т.

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, E-mail: aridnis@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНДЕГІ ЖЕҢІЛДЕТІЛГЕН СОТ ӨНДІРІСІНІҢ МАҢЫЗЫ МЕН РӨЛІ

Abstract: In this article a value and maintenance of institute of the simplified production open up in civil procedure on the modern stage. For the increase of access to the justice, reduction of judicial terms of consideration of businesses level the institute of the simplified (writing) rule-making, that is the additional guarantee of judicial protection of rights and legal interests of citizens and legal entities, is entered in the Civil procedure code of РК 2015. Procedure of the simplified production assists realization of not only major tasks of rule-making, in particular to the judicial economy but also optimization of consideration and dispatch of civil businesses, that will affect positive character on efficiency and quality of home civil justice.

Keywords: simplified production, order production, simplified (writing) production, procedure of consideration of civil cases.

Аннотация. В данной статье раскрывается значение и содержание института упрощенного производства в гражданском процессе на современном этапе. В целях повышения уровня доступа к правосудию, сокращения процессуальных сроков рассмотрения дел в Гражданском процессуальном кодексе РК 2015 г. введен институт упрощенного (письменного) судопроизводства, который является дополнительной гарантией судебной защиты прав и законных интересов граждан и юридических лиц. Процедура упрощенного производства способствует реализации не только важнейших задач судопроизводства, в частности процессуальной экономии, но и оптимизации рассмотрения и разрешения гражданских дел, что положительным образом скажется на эффективности и качестве отечественного гражданского правосудия.

Ключевые слова: упрощенное производство, приказное производство, упрощенное (письменное) производство, процедура рассмотрения гражданских

Сот қорғалуының кепілділігінің мәні жедел, тиімді және азаматтардың іс процесіне қатысушылардың даулы немесе субъективті құқықтарының бұзылуын заман талабына сай қалпына келтіруде.

ҚР президенті Н.Назарбаев жаңа Азаматтық процесілік кодекстің түбегейлі жақсартатынын атап өтті.

Қазақстан Республикасының құқықтық саясаты концепциясында 2010 мен 2020 жыл аралығында ҚР президентінің бекітілген бұйрығында 24 тамыз 2009 жылы көрсетілген: Азаматтық процесуалды құқықты сот әділдігінің қол жетімділігімен қамтамасыз ету, Азаматтық процесуалдық заң нормалары, осы мақсаттарды көздей отырып, болып жатқан өзгерістерді ескерді талап етіп отыр, жеке меншік құқығы тұтынушыларды қорғау керек, заңға өзгертулер енгізу керек, жеделдетілген әдістер енгізу керек. Азаматтық процесуалдық заң концепциясының негізгі бағыттарының бірі болып жеңілдетілген тәртіп қарастырылған. Сонымен қатар өндірісті кең ауқымда қолдану, арнайы сот жұмыстарының қарапайымдылығы.

Сот төрелігіне қол жеткізу үшін, іс жүргізу уақытын қысқарту мақсатында Қазақстан Республикасы Азаматтық процесуалдық кодексіне сот ісін жүргізудің жеңілдетілген институты енгізілген болатын.

Бұрынғы ҚР 1999ж. Азаматтық іс жүргізу кодексінде қысқартылған іс жүргізу тек бұйрық өндірісінде ғана жүзеге асыру қарастырылған болатын.

ҚР «Қазақстан Республикасы алдағы уақытта сот төрелігіне қол жеткізу істі жеңілдету, бюрократиялық іс жүргізуді төмендету мәселесіне байланысты әрекеттерге өзгертулер мен толықтырулар енгізу жайлы» 2014ж. 17.10 №254[4].

ҚР Азаматтық іс жүргізу кодексі 1999ж. «Жеңілдетілген өндіріс бойынша іс жүргізу» 13-1 бөлімімен толықтырылған, оның ерекшелігі азаматтық істерді жүргізгенде жазбаша өндірістің талап етілмеуінде.

ҚР заңды күшіне енген АІЖК 2015ж. Іс жүргізудің жеңілдетілген түрін 12 бөлем «Бұйрық өндірісі» мен 13-бөлім «Жеңілдетілген (жазбаша) өндіріс» «Жеңілдетілген өндіріс» деген ортақ атпен біріктірген болатын.

Оңайлатылған (жазбаша) өнімнен мандатты өндірудің айырмашылығы

Мандатты өндіріс	Оңайлатылған (жазбаша) өндіру
Сот бұйрығын шығару туралы өтініш (ҚР АІЖК 136-бабы)	Қазақстан Республикасы Азаматтық іс жүргізу кодексінің 148, 149-баптарына сәйкесталапарыз
Судья қаралған өтінішті қабылдаған күннен бастап бір ай ішінде қарайды. Істі жеңілдетілген (жазбаша) өндіру түрінде қарау мерзімі ұзартылмайды.	Судья қаралған өтінішті қабылдаған күннен бастап бір ай ішінде қарайды.
Іс сот ісінсіз қаралады (ҚР АІЖК 134-бабы 1-бөлімі)	Іс жүргізудің жалпы ережелеріне сәйкес қарастырылады, кейбір ерекшеліктері бар (ҚР АІЖК 144-бабының 1-бөлімі)
Соттың сот қаулысын сотқа беруі (ҚР АІЖК 140-бабы)	Соттың қысқаша шешімі шығаруы мен аяқталады (ҚР АІЖК 147-бабының 1-бөлімі)
Берілген сот шешімі бір мезгілде атқарушы құжат болып табылады (ҚР АІЖК 134-бабы 2-бөлімі)	Шешім Ч. ҚР 19 КК. Оңайлатылған тәртіпте қабылданған шешімнің орындалуы жалпы ережелерге сәйкес жүзеге асырылады
Борышкердің қолдану туралы шығарылған сот бұйрығын олақабылдаған судья күшін жойды (ҚР ҚК 153-бабы)	Оңайлатылған тәртіпте қабылданған шешімге шағым беру және оны жою жалпы тәртіпте жасалады (ҚР АІЖК 147-бабының 4-бөлігі)

Жеңілдетілген өндіріс институты туралы 2015 жылғы азаматтық іс жүргізу кодексінің кейбір ерекшеліктеріне назар аударайық:

- Жеңілдетілген тәртіпте қаралған істер тізімінің толығы (істердің тізімі 12-ге дейін көтерілді, ал бұрын тек екі ғана болған)

- 1999 жылғы АІЖ-да тиісті түрде көрсетілмеген, іс қарау ережелеріне сәйкес оны қарауға көшкен жағдайда іс қараудың мерзімдеріне қатысты ережелер оң болып табылады. АІЖ ережелері жеңілдетілген тәртіпте басталған іс қараудың мерзімі, бірақ оны қараудың жалпы ережелері бойынша одан әрі қарауға жатпайды. АІЖ, бұл кодексте тиісті санаттағы істер үшін белгіленген мерзімде қаралуы тиіс, ал 1999 жылғы АІЖ ережелері жеңілдетілген өндірістік істердің тізбесіне кірмейтін жағдайда, талап қою рәсіміне іс қарау тәртібін көздейтін норманы белгілейді және сот бұл талаптарды бөлек өндіріске бөлмейді. Бұрын, 1999 жылы АІЖ азаматтық құқықтық қатынастардан туындайтын екі талап қойылған жағдайда, оның біреуі актив сипатына ие болған жағдайда және іс бойынша қарауға қатысты рәсімді жеңілдетілген тәртіпте қарастыра тұра, бір мезгілде мүлкілік сипатта болады және жеңілдетілген тәртіпте қаралған істерге жатады, аал екінші мүлкілік емес болып табылады және сот осы талапты бөлек өндіріске бөлмейді.

- АІЖ істі жеңілдетілген тәртіпте қарауға кедергі келтіретін мән-жайлардың толық тізімін қамтиды

- Жеңілдетілген тәртіпте іс жүргізудің нәтижелері бойынша қабылданған шешімге шағымданудың жаңа тәртібін көздейді. Шешімге тараптар шағымдана алады немесе апелляциялық шағым бойынша прокурор ұсынған апелляциялық шағымға осы шешімнің күшін жою туралы өтініш беру мерзімі аяқталғаннан кейін және өтініш берілген жағдайда, сот осы өтінімді қанағаттандырудан бас тарту туралы шешім шығарғаннан кейін бір айдың ішінде жүргізіледі. Бұдан басқа, егер сот жауапкер талапты талап ету туралы хабарламаны дұрыс хабарламаған және сот шешімінің күшін жоюы мүмкін, істің мәні бойынша қарауға қайта бастайды.

Осылайша, қазіргі Азаматтық процестік кодекстің іс-әрекетті жеңілдетілген тәртіпте қарау тәртібін толығымен және толық реттейтінін білдіреді.

Сот төрелігін іске асыру нәтижесінде 2017 жылдың бірінші жартыжылдығында республиканың соттары 409 мың азаматтық істерді аяқтады.

Осы кезеңде жеңілдетілген өндірісте 255 мыңнан астам жағдай қарастырылды, бұл аяқталған азаматтық істердің жалпы санының 62,5%-ын құрайды.

Осылайша, жеңілдетілген өндірістің бірқатар артықшылықтарын айту қажет:

- Ұсынылған құжаттар мен дәлелдемелер бойынша жиынтық сот ісінде азаматтық істерді қарастыру іс қарауға қатысушы адамдардың қарау мерзімдерін және қаржылық шығындарын айтарлықтай қысқартуға мүмкіндік берді.

- Тараптардың қатаң мерзімде берген заң бойынша берген дәлелдері негізінде қабылданған сот шешімі сотқа кешіктірілген дәлелдемелерді уақытында беру туралы істердің санын едәуір қасқартты, бұл көбінесе соттың кешіктірілуіне әкеледі

- Жеңілдетілген сот ісін жүргізу соттық жүктемені азайтуға ғана мес, сонымен бірге отандық әділ сот төрелігінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік берді.

Сондай-ақ сот төрелігінің қолжетімділігін арттыру, заңды шығындарды азайтуға, сот қорғауын жедел алу, сондай-ақ істерді қараудың қысқа мерзімдері сияқты жеңілдетілген процедураның оң ерекшеліктерін атап өту қажет.

Республика бойынша азаматтық істердің жеңілдетілген өндерісі соңғы ауақытта орын алуда. Жоғары Соттың мәлеметтері бойынша, 2017 жылдың бірінші жарты жылдығында 255 мың іс қарастырылды, соның ішінде 143 мың іс бұйрық бойынша, ал 112 мың жеңілдетілген жазбаша түрінде, аяқталған азаматтық істердің жалпы саңнан 62,5 пайызды құрайды.

Аяқталған азаматтық істердің саны 20% көбейді (340 877-ден 409 174 дейін), шығарылған шешім бойынша - 17,9% (179 326-дан 211 418 дейін), сот бұйрығының шығарумен - 25,3% (114 392-ден 143 303 дейін).

Осылайша, жеңілдетілген өндіріс процедурасы сот ісін жүргізудің маңызды міндеттерін ғана емес, процедуралық экономиканы адалдығы мен азаматтық істердің шешілуін оңайландыруға мүмкіндік береді, бұл отандық азаматтық қоғамның тиімділігі мен сипатына оң әсер етеді.

Халықаралық азаматтық процесте жеңілдетілген өндірістің мақсаты - ол сот ісін жүргізудегі жылдамдығы, бұзылған құқықтардың жедел түрде қорғалуы, бюджет құралдарының және басқа да шығындардың қысқартылуы, толық мағынада әділеттіліктің қамтамасыз етуі.

Германияда өндіріс нысаның тандау (жеңілдетілген немесе жалпы) сотқа шағымданған тұлғаның құқығы болып табылады, ол жеңілдетілген өндірістің тиімділігін көрсетеді. Заңда кез келген істерді қарастыруда жеңілдетілген өндірісті қолдануды көздейді (міндеттемейді). Өндірістің нысаның тандау кезінде, тұлға өз құқықтарын қорғалуын тиімді мүмкіндігін қолдануға шешім қабылдайды, жазбаша дәлелдемелердің барын, қойылған талаптардың ж.б. өндіріске сәйкес болу болмауын талдайды. Қорытындылай айтқанда, Германияның азаматтық процесінде жеңілдетілген өндірістің құқықтық реттелуі және кең тарапында қолдануы айқын.

Англияның, АҚШ, Францияның, Ресей Федерациясының азаматтық процесінде істерді қарастыру кезінде жалпы өндіріспен қатар жеңілдетілген өндірісті кең қолдануда, себебі талап етуші тұлға соттың қараусыз өз талаптарын қамтамасыз етуге мүмкіндігі бар.

Әдебиеттер:

1. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 по 2020 г., утверждена Указом Президента Республики Казахстан № 658 от 24 августа 2009 г. //ИПС Әділет
2. Опубликовано на сайте Алматинский областной суд (<http://alm.sud.kz>)
3. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 июля 1999 года № 411-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.11.2015 г.) (утратил силу)
4. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам дальнейшего упрощения отправления правосудия, снижения бюрократических процедур» от 17.11.2014 г. № 254-V //ИПС Әділет
5. Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.)//ИПС Әділет
6. Источник: Пресс-служба Верховного Суда Республики Казахстан.

Нысанбекова Л.Б

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ халықаралық қатынастар факультеті
халықаралық құқық кафедрасының аға оқытушысы, nysanbekova.lazzat@kaznu.kz

Жақсылықова Ж.

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ халықаралық қатынастар факультеті
халықаралық құқық мамандығының 4-курс студенті

ЕАЭО ЕЛДЕРІ САЛЫҚ ЗАҢНАМАСЫНЫҢ КЕЙБІР ЕРЕЖЕЛЕРІНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ-ҚҰҚЫҚТЫҚ САРАПТАМА

Аңдатпа. Мақалада аумақтық экономикалық бірлестік – Еуразиялық экономикалық одаққа мүше-мемлекеттердің, атап айтқанда Ресей Федерациясы, Қазақстан Республикасы, Қырғыз Республикасы және Армения Республикасы мен Беларусь Республикасының салық заңнамасының кейбір ережелеріне талдау жасалған. Аталған мемлекеттердің салық заңнамалары кодификацияланған, осыған орай мақалада мүше-мемлекеттердің салық кодекстерінің негізгі ережелеріне талдау жүргізілді. Мақалада салық салудың негізгі қағидаларына, салық, салық қатынастарының қатысушылары ұғымдарына, салық және кеден заңнамаларының ара қатынасына көңіл бөлінген. Мемлекеттердің бюджетке түсімдерінде үлесі мол салық түрі - жеке тұлғалардың табыс салығының негізгі белгілерін анықтайтын нормаларға салыстырмалы талдау жасалған.

Кілт сөздер: ЕАЭО, салық құқығы, салық заңнамасы, жеке табыс салығы

Аннотация. В статье проведен анализ некоторых норм налоговых законодательств стран-участниц регионального экономического объединения – Евразийского Экономического союза, а именно Российской Федерации, Республики Казахстан, Республики Киргизстан и Республики Армении, а также Республики Беларусь. Налоговое законодательство перечисленных стран кодифицирована, поэтому были проанализированы основные нормы налоговых кодексов государств-участников. В статье обращено внимание на основные принципы налогообложения, понятиям налог и участники налоговых отношений, соотношению налогового и таможенного законодательств. Также проведен сравнительный анализ норм, определяющих основные признаки подоходного налога физических лиц, который является одним из самых весомых поступлений в бюджет государств.

Ключевые слова: ЕАЭС, налоговое право, налоговое законодательство, подоходный налог.

Annotation. The article analyzes some norms of the tax laws of the member countries of the regional economic association - the Eurasian Economic Union, namely the Russian Federation, the Republic of Kazakhstan, the Republic of Kyrgyzstan and the Republic of Armenia, as well as the Republic of Belarus. The tax legislation of the listed countries is codified, therefore the main norms of the tax codes of the participating states were analyzed. The article draws attention to the main principles of taxation, the concepts of tax and participants in tax relations, the correlation of tax and customs legislation. A comparative analysis of the norms that determine the main features of personal income tax, which is one of the most significant revenues to the state budget, was also conducted.

Key words: EAEU, tax law, tax legislation, income tax

Уақыт өткен сайын тереңдеп келе жатқан интеграциялық үрдістер халықаралық шарттар мен ұлттық құқықтық актілердің өзара сәйкестігін қажет етеді, себебі ұлттық құқықтық актілердің өз бетімен қызмет етуінен олардың халықаралық шарттар нормаларына жақындауына және оларға сай келуге өту жүзеге асуды. Осыған байланысты халықаралық және ұлттық құқықтық актілердің функционалдық тепе-теңдігіне қол жеткізуге бағытталған гармонизация үрдісіне үлкен мән беріледі.

Мемлекетаралық экономикалық бірлестіктердің қалыптасуы мен дамуы әрқашан екі негізгі міндетті көздейді, олар: төрт интеграциялық бостандықтардың (тауар, қызмет, капитал және жұмыс күші) еркін қозғалысын қамтамасыз ету, сондай-ақ бірлестік аясында өз қызметін жүзеге асыратын барлық субъектілердің бәсекелестігі үшін тең жағдайларды қалыптастыру, осыған байланысты тікелей салық заңнамасын гармонизациялау қажеттілігі ерекшеленеді, себебі салық аталған міндеттердің орындалуына зор ықпал етеді.

Еуразиялық Экономикалық Одақ – 2014 жылдың 29 мамырында қол қойылған және 2015 жылдың 1 қаңтарында күшіне енген «Еуразиялық экономикалық одақты құру туралы» Шарттың негізінде құрылған халықаралық интеграциялық экономикалық бірлестік (одақ) болып табылады. ЕАЭО Еуразиялық экономикалық қауымдастықтың Кеден Одағы негізінде қатысушы мемлекеттердің экономикасын күшейту, оларды бір-бірімен жақындастыру, қатысушы мемлекеттердің әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілеттігін арттыру үшін құрылған [1]. Бүгінгі күні одақтың құрамына Қазақстан Республикасы, Ресей Федерациясы, Қырғызстан Республикасы, Армения Республикасы және Беларусь Республикасы кіреді.

Аталған экономикалық бірлестік қызметінің шеңберінде де бүгінде салық заңнамасын гармонизациялау туралы сұрақ үлкен мәнге ие болып келеді. Кучеровтың ойынша, салық заңнамасын гармонизациялау – салық саласында құқыты жүзеге асыру үрдісінің маңызды элементі; ол салықтарды жүйеге келтіру және унификациялау, салық жүйесі мен салық саясатын үлестіруден тұратын салық саясатының маңызды бағыты болып табылады [2]. Салық заңнамасын гармонизациялаудың негізгі кезеңдерінің бірі – салыстырмалы-құқықтың сараптама жүргізу.

Бүгінгі күні ЕАЭО барлық мүше-мемлекеттерінде салық кодекстері қызмет етеді, және дәл осы кодекстің ережелері осы сараптаманың пәні болып табылады.

Қырғыз Республикасында посткеңестік кеңістікте ең алғашқылардың бірі болып Салық Кодексі қабылданған болатын – 1996 жылдың 26 маусымы. Ағымдағы Қырғызстан Салық Кодексі [3] 2008 жылдың 17 қазанында қабылданған, соңғы өзгерістер 2017 жылдың 28 сәуіріндегі және 12 шілдесіндегі Заңдармен енгізілген. Салық кодексі 15 бөлімнен, 59 тараудан, 398 баптан тұрады.

Ресей Федерациясының қазіргі Салық Кодексі [4] 1998 жылдың 31 шілдесінде қабылданған, соңғы өзгерістер 2018 жылдың 19 ақпанындағы Федеративті заңмен енгізілген болатын. Кодекстің мазмұны 2 бөлімге бөлінген 20 бөлімнен, 34 тараудан, 432 баптан тұрады.

Беларусь Республикасының салық заңнамасы да кодификацияланған, оның көрінісі – 2002 жылдың 19 желтоқсанында қабылданған Салық Кодексі [5]. Ол 19 бөлімге, 44 тарауға бөлінген, 331 баптан тұрады.

Армения Республикасының Салық Кодексі [6] 2016 жылдың 4 қазанында қабылданған. Ол да екі үлкен бөлімге бөлінген, жалпы мазмұны 22 бөлім, 82 тараудан, 458 баптан құралған.

Қазақстан Республикасының Салық Кодексіне келетін болсақ, толық атауы – «Салықтар және бюджетке өзге міндетті төлемдер туралы Кодекс» [7]. Ол 2017 жылдың 25 желтоқсанында қабылданған, мазмұны 23 бөлім, 88 тарау, 773 бапқа бөлінген.

ЕАЭО мүше мемлекеттерінің салық кодекстерінің жалпы бөліміне тән белгі – олардың салық салуды құқықтық реттеудің барынша жалпы және негізгі ережелерін қамтитын бөлімдерден құралуы болып табылады. Мұндай бөлімдер әдетте салық салудың қағидаларын, салық заңнамасының жүйесін, қолданылатын терминдерді, салықтардың тізімінен тұратын бірнеше тарауларға бөлінеді.

Ең алдымен салық кодексімен реттелетін қатынастардың ретін анықтап алу қажет. Қарастырып отырған салық кодекстері мәселені барынша ұқсас анықтайды. Осылаша, салық кодекстері салықтар жүйесін, салық салудың негізгі қағидаларын анықтайды, салықтарды анықтау, енгізу, өзгерту және жоб бойынша билік қатынастарын және салық міндеттемелерін орындау кезінде пайдаланылатын қатынастарды, салықтық бақылауды жүргізу, салық органдарының шешімдеріне, олардың лауазымды тұлғаларының әрекетіне (әрекетсіздігіне) шағым білдіру, сондай-ақ салық төлеушілердің, салық органдары мен салық заңнамасымен реттелетін қатынастардың басқа да қатысушыларының құқықтары мен міндеттерін анықтайды.

Айта кету керек, бүгінде Қырғызстанда Салық кодексінің әрекет ету аясынан алымдар, төлемдер, табыстар мен санкцияларды құқықтық реттеу шығарылған, себебі бұл қатынастар Қырғыз Республикасының 1994 жылдың 14 сәуіріндегі «Салықтық емес төлемдер туралы» Заңымен реттеледі.

Қазақстан мен Белорусьпен салыстырғанда, Ресейде, Армения мен Қырғызстанда салық кодекстері белгілі бір деңгейде салықтық құқықбұзушылықтар үшін жауаптылық туралы сұрақтарды да реттейді.

Салық заңнамасының кеден заңнамасымен арақатынасы әр елде әр түрлі анықталған. Ресей Федерациясының кодексі (2-бап) кеден төлемдерін анықтау, енгізу және алу, сондай-ақ олардың төленуіне бақылауды жүзеге асыру кезінде пайда болатын қатынастарға, Кодекспен тікелей көзделмесе, салықтар мен алымдар туралы заңнама қолданылмайды деп анықтайды.

Беларусь Республикасының СК салық және кеден заңнамаларының нормалары арасындағы ара қатынас туралы жеке бап жоқ, алайда кеден төлемдеріне қатысты қатынастардың барлығы Беларусь Республикасының Кеден кодексімен реттеледі.

Қазақстан Республикасының Салық кодексінен кедендік төлемдерді реттеуші нормалар толығымен шығарылған. Осылайша, кеден төлемдерін төлеушілер, оларды есептеу, төлеу, қайтару және өндіру тәртібі, сондай-ақ кеден төлемдері бойынша қатынастар Қазақстан Республикасының «Кеден ісі туралы Кодексімен» реттеледі.

Армения Республикасының Салық кодексі бойынша (1 бап, 4 тармақ) кеден алымдарының түрлері, төлеушілер шеңбері, кеден төлемдерінің мөлшерлемесі, оларды есептеу және төлеу тәртібі мен мерзімдері, сонымен қатар жеңілдіктер, Салық кодексімен көзделмесе, Армения Республикасының кеден заңнамасымен анықталады.

Қырғыз Республикасы СК 1 бабының 1 тармағында Кеден одағының кеден шекарасы арқылы орын ауыстырылатын тауарлардан салық алу бойынша қатынастарға Қырғыз Республикасының кеден ісі саласындағы заңнамасы Қырғыз Республикасының салық кодексімен реттелмеген және оған қарсы келмейтін бөлігінде қолданылады делінген.

Осылайша, Беларусь пен Қазақстанда салық кодексінің нормалары кеден қатынастарына қолданылмайды, Армения мен Ресейде – Кодекстің өзімен тікелей көзделмесе, СК қолданылмайды, ал Қырғызстанда кеден заңнамасы салық заңнамасымен реттелмейтін және оған қарсы келмейтін бөлігінде қолданылады.

Кодификацияланған заңдарда заңнаманың негізгі бастапқы ережеде оін бекіту кез келген заңнама саласының барынша ортақ, сипатты және басты белгілерін анықтаудың маңызды және қажетті бөлігі болып табылады. Бұл салық заңнамасына да қатысты болып келеді.

ЕАЭО мүше-мемлекеттерінің салық кодекстері салық салу қағидалары туралы нормаларды бекіткен. Бұл сұрақ егжей-тегжейлі түрде Қазақстан және Қырғызстан Республикасының кодекстерінде ашылған, онда әр қағида құрылымды түрде жеке баптарға бөлінген.

Салық кодекстерінің сараптамасы келесідей негізгі қағидаларды бөліп алуға мүмкіндік береді:

1) салық төлеушілерге заңмен анықталған салықтарды төлеу, осы арқылы мемлекеттік шығындарды қаржыландыруға қатысу;

2) салық салудың жалпыға ортақтығын тану;

3) Кодекспен көздемеген салықтарды, сондай-ақ салықтарға тән Кодекспен анықталған белгілері жоқ өзге төлемдер мен жарналарды төлеу міндетін біреуге артуға жол бермеу;

4) салық төлеудің әділеттілігін қамтамасыз ету мақсатында жеке сипаттағы салық жеңілдіктерін ұсынуға тыйым салу;

5) мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігіне, аумақтық тұтастығына, саяси және экономикалық тұрақтылығына зиян келтіретін салықтар мен оларды төлеу бойынша жеңілдіктерді орнатуға жол бермеу;

6) салықты анықтау кезінде салық салудың барлық элементтерін анықтау қажеттілігі.

Сонымен қатар Салық заңнамасында күмәннің, қарама-қайшылықтар мен түсінбеушіліктің барлығын салық төлеушінің пайдасына қарай түсіндіру туралы ережені бекіту маңызды болып табылады.

Салық кодекстерінің нормаларын мазмұндау кезінде берілген құқықтық нұсқаулар бағытталған субъектілер, яғни салық қатынастарының қатысушылары туралы сөз қозғамауға болмайды. Оларға, бір жағынан, мемлекеттік органдарды, жергілікті басқару және өзін-өзі басқару органдарын және өзге өкілетті ұйымдарды (лауазымды тұлғаларды), ал, екінші жағынан, салық төлеушілер мен салық агенттерін жатқызуға болады.

ЕАЭО мемлекеттерінің салық кодекстерінің барлығы «салық заңнамасымен реттелетін қатынастардың қатысушылары» сияқты ұғымды ажырата бермейді, бірақ жоғарыда аталған субъектілер туралы міндетті түрде айтылады.

Армения Республикасының салық кодексі салық қатынастарының қатысушысы деген ұғымды анықтамайды. Алайда «Салық төлеушілер (салық агенттері) және салық органдары» деп аталатын 2-бөлім ұйымдар мен жеке тұлғаларға, бірлескен қызмет қатысушылары, салық агенті, салық органдарына анықтама бере отырып, олардың құқықтары мен міндеттерін анықтайды. Осындай жағдай ҚР Салық кодексінде де орын алған.

Берілген сұрақтың нақты құқықтық реттелуі Ресей Федерациясы мен Беларусь Республикасының, сондай-ақ Қырғыз Республикасының салық кодекстерінде көрініс тапқан. Аталған кодекстер салық заңнамасымен реттелетін қатынастардың қатысушыларын анықтауға бірдей әдісті қолданады және ол келесілерді құрайды:

1) Кодекске сәйкес салық төлеушілер деп танылатын ұйымдар мен жеке тұлғалар;

2) Кодекске сәйкес салық агенттері деп танылатын ұйымдар мен жеке тұлғалар;

3) салық органдары;

4) кеден органдары;

5) мемлекеттік басқарудың республикалық (федералды) органдары (атқарушы биліктің мемлекеттік органдары), жергілікті басқару және өзін-өзі басқару органдары, сондай-ақ салық және кеден органдарымен қатар салықтар және (немесе) алымдар (баждар) қабылдау және өндіруді анықталған тәртіпте жүзеге асыратын өкілетті ұйымдар мен лауазымды тұлғалар;

6) өзге өкілетті органдар, оның ішінде Кодекспен және басқа заңнамамен олардың құзыреттілігіне жатқызылған сұрақтарды шешу кезінде мемлекеттік бақылау органдары және қаржы органдары.

«Салық» ұғымының түсінігі ЕАЭО елдерінің барлық салық кодекстерінде берілген (Беларусь Республикасы СК 6-бабының 1 тармағы, Ресей Федерациясы СК 8 бабы 1 тармағы, Қазақстан Республикасы СК 1 бабы 1 тармағының 55 тармақшасы, Армения СК 4 бабы 1 тармағының 1 тармақшасы, Қырғыз Республикасы СК 19 бабы). Анықтамалардың сараптамасы салықтың келесі ортақ белгілерін ажыратуға мүмкіндік береді:

- міндеттілігі;
- жеке қайтарымсыздығы;
- төлеушілерге тиісті ақша қаражаттарын иеліктен шығару;
- бюджетке түсімдер (Қазақстан, Беларусь, Қырғызстанда)

ЕАЭО мүше-мемлекеттерінің салық кодекстерімен салықтардың бірнеше түрі анықталған. Олардың ішінде бюджет құраушы салықтарға: ҚҚС, табысқа салынатын салық, жеке табыс салығы және акциздер. Осының ішінде ЕАЭО мүше мемлекеттерінің жеке табыс салығының негізгі құрамдас бөлігіне талдау жасайық.

Жеке тұлғалардың табыс салығы – бұл тікелей салықтардың негізгі түрі; ол жеке тұлғалармен күнтізбелік жылда алынған ақшалай және щат түріндегі табыстардың барлық түрінен төленеді.

Салық төлеушілер. Ресейде салық төлеушілер ретінде жеке тұлғалар танылады (РФ СК 207 бабы). Қырғызстан заңнамасы салық төлеушілер қатарына жеке тұлғаларға табыс төлейтін салық агенттерін де қосады, алайды бұл категориядан жеке кәсіпкерлерді шығарып тастайды. Беларусь және Арменияда салық төлеушілер жеке тұлғалардың табыс талығын төлеушілер деп аталады және олар жеке тұлғалар болып табылады. Қазақстанда ЖТС төлеушілер салық салу объектілері бар жеке тұлғалар танылады.

РФ «төлеуші» термині кең мағынада қолданылады, себебі ол салық төлеуші – жеке тұлғамен қатар ЖТТС төленетін салық агенттері де бола алады. РФ СК 23 тарауында заң шығарушы өзіне берілген дискреция аясында белгілі бір жағдайларда салық агенттері арқылы салық төлеу бойынша конституциялық міндетті орындаудың тәртібін бекіткен [8]. Әдетте бұл салық төлеушінің жұмыс орны бойынша жүзеге асырылады. Осыған ұқсас тәртіп ЕАЭО барлық елдерінде әрекет етеді.

Салық салу механизмін жасау кезінде әдетте екі әдіс қолданылады. Біріншісі аумақтық байланыс концепциясына негізделген. Оған сәйкес әр мемлекет өз аумағында жүзеге асырылатын қызметпен байланысты табыстарға ғана салық салады [9]. ЕАЭО елдеріне екінші әдіс тән, бұл ретте негізгі салық төлеушінің резиденттігі алынады.

РФ СК 209 бабына сәйкес салық салу объектісі деп салық төлеушілермен: РФ салық резиденттері болып табылатын жеке тұлғалар үшін – РФ-да және (немесе) оның аумағынан тыс жердегі көздерден; РФ салық резиденттері болып табылмайтын жеке тұлғалар үшін – РФ-дағы көздерден алынған табыс танылады. Осындай норма Беларусь Республикасының салық заңнамасымен де бекітілген.

Аталған екі елде де резиденттік белгісі қолданылғанмен, бұл ұғымды түсіндіру әдістері әр түрлі. РФ СК сәйкес салық резиденттері деп қатарынан келген 12 айдың ішінде кемінде 183 күнтізбелік күн ішінде РФ аумағында фактілі болған жеке тұлғалар танылады. Беларусь Салық кодексі жеке тұлғаларды, егер олар күнтізбелік жыл ішінде Беларусь Республикасының аумағында 183 күннен артық болса, салық резиденттері деп таниды. Қырғызстан Республикасының салық заңнамасында да осыған ұқсас норма бар. Демек, ЕАЭО елдері үшін жеке тұлғаның азаматтығы мен тұрғылықты мекенжайы маңызды емес. [10]

Қазақстанда салықтық резиденттерге өмірлік мүдделер орталығы республикада болатын тұлғалар жатқызылады. Бұл келесі критерийлерге бір уақытта сәйкес келетін жеке тұлғалар: ҚР азаматтығының не ҚР аумағында тұруға рұқсаты бар; жеке тұлғаның ҚР-да отбасының не жақын туыстарының тұруы; жеке тұлғаның өзінің не оның отбасы мүшелерінің, кез келген уақытта тұру үшін жарамды жылжымайтын мүлігінің болуы. Арменияда да өмірлік мүдделер орталығы қағидасы қолданылады және ол ҚР нормаларына сәйкес келеді, алайда бұдан бөлек, мұндай орталық жеке тұлғаның экономикалық (кәсіби) қызметінің жүзеге асырылу орны болуы тиіс.

Қазақстан Республикасында салық салу объектілері:

- төлем көзінен салық салынатын табыстар;
- төлем көзінен салық салынбайтын табыстар түріндегі жеке тұлғаның табыстары болып табылады.

Қырғызстан Республикасының Салық кодексімен жеке табыс салығының объектілері ретінде келесілер анықталған:

- нәтижесінде келесідей табыстар алынған, кәсіпкерлік қызметті қоспағанда, экономикалық қызметті жүзеге асыру:

а) Кыргыз Республикасындағы көзден және/немесе Кыргыз Республикасының шегінен тыс көзден – Кыргыз Республикасының азаматына және Кыргыз Республикасының азаматы болып табылмайтын, Кыргыз Республикасының ықтияр хаты не қайырылман мәртебесі бар жеке тұлға-резидент үшін;

а¹) Кыргыз Республикасындағы көзден – Кыргыз Республикасының азаматы болып табылмайтын жеке тұлға-резидент үшін;

б) Кыргыз Республикасындағы көзден – Кыргыз Республикасының шегінен тыс тіркелген отандық ұйымның филиал және/немесе өкілдігінің жұмыскері болып табылатын Кыргыз Республикасының жеке тұлға-бейрезидентін қоспағанда, Кыргыз Республикасының жеке тұлға-бейрезиденті үшін;

2) кез келген басқа табыс алу.

Армения Республикасында табыс салығының объектісі Кыргыз Республикасына ұқсас анықталады.

Классикалық та, заманауи да экономикалық теория табыс салығын табысқа салу керектігін жоққа шығармайды, бірақ табыс әрқашан салық салынатын табыспен сәйкес келе бермейді [11]. Салық салу базасы түзетулер мен салықтық шегерулерді есепке алғанда, салық салынуға жататын табыстар арасындағы айырмашылық ретінде анықталады.

ЕАЭО барлық мүше-мемлекеттерінде салық салушылардың ақшалай да, заттай да түрде алған барлық табыстары есепке алынады.

Беларусь пен Кыргызстанда, Ресейдегі сияқты салық бойынша кезең деп күнтізбелік жыл танылады. Қазақстан Республикасында салық агенттерімен табыс көзінен салық салынатын табыстар бойынша ЖТС есептеу үшін салықтық кезең күнтізбелік айды, ал басқа жағдайларда күнтізбелік жылды құрайды. Арменияда салықтық кезең ретінде есептік жыл танылған. Алайда жекелеген жағдайда, мысалы, жеке табыс салығы салық агентімен есептелгенде, салық кезеңі ретінде әр есептік ай саналады.

Салық мөлшерлемесіне келетін болсақ, бүгінгі күні РФ заңнамасымен ЖТТБ бойынша 11 мөлшерлеме көзделген: 9%, 13%, 15%, 30%, 35% (РФ СК 224 бабы), негізгі мөлшерлеме - 13%. Беларусьте төрт адвалорлық мөлшерлеме әрекет етеді - 4%, 9%, 13% және 16%, сондай-ақ нақты сома түріндегі мөлшерлеме, негізгі мөлшерлеме - 13%.

Қазақстанда ЖТС екі мөлшерлемесі анықталған: негізгі – 10% және дивидендтер бойынша мөлшерлеме - 5%. ЕАЭО басқа елдерімен салыстырғанда, Арменияда салық салудың прогрессивті деңгейі анықталған: негізгі мөлшерлеме – 120 000 драмға дейінгі ай сайынғы салық салынатын табыс үшін 24,4%, одан артық сомадан 26%. Табыстардың жеке түрлері бойынша 3%, 5%, 10%, 11% түріндегі мөлшерлемелер, және 1% мөлшерінде минималды салық сомасы мен 60 000 драм түріндегі салықтың нақты сомасы бар. Кыргызстанда салықтың бірыңғай мөлшерлемесі 10% мөлшерінде бекітілген.

Жеке табыс салығын төлеу мерзімдері әр мемлекетте әр түрлі анықталған. Мысалы, Армения және Кыргыз Республикасының салық заңнамалары жеке табыс салығын мемлекеттік бюджетке төлеу мерзімі ретінде есептік кезеңнен кейінгі айдың 20-сын анықтайды. Қазақстан Республикасында салық төлеу мерзімі төлеушілердің түрлі санаттарына жеке анықталған: төлем көзінен алынатын салық бойынша есептік кезеңнен кейінгі айдың 25-нен кешіктірмей; төлем көзінен салық салынбайтын салық бойынша – салықтық жылдың қорытындысы бойынша есептік кезеңнен кейінгі жылдың 31 наурызынан кейін 10 күннен кешіктірмей; адвокаттар мен жеке нотариустардың табыстары бойынша салық есептік кезеңнен кейінгі айдың 5-нен кешіктірілмей төленуі керек. Ресейде ЖТТС төлеу мерзімі – салық агенттері үшін – еңбекақы бойынша табыс төленген күннен кейінгі күннен кешіктірілмей; басқа еңбек төлемдері үшін – олар төленген айдың соңғы күнінен кешіктірілмей; табыс салығын өздері төлейтін салық төлеушілер үшін есептік жылдан кейінгі жылдың 15 шілдесінен кешіктірмей деп көрсетілген.

Осылайша, ЕАЭО мүше мемлекеттерінің салық заңнамаларының негізгі нормаларына салыстырмалы-талдау жасау барысында, салық салудың негізгі элементтері мен қағидалары ұқсас екендігін байқаймыз, алайда салықтың кейбір міндетті белгілерін анықтау кезінде айырмашылықтардың бар екендігі көрінеді. Мысалы, салық резиденттігін анықтау, жеке табыс салығы бойынша салықтық кезең, салықты төлеу мерзімдеріндегі, салық мөлшерлемелеріндегі ерекшеліктерді байқауға болады. Қазіргі таңда ЕАЭО мүше-мемлекеттерінің алдында экономикалық интеграцияны әлі де тереңдету мақсатында салық заңнамасын әрі қарай гармонизациялау міндеті тұр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. 29.05.2014 жылғы Еуразиялық экономикалық одақ туралы Шарт
2. Мамбеталиев Н. Т., Кучеров И. И. Налоговое право ЕвразЭС. М.: ЮрИнфоР-Пресс, 2011.
3. 2008 жылдың 17 қазанындағы Қырғыз Республикасының Салық Кодексі
4. 1998 жылдың 31 шілдесіндегі Ресей Федерациясының Салық Кодексі. Екі бөлім.
5. 2002 жылдың 19 желтоқсанындағы Беларусь Республикасының Салық Кодексі.
6. 2016 жылдың 4 қазанындағы Армения Республикасының Салық Кодексі.
7. 2017 жылдың 17 желтоқсанындағы Қазақстан Республикасының Салық Кодексі.
- i. ж. РФ Конституциялық Сотының №801-О Ұйғарымы.
8. Полежарова Л.В. Международное двойное налогообложение: механизм устранения в Российской Федерации. М.: Магистр, 2009. 303 с.
9. Едронова В.Н., Телегус А.В. Подходное налогообложение в странах Евразийского Экономического Союза: идентичность и различия. Издательский дом Финансы и Кредит, 2016.
10. Батарин А.А. Правовое регулирование исчисления налога: монография / под ред. И.И.Кучерова. М.: Юриспруденция, 2014. 216 с.

Балгимбеков Даурен Укибаевич

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты.,

Байкенжина Кулбагила Алиакпаровна

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің доценті,
заң ғылымдарының кандидаты,

Қаржасова Гүлдана Батырбаевна

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің доценті.,
PhD доктор, baikenzhina.kulbagila@mail.ru

ҚЫЛМЫС ЖАСАУҒА СЫБАЙЛАС ҚАТЫСУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ТАРИХИ ДАМУ АСПЕКТІЛЕРІ

***Аңдатпа.** Бұл мақалада қазіргі таңдағы өзекті тақырыптардың бірі-қылмысқа қатысудың тәжірибе жүзінде құқық қолдануға қатысты шешуін таппаған сұрақтарға қатысты мәселесі қарастырылған.*

***Резюме.** В данной статье поднимается тема, которая очень актуальна на сегодняшний день, и которая порождает много вопросов в правоприменительной практике, но ответов на эти вопросы не так много.*

***Summary:** This article raises a topic that is very relevant for today, and which gives rise to many questions in law enforcement practice, but there are not so many answers to these questions.*

Қылмысқа сыбайлас қатысу қылмыстық құқықтың институты ретінде өзінің тарихи жолын өте ерте ғасырлардан бастаған. Бұрынғы заманда құдыретті патша замандарында да бұл институт туралы ескертілген, мәселен, Мойсейге берілген заңда «Зұлымдыққа көпшілікпен барма», делінген. Егер, біздің заманымызға дейінгі VIII ғасырда пайда болған нормаларға сүйенсек, онда келтірілген қылмысқа қатысу туралы ескертулер алғашқы болып көрінеді.

Ескертулерден бірнеше ғасыр кейін пайда болған Индиядағы Ману, Вавилондағы Хаммурапи, Ирандағы Авеста заңдары қылмысқа қатысу институтын нақты деликтілерге жатқызды. Авестаға сәйкес, егер сотталушы басқа тұлғалармен бірге ұрлық жасағанын мойындап және ұрланған зат содан табылса, онда оның айтқандары, болашақта оның пайдасына шешілмейді [1, 49-51бб]. Бірақ сол кездегі және бұдан да кейінгі қылмыстық заңдарда қылмысқа сыбайлас қатысу түсінігі берілмеген, себебі, ол нормаларда қылмысқа сыбайлас қатысу құрамын құрайтын белгілердің жоқтығынан болуы керек.

Қылмысқа сыбайлас қатысу институтының дамуы орта ғасырда елеулі түрде байқала қойған жоқ. Кейбір елдердің қылмыстық заңдарында қылмысқа сыбайлас қатысушылардың ішінен ұйымдастырушыны бөліп көрсетіп, тіптен азғырушының да міндетін оған жүктеген. Құқықтық пікірлердің әрі қарай тарихи дамуында және оның ішінде қылмысқа сыбайлас қатысу институтының дамуында немістің құқықтық ғылымы (доктринасы) көптеген Европа елдерінің заңдарына ықпал ету арқылы басты бағытты ұстады, сөйтіп олардың заңдық актілері ерекше табыстарға ие болды.

Ертедегі орта ғасырлық Қытай заңдары қылмысқа сыбайлас қатысу институтының белгілерін толық және нақты қалыптастырды және олардың, қылмысқа сыбайлас қатысуды түсіндіруі қазіргі қалыптасқан институттан кем емес екендігі қазіргі уақыттарға дейін байқалуда.

Е.И.Кычанованың пайымдауы бойынша «екі немесе одан да көп тұлғалармен бірігіп жасалған қылмыс топпен, ұйыммен жасалған қылмыс деп есептеледі. Сонымен қатар, қылмыс топпен, ұйыммен жасалған деп тану үшін алдын-ала оның жоспары жасалған болуы қажет, әйтпесе тұлғалар тобымен жасалса да оның қатысушыларының әрекеттерін кездейсоқ тура келуі»-деп есептеген [2,18-19бб]. Сондай-ақ, топтық әрекеттерге қатысушылардың ішінен басшылары мен көмектесушілері бөлінген.

Континенталды Европаның барлық мемлекеттерінің қылмыстық заңдары, сондай-ақ кейбір басқа да мемлекеттердің заңдары қылмыстық құқықтық классикалық мектебінің әсерімен қалыптасып одан әрі Қытайдың құқықтанушыларының берген қылмысқа сыбайлас қатысу түсінігін қолдады. Классикалық мектептің рухын өзіне сіңірген 1871 жылы немістің қылмыстық заңдар жинағы, сондай-ақ 1889 жылы Финляндияның қылмыстық заңдар жинағы қылмысқа сыбайлас қатысу түсінігін бермесе де, оның кейбір түрлері бандамен сөз байласуды ерекше бөлімде нақтылап көрсетті. Осындай бейнемен алдын ала келісу орта ғасырлық Қытайдың заңдарындағы сияқты, осы жерде де қылмысқа сыбайлас қатысумен жасалған қылмыстық әрекеттің қажетті сараланушы белгісі ретінде қатысады.

Ал, ресейлік заңдарда қылмысқа сыбайлас қатысу туралы алғашқы ескертуді, XI ғасырда «Русская Правданы» қалыптастырумен есептеуге болады. Ежелгі Русь естелігінің бұл заңнамасының 31-бабында бірнеше тұлғамен қылмыс жасалған жағдайдағы жаза туралы айтылған. «Русская Правданың» 41-бабының редакциясында қылмысқа қатысумен жасалатын талан-тараждық үшін қылмыстық жауапкершілік көрсетіліп, барлық қылмысқа сыбайлас қатысушылар тең негізде жауап беретіндігі туралы айтылған.

1649жылы «Алқалы жиналыс» жинағында құқықтық институт ретінде қарастырылған қылмысқа қатысуды қорытындылайтын болсақ, бұл құқықтық актінің нормативтік белгіленуі орыс құқығында қылмысқа қатысу институтының дамуына бастау болғандығы, ал оның қылмысқа қатысу белгілері, қатысушылар түрлері, бірігіп қылмыстық іс-әрекет жасауға қатысқан тұлғалардың жауапкершіліктерін даралау сияқты негізгі ережелері аздап ғана өзгертілген түрде осы күнге дейін жеткен.

Қазақ әдет-ғұрып құқығы бойынша қылмысқа сыбайлас қатысушылар оны жасағандармен тең дәрежеде қылмыстық жауапкершілікке тартылған және «ұры серігімен, жортуыл жолдасымен» деген мақал осының нақты дәлелі екендігін байқатады. Қазақ әдет-ғұрып құқығындағы сыбайлас қатысу институты туралы XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап айтуға болады. Баллюзектің, П.Е.Маковецкийдің, Г.Загряжскийдің және Н. Гродякованың пікірлері бойынша сыбайлас қатысушылардың жауапкершіліктеріне байланысты сот тәжірибесінде қандай да бір біріккен көзқарас болған жоқ. Кейбір қылмыстарға қолданылатын бұндай жағдайлар кездейсоқ және тікелей қарама-қарсы бейнемен шешілді, сондай-ақ бұл жерде көбіне тәжірибенің бірлігі болмағандығы көрінеді.

Көп уақыттан өте келе қылмысқа сыбайлас қатысушылардың жауапкершіліктері олардың жасаған кінәсінің дәрежесіне байланысты біртіндеп даралана бастады. Негізінен жауапкершілікті даралау орыстың қылмыстық заңдарының әсерімен XIX ғасырдың екінші жартысында аяқталды. Ғалым П. Е. Маковецкийдің пікірінше «қатысу дәрежесі» мүлдем белгісіз, «барлығы қылмысқа қалай қатысқандарына қарамастан бірдей айып немесе бөліп құн төлейді», сонымен бірге бұл пікірді Г.Загряжский мен Н.Гродяковта қоштайды.

Сондай-ақ П. Маковецкий бұл жөнінде мынандай мақал келтіреді «Ұр дегенге зор келмес, ұрғанға зор келер» яғни ұруға бұйрық берген жазаланбайды, ал кім ұрды сол жазаланады [3, 233б]. Сонымен қатар қылмысқа қатысқан әрбір жеке тұлғаны сипаттайтын мынандай атаулары болған: құныкер- ол құн төлеуші, жортуыл басы- басты кінәлі шайканың басшысы, айдап салушы- үгіттеуші, азғырушы, көмекші-көмектесуші. Феодалдық-патриархалдық қатынас кезінде сұлтандар, билер, ауыл старшиндарының өздері жиі әртүрлі түрдегі қылмыстардың ұйымдастырушысы, көмектесушісі, азғырушысы болып табылған. Олардың кейбіреулері ашық түрде ұрлыққа және өзге де қылмыстық іс-әрекеттерге қолданатын адамдарды ұстаған. «Қылмыстық іс-әрекеттің көмектесушілері мен жасырушылары қылмыстық жауапкершілікке тікелей жасаған тұлғамен бірдей дәрежеде тартылған.

Сонымен қатар, ертедегі билер соты тәжірибесінде жасырушыларды және әсіресе көмектесушілерді қылмыстық жауапкершілікке тартпаған. Феодалдық-патриархалдық қатынастар үстемшілігінде рулық патриархалдық тұрмыстың қалдықтары сақталғандығы әдетте әрбір қылмыскер ауылында қылмыстарына көмектесушілерді табатындығымен өз көрінісін тапқандықтан олардың барлығын дерлік қылмыстық жауапкершілікке тарту және әрқайсысының кінәсін дәлелдеу мүмкін болмады.

Ғалым С.Л.Фукстың ғылыми жұмысында көрсетілгеніндей жасалған қылмыстық іс-әрекет туралы айтпау ереже бойынша қылмыс болып есептелмеді. Сыбайлас қатысушылардың жауапкершілігінің сипаты, жалпы бір-бірінен ерекшеленбейтін қатысу түріне байланысты емес шабуыл сипатына байланысты болды. Барлық қайнар көздерге сәйкес айыппұл қатысушылар арасында бөлініп, жауапкершіліктері ортақ болды. Әрбір сыбайлас қатысушы ерекше толық түрде қылмыстық айыппұлды князьдің пайдасына төледі, бұл қатынаста қазақ құқығы «Русская правдадан» ерекшеленеді. Бірақ, бұл түсінікті қазақтардың «айыбы» қылмыстық айыппұл ретінде мемлекеттің пайдасына емес, жәбірленушінің пайдасына шешілді. И.Боряновскийдің жазбасында және Д.Самоквасованың жинағында көрсетілгендей: егер қылмыскер айыппұлды өтей алмаса, олардың әрқайсысы тиісті жазаға тартылды, яғни «өлімге кесілді немесе құнды толық төледі». Тек бір құн төлеу керек, егер оны төлемей іс жазалауға дейін баратын болса, онда барлығы өлімге кесіледі деген қағидалар айтылды [4, 145б].

Яғни бұдан қатысушыларды жауапкершілікке тартқанда қатысушылардың қатысу дәрежесі ескерілмегендігін, сонымен қатар көп жағдайларда қазақ сұлтандары, билері, ауыл старшиндары, болыстары қылмыстың ұйымдастырушысы, көмектесушісі, азғырушысы және жасырушысы болса да жазаланбағандығын байқаймыз.

Осы жерде көне заңнаманы қарауды аяқтап, өте қарқынды дамумен ерекшеленген революциядан кейінгі кезеңдегі қылмысқа сыбайлас қатысу институтын орыс заңнамасынан қарауға көшіп, сыбайлас қатысу институты қазіргі заман заңгерлеріне тұтас кешенді шешілмеген мәселелерді қалдыра отырып, тұтастай феодалдық мемлекеттің қойнауынан қалыптасқан деп айтуға болады. Сонымен қатар сыбайлас

қатысу мәселесі біртіндеп кеңестік өкіметтің алғашқы декреттерінде қойылды, осындай бейнемен революциядан кейінгі ұрпақтарға, заңгерлерге осы институтты әрі қарай зерттеуге негіз қалыптастырылды.

Г.В.Швековтің көрсеткеніндей «Контрреволюциямен аяусыз күрес»-сол кезеңдегі кеңестік өкіметтің басты міндеті антисоветтік іс-әрекеттің ұйымдасқан сыбайлас қылмыстылық нысанын білдіретін ереуілді, көтерілісті, сөз байласуды жою бойынша қатаң шаралар қолдануды талап етумен тұжырымдай алады. Қылмысты ұйымдастыру - қылмысқа сыбайлас қатысушылардың іс-әрекетінің бір түрі, ал ұйымдастырушылардың жауапкершілігі - қатысушылардың жауапкершілігі сияқты үлкен мәселенің бір тармағы болып табылады.

Кеңестік қылмыстық заң шығару жүйесі мен қылмыстық құқық теориясы сыбайлас қатысушылардың әр түрлерінің айырмашылығын көрсетуде тек қана объективті себептерді басшылыққа алады. Ал, шетелдік әдебиетте қатысушылардың жіктеуде объективті немесе субъективті немесе екеуі де аралас белгілері негізге алынады. Мәні жағынан белгілі айырмашылықтарына қарамастан бұл теориялардың барлығына ортақ бір белгі бар, ол - қатысушылар ішінен ұйымдастырушылар жеке көрсетілмейді. Қылмысты ұйымдастырушы және басқарушы тұлғалар қылмысқа тікелей өздері қатыспаса, олар негізгі кінәлілер деп танылмайды, қарапайым мүшелері, «көмекші сыбайластары» деп танылып, қылмысты тікелей орындаушыларға қарағанда жеңілдетілген жаза тағайындалады.

Қасақана бірігіп жасаған қылмыстағы адамдардың нақты атқарған рөліне қарай КСРО-дағы қылмыстық заң шығару жүйесі қатысушыларға тек орындаушыларды ғана емес, ұйымдастырушылар мен айдап салушыларды, сыбайластарды да жатқызады. Қатысушылар туралы буржуазиялық теорияларды сынай отырып, кеңестік қылмыстық құқық ғылымы бірігіп жасаған қылмыстың негізгі айыпкері орындаушы емес, ұйымдастырушы болып табылады, ол «қатысушылардағы орталық бейне бола отырып, басқа қатысушылардан ерекше тұрады деп көрсетті. Бұл пікірді кейбір Шығыс Еуропаның социалистік елдердің соттық ғылымы мен тәжірибесінде қолданады.

Буржуазиялық ғалымдардың қатысушылар мәселесін негізгі айыпкер мен сыбайластар арасындағы айырмашылықтарға әкеп соқтыруы сын көтермейді. Дамыған капиталистік елдердегі ұйымдасқан қылмыстың жауын күнгі шөптей қаулап өсуі буржуазиялық ғалымдарды сыбайлас қылмыстарда негізгі рөлді басшының жетекшілігіндегі көзсіз қаруы болып табылатын қарапайым орындаушылар емес, бүкіл қылмыстардың тізгінін ұстап отырған адамдар атқаратынын мойындауға мәжбүр етті.

Қатысушылардың міндеті ең қауіптісі ретінде ұйымдастырушыға көңіл аудару кеңес өкіметі орнаған кездерден басталды. Саны көп контрреволюциялық ұйымдар сол уақыттағы құлаған таптардың ел іші мен сыртындағы негізгі қарсыласу формасы болып еді. Ел ішінде және сыртында биліктен құлатылған таптардың негізгі қарсыласу формасы сол кезде құрылған жүздеген контрреволюциялық ұйымдар түрінде көрінеді. Осыған байланысты жаулық ниеті бар адамдардың қылмыстық әрекеттерін біріктіріп, бағыттаушы ұйымдастырушының рөлі ерекшебоды. Мұндай адамдар көбінесе сол кездегі сансыз көп бүліктердің тұтқасын ұстап тұрған еді. Кәдімгі қылмыскерлер де бірігуге күштерін салып, саны көп қарақшылық бандаларды құрды, олар тонау, қарақшылық, кісі өлтіру т.с.с. ауыр қылмыстар жасаумен айналысты..

РСФСР Халық Комитеті Кеңесінің 1917 жылғы 26 қарашадағы «Орталық Рада қолдап отырған Каледин, Корнилов, Дутовтардың контрреволюциялық көтерілісімен күресі туралы» қарарында: «Революция қатер де... сондықтан контрреволюциялық қастандық жасаушылар, казак генералдары мен кадеттер халықтың темірдей қолын сезінуі тиіс, олар революциялық заңдардың бар қатандығымен жазалануы тиіс. Қастандық көсемдері заңнан тыс деп жариялансын» делінді.

1917 жылғы 19 желтоқсандағы РСФСР-дың «Революциялық трибунал туралы» нұсқауында: «Революциялық трибунал үкіметке қарсы көтеріліс ұйымдастырушылар, белсенді қарсылық көрсетушілер, бағынбаушылар, басқа тұлғаларды бағынбауға, қарсылық көрсетуге шақырушылар ісі беріледі» делінген. Алғашқы деректердің маңызды ерекшелігі - онда атқарушылар, көмекшілер, айдап салушылармен қатар қатысушыларға контрреволюциялық толқу, бүліктер ұйымдастырушылар, көсемдер, дем берушілер де жатқызылды және декреттердің мазмұнына қарағанда соңғылар негізгі кінәлілер деп танылды.

Екінші ерекшелігі - сыбайлас қатысушыларды нақты жіктей отырып, бұл декреттер қатысушылардың қандай рөл атқарғанына қарамастан олардың барлығының бірдей дәрежеде жауапкершілігін көрсетті. Мысалы, РСФСР Халком Кеңесінің 1918 жылғы 30 июльдегі «Шіркеу қоңырауның шақыруы туралы» үкімінде: «Халықты гудок беру, қоңырау соғу т.б. әрекеттер арқылы контрреволюциялық мақсатта жинаушылар да, қатысушы, көмектесуші, айдап салушылар деп революциялық трибунал алдында бірдей жауап береді» делінеді.

Осы қағида Кеңес өкіметінің «Пара беру туралы», «Алыпсатарлық туралы» сияқты алғашқы деректерінде де анық көрсетілді. Ұйымдастырушының жауапкершілігі БОАК Кассациялық бөлімінің 1918ж.

6 қазан «Революциялық трибуналдың сотқа қатысы туралы» шешімінде ерекше баса көрсетіледі. Онда алғашқы рет «Контрреволюциялық қылмыстық топ» ұғымы анықталып, контрреволюциялық қылмыстық ұйымдарға қатысуына кінәлі тұлғаларға ең алдымен ұйымдастырушылар жатқызылатыны көрсетілді.

«Революциялық трибунал сотына жұмысшы-шаруа үкіметіне қарсы контрреволюциялық көтеріліс ұйымдастырушылар, тікелей немесе бүлікті дайындауға қатысушылар, Кеңес өкіметін құлатуды мақсат еткен контрреволюциялық қастандықтар мен ұйымдарға қатысушылар тартылады». Сонымен қатар осы шешімде революциялық трибуналда «Жұмысшы-шаруа Үкіметіне белсенді қарсы әрекет жасаушылар немесе Кеңес Өкіметінің декрет, шешімдерін орындамауға басқаларды шақырушылар, бұл шешімдерге құлақ аспай үкіметін және қоғамдық ұйымдардың дұрыс жұмысына бөгет жасаушылар беріледі» деп атап өтілді.

Алайда Кеңес Өкіметінің алғашқы декреттері қатысушылардың түрлерін және олардың жауапкершілігі қағидаларын атап көрсетсе де, олардың іс-әрекетінің мазмұнын аша алмады. Тек кейіннен заң шығарушы қатысушылардың аты- жөндерін атаудан біртіндеп атап, олардың қылмыстық әрекетінің мәнін ашты. Аталған құжаттар және 1919 жылы РСФСР НКЮ бекіткен «РСФСР Қылмыстық Құқық бойынша жетекшілік бастамалар», 1922 жылғы РСФСР Қылмыстық Кодексі, 1924 жылғы КСРО мен одақтас республикалардың қылмыстық заңдарының жетекшілік бастамалары» қылмыста ұйымдастырушы ұғымының мәнін аша алмады.

Бұл анықтаманың болмауы әрине сот тәжірибесін қиындатқан ақтаңдақ болды. Бірақ 1922 жылы РСФСР Қылмыстық Кодекстің Ерекше бөлімі ұйымдастырушылық үшін жауапкершілікті қатысудың ең қауіпті түріне жатқызғанын ескеру керек. Мысалы, 58-бап «Тұлғаларды контрреволюциялық мақсатта қарулы көтерілісті немесе кеңестік территорияға қарулы бандаларды енгізуді ұйымдастырғаны үшін, сонымен қатар сол мақсатпен орталықта және жергілікті жерде билікті басып алғаны үшін, РСФСР-дан оның аумағының бір бөлігін күшпен бөліп алу үшін, РСФСР жасаған келісімдерді бұзу әрекеті үшін» қылмыстық жауапкершілікке тартады.

Қылмыстық Кодекстің 65-бабында диверсияны ұйымдастырушы мен қатысушылардың жауапкершілігі қаралған. Жеке қатысушылардың жауапкершілігі «Басқару тәртібіне қарсы қылмыстар» бөлімінде кеңірек қаралады. Қылмыстық Кодекстің 76-бабында бандалардың ұйымдастырушылары мен мүшелерінің жауапкершілігі қаралады. 80-бап «Салық салынатын немесе санаққа кіретін заттар мен азық-түлікті өзара келісім бойынша ұйымдасып сыбайлас жасыру немесе санын кемітіп көрсету үшін» жауапкершілігін анықтайды.

Жеке азаматтардың ақшалай немесе натуралды салықтарды уақытында төлемеуі немесе төлеуден бас тартуы үшін, мемлекеттік маңызы бар жұмыстар мен міндеттерді орындаудан жаппай бас тартқаны үшін 6 айдан кем емес уақытқа бас бостандығынан айыру немесе сол жұмыс, міндеттің 2 есе көлемінде заттық айыппұл салуды міндеттейді. Ал, ұйымдастырушылар, жетекшілер мен айдап салушыларға жартылай немесе толықтай мүлкін тәркілеумен 1 жылға бас бостандығынан айыру көзделген.

Аталған нормаларды талдау 1922жылғы РСФСР Қылмыстық Кодексі қылмысты ұйымдастырушылар мен жетекшілердің жазасын бір бөлек, басқа қатысушылардың жауапкершілігін бір бөлек анық жекелеп көрсетеді. Бүкіл жағдайда ұйымдастырушылардың жазасы басқа қатысушыларға қарағанда әлдеқайда жоғары болды.

1926 жылғы РСФСР Қылмыстық Кодексінің алғашқы редакциясында да ұйымдастырушы жалпы ұғымы толық анықталмаған. Тек 1927 жылғы 25 ақпанда ОАК III- сессиясында қабылданған «Мемлекеттік қылмыстар туралы Ереже» одақтық шешімін жүзеге асыруға байланысты ғана Қылмыстық Кодекстің Ерекше Бөліміне ұйымдастырушылар мен жетекшілердің жауапкершілігі туралы баптар енгізілді. Және 1926 жылғы редакциясында 1922 жылғы Қылмыстық Кодекске қарағанда нақтырақ, қылмысқа ұйымдастырушы ретінде қатысу жауапкершілікті ауырлататын, жазаны күшейтетін жағдай болып табылатындығы көрсетілді.

Мысалы 1926 жылғы РСФСР Қылмыстық Кодексінің 584-бабы контрреволюциялық қылмыстарды дайындау мен жасауға бағытталған ұйымдастырушылық әрекет үшін және контрреволюциялық ұйымға қатысқаны үшін тең дәрежеде жауапкершілік бекітті. 59 -бабы жаппай тәптіпсіздіктерді ұйымдастырғандармен жетекшілер үшін күшейтілген жауапкершілігін тағайындады. Осы баптың 3- тармағында қарулы бандаларды ұйымдастырумен олардың мекемелерге, жеке адамдарға шабуылына қатысқаны үшін жауапкершілігі бекітілді.

Тек осы қылмыстардың емес, басқа да қылмыстардың ұйымдастырушылары бірігіп қылмыс жасаудың ең қауіпті түрі болып, қоғамға ең қауіпті болып табылды. Мұны соттық тәжірибе де таныды және ұйымдастырушының функционалдық рөлі көбінесе жасаушы, көмекші, айдап салушының іс-әрекеті шеңберінен шығып кететінін баса көрсетті.

Ұйымдастырушылық іс-әрекеттің нақты шекаралары заңда көрсетілмеуі ұйымдасқан қылмыспен күрес тәжірибесіне кері әсерін тигізді, ол тергеу және сот органдарының қылмысқа сыбайлас қатысушылардың қылмыстық іс-әрекетін ұйымдастырып бағыттаушы тұлғаларды анықтауға назарын әлсіретті.

Сондықтан да КСРО Жоғарғы Сот Пленумының 1941 жылғы 10 сәуірдегі «Рулық құрылыс қалдықтарын құрайтын қылмыстық істердің соттық практикасы туралы» шешімінде «Соттар көбінесе өз іс-әрекетін қылмысты тікелей жасаушыларды жазалаумен шектеледі, бұл басқа қатысушыларды анықтаудан оңайырақ, ал ұйымдастырушылар мен айдап салушылар көбінесе мемлекетке қарсы ниетте қимылдайды, сондықтан да олар әлеуметтік жағынан ерекше қауіпті болып табылады» деп, мұны сот ісіндегі елеулі кемшілік деп атап көрсетті.

Тәжірибенің күнделікті мәнді қажеттіліктері мен заңгер-теоретиктердің ұсыныстары 1939 жылы қабылданған Жалпы Одақтық КСРО Қылмыстық Кодексінің жобасында ескерілді. Оның 21 бабында қылмысты ұйымдастырушының түсінігі «Қылмысты ұйымдастырушы болып қылмыстық қауымды құрушы немесе қылмысты жасау жоспарын құрушы немесе осы қылмыстық қауымдастықтың жетекшісі немесе қылмыс жасауды басқарушы тұлғалар болып табылады» деп көрсетілді.

Бірақ тарихи қалыптасқан алғышарттарға байланысты бұл жоба нормативті акт болып қабылданбай қалды. Кеңестік Қылмыстық Заң шығарудың келесі даму сатысы - 1958 жылы 25 желтоқсанда 5-ші шақырылған КСРО Жоғарғы Кеңесінің II сессиясының «КСРО және одақтас республикалардың қылмыстық заң шығару негіздерін» қабылдауы және 1960-1962 жылдары одақтас республикалардың Қылмыстық Кодексінің қабылдануы болды.

1960 жылы қабылданған РСФСР Қылмыстық Кодексі мен 1960-1962 жылдардағы одақтас республикалардың Қылмыстық Кодекстері 1922, 1926 жылдардағы кодекстерге қарағанда әртүрлі қылмыстық топтарды құру мен басқару үшін ұйымдастырушылардың жауапкершілігін кеңірек қарастырады. Социалистік және жеке меншікке қол сұққаны үшін жауапкершіліктерді көрсететін көптеген баптар бар, бұл баптарда қылмысты алдын ала ұйымдастырушы тұлғалардың жоғары жауапкершілігі көрсетілген.

Ұйымдастырушылық қылмыстық іс-әрекеті үшін жауапкершілік басқа да баптарда тікелей қарастырылады. Жоғарыдағы айтылғандарды қорытындылай келе, жалпы Қазақстанның жүйеленген қылмыстық құқығы кеңестік қылмыстық құқығынан бастау алғандығын көруге болады. Ал, кеңестік Қылмыстық құқықта қылмысқа қатысудың түсінігі жоғарыда айтқанымыздай алғашқы рет жетекші бастаулармен берілген болатын. Оның 21-ші бабына сәйкес «Тұлғалар тобымен (шайқа, банда, тобыр) өзара хабарласа отырып жасалған іс-әрекеттер үшін орындаушылар да, айдап салушылар мен көмектесушілер де жазаланады» делінген.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зиманов С.З. «Қазақтың ата заңдары-Древний мир права казахов. Алматы. 201. 49-5166
2. Е.И.Кычанов.К проблеме о понятии и признаках организованного преступного сообщества (преступной организации).Алматы.2009. 18-1966
3. С.Зиманов. Уголовное обычное право казахов. Алматы.2011.233б
4. С.Л.Фукс.Определение правового понятия организованной преступности и его юридические критерии. Питер.2006.145б
5. ҚР Президентінің 1995 жылғы 17-наурыздағы «ҚР кейбір заңнамалық актілеріне өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» Жарғысы

ПРАВОСУБЪЕКТНОСТЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ, ЭВОЛЮЦИЯ ИХ РАЗВИТИЯ

***Резюме.** В данной статье проанализированы проблемы правовых основ функционирования международных экономических организаций, рассмотрены вопросы правосубъектности данных организаций.*

***Түйін.** Бұл мақалада халықаралық экономикалық ұйымдардың жұмыс істеуінің құқықтық негіздерінің проблемалары талданады, осы ұйымдардың заңды тұлға болу мәселелері қарастырылады.*

***Summary.** This article analyzes the problems of the legal foundations of the functioning of international economic organizations, considers the issues of legal personality of these organizations.*

Большая актуальность проблемы правовых основ функционирования международных экономических организаций усиливает интерес ученых к ее исследованию. Однако, затрагивая вопросы международной правосубъектности этих организаций в общей форме, авторы большинства трудов не уделяют должного внимания анализу их специфики, в частности, рассмотрению конкретных особенностей правосубъектности международных экономических организаций.

Необходимо отметить, что вопросы правосубъектности международных организаций в достаточной степени разработаны в международно-правовой науке. Тем не менее, специфика правосубъектности международных экономических организаций, как правило, не выделялась. Это обусловлено, в том числе и тем, что многие международные экономические организации являются, по сути, классическими организациями и им не свойственны ярко выраженные особенности правосубъектности. Тем не менее, хотя большинство признаков правосубъектности классических международных организаций в полной мере применимы и к международным экономическим организациям, некоторые из числа последних обладают весьма существенными особенностями. Известные ученые Д. Карро и П. Жюйар, указывая на принадлежность ОЭСР, ЕАСТ и ряда других организаций к организациям классического типа, отмечают, что: «в то же время МВФ или МБРР привнесли много нового и послужили образцом для большого числа других организаций универсального и регионального характера» [1, с.21] могут носить международно-правовой характер (международная правосубъектность организации) и гражданско-правовой характер (внутригосударственная правосубъектность организации), иначе говоря, иметь различное правовое регулирование».

Существуют различные точки зрения по поводу признаков международной правосубъектности, что обусловлено дискуссионностью вопроса о виде и объемах правосубъектности международных организаций.

Рассматривая вопрос о правосубъектности международных экономических организаций, необходимо различать международную и внутригосударственную правосубъектность таких организаций. Создавая международную экономическую организацию, государства-учредители наделяют ее специальными правами. Рассматривая вопросы правосубъектности ВТО, следует указать, что правосубъектность указанной организации определяется наличием у нее постоянных органов, способности нести ответственность, а также тем, что она создана на основе международного договора.

Вопрос о характере правосубъектности международных организаций до настоящего времени является дискуссионным. В советской доктрине международного права преобладал подход, согласно которому международные организации обладают специальной правосубъектностью, то есть правосубъектность международной организации определяется ее уставом. Так, Г.И. Тункин подчеркивал, что «правосубъектность международной организации основывается на ее уставе, который определяет также и объем этой правосубъектности» [2]. В современных исследованиях все чаще признается объективный характер правосубъектности международных организаций, отмечается, что правосубъектность международной организации возникает на основании общего международного права. Так, рассматривая вопрос о правосубъектности международных кредитно-финансовых организаций, А.А. Моисеев пишет: «... данный спор уже решен практикой, которая признает объективный характер правосубъектности международных организаций. Поэтому, вопрос об объективной правосубъектности международных организаций нельзя рассматривать лишь с позиции закрепления ее в международно-правовых документах, необходимо исходить, прежде всего, из *ipso facto* этих институтов» [3, с.46]. При этом, следует учитывать, что объективный характер

правосубъектности международных экономических организаций не исключает функционального характера такой правосубъектности. Правосубъектность международных экономических организаций ограничивается пределами функций, которыми такие организации наделяют государства-учредители. Расширение объема правосубъектности невозможно без расширения объема таких функций.

Рассмотрим основные правомочия, присущие международным организациям, которые определяют наличие у них международной правосубъектности.

Во-первых, к числу таких правомочий относится право международных экономических организаций заключать международные договоры. Договорная правоспособность означает применительно к международным организациям наличие у них предусмотренного международным правом правомочия заключать международные договоры с государствами-членами организации, иными государствами и другими субъектами международного права. Наличие договорной правоспособности относится к числу главных признаков, подтверждающих международную правосубъектность международных организаций. По этому поводу И.И. Лукашук заметил, что «одну из характерных черт субъекта международного права составляет его способность к выработке норм международного права» [4, с. 120]. А.Н. Талалаев придерживался сходной позиции, а именно, что «без наличия у организации правоспособности заключать международные договоры она не может считаться субъектом международного права» [5, с.60].

Договорная правоспособность международных экономических организаций основывается на их учредительных актах и подтверждена в Венской Конвенции о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями 1986 г. Факт наличия у международных организаций такой правоспособности уже достаточно давно не вызывает споров.

Договорная правоспособность международных экономических организаций носит ограниченный характер, она является функциональной, в отличие от универсальной договорной правоспособности государств. Международные экономические организации заключают международные договоры только в сфере своей компетенции, определенной учредительным актом и не обладают правоспособностью заключать иные договоры. Как указано в Преамбуле к Венской Конвенции о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями 1986г.: «Международная организация обладает такой правоспособностью заключать договоры, которая необходима для выполнения ее функций и достижения ее целей» [6, с.28].

Тем не менее, международные договора, заключаемые международными организациями в пределах своей компетенции, являются полноценными международными договорами и несмотря на то, что «международные организации являются отличным от государства видом субъектов международного права», они пользуются равными с государствами правами при регулировании их взаимных отношений. С.А. Малинин пишет по этому поводу: «Несмотря на некоторую специфику в правовой природе договоров, заключенных международными организациями, эти договоры и межгосударственные соглашения по своему характеру являются международными. По юридической силе они идентичны» [7, с.58].

Существуют различные подходы к определению юридической природы и классификации международных договоров, заключаемых международными организациями. Рассмотрим кратко некоторые предлагавшиеся способы классификации таких договоров.

Г.И. Тункин, например, выделял две категории таких международных договоров: договоры, заключаемые международными организациями друг с другом и договоры, заключаемые международными организациями с государствами [2]. С.А. Малинин указывал, что международные организации преимущественно заключают двусторонние договоры и лишь некоторые виды многосторонних [8, с.73]. Е.А. Шибаева высказывала позицию, сходную с точкой зрения Г.И. Тункина, но указывала, что между международными организациями заключаются преимущественно такие договоры как: соглашения о сотрудничестве, соглашения о правопреемстве, соглашения между органами (генеральными секретарями), в то время как между международными организациями и государствами такие как: соглашения о штаб-квартире, соглашения об оказании технической помощи, соглашения о вооруженных силах [9, с.151].

Однако, на современном этапе к числу важных признаков международной правосубъектности международных организаций, а в большей степени международных экономических организаций, следует отнести способность участвовать в международном правотворчестве в иных, чем заключение международных договоров, формах. Следует отметить, что способность принимать как обязательные решения, так и рекомендательные акты, является в настоящее время ярко проявляющейся особенностью международных экономических организаций. Способность международных

организаций создавать нормы внутреннего права и нормы «мягкого права» придает определенную специфику всему институту правосубъектности международных экономических организаций.

Другим признаком правосубъектности международных организаций является наличие у них привилегий и иммунитетов, также, как и у их должностных лиц. Не останавливаясь подробно на этом, отметим лишь, что такие привилегии и иммунитеты носят строго функциональный характер и предоставляются как организации, так и ее должностным лицам исключительно для обеспечения нормального функционирования организации и исключения возможности оказания давления на нее со стороны какого-либо государства.

Помимо способности создавать нормы права, о чем было сказано выше, к правомочиям, определяющим международную правосубъектность международных экономических организаций, также относится и способность обеспечивать выполнение таких норм. Для реализации данной функции организациями используются различные механизмы. Не имея возможности выступать стороной в Международном суде ООН, некоторые международные организации (специализированные учреждения ООН) могут обращаться в указанный орган за консультативными заключениями (ст. 96 Устава ООН), что в определенной мере способствует исполнению государствами своих обязательств перед ними [10, с.7].

При этом, на современном этапе, международные экономические организации получили возможность обращаться в международные органы по разрешению экономических споров. В настоящее время органом по разрешению споров Всемирной торговой организации разрешен ряд дел, стороной в которых выступало Европейское сообщество. Кроме того, в настоящее время международные организации зачастую используют и такие методы обеспечения выполнения норм права, созданных организацией, как приостановление членства в организации, исключение из организации, приостановление предоставления определенных прав и привилегий и т.д.

Кроме того, следует учитывать определенную специфику деятельности международных экономических организаций по обеспечению выполнения созданных ими правовых норм. Указанные организации гораздо чаще сталкиваются с ситуациями, когда какие-либо из их членов нарушают не свои обязательства перед организацией, но обязательства, установленные односторонним актом организации, то есть обязательства государства перед другими членами организации. Международные экономические организации используют в этих случаях, как указанные выше традиционные меры принуждения, так и возможности действующих при них органов по разрешению споров. Так, органы по разрешению споров международных экономических организаций выносят решения по конкретным спорам, активно используя практику организации и ее внутреннее право, а иногда и «мягкое право». Таким образом, механизмы разрешения международных экономических споров, действующие в рамках международных экономических организаций, обеспечивают не только возможность государств-членов организации использовать меры принуждения для обеспечения соблюдения норм международного права, но и возможность самой организации принуждать государства-члены к соблюдению созданных ею правовых норм.

Вопрос об ответственности международных организаций не исследован отечественной наукой международного права в достаточной мере, однако некоторые позиции по данному вопросу все же были высказаны. Так, С.А. Малинин указывает, что международные организации, являясь самостоятельным субъектом международного права, способны нести ответственность за правонарушения, причем как солидарно, например, согласно Договору о принципах деятельности государств по исследованию космического пространства, включая Луну и другие небесные тела, от 27 января 1967г., так и единолично. Причем единоличная ответственность международной организации является предпочтительной [8, с.59].

Все перечисленные признаки правосубъектности международных организаций в полной мере относятся и к международным экономическим организациям, однако не отражают специфику правосубъектности таких организаций.

Одной из основных особенностей правосубъектности международных экономических организаций является использование некоторыми из них принципа «взвешенного подхода». Указанный принцип, как правило, в большей степени используется в кредитно-финансовых организациях и организациях по регулированию товарных рынков, но получает распространение и в других международных экономических организациях. Как пишут Д. Карро и П. Жюйар, «...в различных вариантах этот подход применяется в таких региональных организациях, как ЕЭС или региональные банки». «Взвешенный подход» используется такими организациями как: Международная организация по кофе, Международная организация по натуральному каучуку, ЕБРР и рядом других. Впервые указанный подход был применен в системе Мирового банка, а именно в МВФ.

В советской науке международного права «взвешенный подход» неоднократно подвергался жесткой критике, как нарушающий принцип суверенного равенства государств. Однако, длительная практика применения «взвешенного подхода», и его использование все большим числом международных организаций, позволяют говорить о приемлемости этого принципа [11].

Другой особенностью правосубъектности международных экономических организаций является ограничение членства в некоторых из них государств, не осуществляющих деятельность, для регулирования которой создана организация. Так, членом большинства организаций по регулированию товарных рынков могут быть только государства, участвующие в общемировом процессе экспорта либо импорта соответствующих товаров. К числу таких организаций относятся ОПЕК, ОАПЕК, МОК и другие.

Перечисленные выше правомочия международных экономических организаций, а также тот факт, что такие организации способны нести, предусмотренную международным правом ответственность, хотя и в меньшем объеме, чем государства, объективно свидетельствуют не только о том, что рассматриваемые организации обладают международной правосубъектностью, но и о том, что такая правосубъектность характеризуется рядом специфических черт, присущих только экономическим организациям.

Литература

1. Карро Д., Жюйар П. *Международное экономическое право*. Пер. на русский язык Серебренников В.П., Шумилов В.М. - М.: Международные отношения. 2002. С. 21.
2. Тункин Г.И. *Теория международного права*. М.: Зерцало, 2000. С. 320.
3. Моисеев А.А. *Международно-правовые аспекты функционирования международных кредитно-финансовых организаций и сотрудничества с ними России*. - Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М. 1996. С. 46-47.
4. Лукашук И.И. *Стороны в международных договорах*. - М., 1966. С. 135.
5. Талалаев А.Н. *Право международных договоров. Договоры с участием международных организаций*. - М., 1989 г. С.60.
6. Венская Конвенция о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями 1986г. // *Действующее международное право*. Т.1. Под ред. Колосова Ю.М. - М.: Московский независимый институт международного права, 1996. С. 28.
7. Малинин С.А., Ковалева Т.М. *Правосубъектность международных организаций*. // *Правоведение*. 1992. №5. С. 58.
8. Шибаева Е.А. *Правовой статус межправительственных организаций*. - М., 1972. С. 151- 157.
9. *Устав Организации объединенных наций*. Принят в г. Сан-Франциско 26.06.1945 // *Действующее международное право*. Т.1. Под ред. Колосова Ю.М. - М.: Московский независимый институт международного права, 1996. С. 7 - 33.
10. Арынов, Е. М., А. Е. Трофимов. *Международные экономические организации и экономические союзы* / - Алматы : ИРК, 1996. - 198 с.
11. Нарibaев М.К. *Совершенствование внешнеэкономической деятельности Казахстана в условиях глобализации и региональной интеграции*. Автореф. дис. на соиск. д.э.н. Алматы, 2009

ЗАКОННЫЙ РЕЖИМ ИМУЩЕСТВА СУПРУГОВ

Резюме. В статье рассматриваются некоторые вопросы законного имущества супругов, виды совместного имущества. Раскрываются международно-правовые нормы регулирования семейного права. Также проводится анализ действия договорного и законного режимов.

Түйін. Мақалада ерлі-зайыптылардың заңды мүлкі туралы кейбір мәселелері, бірлескен меншіктің түрлері қарастырылады. Отбасылық құқықты реттеудің халықаралық-құқықтық нормалары анықталады. Сондай-ақ шарттық және заңдық режимдердің жұмысына талдау жүргізіледі.

Summary. The article discusses some issues of legal property of spouses, types of joint property. International legal norms of family law regulation are disclosed. The operations of the contractual and legal regimes are also analyzed.

Отправной точкой для изучения любого правового явления является определение его места в системе права, а также юридического понятия самого явления. Известно, что любое правовое понятие познается глубже тогда, когда оно рассматривается с учётом позиций общей теории права и в историческом аспекте его развития. Нужно сказать, что вопросы места правоотношения в системе общественных отношений, его юридическая сущность, форма и содержание всегда являлись предметом «жарких» дискуссий юристов. Проблемам теории правового отношения посвятили свои труды С.С. Алексеев, С.Н. Братусь, Ю.И. Гревцов, С.Ф. Кечекьян, Ю.К. Толстой, В.А. Тархов, Р.О. Халфина, Л.С. Явич и многие другие авторы. Мы в своей работе будем опираться на имеющиеся в науке теории правового отношения, попробуем выяснить насколько это подходит для темы изучения, проанализировать и обобщить их, преследуя при этом, прежде всего, основную цель - уяснение понятия, особенностей и характерных признаков имущественных правоотношений супругов [1].

Существующие в реальной жизни правоотношения весьма разнообразны. Классификация правоотношений на различные виды может быть произведена по различным классификационным критериям - основаниям. Из многочисленных возможных оснований хотелось бы выделить следующее - деление права на отрасли. Отрасли права различают административные, гражданские, конституционные, налоговые, уголовные, финансовые и другие правоотношения. Мы их перечислили в алфавитном порядке для того, чтобы не породить спора о значимости тех или иных правоотношений в повседневной жизни. Среди всего ряда правоотношений нас естественно интересует гражданское правоотношение. Итак, продолжая использовать метод изучения, взятый за основу, попытаемся определить понятие гражданского правоотношения.

С этой целью позволим себе процитировать два разных определения правоотношения. Первое из них сформулировано следующим образом: «Гражданское правоотношение - юридическая связь равных и организационно обособленных субъектов имущественных и личных неимущественных отношений, выражающаяся в наличии у них субъективных прав и обязанностей, обеспеченных возможностью применения к их нарушителям принудительных мер имущественного характера». Такая формулировка, по-нашему мнению, достаточно точно отражает сущность правоотношения, хотя и сложна по-своему восприятию. Более простой вариант определения предлагает профессор Н.Д. Егоров: «Гражданское правоотношение — это не что иное, как само общественное отношение, урегулированное нормой гражданского права». Данное понятие, пожалуй, может претендовать на большую универсальность [2, с.21].

По нашему мнению, позиция Н.Д. Егорова и других юристов с аналогичной точкой зрения выглядит предпочтительней как в общенаучном плане, так и с практической точки зрения. С первого взгляда становится ясным, что понятие гражданского правоотношения основывается на общетеоретической модели правоотношения. Норма гражданского права как бы «накладывается» на уже существующее общественное отношение. В результате этого существующее реальное общественное отношение становится правоотношением. В связи со сказанным, гражданскому правоотношению присущи не только общие черты и особенности, характерные для всех правоотношений, но и свои индивидуальные признаки, характерные только для него.

Большинство юристов традиционно относят к особенностям гражданских правоотношений: юридическое равенство участвующих в них субъектов, их самостоятельность и независимость друг от друга. С утратой этих свойств, гражданское правоотношение перестают быть таковым. Другими словами, меняется правовая природа правоотношения. Для наглядности этого тезиса можно привести

следующий пример. Лица, достигшие пенсионного возраста, решившие добраться до магазина или своих детей вправе выбрать вид транспорта, который они при этом будут использовать. В случае выбора для поездки маршрутного такси они заключают договор перевозки, находясь с перевозчиком в положении юридического равенства. Таким образом, возникает гражданское правоотношение. И другая ситуация: пенсионеры, пользующиеся правом бесплатного проезда в пригородных поездах в период дачного сезона, находятся в зависимом от администрации города положении. Их право на бесплатный проезд зависит от решения органа власти и управления.

Таким образом, мы предлагаем отнести к имуществу, составляющему собственность каждого из супругов, следующее имущество:

- имущество, принадлежавшее супругам до вступления в брак;
- имущество, полученное одним из супругов во время брака в дар, в порядке наследования и по другим безвозмездным сделкам;
- вещи индивидуального пользования (одежда, обувь и другие), за исключением драгоценностей и других предметов роскоши;
- денежные выплаты, имеющие специальное целевое назначение;
- имущество, нажитое каждым из супругов в период их раздельного проживания при прекращении семейных отношений;
- доходы от отдельного имущества супруга, не переданные им для нужд семьи [3].

Собственность супругов образует особую разновидность совместной собственности с точки зрения ее субъектного и пообъектного составов, порядка владения, пользования и распоряжения ею, а также правил раздела общего имущества.

Более детально рассмотрим субъектный и пообъектный состав совместной собственности супругов. Субъектный состав совместной собственности супругов ограничен. Количество сособственников при ней не может быть более двух. Если какая-либо вещь приобретается супругами вместе с третьим лицом, то супруги выступают в качестве единого участника общей долевой собственности. При этом доля в общей долевой собственности поступает в общую совместную собственность супругов. Поскольку участников совместной собственности супругов всегда только двое, выдел доли любого из супругов влечет прекращение общей собственности. Это означает, что всякий выдел доли влечет для супругов одновременно и раздел их общей собственности. Объектный состав общего имущества супругов определен законодательно. Согласно п.2 ст. 33 Кодекса РК «О браке (супружестве) и семье» к имуществу, нажитому супругами во время брака (супружества), относятся:

- 1) суммы доходов каждого из супругов от трудовой деятельности (заработная плата, надбавки и доплаты к ней, премии и иные выплаты, входящие в систему оплаты труда);
- 2) доходы от предпринимательской деятельности (доход супруга, являющегося индивидуальным предпринимателем, доля прибыли коммерческой организации, причитающаяся ее руководителю, и т. д.);
- 3) доходы от результатов интеллектуальной деятельности (авторский гонорар, роялти и иные выплаты);
- 4) суммы доходов с общего имущества супругов и раздельного имущества каждого из супругов (к примеру, арендная плата за сданную внаем квартиру, денежные средства, вырученные за счет продажи общего имущества, имущество, приобретенное в результате мены, вещи, переданные в дар одновременно обоим супругам, и т. д.);
- 5) полученные ими пенсии, пособия, пенсионные накопления, а также иные денежные выплаты, не имеющие специального целевого назначения (суммы материальной помощи, суммы, выплаченные в возмещение ущерба в связи с утратой трудоспособности, вследствие увечья либо иного повреждения здоровья, и другие);
- 6) приобретенные за счет общих доходов супругов движимые и недвижимые вещи, ценные бумаги, паи, вклады, доли в капитале, внесенные в кредитные учреждения или в иные коммерческие организации;
- 7) любое другое нажитое супругами в период брака (супружества) имущество независимо от того, на имя кого из супругов оно приобретено либо на имя кого или кем из супругов внесены денежные средства [4].

Перечень доходов и имущества супругов, которые поступают в их совместную собственность, является открытым. При этом не имеет значения, на чье имя внесено или зарегистрировано соответствующее имущество. Например, квартира, зарегистрированная на имя одного из супругов в период брака, будет признана находящейся в общей совместной собственности точно так же, как и

приобретенная супругами мебель, которой они пользовались, проживая в этой квартире. Следовательно, совместной собственностью супругов следует признать любое имущество, нажитое в период брака, кроме того имущества, которое прямым указанием закона изъято из совместной собственности супругов.

Следующее положение касается вещей, приобретённых на общие средства супругов в период брака исключительно для удовлетворения потребностей несовершеннолетних детей. Мы думаем, что такие вещи являются собственностью несовершеннолетних детей с момента приобретения. Поэтому правильнее будет считать, что эти дети продолжают оставаться собственниками своих вещей при разделе общего имущества супругов, а не вещи передаются из совместной собственности супругов в собственность того супруга, с которым проживают дети. Вышеперечисленные виды имущества супругов выступают объектом гражданского правового регулирования.

Имущественные отношения супругов регулируются двумя режимами: законным и договорным. Договорной режим совместно нажитого имущества является вторичным по отношению к законному режиму, то есть действует презумпция законного режима. В Республике Казахстан, как и в большинстве стран предоставляется право определять свои имущественные правоотношения. Супруги могут заключить брачный договор, в котором определяют свои имущественные правоотношения (права и обязанности в период брака и (или) после его расторжения) исходя из конкретных обстоятельств. В данном договоре определяется, какие именно вещи принадлежат каждому из супругов. В случае отсутствия брачного договора, действует законный режим. Законный режим универсален, то есть он действует в любом случае, если не был заключен брачный договор [5]. Законный режим совместного имущества гражданское законодательство определяет как общую собственность, без определения доли каждого собственника. Участники совместной собственности сообща владеют и пользуются общим имуществом, иными словами, это имущество принадлежит одновременно нескольким лицам. Важно и то, что при совместной собственности каждый из собственников имеет право на имущество в целом. Таким образом, в гражданском и семейном праве РК предусмотрены режимы регулирования как раздела, так и владения имущества супругами. Если договором не предусмотрено иное, по умолчанию действует законный режим имущества супругов. В иных системах права возможны и другие варианты законных режимов. К примеру, в странах Европы приняты общности супружеского имущества. Традиционно он считается самым демократичным, поскольку защищает интересы женщины, занятую ведением домашнего хозяйства и воспитанием детей. Но данному режиму свойственны некоторые недостатки. Так, зачастую женщина наравне с мужчиной формирует общее имущество супругов и, кроме этого, выполняет еще и работу по ведению домашнего хозяйства – в данной ситуации раздел имущества поровну не отвечает интересам супруги. Можно привести и другую ситуацию: нельзя заниматься предпринимательской деятельностью, если предприятие, принадлежащее одному супругу – предпринимателю, даже возьмем шире – капитал этого супруга может быть разделен надвое: часто это означает утрату значения функционирующего капитала.

В странах общего права (Англия, США, Канада, Австралия) законным режимом имущества супругов является режим раздельности, согласно которому все имущество, приобретенное супругами в период зарегистрированного брака, является личной собственностью каждого из них. Таким образом, если супруг не имел самостоятельного дохода, в случае расторжения брака он ничего не получал [6, с.55].

Подобный режим имущества супругов расценивается как резкий и недемократичный. На рубеже 60-х и 70-х годов прошлого столетия в странах общего права прошла реформа семейного законодательства, в результате которой режим раздельности был значительно смягчен – так, в Великобритании было установлено право супругов на общий дом. Общая суть изменений заключается в том, что на наиболее дорогостоящие объекты имущества супругов устанавливалось право общей совместной собственности [7]. В Германии, Швейцарии существует другой режим имущества супругов, называемый режимом отложенной общности. Все имущество, приобретенное супругом в зарегистрированном браке, является его личной собственностью, так что распоряжаться этим имуществом может только сам собственник, но не его супруг. Однако в случае расторжения брака и раздела имущества все имущество супругов складывается и делится поровну, т.е. к личному имуществу супругов применяются правила о разделе имущества, находящегося в общей совместной собственности. В наше время, когда границы между государствами становятся все более прозрачными, упрощается порядок их пересечения и отменяются визы на посещение страны, все чаще заключаются браки с иностранцами и создаются семьи, члены которых имеют различное гражданство. Соответственно, возникает необходимость регулирования семейного права с учетом того, что семейные отношения с участием иностранцев связаны сразу с двумя (а иногда даже более)

государствами и, соответственно, с двумя или более правовыми системами, зачастую по-разному решающими вопросы брака и семьи. Семейные отношения, каким-либо образом связанные с иностранным государством, называют семейными отношениями с иностранным элементом. Это устоявшийся термин, который достаточно давно применяется в законодательстве и специальной литературе [8]. В рамках развития международных отношений государства, стремясь помочь своим гражданам в разрешении сложных ситуаций, заключают и ратифицируют всевозможные договоры, предназначенные для правового регулирования семейных отношений с участием иностранного элемента. Принципиальные положения содержатся во Всеобщей декларации прав человека (1948 г.), в международных пактах о правах человека, в Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (1979 г.) и в Конвенции ООН о правах ребенка (1989 г.) [9, с.212].

Роль и место законного режима в Казахском семейном праве определяется как основной, поскольку в Казахстане семьи редко заключают брачный договор. Учитывая национальные особенности и традиции Казахстана, можно уверенно говорить о том, что брачный договор еще долгое время не приживется в практической системе семейного права РК. Несмотря на целесообразность заключения брачного договора, в РК данный метод регулирования семейных отношений является чем-то оскорбительным. Исходя из этого законный режим имущества супругов отойдет на второй план, только при внедрении брачного договора в систему семейных отношений как повсеместной практики.

Литература

1. Антокольская М.В. Семейное право: Учеб. для студентов вузов, обучающихся по спец. "Юриспруденция" - М.: Юрист, 2003. - 333 с.
2. Бабкин С.А. Владение, пользование и распоряжение имуществом, находящимся в общей совместной собственности супругов - М.: Центр ЮрИнфоР, 2004 (ОАО Тип. Новости). – С. 20-23.
3. Дерюшева О.И. Имущество супругов: некоторые дискуссионные вопросы // Современное право. - 2007. - № 2.
4. Мананников О.В. Права на имущество бывших супругов // Бюллетень нотариальной практики. - 2004. - № 3.
5. Степанян Ш.У. Брачный договор как регулятор имущественных отношений супругов в отечественном обществе // Семейное и жилищное право.-2006. -№ 2.
6. Карпушина Т.Д., Ынтымаков С.А. Семейное право. Практикум. – Алматы: Юридическая литература. – 2004. – 56 с.
7. Чефранова Е.А. Обязательственные права и обязанности в составе общего имущества супругов // Юридический мир. - 2007. - № 4.
8. Тусубжанова Д.Д. К вопросу о понятии, признаках и особенностях брачного договора как способа регулирования имущественных отношений супругов // Гражданское право и гражданское законодательство: материалы Международ. научно – теоретич. конф. посвящ. юбилею Гражданского кодекса РК (15-летию Общей части и 10-летию Особенной части). Алматы, 13-14 мая 2009 г. Алматы, 2009. С. 565-572
9. Муканова М.Ж. Значение брачного договора в регулировании семейно-брачных отношений // Актуальные проблемы современного гражданского права: материалы Международ. научно - теоретич. конф. аспирантов и соискателей. Алматы, 2001. С. 211-214

Батырбаев Нұрлан Мұхтарұлы
Заң ғылымдарының кандидаты, доцент, ХҚТУ профессоры
Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан қаласы, Қазақстан.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУҒА БАЙЛАНЫСТЫ ЗАҢНАМАЛАРДАҒЫ АДАМДАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

***Түйін.** Бұл мақалада қоршаған ортаны қорғауға байланысты заңнамалардағы адамдардың экологиялық құқықтарының кейбір мәселелері жайлы қарастырылған.*

***Резюме.** В этой статье рассматриваются некоторые вопросы экологических прав человека в природоохранном законодательстве.*

***Summary.** This article about the some issues of environmental rights of people in environmental legislation.*

Экологиялық қауіпсіздік ол – халықтың қауіпсіздігінің маңызды бір бөлігі. Экологиялық қауіпсіздік бағытында мемлекеттік саясаттың мақсаты, ол – табиғи жүйені пайдаланудың сәйкесінше қорғалуы. Адам өміріндегі ең маңызды жағдайларды ескере отырып, табиғатқа зиян тигізбеу. Өндірісті дамытумен қатар ғылыми-техникалық зерттеулерді күшейту. Экологиялық қатерді болғызбау үшін халық шаруашылығын, өндірісті байланыстыра отырып, экологиялық-экономикалық талдаудың әдістерін пайдаланып, қоршаған ортаға шығарылатын ластағыштар деңгейін салааралық модель арқылы талдап көрсету қажет. Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін технологиясы бар мемлекеттің келешегі зор.

Әрбір өркениеттің даму деңгейінің шынайы көрсеткіші – адам құқықтарының сақталу және қорғалу мүмкіндіктері және кепілдіктерімен өлшенеді.

Адам құқықтары мен бостандықтары және оның өмірі – мемлекеттің ең қымбат қазынасы. Бұл қағида тек біздің мемлекетіміз үшін ғана емес, сонымен қатар халықаралық деңгейдегі қағида, ұстаным әрі басымдық. Осының ішінде адам құқықтарының өзіндік ерекшелігі мен орны бар. Өйткені, адамның өмірі мен бостандығының кепілі, ол осы – құқық.

Мемлекетіміз, әлемдегі басқа да мемлекеттер, жалпы өркениет құқықтық мемлекетті орнатуды, оның барлық шарттарының сақталуын қамтамасыз ететін қоғам қалыптастыруды негізгі мақсат ретінде таниды. Бірақ бұл мақсатқа жету көптеген мемлекеттер үшін әлі ұзақ уақыттарды қамтитын дамуды қажет етеді.

Адам құқықтарының сақталуы өз кезегінде мемлекеттің экономикалық және саяси тұрақтылығымен тікелей байланысты. Мұндай тұрақтылық пен деңгейге жете алмау, өз кезегінде адам құқықтарының ең жоғарғы құндылық ретіндегі маңыздылығын қамтамасыз ете алмайды.

Адамның жалпы құқықтарының ішінде экологиялық құқығының өзіндік ерекшелігі бар. Өркениеттің дамуы адамға жаңа үлкен жетістік саналатын мүмкіндіктер ашумен қатар, қауіптілігі сондай кедергілер де алып келуде.

Жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелерінің адамзат өркениетінің даму жолында ұзақ әрі күрделі тарихы бар. Қауіпсіздіктің өзі бірнеше салаларды қамтитын кешенді ұғым. Жалпы қабылданған тұжырым бойынша, қауіпсіздік - белгілі бір нысанның сыртқы және ішкі қатер әсерінен қорғана білу ахуалы. Ал ол қатер бірнеше сипатта болуы мүмкін. Солардың бірі - экологиялық сипаттағы қатер.

Біз тәуелсіздікке қаншалықты ұзақ мерзімдегі өте ауыр кезеңдерден кейін қол жеткізсек, бүгінгі таңда сондай ауыр күрделі проблемалармен тоғысып отырмыз. Соның бірі – мемлекетіміздің экологиялық ахуалы. Дегенмен де, Елбасымыздың тікелей қолдауымен бұл бағыттағы проблемаларды шешуге аса көңіл бөлініп келеді. Соның арқасында Қазақстандағы экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету шараларының бірқатар тетіктері қалыптастырылды. Қазақстан мемлекеті бірнеше халықаралық шарттар мен келісімдерге қатыса отырып, экологиялық проблемаларды тиісті шешудің халықаралық деңгейдегі бастамашылық ұсыныстарға ие субъекті деңгейіне жетті.

Траншекаралық экологиялық проблемалар елдің экологиялық қауіпсіздігіне нақтылы сыртқы қатер болып табылады, оларды шешу халықаралық шарттар шеңберінде көршілес мемлекеттердің бірлескен іс-қимылдарымен қамтамасыз етіледі.

Қоршаған ортаның қауіпсіздігі – ол тиісті ортаның антропогендік және басқа да факторлардың қатерлі әсерінен қорғалуының жай-күйі. Яғни экологиялық қауіпсіздік қоршаған ортаның, оның ішінде және адамның, қоғамдық маңызды мүдделер мен құқықтарды әр түрлі ықпал ету нәтижесінен туындайтын қатерден қорғалуының жай-күйі. Демек қоршаған ортаны қорғау динамиканы құраса, ал экологиялық қауіпсіздік – табиғатты тиімді, кешенді пайдалану және қоршаған ортаны тиісті деңгейде

қорғалу нәтижесін құрайды. Дұрыс нәтижеге жету немесе адам баласының талабын қанағаттандыратын қауіпсіздік көрсеткішінің сақталуы, осы бағыттағы заң нормаларының тиімді болуымен тікелей байланысты.

Адамзат өркениеті дамуының бүкіл тарихы тәжірибесі әрқандай мемлекеттің қатардағы адамдарының әл-ауқаты ең алдымен оларды қоршаған табиғи ортаның қауіпсіздік дәрежесіне байланысты екендігін анық көрсетіп отыр. Бұл орайда ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауында атап айтылғандай, осынау қарапайым шындықты әр адамның түсінуі аса маңызды.

20-шы ғасыр ел қауіпсіздігінің ішінде әскери қауіпсіздіктің басымдығымен сипатталды. Ал жаңа ғасырда ұлттық қауіпсіздік әскери емес факторлардың әсерінің басымдығымен айғақталуда. Олардың ішінде экологиялық фактордың орны ерекше.

Ұлттық қауіпсіздік – еліміздің даму бағытындағы басым бағыттардың бірі. Экологиялық қауіпсіздік - ұлттық қауіпсіздіктің стратегиялық негізгі құрам бөлігі.

Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, яғни, адамдардың экологиялық құқықтарының қорғалуына қолайлы жағдай қалыптастыру мемлекеттің маңызды ісі әрі міндеті. Бүгінгі таңда осы жағдайға байланысты бірқатар шешімі табылмаған немесе дұрыс қалыптаспаған мәселелер бар.

1. Қоршаған ортаны қорғауды және табиғат пайдалануды басқару жүйесінің тиімді шешілмеуі. Біздің мемлекеттік басқару және бақылау органдарының жүйесіне қаншама өзгерістер жасалғанымен тиісті талаптар мен міндеттерді орындайтын оңтайлы басқару құрылымы өз деңгейінде қалыптасқан жоқ. Қоршаған ортаны қорғау органдарының жергілікті атқару немесе басқа да органдардан тәуелсіздік мәселесі шешілмейінше, бұл бағыттағы қандай да бір өзгеріс өз нәтижесін бермейді. Жергілікті және орталық атқару органдары үшін экологиялық мүддеден экономикалық мүдде басымдығы жоғары болып отыр. Бұған біздің заңдарымыз да мүмкіндік береді. Заң ешқашанда өздігінен жүзеге аспайды. Заңның орындалуы оны талап етуші субъектінің әрекетіне байланысты. Сондықтан қоршаған ортаны қорғаудың құқықтық негіздерінің тиісті қоғамдық қатынастар мазмұнына сай орындалуы, оған күштеуші негіз болатын мемлекеттік басқару органдарының сәйкестілік жүйесінің қалыптасуына тікелей байланысты.

Заңдардың қандай да бір белсенділікпен орындалатыны белгілі. Заң әрқашан орындалуымен құнды. Оның орындалуы үшін азаматтар мен мемлекеттік органдардың, осының ішінде мемлекеттік басқару жүйесінің орны ерекше. Мемлекеттік саясатқа ерекше мән бермейінше, тиісті мемлекеттік басқару органдарының құрылымы мен функциялары дұрыс жолға қойылмайынша және олардың жұмыстарының ашықтығын сипаттайтындай қоғамдық бақылаудың мүмкіншіліктерін кеңейтпей, бұл мәселе оң шешілмейді.

2. Реттеуші экологиялық заңдар мен тиісті қоғамдық қатынастар мазмұнының сәйкессіздігінің нәтижесінде құқық нормаларының декларациялық сипат алуы.

Қандай да бір қоғамды заңға негіздеп құру, дамыту мүмкін емес. Керісінше заң қоғам ерекшелігіне негізделіп, оның дамуына ықпал жасап отыруы қажет. Ал қоғам дамуын реттеп, оған ағым беріп отыратын экологиялық заңдар қоры бар ма? Әрине сан жағынан бар да сапа жағынан жоқ. Бұл жерде сапа көрсеткіші тиісті қоғамдық қатынастардың реттелу нәтижесімен бейнеленеді.

Заңның тиісті қатынастар ерекшелігімен үндесуі ғана тиімді нәтижеге қол жеткізетіндігі ғалымдар тарабынан нақты тұжырымдалған.

Құқық тиісті қоғам болжаған, бағыт алған немесе мақсат тұтқан межеге жетуге байланысты туындаған қатынастарды сәйкесінше реттеп, оның дамуына оң ықпал жасап отыруы шарт. Бұл құқық қызметінің шын мәніндегі нәтижеге жете алуы [1.78].

Қоршаған ортаны қорғау туралы және ресурстық заң нормаларының басым бөлігі ұсынбалы әдіске негізделген. Бұл өз кезегінде тиісті негізгі заңның іске асырылуы бірнеше туынды актілерге тәуелді болуына алып келеді. Демек, экологиялық заңдардың нормалардың басым бөлігі өктемдік әдіске негізделуі шарт.

Әрқашанда тиімді заңдар болуы үшін, ол заң тиісті қоғамдық қатынастардың ерекшеліктеріне сай мазмұнда болуы қажет. Сонда ғана құқықтық реттеу өз нәтижесін береді, заңдар тиісті заңдық күшке ие болады. Демек, заң шығармашылығы жұмыстарына үлкен мән берілуі тиіс.

3. Экологиялық қауіпсіздік - қоршаған ортаны қорғау туралы заңдардың оң нәтижесі. Бұл нәтижеге қол жеткізуде экологиялық жауапкершілік институтының алар орны ерекше.

Біздің құқықтық жүйеде экологиялық жауапкершіліктің көптеген жетілмеген теориялық және практикалық мәселелері көп. Тиісті жауапкершілік көрсетілген нормативтік актілердің өзі бағытталған құқық бұзушылықтардың мазмұнымен мүлдем сәйкессіз. Бір ғана қылмыстық жауапкершілік көзделген нормалардың өзі көрші мемлекеттердің көшірмесі болғандықтан, ол Қазақстанның ешбір ерекшелігіне сай келмейді. Әкімшілік жауапкершілік санкциялары өте жұмсақ тұрғыдан

қарастырылған. Ал материалдық жауапкершіліктің процессуалдық нормалар тетіктері жетілдірілмеген. Мұндай құқықтық база елдің экологиялық қауіпсіздігінің мәселелерін шеше алмайды. Керісінше бұл процессті үдетеді.

Жауапкершілік нормалары басқа нормалардың іс жүзіндегі орындалу мүмкіндігінің негізгі тетігі. Экологиялық заңдарды бұзудың салдарынан келтірілген материалдық жауапкершілікті өтеудің басқа да заң бұзушылықтан келтірілген материалдық жауапкершіліктен өзіндік ерекшелігі бар. Бұл ерекшелік экологиялық құқық бұзушылықтың орнын толтыру, себепті байланыс және зиянды салдардың көрініс беру мерзімдерінің анықталуымен сипатталады. Бұл бағытта да соңғы кездері нәтижелі табыстарға жеткен теориялық зерттеулер бар [2].

Елдің экологиялық қауіпсіздігі, азаматтардың бұл құқықтарының сақталуы - өркениеттіліктің ажырамас белгісі.

Осыған байланысты жауапкершілік институтын жетілдіру туралы бірнеше ғылыми еңбектер жазылып, маңызды тұжырымдар жасалған. Осы тұжырымдарды іс жүзіне асыру, заң шығару барысында оны пайдалану, яғни жоғарыда көрсетілген негізгі үш мәселенің құқықтық тұрғыдағы міндеттерін шешу экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің оң жетістіктері болар еді. Міне, осы нәтижелерді пайдалана отырып, қоршаған ортаның экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуде біршама мүмкіндіктерге жетуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мухитдинов Н.Б. Проблемы совершенствования природоохранительного законодательства и правотворческий процесс. /В сб. Законотворческий процесс республике Казахстан: состояние и проблемы. Материалы международной научно-практической конференций. Алматы. 2000. 78 б.

2. Әбдірайымов Б.Ж. Экологиялық зиян: сипаттамасы, денсаулыққа әсері, сот арқылы өтелуі. – Алматы: 2001.

Сабитаева Акмоншак Куанышевна

старший преподаватель кафедры Юриспруденции, Казахско-Русский Международный университет, аспирант ФГБОУ ВО «Оренбургский государственный университет»

Актобе, e-mail: sabitaeva04@mail.ru

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НРАВСТВЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ПРАВОВОВЫХ ПРЕДПИСАНИЙ УПК КАЗАХСТАНА И РОССИИ О ПРОИЗВОДСТВЕ ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ В ОТНОШЕНИИ ЛИЦ, НАДЕЛЕННЫХ ОСОБЫМ СТАТУСОМ

Аннотация. В статье проводится сравнительно-правовой анализ действующего уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан и Российской Федерации, рассматриваются пробелы нравственного содержания законодательных предписаний, предусматривающих производство по уголовному делу в отношении лиц наделенных особым статусом. Для привнесения нравственной составляющей в процессуальные предписания российского законодательства предлагается внести соответствующие изменения в некоторые статьи УПК РФ (2001 г.).

Ключевые слова: нравственность, уголовно-процессуальный иммунитет, охранительный механизм, порядок возбуждения уголовного дела, привлечение к уголовной ответственности.

Abstract. The article conducts a comparative law analysis on the criminal proceedings of Kazakhstan and Russian Federation. There given gaps in the moral content of the legislative provisions providing for the conduct of a criminal case against persons with special status. To bring the moral component into the procedural requirements of the Russian legislation, it is proposed to make appropriate changes to some articles of Code of Criminal Procedure of the Russian Federation (2001).

Keywords: moral, criminal procedural immunity, protective mechanics, criminal procedure, prosecution.

Президент Республики Казахстан – Лидер Нации Н.А. Назарбаев подчеркнул необходимость построения такого общества, где присутствует высокая мораль, этические стандарты и духовные ценности [1].

По мере того, как наша страна медленно, но верно формирует правовое и демократическое государство, все чаще видные государственные и общественные деятели, представители культуры и правозащитники акцентируют внимание на проблемах нравственности, все чаще и тревожнее обсуждаются тема морали, духовности и культуры [2, с. 21].

Проблема нравственности - это проблема всего общества, отдельных его институтов, в том числе и права как регулятора общественных отношений. С этой проблемой сталкиваются и наши соседи.

Нормы уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан, помещенные в главу 57, предусматривают, что производство предварительного следствия по делам в отношении лиц, наделенных иммунитетами обязательно.

Данное положение закона помещено в ст. ст. 547, 549, 550, 551 УПК РК и устанавливает обязательное производство предварительного следствия в отношении депутата Парламента Республики Казахстан, Председателя или члена Конституционного Совета Республики Казахстан, судьи, Генерального прокурора Республики Казахстан.

Проанализировав значение данного предписания, мы пришли к выводу, что оно носит не только процедурный характер, но в большей степени морально-нравственный. Именно осознание всеми – и участниками процесса, и самими лицами, которые наделены иммунитетами, и простыми обывателями, обязанности производства по уголовному делу в отношении такой категории лиц, создает уверенность в том, что неизбежность уголовной ответственности ждет всех, кто нарушает закон – и должностных лиц, и простых граждан.

Однако в законодательных предписаниях не всех государств содержатся такие предписания. В частности, такой нормы в российском процессуальном законодательстве нет. Уголовно-процессуальные предписания, в которых отсутствует нравственное содержание, воспринимаются общественным сознанием как несправедливые. Это же произошло и с предписаниями, предусматривающими особый порядок производства по уголовному делу в отношении лиц, наделенных иммунитетами. Сейчас предписания главы 52 УПК РФ большинством населения Российской Федерации воспринимаются как безнравственные с той позиции, что лица, обладающие определенным статусом, могут избежать уголовной ответственности. Так из опрошенных нами 120 респондентов – российских граждан 96 человек, что составляет 80%, высказались об отсутствии нравственного содержания в предписаниях главы 52 УПК РФ, которые позволяют избежать ответственности лицам, наделенным особым статусом. Это не согласуется с общим подходом законодателя к формированию норм права вообще, и уголовно-процессуального в частности.

К формам аморального (безнравственного) относятся безответственность, пренебрежение к человеку, обществу, государству, вседозволенность и некоторые другие.

Мораль и право являются регуляторами общественных отношений, в том числе и в сфере уголовного судопроизводства. По мере развития человеческого общества и возрастания в структуре общественного сознания значения и роли соображений гуманитарного характера, соответствующие нравственные императивы инкорпорируются в нормы уголовно-процессуального права, регулирующие порядок и правила уголовного судопроизводства [4, с. 243].

Многими исследователями обосновывалась необходимость существования уголовно-процессуальных иммунитетов для защиты общественных и государственных интересов. Однако ими был обойден вниманием вопрос о нравственной их составляющей, которая должна присутствовать в каждой норме уголовно-процессуального права, в каждом его институте и т.п.

Включение норм морали в положения уголовно-процессуального законодательства преследует определенные цели, которые направлены на предотвращение превращения уголовного процесса в механизм расправы и репрессий и формировании уголовного процесса охранительного типа, обеспечивающего эффективную защиту личности, общества и государства.

Законодателем создан эффективный охранительных механизм лиц, наделенных иммунитетами, от незаконного уголовного преследования, посредством усложненной процедуры возбуждения уголовного дела, которая требует получения согласия у соответствующих должностных лиц или коллегиального органа.

Однако отчасти при таком законодательном подходе страдают общественные интересы. Двусмысленные положения главы 52 УПК РФ, которые содержат усложненную процедуру производства по уголовному делу в отношении лиц, наделенных иммунитетами, без указания на обязательность предварительного следствия, создают впечатление о наличии в законодательстве механизма, который позволяет избежать уголовной ответственности такими лицам. Это также рассматривается как нарушение принципа равенства всех перед законом и судом. Еще в 2009 г. Конституционный Суд РФ отмечал, что наличие иммунитетов в уголовном процессе «должно предполагать достижение оптимального баланса между интересами обеспечения неприкосновенности ряда субъектов и неотвратимости привлечения виновных в совершении преступлений к уголовной ответственности» [3].

Полагаем, что ч. 3 ст. 447 УПК РФ необходимо изложить в следующей редакции:

Производство предварительного следствия по уголовному делу в отношении лиц, наделенных иммунитетами, обязательно.

В уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан установлен особый порядок производства по уголовному делу в отношении отдельной категории лиц главой 57 «Особенности производства по делам лиц, обладающих привилегиями и иммунитетом от уголовного преследования».

Порядок возбуждения уголовного дела и привлечения к уголовной ответственности таких лиц в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан несколько отличается от аналогичных процедур, существующих в законодательстве Российской Федерации.

В соответствии с ч. 1 ст. 547 УПК РК после регистрации повода к началу досудебного расследования в Едином реестре досудебное расследование в отношении депутата Парламента Республики Казахстан может быть продолжено только с согласия Генерального Прокурора Республики Казахстан. Получение такого согласия на досудебное расследование является обязательным, за исключением случаев, когда депутат Парламента Республики Казахстан задержан на месте преступления либо установлен факт приготовления или покушения на совершение тяжкого или особо тяжкого преступления либо им совершено тяжкое или особо тяжкое преступление. В этом случае расследование продолжается, однако лица его осуществляющие обязаны уведомить об этом Генерального прокурора Республики Казахстан и продолжить его до получения соответствующего согласия от данного должностного лица. Уведомить Генерального прокурора Республики Казахстан необходимо в течение суток.

На привлечение депутата Парламента Республики Казахстан к уголовной ответственности необходимо получить согласие. Генеральный Прокурор Республики Казахстан обязан внести представление в Сенат или Мажилис Парламента Республики Казахстан. Данное представление вносится перед предъявлением депутату постановления о квалификации деяния.

Аналогичная процедура предусмотрена и при избрании меры пресечения в отношении депутата в виде домашнего ареста, содержания под стражей, а также применения иных мер процессуального принуждения – задержания, привода и т.п.

Рассмотренный порядок предусмотрен и для привлечения к уголовной ответственности и возбуждения уголовного преследования в отношении кандидата в Президенты Республики Казахстан, кандидата в депутаты Парламента Республики Казахстан, Председателя и Члена Конституционного Совета Республики Казахстан, судьи. В частности, данное указание содержится в ст. ст. 548, 549, 550 УПК РФ. Существует определенная разница в порядке получения согласия на привлечение к уголовной ответственности и возбуждение уголовного преследования.

В частности, для получения согласия на привлечение Председателя или члена Конституционного Совета Республики Казахстан к уголовной ответственности Генеральный Прокурор Республики Казахстан вносит представление в Парламент Республики Казахстан, а в отношении судьи Президенту Республики Казахстан.

Иной порядок предусмотрен для привлечения к уголовной ответственности Генерального Прокурора Республики Казахстан.

В соответствии со ст. 551 УПК РК для получения согласия на привлечение Генерального Прокурора Республики Казахстан к уголовной ответственности первый заместитель Генерального Прокурора вносит представление в Сенат Парламента Республики Казахстан.

В отличие от законодательства Российской Федерации в законодательстве Республики Казахстан предусмотрена более сложная процедура привлечения к уголовной ответственности лиц, обладающих иммунитетами, возбуждения уголовного дела в отношении них и производство отдельных следственных действий. Данная процедура состоит из нескольких этапов.

Во-первых, должна быть проведена регистрация повода к началу досудебного расследования в Едином реестре досудебное расследование; во-вторых, получено согласие на расследование Генеральным Прокурором Республики Казахстан; в-третьих, внесено представление в соответствующий государственный орган или должностному лицу на получение согласия; в-четвертых, получено согласие на привлечение к уголовной ответственности лица, наделенного иммунитетом, у соответствующих государственных органов, должностных лиц.

Только после соблюдения предусмотренных законом процедур лица, наделенные иммунитетами и привилегиями, могут быть вовлечены в уголовное судопроизводство.

Таким образом, процессуальное законодательство и Казахстана, и России устанавливает усложненную процедуру возбуждения уголовного дела в отношении лиц, наделенных иммунитетами.

Целью такой дифференциации является необходимость защиты государственных и общественных интересов от необоснованного вмешательства в деятельность депутатов, судей различных уровней, кандидатов в депутаты, кандидата в Президенты и т.д.

Большинство исследователей, высказывая определенную критику предложенного законодательного регулирования таких отношений, не отрицают необходимости сохранения данного института. Ими в частности отмечается, что законодатель «исходя из конституционно значимых целей и с учетом принципов демократического правового государства, вправе определять в федеральных законах как круг лиц, нуждающихся (в конкретной исторической ситуации) в дополнительных гарантиях своей деятельности, так и объем этих гарантий» [5, с. 107].

Однако, формируя рассмотренные выше предписания процессуального законодательства, отчасти российский законодатель упустил важную составляющую любого законодательного акта – нравственность его предписаний. Полагаем, что обмен опытом формирования процессуальных предписаний позволит сформировать уголовный процесс подлинно демократическим и нравственным, стоящим в равной мере на страже публичных и частных интересов.

Литература:

1. Назарбаев Н.А. Политические и морально-нравственные ценности современного казахстанца // *Казахстанская правда*. - № 76. - 2015.
2. Алауханов Е.О. Проблемы нравственности в современном обществе // *Наука и жизнь Казахстана*. – 2017. - № 1. – С. 21-22
3. Об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Ганцева Виктора Александровича на нарушение его конституционных прав подпунктом «д» пункта 1 статьи 13 Федерального закона «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с ратификацией Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции от 31 октября 2003 года и Конвенции об уголовной ответственности за коррупцию от 27 января 1999 года и принятием Федерального закона «О противодействии коррупции»: определение Конституционного Суда РФ от 19.05.2009 N 843-О-О // [Электронный ресурс] – Режим доступа: СПС "КонсультантПлюс".
4. Предварительное следствие: учебник / ред.: М.В. Мешков. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015.-783с.
5. Чепус А. В. Общая характеристика привлечения к ответственности высших должностных лиц субъектов Российской Федерации // *Юридическая наука и правоохранительная практика*. - 2014. - №4. – С. 107-111

ҚОҒАМҒА КЕЛТІРІЛГЕН ҚАУІПТІЛІК ДӘРЕЖЕСІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗАНЫ ЖЕҢІЛДЕТУ

Түйін. Автор мақаласында қылмыстың қоғамда орын алып жатқандығы және оның қаншалықты қоғамға зиян екендігін айтты. Қоғамға келтірілген қауіптілік дәрежесіне байланысты қылмыстық жазаның тағайындалатындығы және сол тағайындалатын жазаның жеңілдетілуі осы қоғамға келтірілген қауіптілік дәрежесінің көрсеткішіне байланысты болатындығын ашып көрсетті.

Түйін сөздер: қылмыс, қоғам, медиация, адамгершілік, мемлекет, кешірім, құқық, жаза.

Резюме. Автор указывает, как преступность происходит в обществе и насколько она может нанести вред обществу. Уголовное наказание за степень опасности, приносимую обществу, и упрощение назначенного побережья зависит от степени опасности для общества.

Ключевые слова: преступление, общество, медиация, гуманизация, государство, прощение, право, наказание.

Summary. The author indicates how crime occurs in society and how much it can harm society. Criminal punishment for the degree of danger to society, and the simplification of the designated coast depends on the degree of danger to society.

Keywords: crime, society, mediation, humanization, state, forgiveness, law, punishment.

Қазіргі таңда қылмыстық жазаны жеңілдету мәселесі күрделі талқыланып келе жатқаны сөзсіз. Дамыған мемлекеттердің қани тұрғыдан көзқарастары адамның жанын азаптап немесе қыйнап тәрбиелей алмайсың деген ойға тоқталуды. Бәздің мемлекетімізде қылмыстық жазаны жеңілдетудің бір тармағына тоқталып кетсем: жаза тағайындау кезінде қылмыстық құқық бұзушылықтың сипаты мен қоғамға қауіптілік дәрежесіне, кінәлі адамның жеке басы мен оның ішінде құқық бұзушылық жасағанға дейінгі және одан кейінгі оның мінез-құлқы, жауаптылық пен жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар, сондай-ақ тағайындалған жазаның сотталған адамның түзелуіне және оның отбасының немесе оның асырауындағы адамдардың тіршілік жағдайына ықпалы ескеріле отырып тағайындалады. Айтқым келгені қылмыскердің қоғамға келтірілген қауіптілік дәрежесіне байланысты жазаны жеңілдетіп тағайындауға болады.

Мысалы: қылмыспен келтірілген мүліктік залалды адам өз еркімен өтеген, моральдық және өзге зиянды қалпына келтірген жағдайда қылмыстық жаза жеңілдейді, экономикалық қызмет саласында қылмыс жасағаны үшін соттау кезінде, қылмыспен келтірілген мүліктік залалды адам өз еркімен өтеген жағдайда, бас бостандығынан айыру тағайындалмайды [1].

Қоғамдық қауіптілік сипаты қылмыстың сапалық сипатын көрсетеді. Ол әлеуметтік мәніне, қол сұғылатын объектінің құндылығына, нәтижесінде келтірілген зиянның мөлшеріне, сондай-ақ кінәнің нысанына қарай анықталады. Дәл осы қоғамдық қауіптілік сипаты бойынша ҚР ҚК Ерекше бөлімінің тарауларына енетін қылмыстардың, айтар болсақ, меншікке қарсы қылмыстар экономикалық қызмет саласындағы қылмыстардан айырмашылықта болады не ҚР ҚК Ерекше бөлімінің бір тарауына кіретін түрлі топтардың айырмашылықтары болады, жеке адамға қарсы қылмыстар, адам өміріне қарсы қылмыстар, денсаулыққа қарсы қылмыстар, азаматтардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін қылмыстар, жыныстық қылмыстар, жеке бостандыққа қарсы қылмыстар, азаматтардың ар-намысы мен қадір-қасиетіне қарсы қылмыстар. Аталған қылмыстардың барлығы қоғамда орын алғандықтан рсы жасалған қылмыстардың қоғамға келтірген өз зияны болатыны айқын.

Қоғамдық қауіптілік дәрежесі қылмыстың сандық көрсеткіші болады. Әр әрекеттің қоғамдық қауіптілік дәрежесі, біріншіден сол әрекет құрамының құрылымдық белгілерін сипаттайтын мән-жайларға, екіншіден, заңсызғарушының осы құрамдарды саралаушы деп таныған мән-жайларына;

үшіншіден, қылмыстық ниетті жүзеге асыру дәрежесіне; төртіншіден, қатысушылардың болуына; бесіншіден, адамның істеген әрекеттерінің көптігіне байланысты [2].

Құқық бұзушылық - Қоғамға зиян келтіретін және заң бойынша жазаланатын қоғамға қарсы әрекет.

Жасалған қылмыс белгісі ретінде көзделмеген жеңілдететін мән-жай болған және ауырлататын мән-жайлар болмаған кезде, жаза мерзімін немесе мөлшерін көзделген жазаның анағұрлым қатаң түрінің ең жоғары мерзімінің немесе мөлшерінің:

- 1) онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс жасаған кезде – жартысынан;
- 2) ауыр қылмыс жасаған кезде – үштен екісінен;
- 3) аса ауыр қылмыс жасаған кезде төрттен үшінен асыруға болмайтындығын білеміз.

Қопжағдайда адамдар өзінің істеген әрекеттеріне өкініп жатады, алайда кей жағдайларда келтірген зиянның орнын ілезде толтырып жәбірленуші тараптан шағым да түспейді. Ол кезде біз оны қоғамға зияны келмеген іс әрекет деп қабылдасақта болады.

Жеделдетілген сотқа дейінгі тергеп-тексеру істері, сондай-ақ процестік келісімнің барлық шарттары орындалған істер бойынша жасалған қылмыстық құқық бұзушылық үшін жазаның мерзімін немесе мөлшерін көзделген жазаның анағұрлым қатаң түрінің ең жоғары мерзімінің немесе мөлшерінің жартысынан асыруға болмайды.

Іс-әрекеттің мақсаттары мен себептеріне, кінәлі адамның рөліне, оның қылмыстық құқық бұзушылық жасау кезіндегі немесе одан кейінгі мінез-құлқына байланысты ерекше мән-жайлар және іс-әрекеттің қоғамға қауіптілігі дәрежесін едәуір азайтатын басқа да мән-жайлар болған кезде, сол сияқты топтық қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысушы топтың жасаған іс-әрекеттерін ашуға белсене жәрдемдескен кезде, заңда көзделген ең төменгі шектен төмен жаза тағайындалуы мүмкін не соттың жазаның осы бапта көзделгеннен неғұрлым жеңіл түрін тағайындауы не міндетті жаза ретінде көзделген қосымша жаза түрін қолданбауы мүмкін.

Жеңілдететін жекелеген мән-жайлар да, осындай мән-жайлардың жиынтығы да ерекше мән-жайлар деп танылуы мүмкін [3].

Қылмыстық-құқықтық тәжірибеде құқыққа қайшы әрекеттің белгілі бір жағдайларда қоғамға қауіптілігі мен кінәлілігін жоққа шығаратын және адамның қылмыстық жауапкершілікке тартылмайтын жағдайлары аз кездеспейді.

Мұндай мән-жайларға жататындар:

- Қажетті қорғану; Қорғанушы адамның немесе басқа да тұлғалардың әлеуметтік маңызы бар құндылықтарына, қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне зиян келтіруге бағытталған қол сұғушылық қоғамға қауіпті деп танылады. Тиісінше қажетті қорғану кезінде адамның құқығы, яғни оның өмірі, денсаулығы, жыныстық тиіспеушілігі, ар-ожданы мен намысы, меншігі, тұрғын үйі, жер учаскесі және қорғанушының өзіне және басқа тұлғаларға тиесілі өзге де құқықтары, сондай-ақ қоғам және мемлекеттің мүдделері қорғау объектілері бола алады.

- қолсұғушылық жасаған адамды ұстау кезінде зиян келтіру; Қол сұғушылықтың сипаты мен қоғамдық қауіптілігі дәрежесіне көрінеу сай келмейтін қасақана әрекеттерді қажетті қорғану шегінен шығу деп түсіну керек. Қол сұғушылыққа тойтарыс беру немесе болдырмау бойынша мұндай әрекеттердің сөзсіз салдары шабуыл жасаушыға анық шектен тыс, жағдай мәжбүр етпейтін зиян келтірілу болып табылады. Қоғамға қауіпті қол сұғушылықтың дәрежесі оның сипатына, сондай-ақ шабуыл жасаушылардың қарқынына, олардың санына, жас ерекшеліктеріне, қаруларының бар-жоғына және басқа да нақты мән-жайларға қарай анықталады.

- Жедел-ізвестіру шараларын жүзеге асыру; Жедел-ізвестіру қызметі заңдылық, жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау, қадір-қасиетін құрметтеу, азаматтардың заң алдындағы теңдігі қағидаттарына сәйкес, астыртын әрекет ету, жария және жария емес әдістерді ұштастыру, кәсіби әдеп негізінде жүзеге асырылады.

- Аса қажеттілік; Заңмен қорғалатын мүдделерге аса қажет болған жағдайда зиян келтіру, яғни белгілі бір адамның немесе өзге де адамдардың өміріне, денсаулығына, құқықтары мен заңды мүдделеріне, қоғамның немесе мемлекеттің мүдделеріне тікелей қатер төндіретін қауіпті жою үшін зиян келтіру, егер бұл қауіпті басқа амалдармен жою мүмкін болмаса және бұл орайда аса қажеттілік шегінен шығып кетушілікке жол берілмесе қылмыс болып табылмайды. Құқық қорғау мүдделеріне алды алынғанға тең немесе одан гөрі елеулі зиян келтірілген, төнген қатердің сипаты мен дәрежесіне және қатер жойылған жағдайға көрінеу сәйкес келмейтін зиян келтіру аса қажеттілік шегінен шығу деп танылады. Мұндай шектен шығушылық тек қасақана зиян келтірілген жағдайларда ғана жауаптылыққа әкеп соғады.

- Негізді тәуекел ету- . Қоғамға пайдалы мақсатқа қол жеткізу үшін негізді тәуекел ету кезінде осы Кодекспен қорғалатын мүдделерге зиян келтіру қылмыстық құқық бұзушылық болып табылмайды. Егер көрсетілген мақсатқа тәуекелмен байланыссыз әрекеттермен (әрекетсіздікпен) қол жеткізілмейтін болса және тәуекелге жол берген адам осы Кодекспен қорғалатын мүдделерге зиян келтірілуін болғызбау үшін жеткілікті шаралар қолданған болса, тәуекел ету негізді деп танылады.

- Күштеп немесе психикалық мәжбүрлеу - Егер күштеп немесе психикалық мәжбүрлеудің салдарынан адам өзінің әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) ие бола алмаса, мұндай мәжбүрлеудің нәтижесінде осы Кодекспен қорғалатын мүдделерге зиян келтіру қылмыстық құқық бұзушылық болып табылмайды.

- Бұйрықты немесе өкімді орындау - Өзі үшін міндетті бұйрықты немесе өкімді орындау үшін әрекет жасаған адамның осы Кодекспен қорғалатын мүдделерге зиян келтіруі қылмыстық құқық

бұзушылық болып табылмайды. Мұндай зиян келтірілгені үшін заңсыз бұйрық немесе өкім берген адам қылмыстық жауаптылықта болады. Көрінеу заңсыз бұйрықты немесе өкімді орындау үшін қасақана қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адам жалпы негіздерде қылмыстық жауаптылықта болады. Көрінеу заңсыз бұйрықты немесе өкімді орындамау қылмыстық жауаптылықты болдырмайды.

Жоғарыда аталып кеткен заңға сәйкес әрекеттер қоғамға қауіп тудырмайтын қоғамға зияны жоқ, қылмыстық жауаптылыққа әкелмейтін ірекеттер [4].

Мұндай мән-жайлар қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастарға төнген нақты қауіп-қатерді жоюға бағытталған қоғамдық-пайдалы және мақсатқа сай әрекеттің қылмыстылығын жоққа шығарады.

Қылмыстық теріс қылық жасаған не алғаш рет қылмыс жасаған адам, кінәлі адамның жеке басы, айыбын мойындап келуі, қылмыстық құқық бұзушылықты ашуға, тергеп-тексеруге ықпал еткені, қылмыстық құқық бұзушылықпен келтірген зиянды қалпына келтіруі ескеріле отырып, қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін.

Қоғамға қауіпті қолсұғушылықтан туындаған үрейлену, қорқу немесе сасқалақтау салдарынан қажетті қорғаныс шегінен шыққан адам істің мән-жайлары ескеріле отырып, қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін.

Татуласуға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату

Қылмыстық теріс қылық немесе қазаға ұшыратумен байланысты емес онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс жасаған адам, егер ол жәбірленушімен, арыз берушімен татуласса, оның ішінде медиация тәртібімен татуласса және келтірілген зиянды қалпына келтірсе, қылмыстық жауаптылықтан босатылуға жатады [5].

Қазаға ұшыратумен немесе адамның денсаулығына ауыр зиян келтірумен байланысты емес ауыр қылмысты алғаш рет жасаған кәмелетке толмағандар, жүкті әйелдер, жас балалары бар әйелдер, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектер, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйелдер, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектер, егер олар жәбірленушімен, арыз берушімен татуласса, оның ішінде медиация тәртібімен татуласса және келтірілген зиянды қалпына келтірсе, қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін. Қылмыстық жауаптылықтан босату кезінде кәмелетке толмаған адамға тәрбиелік ықпалы бар мәжбүрлеу шаралары қолданылады.

Қылмыстық құқық бұзушылықпен қоғамның және мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне зиян келтірілген жағдайларда, адам егер ол шынайы өкінсе және қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне келтірілген зиянды қалпына келтірсе, қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін [6].

Мемлекетімізде татуласу, бірігу, кешірім жасау, шығынын төлеу, кешірім сұрау, кіші пейілділік көрсету қоғамымыздағы тәртіптің бар екендігін көрсетеді. Сондай шаралардың біріне тоқтала кетсем. 2011 жылдың 28 қаңтарында Қазақстан Республикасының «Медиация туралы» Заңы қабылданды. Бұл Заң Қазақстан Республикасында медиацияны ұйымдастыру саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді оны жүргізу қағидаттары мен рәсімін, сондай-ақ медиаторлардың мәртебесін айқындайды. «Медиация» сөзі латын тілінен аударғанды делдал, екі тарапты мәмілеге келтіруші үшінші тұлға деген мағынаны білдіреді. Медиация тәсілі сот жүйесіндегі тазалықты, әділ төрелікті қамтамасыз етудің бірден- бір жолы болмақ, яғни, тарапты қанағаттандыру негізінде жүргізілген келіссөз рәсімі. Медиация деген сөздің мағынасын екі жақты татуластыру рәсімі деп түсіндіруге болады [7].

Қылмыстық процесс барысында медиацияны жүргізу кезінде тараптар қол жеткізген дау- шарды реттеу туралы келісім жәбірленушіге келтірілген залалдың орнын толтыру және қылмыс жасаған адамның жәбірленушімен татуласуы жолымен дау- шарды реттеу туралы келісімді білдіреді. Аталған келісім дереу іс жүргізуіндегі қылмыстық іс жатқан қылмыстық процесті жүргізетін органға жіберіледі және Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексіндегі көзделген жағдайларда қылмыстық қудалауды болдырмайтын не оны жүзеге асырмауға мүмкіндік беретін мән- жай болып табылады және дау- шарды реттеу туралы келісім оған тараптар қол қойған күні күшіне енеді. Сонымен «Медиация- үшінші бейтарап көзқарасты ұстанатын тараптың- медиатордың қатысуымен дау- жанжалды шешудің баламалы әрекеттерінің бірі, ол тараптарды өзара бітімге келуге көмектеседі. Еріктілік, құпиялылық, тараптардың тең құқылығы, медиатордың бейтараптығы, процедураға араласуға жол бермеушілік принциптерімен негізделеді» бұл жағдайда тіпті, қоғамға келтірілген қауіптілік дәрежес жоқ деп тануға болады [8].

Қысқаша айтқанда, медиация кімдікі дұрыс, кімдікі бұрыс екенін анықтауға емес, өзара тиімді шешімді табуға бағытталған. Яғни, жанжалдасушы тараптар сотқа дейін де, сот барысында да кәсіби бітімгерге жүгінеді. Ол дауды тыңдаған соң, тиімді шешімді ұсынады.

Медиация тәсілдері, ең алдымен, ынтымақтастық арасында келіссөздерді жүргізуге арқа сүйейді. Медиация – бұл келіссөздер процесі, мұнда делдал медиатор ұйымдастырушы болып келеді және тараптар тиімді шындыққа негізделген және екі жақтың да мүддесін қанағаттандыратын келісімге келетіндей келіссөздерді басқарады, оны орындау нәтижесінде тараптар өздерінің арасындағы жанжалдарды реттейді.

Қоғамға келтірілген қауіптілік дәрежесіне байланысты жазаны жеңілдету: Кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмысты он төрттен он сегізге дейінгі жастағы кәмелетке толмаған адамға қатысты кәмелетке толмаған адам жасаған жағдайларды қоспағанда, абайсызда адам өліміне не екі және одан көп адамның өліміне әкеп соққан қылмыс, сыбайлас жемқорлық қылмыс, террористік қылмыс, экстремистік қылмыс, қылмыстық топ құрамында жасалған қылмыс жасаған адамдарға қолданылмайды [9].

Құқық бұзушылықпен күресудің жаңа теориялық тұжырымдамаларын үнемі тұжырымдау, жаңа әдістер мен рәсімдерді құрастыру қажет. Қылмыс, басқа әлеуметтік құбылыс ретінде үнемі дамып, жаңа түрге ие болады.

Құқық бұзушылықтың ең жалпы түрі қоғамға зиян келтіретін және заңға сәйкес жазаланатын қоғамға қарсы әрекет ретінде сипатталуы мүмкін.

Құқық бұзушылықтың бәрі түгелдей табиғат пен заттардың күш әрекеттері емес, жануарлардың әрекеті емес, адамдардың іс-әрекеттері болып табылады. Адамның ойлары мен сезімдері құқық бұзушылық болып саналмайды.

Құқыққа қарсы жасалатын іс-әрекеттердің алуан түрлі себептеріне, жағдайларына, субъектілері мен сипатына қарамастан олардың бәрінде, құқық бұзушылық сияқты әлеуметтік құбылысқа жатқызуға мүмкіндік беретін ортақ белгілер бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Н.Д.Дурманов. Қылмыс ұғымы. КСРОҒА баспасы. 1948. 249б.
2. Қазақ ССР Қылмыстық Кодексі. Алматы, 1997.
3. Н.Ф.Кузнецова. Қылмыс пен қылмыстылық. Москва университеті, 1969.
4. Қазақстан қылмыстық құқығы. Жалпы бөлім. Алматы, 1986.
5. Прохорова В.С. Монография. Қылмыс және жауапкершілік. Ленинград университеті баспасы. 1984.
6. Кривоченко Л.Н. Қылмысты жіктеу. Харьков. Жоғары мектеп. 1986.
7. Сахаров А.Б. КСРО қылмыскерлердің жеке ерекшелігі мен қылмыстық себептері. М., Заң әдебиеті, 1961.
8. Саркисов Г.С. Қылмысты ескертудің әлеуметтік жүйесі. Ереван. „Аэстон” баспасы. 1975.
9. Ковалев М.И. Монография. Қылмыс ұғымы мен белгілері және оның жіктеудегі мәні. Свердловск, 1977.

Алтынбекқызы Алуа
доктор PhD, ТУРАН университеті,

Амреева И.С.
з.ғ.м. аға оқытушы, Тұран университеті, isatanovna@mail.ru

КҮДІКТІНІ ҰСТАУ – МӘЖБҮРЛЕУ ШАРАСЫНЫҢ БІР ТҮРІ РЕТІНДЕ

Түйіндеме. Мақалада сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысындағы мәжбүрлеу шараларының бірі – күдіктіні ұстаудың негіздері қарастырылған

Резюме. В данной статье рассматривается процесс задержания подозреваемого как мера принуждения во время досудебного следствия.

Summary. This article deals with the grounds for the termination of proceedings on the criminal case that has been submitted to the court after the completion of the investigative action. Also, the historical aspects of the reduction of production on the incoming criminal case to the court are described.

Процессуалдық мәжбүрлеу шаралары деп қылмыстық іс жүргізу міндеттерін орныдауды қамтамасыз ету мақсатында өкілетті мемлекеттік органдар заңның талаптарын сақтай отырып жеке тұлғаларға қолданылатын еріксіз көндіру амалдарын айтамыз [1, 56]. Бұл шаралар, олардың сипатына қарай, әр түрлі болып келеді. Олардың кейбірі тек сезіктіге ғана қолданылатын болса, екіншілері – айыпталушыға, ал басқа түрлері өзге процеске қатысушыларға да қолданылады. ҚР қылмыстық процестік кодексінің нормаларында күдіктіге қатысты мәжбүрлеу шарасын қолданудың негіздері нақты айқындалған. Аталған шара ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 17 тарауымен сипатталады. Қылмыстық процестік кодекстің 64 бабының 7 тармағына сай сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы күдікті негізсіз деп тапса, қылмыстық процестің кодексте белгіленген тәртіппен оған қатысты қолданылған процестік мәжбүрлеу шараларының күшін жоюға дереу шаралар қолдануға міндетті [2]. Қылмыстық қудалауға қатысты бұлтартпау шараларын қолданудың негіздері күдіктіге қатысты бұлтартпау шараларын қолдану үшін де негіз болып табылады. Дегенмен де, күдіктіге қатысты бұлтартпау шарасын қолдану қылмыстық іс жүргізуде ерекше жағдайлар қатарына жатқызылады. Көбіне, күдіктіні қамауға алу арқылы оның ауыр қылмыс істеуіне жол бермеу немесе тергеумен соттан жасырынушы болдырмау үшін бұлтартпау шарасы қолданылады.

Сезіктіге қатысты бұлтартпау шарасын қолданғанда аса мұқияттылық пен ұқыптылық қажет. Өйткені іс бойынша айып тағуға дәлелдемелер әлі толық емес, ал бар дәлелдемелердің өзі оны тек қана күдікті ретінде ғана тануға жеткілікті. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам жүргізілген ұстап алу туралы прокурорға ұстап алу хаттамасы жасалған кезден бастап он екі сағаттың ішінде жазбаша хабарлауға міндетті. Бұл реттегі айыптау күдіктіге бұлтартпау шарасын қолданған кезден бастап 10-тәуліктен кешіктірілмей, ал егер сезікті адам ұсталып, содан кейін қамауға алынса, ұсталған кезден бастап осындай мерзімде тағылуға тиіс. Егер бұл мерзімде айып тағылмаса, бұлтартпау шарасы дереу тоқтатылады.

Сонымен қатар, ҚР қылмыстық процестік кодексінің 133 бабының нормаларына сай Егер нақты ұстап алынған кезден бастап – қырық сегіз сағат ішінде, ал кәмелетке толмағандарға қатысты жиырма төрт сағат ішінде ұстап алынған адамды ұстау орнының бастығына күдіктіні күзетпен ұстауды санкциялау туралы сот қаулысы келіп түспесе, ұстап алынған адамды ұстау орнының бастығы, оны өзінің қаулысымен дереу босатады және бұл туралы іс жүргізуінде іс жатқан адамды және прокурорды хабардар етеді. Өз кезегінде, ҚР ҚІЖК 206-бабына сәйкес айыпталушы ретінде жауапқа тарту үшін қылмыс жасады деп айыптау үшін негіз беретін жеткілікті дәлелдемелер болуы керек. «Ұсталған кезден бастап» дегенді түсіну үшін «күдіктіні ұстау» ұғымына түсінік беріп кеткен жөн. ҚР ҚІЖК 128-бабына сәйкес, Қылмыстық құқық бұзушылық жасаудағы күдіктіні ұстап алу – қылмыстық қудалау органы қылмыстың жолын кесу және оған күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану туралы мәселені шешу мақсатында немесе адамның жасырынуы не неғұрлым ауыр қылмыс жасауы мүмкін деп пайымдауға негіздер болса, қылмыстық теріс қылық бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету үшін қолданатын процестік мәжбүрлеу шарасы. Осыдан барып, сезіктіні ұстау бұлтартпау шараларынан ерекшеленеді. Ерекшелігі олардың айырмашылығында:

1. Сезіктіні ұстау мен бұлтартпау шараларының екеуінің мақсаты әр түрлі. Біріншісінің мақсаты адамның қылмысқа қатыстылығын анықтау және бұлтартпау шарасын қолдану туралы мәселені шешу болса, бұлтартпау шараларының мақсаты айыпталушының тергеу мен соттан жасырынуын болдырмау, үкімнің орындалуын қамтамасыз ету.

2. Мерзімдерінің әр түрлілігінде. Сезіктің ұстау мерзімі жетпіс екі сағатпен шектелген. Одан артық ұстауға заң жол бермейді. Осы мерзім біткенге дейін сезіктіге қатысты бұлтартпау шарасы таңдалуы тиіс. Егер, бұлтартпау шарасы таңдалмаса, сезікті адам босатылуға жатады. Бұлтартпау шараларының мерзімі басқаша. Істің ерекше күрделілігіне байланысты қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасы 12-айға дейін ұзартылуы мүмкін.

Сезіктің ұстаудың негіздерінің бұлтартпау шараларын қолдану негіздерінен айырмашылығы бар. ҚР ҚПК 128-бабының 2-бөлігіне сәйкес сезіктің ұстау үшін негіз ретінде:

- адам қылмыс жасау кезінде немесе оны жасағаннан кейін ұсталғанда;
- көзімен көргендер (куәлер), оның ішінде жәбірленушілер қылмыс жасаған адам ретінде осы адамды тікелей көрсетсе не ол адамды осы Кодекстің 130-бабында көзделген тәртіппен ұстап алған кезде;

- осы адамда немесе оның киімінде, өзінің бойында немесе тұрғынжайында қылмыстың анық іздері табылған кезде;

- жедел-ізвестіру, қарсы барлау қызметінің және (немесе) жасырын тергеу іс-қимылдарының заңға сәйкес алынған материалдарында адамға қатысты ол жасаған немесе жасауға дайындап жатқан қылмыс туралы анық деректер болғанда, бас бостандығынан айыру түрінде жаза тағайындалуы мүмкін қылмыс жасады деп күдік келтірілетін адамды ұстап алуға құқылы. Бұл соңғы негіз ҚР Жедел ізвестіру қызметі туралы Заңының 11 бабының 16 тармағына сай жүргізіледі. Онда былай делінген: ұстап алынған адамдардың жеке басын жете тексеруді, оларда болатын қылмыстық әрекетке қатысты болуы мүмкін заттар мен құжаттарды алып қоюды, сондай-ақ, тұрғын үй-жайларды, жұмыс орындары мен өзге де орындарды жете тексеруді, көлік құралдарын жете тексеруді куәгерлердің қатысуымен жүзеге асыру [3].

Мысалы: дүкенге екі қылмыскер шабуыл жасап тонаған. Осы кезде дүкен иесінің таныстары келіп қалып, шабуыл жасаушыларды ұстап алған. Яғни, дүкен иесі қол сұғушылық жасау мүмкіндігінің жолын кесу мақсатында қылмыскерлерді ұстаған.

Егер де, ұстаған адамда қару немесе өзге де қауіпті заттар не қылмыстық іс үшін мәні бар заттар бар деп ұйғаруға негіз болса, оны ұстаған азамат ұсталушының киімін тексеруге және құқық қорғау органдарына беру үшін заттарды алуға құқылы

- ол адамды, оның киімінде, тұратын үйінде қылмыстың ашық ізі табылған кезде;
- жедел-ізвестіру қызметінің заңға сәйкес алынған материалдарына ол адамға қатысты жасаған немесе дайындалып жатқан ауыр немесе аса ауыр қылмыс туралы анық деректер болған кезде, бас бостандығынан айыру түріндегі жаза қолданылуы мүмкін болатын қылмыс жасағандығына күдік келтірілгенде ол адамды ұстауға құқылы.

Бұлтартпау шарасынан тағы бір ерекшелігі күдіктің ұстау қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану туралы мәселені шешу мақсатында қолданылатын іс жүргізушілік мәжбүрлеу шарасы. Сондықтан, күдіктіге қатысты бұлтартпау шарасы қолданылғанда басқа да қылмыстық іс жүргізу институттарына қарау керек.

Процессуалдық теорияда қалыптасқан пікірлердің бірі бойынша «жаза неғұрлым ауыр болса соғұрлым айыпталушы адам жалтаруға тырысады. Бірақ, бұл жағдайда автоматты түрде, бұлтартпау шарасын қолдануға болмайды.

Себебі бұлтартпау шарасы оған қажеттілік болғанда ғана қолданылуы керек. Сондықтан да, айыпталып отырған қылмыстық санкциясына ғана қарап, бұлтартпау шарасын тағайындауға болмайды. Өйткені нақты жазаны және адамның кінәлілігі жөніндегі мәселені тек сот шешеді. Демек, бұлтартпау шарасын тағайындағанда тек заңда көзделген санкцияны емес, сонымен қатар соттың тағайындауы мүмкін жазаның мөлшеріне де назар аударуы керек. Ал бұл өз кезегінде заңдағы жазаны жеңілдететін немесе ауырлататын жағдайларды ескеру қажет» [4, 150].

Күдіктің ұстаумен байланысты мәжбүрлеу шарасының маңыздылығы оның бір уақытта барлық іс үшін маңызы бар алғашқы қажетті мәліметтерді қамтуында. Олардың ішкі заңдылықтарын ашады. Процессуалдық әдебиеттерде процессуалдық мәжбүрлеу шаралары түрлі пікірлермен топтастырылады. Мысалы, П.М. Давыдов: «Сот және тергеу органдарына алып келумен қамауға бағытталған мәжбүрлеу шаралары айыпталушының жаңа қылмыстарды жасауының алдын алады...»-деп есептейді [5, 98]. Демек, ұстау қай уақытта жүргізілді, айып қанша мерзімде, қалай тағайындалатындығын білу қажет.

Өйткені, барлық мәліметтерді мұқият қарап алмай, сезіктіге қатысты бұлтартпау шарасын қолдану кейбір тұлғалардың заңсыз жауапкершілікке тартылуына, ал қылмыскерлердің одан құтылып кетуіне жағдай жасауы мүмкін. Мысалы, рецидивист - қылмыскер ұсталып, тергеушінің салақтығы

салдарынан оған 10-күн мерзім ішінде айып тағылмаса, әрине ол заң бойынша босатылуға жатады. Сондықтан, мұндай жөнсіздіктерге жол бермеудің бірден-бір амалы - процессуалдық заңды жақсы білу, соның ішінде бұлтартпау шараларын сезіктіге қатысты қолданылу ерекшеліктерін терең білу.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ахпанов А.Н. Проблемы Уголовно-процессуального принуждения в стадии предварительного расследования. – Алматы, Жеты Жарғы, 1997 – 176с.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексі. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ.
3. Жедел іздестіру қызметі туралы. Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі № 145-ХІІІ Заңы.
4. Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу құқығы. Нұрмашев Ү.Ө. Алматы: Жеті жарғы. 2008. - 368 б.
5. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть особенная. Досудебные стадии. Алматы; Данекер; 2002-270с.

ТҮЗЕТУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚҚА СЕБЕПШІ БОЛАТЫН ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ ТАЛДАУЫ, ПЕНЕНЕНЦИАРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚ ПЕН ПЕНЕНЕНЦИАРЛЫҚ ҚЫЛМЫС ҰҒЫМДАРЫНЫҢ АРА ҚАТЫНАСЫ

Аңдатпа: мақалада түзету мекемелеріндегі қылмыстылыққа себепші болатын жағдайларға талдау жасалып, пенитенциарлық қылмыстылық пен пенитенциарлық қылмыс ұғымдарының ара қатынасы зерттелген, автордың бұл мәселеге қатысты өзіндік пікірлері келтірілген, атап айтқанда пенитенциарлық қылмыстылықтың туындауына ең басты себептердің бірі – түзету мекемесінің әкімшілігінің қызметіндегі кемшіліктер және оларды жою пенитенциарлық қылмыстылықты болдырмаудың бірден бір себепшісі деген тұжырым келтірілген.

Негізгі сөздер: пенитенциарлық қылмыстылық, қылмыстық-атқару жүйесі, сотталушылардың мінез-құлқы, қылмыскерлерді түзету, Құқықтық саясат оужырымдамасы, қылмыстық заңнама, құқықтық реформа, постпенитенциарлық жағдайлар, криминалды қауіптер, бас бостандығынан айыру, жаза.

Аннотация: в статье проделан анализ обстоятельств, способствующих совершению преступлений в исправительных учреждениях, исследована взаимосвязь обстоятельств, способствующих совершению преступлений и понятий пенитенциарная преступность и пенитенциарное преступление, выражена позиция автора по данному вопросу, в частности, высказано мнение о том, что одной из главных причин возникновения пенитенциарной преступности является наличие недостатков в деятельности исправительных учреждений и их предотвращение и является одним из средств борьбы с пенитенциарной преступностью.

Ключевые слова: пенитенциарная преступность, уголовно-исполнительная система, поведение осужденных, исправление преступников, Концепция право вой политики, уголовное законодательство, правовая реформа, постпенитенциарные обстоятельства, криминальные риски, лишение свободы, наказание

Жаһандану кезеңіндегі қазақстандық қоғам үшін ең өзекті мәселелердің бірі болып құқық қорғау органдарының қызметін жетілдіру, соның ішінде қылмыстық атқыру жүйесінің қызметін жетілдіруді атап өткен жөн. Түзету мекемелерінде ұйымдасқан қылмыстылықпен күрес мәселесін шешу, ең алдымен осы құбылысты толық талдау арқылы жүргізілуі тиіс, яғни оның болжаудағы және болдырмауға бағытталған жұмысындағы өзектілілігі. Осыған байланысты, аталған қоғамға жат құбылыстың ұғымын түсіну қажет, оның ғылыми анықтамасы және тәжірибедегі ұсыныстары, кейін осы құбылыспен тиімді күрес жүгізудің бірден-бір жолы болады.

Қазақстандық қылмыстық және қылмыстық атқарушы заңнамада соңғы бес жылдың ішінде айтарлықтай өзгерістер орын алған, атап айтқанда қылмыстық-атқару жүйесін реформалау жүргізілді (ол туралы 2020 дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасында айтылған) [1].

Қылмыстық құқықта бас бостандығынан айырылған сотталушылар арасында тәрбие жұмысын онан әрі дараландыру және жіктеу жөніндегі ұсыныстар әзірленген. Алайда, түзету мекемелері қызметінің тиімділігін арттыру үшін бас бостандығынан айырылғандарды аталған мекемелерге орналастыру барысында дараландыру мәселесіне ерекше назар аудару керек.

Түзету мекемелерінде жасалатын қылмыстар – жазаны тиімсіз орындаудың негізгі көрсеткіштерінің бірі. Олар қылмыстық-атқару жүйесінің жұмысын айтарлықтай шырқын бұзады. Осы фактордың тұрақсыздануы мені ұстау тәртібінің нашар сақталатындығынан, жедел жағдайдың шиеленісуінен және сотталғандармен тәрбие жұмысының сапасының нашарлап кетуінен байқалады. Осыған байланысты заңмен бас бостандығынан айыру түріндегі қылмыстық жазаларды орындайтын мекемелер мен органдарға жүктелген жалпы және арнайы міндеттер шешілмейді, қылмыстық жазаның мақсаттағына қол жеткізілмейді.

Өкінішке орай, күні бүгінге дейін түзету мекемелерінде көптеген қылмыстар жасалуда. Жыл сайын еліміздің қылмыстық атқару жүйелері мекемелерінде жүзден астам қылмыстар жасалады. Күш қолданушылықпен сипаттала тын пенитенциарлық қылмыстылықтың құрылымы айтарлықтай алаңдатушылық туғызуда. Көптеген заңгерлер қылмыстық жазаларды өтеудің қазіргі кездегі жүйесі көптеген дамыған елдердегідей тәрбиелеу-алдын алу сипаттағы әсер ету деңгейіне толық сәйкес келмейді деген пікірде.

Бас бостандығынан айыру жерлерінде, яғни түзету мекемелерінде жасалатын қылмыстардың қоғамдық қауіптілік деңгейі келесі жағдайларға байланысты арта түседі:

- қылмыс негізгі функциясы қылмыскерлерді түзеу болып табылатын мекемеде жасалады;
- қылмысты қылмыстылығы алынбаған және жойылмаған тұлға жасайды.

Түзету мекемелерінде қылмыстардың жасалуы бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның да, бас бостандығынан айыру мекемелері қызметінің де тиімділігінің төмендігін білдіреді.

Түзету мекемелерінде қылмыстылық сынды әлеуметтік-қауіпті құбылыс тың бар болуы қылмыстық-атқару жүйесінің қауіпсіздігіне қауіп төндіреді, қылмыстық жауапкершілік пен қылмыстық жазаның мәнін жоққа шығарады.

Түзету мекемелерінде қылмыстылықтың орын алуы сотталғандардың да, қызметкерлер құрамының да қауіпсіздік деңгейін едәуір төмендетеді. Және керісінше, осындай қылмыстылықтың деңгейі қылмыстық-атқару жүйесіндегі жеке қауіпсіздік деңгейін білдіреді. Осындайда түзету мекемелеріндегі қылмыстылық криминалды қауіптердің көзі ретінде де, оларды жүзеге асыру жағдайлары ретінде де көрініс табады [2, 15].

Пенитенциарлық қылмыстылықтың құрамында тек бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтейтін адамдар ғана жасай алатын қоғам үшін қауіпті іс-әрекеттерді атап өтуге болады.

Түзету мекемелерінде басқа да қылмыстар жасала алатындығын есепке ала отырып қандай жағдайда «пенитенциарлық қылмыстылық», ал қай жағдайларда «пенитенциарлық қылмыс» ұғымын қолдану керек екендігін нақты ажырату керек. Түзету мекемелерінде жасалған қылмыстарды әрине пенитенциарлық қылмыстылыққа жатқызуға болады. Жалпы қылмыстық пенитенциарлық қылмыстылықтың мәндік жағы бас бостандығынан айыру түріндегі жазаларды орындау барысында туындайтын қайшылықтардың жиынтығымен сипатталады.

Бас бостандығынан айыру жерлерінде жасалатын қылмыстар ежелгі кезден бері орын алатын жағымсыз сипаттағы қоғамдық құбылыс, олар бас бостандығынан айыру түріндегі жаза негізгі жаза ретінде қолданылатын кездерден бастап басталған. Оның орын алуы бас бостандығынан айыру түріндегі жазаланың міндетті, жағымсыз факторы.

Бас бостандығынан айыру жерлеріндегі қылмыстылық тек жеке бір адам үшін ғана емес, сонымен қатар, бүкіл мемлекет үшін де үнемі қоғамдық қауіптіліктің жоғарғы дейгейімен сипатталған. Осыдан оның мемлекетте орын алатын әлеуметтік, экономикалық және саяси үрдістермен сапалы және сандық сипаттамаларының тікелей байланысы да туындайды. Мемлекеттің өміріндегі кез келген өзгерістермен қатар сотталғандардың құрылымында да түрлі өзгерістер орын алады, ол түзету мекемелеріндегі криминогендік деңгейін арттырады.

Түзету мекемелеріндегі қылмыстылық кез келген басқа әлеуметтік құбылыс сынды ішкі қайшылықтармен сипатталады. Қылмыстылықта үнемі «жаңа әдістер» мен «бұрыннан бері келе жатқан әдістер» арасындағы күрес байқалады, алайда, еркін қоғамға қарағанда қылмыстылық қарым-қатынастың бейресми жүйесінің сақталуының көзі болып табылады.

Мемлекет тарапынан жүйенің ішіндегі үрдістерге қатысты бақылаудың бәсеңдетілуі пенитенциарлық қоғамдастықтың ішкі қайшылықтарының катализаторы ретінде сипатталады. Оның салдары ретінде пенитенциарлық қылмыстылықтың және пенитенциарлық кезеңнен кейін жасалатын қылмыс тылықтың деңгейі күрт өседі.

Заңнаманы және заңнаманы түзету мекемелерінде қолдану тәжірибесін ізгілендіру үрдісін пенитенциарлық қоғамдастықтың өкілдері мемлекеттік органдардың әлсіздігі ретінде қабылдайды. Соңғы ретте мемлекет пен құқық қорғау құрылымдары қылмыстық-атқару жүйесінің қызметін қалыпты күйге келтіру үшін мемлекеттік мәжбүрлеудің ең қатаң шараларын қолдануға мәжбүр болады [3, 62 б.].

Бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындау ерекшеліктері түзету мекемелеріндегі объективті түрде бар бірқатар жағымсыз жағдайлар сотталғандардың құқыққа қарсы мінез құлқына себепші болады. Нәтижесінде оларды болдырмау мақсатында түзету мекемелерінің әкімшілігі бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны жүзеге асырудың криминогенді мәнін жоққа шығаратын не азайтатын арнайы шараларды қолданады.

Түзету мекемелеріндегі қылмыстылық деңгейіне объективті сипаттағы түрлі себепші факторлар әрқалай әсер етеді. Сондықтан да түзету мекемелерінде қылмыстардың жасалуына ықпал ететін себепші факторларды келесі топтарға бөлуге болады:

а) түзету мекемелерінің ұйымдастырушылық-басқару қызметінде орын алған кемшіліктердің бар болуына байланысты орын алған себепші факторлар:

- қылмыстық-атқару жүйесінің кадрларын жұмысқа қабылдау барысында жіберілген кемшіліктер
- сапалы-әлеуетті сипаттамаларды есепке алмай қылмыстық-атқару жүйесінің мамандарын толымдау сапасының жетілмегендігі;

- түзету мекемелері қызметкерлерін олардың атқаратын функциялардың ерекшелігін есепке ала отырып даярлау сапасының жетілмегендігі.

б) сотталғандарды еңбекке тартуға байланысты орын алған себепші факторлар:

- сотталғандардың еңбекке құқығының жүзеге асырылуын құқықтық реттеудің жеткіліксіздігі;

- сотталғандар атқарған жұмыстар үшін ақы төлеу барысында әкімшілік жіберетін кемшіліктер;
- в) сотталғандардың мінез-құлқына қадағалау күйіне себепші болатын факторлар:
- әкімшілік түзету мекемелерінде орын алатын жағдайларға лайықты баға бере алмауы;
- сотталғандар арасындағы тәртіптің күйіне объективті баға берілмеуі;
- түзету мекемесіндегі әлеуметтік-психологиялық ахуалды толық немесе ішінара елеушілік,
- дамып бара жатқан криминогенді жағдайларға уақытылы баға бере алмаушылық.

Біз жоғырада сотталғандардың түзету мекемелеріндегі қылмыстылығына себепші болатын жағдайларды атап өттік, оларды сот тағайындаған жаза ны жүзеге асыру барысында есепке алу керек. Осыған дейін атап өтілгендей, қарастырылған себепші факторларға, сондай-ақ, оларға байланысты туындайтын қоғамдық қауіпті салдарларға әсер етушілік екі бағыт бойынша мүмкін болып табылады:

- заңнамада сипатталуына байланысты (құқықтық реттеу саласына енгізу арқылы);
- ұйымдастырушылық-басқарушылық қызмет барысында нақты себепші факторларға тікелей әсер ету арқылы.

Сөйтіп, бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеуге байланысты туындаған объективті сипаттағы себепші факторларға талдау жасау барысында олардың бәрі түзету мекемесінің қызметіндегі кемшіліктердің орын алғандығына байланысты туындайтындығын атап өту керек. Осыған байланысты бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеуге байланысты туындаған, объективті сипаттағы детерминанттар деп жазаны өтейтін тұлғалардың құқыққа қарсы ниеттерін туғызатын түзету мекемесінің қызметіндегі кемшіліктердің жиынтығы деп түсінуді ұсынамыз.

Бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу үрдісі себепші болған түзету мекемелерінде қылмыстылықтың туындауына ықпал ететін жағдайларды келесідей сипаттауға болады:

а) сотталғандарда осыған дейін жасалған қылмысқа байланысты криминалды сипаттағы іс-әрекеттерді жасау тәжірибесінің бар болуы;

б) түзету мекемелерінде өзгеше қауымдастықтың бар болуы – сотталғандардың шағын ортасы, оған:

- түзету мекемелерінде мінез-құлықтың бейресми нормаларын ұстанатын тұлғалардың бар болуы.

Шартты түрде әрбір сотталушыда белгілі бір құндылықтар жүйесі себепші болған белгілі бір мінез-құлық жүйесін таңдау еркі бар;

- түзету мекемесінде сотталғандардың шағын ортасында белгілі бір әлеуметтік-психологиялық шағын климаттың (сотталушылардың арасындағы және сотталушылар мен мекеменің әкімшілігі арасындағы ара қатынастар) орын алуы;

в) криминалды бағыттағы бейресми топтардың қалыптасуы (олардың өз қағидаттары мен қызметінің бағыттары болады)

г) жеке-субъективтік себептер әрбір сотталушының психологиялық ерекшеліктеріне байланысты болады; атап айтқанда әрбір сотталушыда жағымсыз әлеуметтік-психологиялық қасиеттер (қоғамға қарсы көзқарастар жиынтығы) болады; олар келесіден көрініс табады:

- топшілік қарым-қатынас тұрғысынан рұқсат етілетін қатынас сынды сотталғандардың түзету мекемелеріндегі құқыққа қайшы көріністеріне қатысында;

- сотталғандардың түзету мекемесі әкімшілігінің іс-әрекеттеріне қатынасының сипатында;

- сотталғандардың түзету мекемелерінің әкімшілігіне көмек көрсететін адамдарға жағымсыз қатынас танытуында.

Елдегі құқық қоғау органдарының жүйесіндегі түзету мекемелерінің қызметі ұйымдасқан қылмыстылықпен күресу үшін әлеуметтік-саяси, экономикалық, мәдени және рухани ортада нақты іс-шараларды жүзеге асыру керек. Бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу мекемелеріндегі ұйымдасқан қылмыстылықпен күресудегі қызметті жетілдіру, біздің пікірімізше әдіснамалық және теориялық тұжырымдарға негізделуі тиіс, атап айтқанда, басқа ғылым салаларының жетістіктерін пайдалану керек. Яғни түзету мекемесі қызметкерлерінің қызметі қылмыстық, қылмыстық-процесуалдық, әкімшілік және пенитенциарлық құқық, криминалистика, криминология, басқару теориясы, қазақстандық, ресей және шетелдік авторлардың еңбектерінде көрініс тапқан психологияға негізделгені орынды болар. Алдын алау шараларын қарастыруда з.ғ.к. Е.Е. Каймульдиновтың ұсынысымен келісуге болады. Оның пікірінше: «Ұйымдасқан қылмыстылық пен күрес жүргізуші тәжірибелі қызметкерлерге «Ұйымдасқан қылмыстық топтарды зерттеу бағдарламасын» (әдістемелік-ұсыныстар деп те атауға болады) ұсыну қажет» [4, 79 б.].

Біздің пікірімізше, тәжірибелі қызметкерлер нақты анықталған оқиға немесе ұйымдасқан қылмыстылықпен күресумен тиімділігін арттырады. Аталған бағдарлама көптеген арнайы ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы бағытталған әдебиеттерді зерттеу нәтижесінде құрылған және осы аталған құбылысты зерттеудің жалпы нәтижесі болып табылады.

Сөйтіп, бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу үрдісіне байланысты түзету мекемелерінде қылмыстылықтың туындауына себепші болатын факторларға талдау жасау барысында олардың бәрі сотталушылардың арасында міндетті өзара қарым-қатынас барысында қалыптасатындығын атап өткен орынды. Осыған орай бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу үрдісіне байланысты түзету мекемелерінде қылмыстылықтың пайда болуына ықпал етуші жағдайларға *сотталғандардың арасында қалыптасатын, қоғаммен қорғалатын мүдделерге нақты қауіп төндіретін жазғымсыз және/немесе криминалды сипаттағы қарым-қатынас жүйесі* деген анықтама беруге болады.

Қолданыстағы қылмыстық-атқарушы заңнама бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу саласындағы нақты жағдайда толық көлемде сипаттайды.

Қылмыстық-атқару заңнамасында бекітілген ережелерді орындау тәртібі мен шарттары бас бостандығынан айыру түріндегі жаханы орындау мен өтеудің объективті және субъективті жағдайларына тікелей байланыста, сол себепті ең алдымен түзету мекемелеріндегі қылмыстылықтың алдын алуы үшін қылмыстық-атқару жүйесінің қызметін реттеу керек деген пікір туындайды.

Мақаланың тақырыбы болатын мәселесі зерттеу барысында келесі қорытындыларды тұжырымдауға болады:

➤ Сотталушының бүкіл тұрмыс қалпы пенитенциарлық алдын алу қызметінің объектісі болуы тиіс, себебі сотталушының тұрмыс қалпының сипаттамаларына байланысты бас бостандығынан айыру жерлеріндегі оның құқыққа қайшы мінез-құлқының әлеуеттілік деңгейіне байланысты тиісті алдын алу құралдары мен әдістері таңдалады.

➤ Сотталушылардың арасында жағымсыз және/немесе криминалды сипаттағы қарым-қатынастардың туындауына ықпал ететін және қоғамда қалыптасқан қалыпты мінез-құлық нормаларына қайшылықтарға байланысты ұзаққа созылатын пенитенциарлық криминогенді қарсы тұрушылық жағдайдың орын алуына себепші болатын мінез-құлық нормаларының жүйесі пенитенциарлық қылмыстық мінез-құлықтың ішкі себептері мен жағдайлары болып табылады.

➤ Қылмыстардың пенитенциарлық алдын алу қызметінің сапасын анықтайтын өлшем – оның нәтижелілігі болып табылуы тиіс; яғни, тәрбиелеу-алдын алу әсер етудің түрлі субъектілерімен қолданыстағы заңнамада белгіленген мақсаттардың негізінде қылмыстық-атқару жүйесіне міндеттелген мақсаттар мен міндеттерді орындау деңгейі. Нәтижелілік кешенді көрсеткіш болып табылатындыққа байланысты ол бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның мақсаттары мен олардың түпкі нәтижесі (қылмыстардың пенитенциарлық жағдайда қайталануы) және сотталғандарға алдын алу әсерінің түрлі нысандарын қолданудың мақсаттары мен нәтижесі арасындағы өзара байланысына талдау жасау арасында өзара әрекеттесу деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін сандық көрсеткіштерден құралады. Осындай көзқарас бір жағынан қылмыстық-атқару жүйесіне белгіленген мақсаттардың нақтыла нуын, ал екінші жағынан – тәрбиелеу-алдын алу әсер етушіліктің құралдарын дұрыс таңдауға қамтамасыз етуі тиіс.

➤ Пенитенциарлық қылмыстылық түзету мекемелерінде жасалатын қылмыстылықтың құрамдас бөлігі болып табылады. Ол жалпы қылмыстылықтың жеке түрі болып табылады, алайда пенитенциарлық қылмыспен күресу және оның алдын алу шаралары екі бағыттағы мақсатты жүзеге асыруға ықпал етеді:

- қылмыстылық деңгейін азайту;
- жаза тағайындау мақсаттарына қол жеткізуге барлық жағдайлар жасау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Құқықтық саясат тұжырымдамасында Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы. <http://adilet.zan.kz>
2. Ташенова А.К. Правовые обязанности органов учреждений, исполняющих наказания А.К. Ташенова // А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің хабаршысы = Вестник Кокшетауского университета им.А. Мырзахметова. - 2013. - №4. - С.292 - 297
3. Тулкинбаев Н. А. Қазақстан Республикасы қылмыстық-атқару жүйесіндегі әлеуметтік жұмысты ұйымдастырудың кейбір мәселелері/ Н. А. Тулкинбаев // Ғылым = Наука. - 2014. - № 2. - 60-64.
4. Каймульдинов Е.Е. Принципы оперативно-розыскной деятельности: По материалам Республики Казахстан диссертация на соискание степени кандидата юридических наук
5. Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару кодексі - Алматы: Юрист, 2003. - 79 б.
6. Тоқыбаев Зайрулла Сембайұлы Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару құқығы: дәрістер курсы / З. С. Тоқыбаев, С. Қ. Алтайбаев; ҚР Ішкі істер министрлігі, Бәрімбек Бейсенов атын. Қарағанды акад. - Қарағанды : ҚР ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, 2017. - 200 б.

Ерджанов Тимур Кельдешевич
к.ю.н., PhD., доцент кафедры международного права КазНУ
им. аль-Фараби, boomer_400@mail.ru

Баймагамбетова Зульфия Мажитовна
доктор PhD., доцент кафедры международного права КазНУ им. аль-Фараби, zula_bai@mail.ru

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ОТРИЦАНИЕ ГЕНОЦИДА В МЕЖДУНАРОДНОМ И НАЦИОНАЛЬНОМ ПРАВЕ

Аннотация: В статье анализируются решения различных международных и национальных судебных органов по делам об отрицании геноцида. В частности, особое внимание уделено правовым позициям Европейского суда по правам человека и Комитета ООН по правам человека. Авторы указывают на основные проблемы квалификации данного вида преступления, анализируют основные причины существующих разногласий, а также предлагают собственный путь решения существующих проблем. По мнению авторов, отрицание геноцида может быть квалифицировано как преступление только в случае умысла лица на совершение таких действий, как пропаганда нацизма, разжигание национальной ненависти или публичные призывы к насилию. В противном случае, уголовное преследование за отрицание геноцида вступает в противоречие со свободой выражения мнений, которая имеет огромное значение для современного демократического общества.

Ключевые слова: геноцид, Холокост, свобода слова, Европейский суд по правам человека.

Түйін: Мақалада геноцидті теріске шығару туралы іс бойынша әртүрлі халықаралық және ұлттық сот органдарының шешімі талданады. Атап айтқанда, адам құқығы жөніндегі Еуропалық соттың және адам құқығы жөніндегі БҰҰ комитетінің құқықтық ұстанымдарына ерекше назар аударылады. Авторлар аталған қылмыстың түрін саралаудағы негізгі мәселені көрсетіп, қазіргі қайшылықтардың негізгі себебін талдайды. Авторлардың көз қарасы бойынша, геноцидті теріске шығару, қылмыс ретінде саралануы мүмкін егер тұлғаның ниетінде тек қана ұлтышылдықты насихаттау, ұлт араздығын қоздыру немесе зорлық-зомбылыққа жариялы түрде итермелеу іс-әрекеттері орын алса. Әйтпесе, қазіргі демократиялық қоғам үшін үлкен маңызы бар пікір айту еркіндігімен геноцидті теріске шығару үшін қылмыстық қудалау қарамақайшылыққа әкеп соқтырады.

Түйін сөздер: зұлмат, холокост, сөз еркіндігі, адам құқықтарының Еуропалық соты.

Abstract: In article decisions of various international and national judicial authorities on cases of denial of genocide are analyzed. In particular, the special attention is paid to legal positions of the European Court of Human Rights and UN Committee on human rights. The authors points to the main problems of qualification of this type of a crime, analyzes the main reasons for the existing disagreements, and also offers own solution of the existing problems. According to the authors, denial of genocide can be qualified as a crime only in case of intention of the person on commission of such actions, as promotion of Nazism, incitement of national hatred or public appeals to violence. Otherwise criminal prosecution for denial of genocide conflicts to freedom of expression which has huge value for modern democratic society.

Keywords: genocide, Holocaust, freedom of speech, European Court of Human Rights.

Криминализация отрицания геноцида (Холокоста) продолжает оставаться актуальной проблемой, по которой в мировом сообществе по-прежнему нет консенсуса. На сегодняшний день уголовное законодательство около 20 государств признает наказуемыми те или иные действия, связанные с пересмотром отдельных исторических событий. Этот вопрос является предметом активной дискуссии – как правовой, так и политической. В данной статье хотелось бы, оставив в стороне моральную и политическую сторону вопроса, сосредоточиться на юридической оценке существующей национальной и международной практики.

Как справедливо отмечается в научной литературе, юридический статус преступления геноцид получил относительно недавно – в середине XX века [1]. Понятие геноцида и общие принципы борьбы с ним были закреплены в принятой в 1948 году Конвенции о предупреждении преступления геноцида и наказании за него [2]. Соответственно, институт уголовной ответственности за отрицание геноцида насчитывает еще более скромную историю.

Бросается в глаза, что отрицание геноцида евреев в ходе Второй мировой войны (или оспаривание его масштабов и способов) тесно связано с осуществлением свободы выражения мнений, которая гарантирована целым рядом действующих международных документов. Следовательно, практика привлечения к ответственности лиц, отрицающих геноцид, должна соответствовать современным стандартам вмешательства публичных властей в свободу слова.

В этой связи необходимо заметить, что отрицание геноцида как самостоятельный состав правонарушения обладает определенной автономией относительно таких «классических» составов,

как клевета, оскорбление, публичные призывы к насильственным действиям, пропаганда войны и разжигание социальной вражды. В отношении перечисленных деяний существует более-менее устоявшийся международный консенсус: в большинстве государств они считаются злоупотреблением правами и не защищаются законом.

Как показывает практика международных судебных и квазисудебных органов, уголовное преследование за отрицание геноцида довольно долго признавалось правомерным по этому же основанию соответствующие действия объявлялись злоупотреблением свободой выражения мнений. Наиболее ярко этот тезис отражен в решениях органов Страсбургской системы правосудия.

Так, в делах «Охенберг против Австрии», «Хоски против Австрии», «D. I. против Германии», «Фориссон против Франции» осужденные национальными судами ревизионисты Холокоста не смогли убедить Европейскую комиссию, что их точка зрения находится под защитой статьи 10 Европейской Конвенции 1950 года. Комиссия посчитала, что отрицание геноцида скорее подпадает под действие статьи 17 Конвенции, запрещающей совершать какие-либо действия, направленные на умаление прав и свобод, предусмотренных Конвенцией. Инкриминируемые заявителям деяния были приравнены к попытке тоталитарных сил использовать в своих интересах конвенционные принципы.

Эта точка зрения была подтверждена Европейским Судом в решении по делу Леидо и Изорни (Lehideux and Isorni) против Франции, в котором Суд привел Холокост в качестве примера ясно установленных исторических фактов, отрицание или пересмотр которых удалены из защиты Статьи 10[3].

Позже была признана явно необоснованной (и, соответственно, неприемлемой) жалоба французского писателя Гароди: Суд счел, что его осуждение за отрицание преступлений против человечества не нарушало статью 10 Конвенции. Суд подчеркнул, что «оправдание пронацистской политики не может подпадать под действие гарантий Статьи 10 Конвенции, равно как и отрицание или ревизия четко установленных исторических фактов, таких как, например, Холокост – массовое уничтожение евреев фашистами, и изымаются Статьей 17 Конвенции из сферы применения Статьи 10 Конвенции» [4]. В обоснование этой точки зрения Европейский Суд привел следующий довод: отрицание преступлений против человечности является формой расовой диффамации в отношении евреев и разжиганием ненависти к ним. По мнению Суда, отрицание или ревизия исторических фактов такого масштаба подвергают сомнению ценности, лежащие в основе борьбы с расизмом и антисемитизмом, и способны серьезно подорвать общественный порядок. В конечном счете, подобные действия неблагоприятно затрагивают права других лиц и являются несовместимыми с демократией и правами человека.

Как видно из мотивировочной части решения по делу «Гароди против Франции», Европейский Суд поставил знак равенства между отрицанием Холокоста и разжиганием ненависти к евреям. Иными словами, в данном решении была сделана попытка подвести отрицание геноцида под более традиционную категорию злоупотреблений свободой слова – разжигание национальной ненависти и розни. Фактически, Европейский Суд прямо указал, что Гароди был осужден не столько за сам факт отрицания преступлений нацистов, сколько за пропаганду антисемитизма. Это – принципиальный момент, к которому мы еще вернемся.

Следует также упомянуть о решении Европейского Суда по делу «Жиниевски против Франции», в котором ключевым аргументом в пользу заявителя стало то, что инкриминируемая ему статья не ставила под сомнение каким-либо образом точно установленные исторические факты [5].

Другой авторитетный международный орган – Комитет ООН по правам человека – в своей практике также сталкивался с жалобами ревизионистов. Уже упомянутый французский писатель Робер Фориссон безуспешно пытался оспорить свое отстранение от преподавательской деятельности в связи с отрицанием Холокоста. Комитет посчитал, что действовавшие на основании знаменитого закона Гейссо французские власти не нарушили статью 19 Международного Пакта о гражданских и политических правах [6].

Таким образом, первоначально практика международных органов скорее свидетельствовала о признании уголовного преследования ревизионистов соответствующим международным стандартам прав человека. Однако 12 сентября 2011 года Комитет ООН по правам человека принял Замечание общего порядка № 34, посвященное некоторым аспектам применения статьи 19 Пакта о гражданских и политических правах. В пункте 49 Замечания прямо сказано, что законы, предусматривающие меры наказания за выражение мнений об исторических фактах, являются несовместимыми с предусмотренными Пактом обязательствами государств-участников уважать свободу мнений и право на их свободное выражение. Комитет также указал, что в Пакте не предусмотрено широкого запрета

на выражение ошибочных мнений или неверной интерпретации событий, происшедших в прошлом [7].

Таким образом, Комитет недвусмысленно дал понять, что так называемые «законы о сохранении памяти» больше не могут рассматриваться в контексте широких пределов усмотрения государств при ограничении свободы выражения мнений. Фактически, Замечание № 34 поставило под сомнение уголовную политику целого ряда государств, включая практику Европейского Суда по правам человека.

Уместно отметить, что пересмотр правовых позиций, касающихся отрицания геноцида, происходил и на национальном уровне. Так, в 2011 году Верховный Суд Испании вынес прецедентное решение, которым отменил уголовное преследование за отрицание Холокоста, если оно не содержит призывов к насилию.

Показателен опыт США, в которых первая поправка к Конституции, провозглашающая свободу выражения взглядов, изначально защищала ревизионистов [8].

Отсутствие международного согласия по рассматриваемой проблеме подтверждается текстом Дополнительного протокола к Конвенции о преступлениях в сфере компьютерной информации, касающегося криминализации актов расистского и ксенофобского характера, совершенных через компьютерные системы (принят 28 января 2003 года, вступил в силу 1 марта 2006 года). Статья 6 Протокола предусматривает возможность квалификации в качестве уголовных преступлений распространения или обеспечения доступа для общественности через компьютерную систему материала, который полностью отрицает или чрезвычайно умаляет отрицательные последствия, одобряет или оправдывает действия, являющиеся геноцидом или преступлениями против человечества, как определено международным правом и как это признано окончательными и обязательными решениями Нюрнбергского Трибунала или любого другого международного суда. Однако подпункт 2b этой же статьи позволяет государствам-участникам вообще не применять данную норму [9].

Представляется, что мировому сообществу в лице правозащитных структур необходимо выработать согласованную позицию по данному вопросу, так как существующие противоположные подходы не только рожают массу коллизий, но и мешают должным образом обеспечивать права человека. Вокруг чего должен строиться искомый консенсус?

На наш взгляд, следует различать отрицание Холокоста как попытку самостоятельной интерпретации истории, с одной стороны, и пропаганду идей нацизма и расовой нетерпимости – с другой. Первое следует считать частью научно-мировоззренческой дискуссии, находящейся под абсолютной защитой статьи 19 Пакта и статьи 10 Европейской Конвенции. Второе, в зависимости от особенностей национальной правовой системы, может преследоваться в уголовном порядке.

Обращает на себя внимание, что в Израиле отрицание Холокоста является преступлением только в том случае, если оно осуществляется с целью защиты тех, кто совершал эти преступления, или же с целью выражения солидарности с ними или симпатии к ним. Отсутствие какой-либо из этих целей (защита, выражение солидарности, выражение симпатии) препятствует уголовному преследованию. Таким образом, соответствующая цель является обязательным элементом состава преступления.

По сути, сходную позицию сформулировал в уже упомянутом решении Верховный Суд Испании: ревизия исторических фактов сама по себе ненаказуема, если она не сопровождается публичными призывами к насильственным действиям [10]. Сходство заключается в том, что собственное мнение об исторических событиях в принципе не может считаться уголовным преступлением, даже если оно радикально отличается от общепринятого или раздражает какую-то часть общества.

Здесь уместно вернуться к правовой позиции Европейского Суда по правам человека, сформулированной в решении по делу «Гароди против Франции». На наш взгляд, судьи неправомерно отождествили отрицание Холокоста с пропагандой антисемитизма, и тем самым сделали потенциально наказуемой любую научную дискуссию по вопросам геноцида.

Эта позиция вызывает тем большее удивление, что в большинстве дел, касающихся свободы выражения мнений, Европейский Суд подчеркивает: публичная значимость обсуждаемых вопросов должна, в принципе, удерживать национальные власти от вмешательства в свободу выражения мнений. Безусловно, вопросы имевших место преступлений против человечности относятся к публично значимым и, следовательно, предполагают широкий простор для дискуссии.

Таким образом, тенденция к унификации национальных стандартов прав личности требует от международных судебных и квазисудебных органов согласованной позиции по вопросу о криминализации отрицания геноцида. На наш взгляд, отрицание геноцида как таковое не может

считаться в демократическом обществе законченным составом преступления: для уголовной ответственности необходимо, чтобы соответствующие действия включали в себя пропаганду нацизма, разжигание национальной ненависти или публичные призывы к насилию.

Список литературы

1. Аванесян В. В. Геноцид: криминологическое исследование. Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.ю.н. – Москва, 2010. – 34 с.
2. Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказания за него // Права человека: Сборник международных договоров. – Нью-Йорк, 1989. С. 160-164.
3. См. Постановление Европейского Суда по делу *Lehideux and Isorni vs. France* от 23 сентября 1998 года.
4. См. Решение Европейского Суда по делу *Garaudy vs. France* от 24 июня 2003 года.
5. См. Постановление Европейского Суда по делу *Giniewski vs. France* от 31 января 2006 года.
6. См. Соображения комитета ООН по правам человека по делу *Faurisson vs. France* от 8 ноября 1996 года.
7. Комитет по правам человека ООН. Замечание общего порядка № 34 CCPR-C-GC-34 (на русском языке) // <http://ru.scribd.com/doc/86736060/Комитет-по-правам-человека-ООН-Замечание-общего-порядка-34-CCPR-C-GC-34-на-русском-языке>. – [Дата обращения – 14 января 2015 года].
8. Конституции зарубежных стран: Сборник / Сост. В.Н. Дубровин. М.: «Юрлитинформ», 2000. - 336 с.
9. Дополнительный протокол к Конвенции о преступлениях в сфере компьютерной информации, касающегося криминализации актов расистского и ксенофобского характера, совершенных через компьютерные системы // <http://www.lawmix.ru/abro/2571>.
10. Отныне в Испании можно отрицать Холокост и пропагандировать нацистские идеи // http://www.historyfoundation.ru/ru/news_item.php?id=2141.

Қойшыбайұлы Қ.,
Доктор PhD

Апахаев Н.Ж.,
к.ю.н., доцент

Тлеуов Т.М.,
магистр юридических наук, saltikks@mail.ru

Кульдинова С.К.
к.ю.н., Академия Кайнар, Алматы, (E-mail: Kuan-K@mail.ru)

ПРЯМЫЕ И КОСВЕННЫЕ НОРМЫ ДЕЙСТВИЯ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА ЗАЩИТУ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ СТРАХОВЫХ УСЛУГ

Аннотация. Представленная статья посвящена способам и механизмам защиты прав и законных интересов потребителей страховых услуг (страхователей, застрахованных лиц и выгодоприобретателей). В данной статье автором были изложены, описаны, обобщены, классифицированы и систематизированы все способы и механизмы, направленные на защиту интересов потребителя страховых услуг. Статья имеет эмпирическое значение, результаты которого сводятся к изложению, описанию и обобщению достоверных значимых фактов. Результаты данной работы могут быть использованы как на практике при защите прав и законных интересов потребителей страховых услуг, так для более углубленных теоретических исследований в этой сфере.

Ключевые слова: страхование, социальная стабильность, способы и механизмы защиты прав потребителей страховых услуг.

Түйін. Аталған мақала сақтандыру қызметін тұтынушылардың (сақтанушы, сақтандырылушы, пайда табушы) құқықтары мен мүдделерін қорғау әдістеріне және механизмдеріне арналған. Осы мақалада автормен сақтандыру қызметін тұтынушылардың заңды мүдделерін қорғауға бағытталған барлық әдістер мен механизмдер айқындалды, сипатталды, жинақталды, сараланды және жүйеленді. Мақала эмпирикалық мағынасы бар болып табылады, атап айтқанда оның нәтижесі шынышыл маңыздылығы бар айғақтарды айқындауға, сипаттауға және жинақтауға бағытталған. Оның нәтижесі тәжірибеде сақтандыру қызметін тұтынушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау барысында, сонымен қатар, теориялық терең зерттеулер кезінде бағыт ретінде пайдалануға болады.

Кілт сөздер: сақтандыру, әлеуметтік тұрақтылық, сақтандыру қызметін тұтынушылардың құқықтарын қорғау әдістері және механизмдері.

Summary. The article is devoted to methods and mechanisms for protecting the rights and legal interests of consumers of insurance services (insurants, insured persons and beneficiaries). In this article, the author outlined, described, summarized, classified and systematized all methods and mechanisms for protecting interests of consumers of insurance services. The article has an empirical meaning, the results of which are reduced to the presentation, description and generalization of reliable significant facts. The results of this work can be used as in practice to protect the rights and legitimate interests of consumers of insurance services, so for more in-depth theoretical research in this field.

Keywords: insurance, social stability, methods and mechanisms or protecting interests of consumers of insurance services.

Защита прав потребителей страховых услуг (страхователей, застрахованных и выгодоприобретателей) - это комплекс юридических норм и обычаев делового оборота, связанных с защитой прав потребителей страховых услуг на получение страховой услуги в соответствии с нормами законодательства, национальной правоприменительной практики и практики страхования. Такая защита регулируется в рамках публично-правовых (нормы государственного, административного права, законодательство о защите прав потребителей, антимонопольное законодательство) и гражданско-правовых отношений, а применяется в ходе судебного и досудебного рассмотрения споров при возникновении разногласий между страховщиком и страхователем.

В рамках публично-правовых отношений устанавливаются в праве, **во-первых**, нормы прямого действия, направленные на защиту интересов потребителя страховых услуг - ограничение свободы договора, пресечение включения страховщиком в договор условий, ухудшающих положение потребителя страховых услуг по сравнению с нормами действующего законодательства; **во-вторых**, косвенные императивные нормы, направленные на обеспечение финансовой устойчивости и платежеспособности страховщика, предъявление особых требований к его деятельности для целей исполнения договоров страхования.

Практика показывает, что потребитель на рынке страховых услуг нуждается в защите. Как правило, защита требуется не от серьезных финансовых преступлений со стороны компаний, а от пренебрежительного отношения к потребителю, включения в договоры условий, ставящих страхователя в невыгодное положение, от необоснованного завышения страховых тарифов и т. п. Причиной серьезных нарушений прав потребителя страховых услуг может быть появление на страховом рынке финансово-неустойчивых компаний.

Нормы прямого действия, направленные на защиту интересов потребителей страховых услуг.

Система способов защиты прав законных интересов потребителя страховых услуг в Республике Казахстан подразделяется на юрисдикционные (защита через уполномоченные государством органы) и неюрисдикционные (защита через негосударственные организации).

Страхователь вправе использовать данные предложенные варианты разрешения конфликтов со страховщиком до заключения договора и во время его действия, так и после расторжения договора.

Также необходимо отметить, что *механизм защиты прав потребителя страховых услуг в Республике Казахстан состоит из трех элементов:*

- 1) правовые основы защиты прав потребителя страховых услуг;
- 2) судебная практика по защите потребителя страховых услуг;
- 3) коммерческие и/или некоммерческие организации.

1. Правовые основы защиты прав потребителя страховых услуг

Главным законодательным актом, регулирующим страхование в Республике Казахстан, является Закон Республики Казахстан от 18 декабря 2000 г. N 126-III «О страховой деятельности» (далее - Закон о страховой деятельности). Его значение достаточно велико, поскольку он закрепляет основные принципы организации страховой деятельности, тогда как иные законодательные акты носят специальный характер и регулируют особенности тех или иных видов страхования. Вместе с тем необходимо акцентировать внимание на особом характере норм гл. 40 Гражданского Кодекса Республики Казахстан (далее - Гражданский кодекс), регулирующих форму договоров страхования, правоотношения по заключению, изменению, расторжению, прекращению и действию таких договоров, включая имущественное страхование.

Цель страхования - обеспечить страховую защиту в части материальных интересов физических и юридических лиц в виде полного или частичного возмещения ущерба и потерь, причиненных стихийными бедствиями, чрезвычайными происшествиями и событиями в различных областях человеческой деятельности, а также в части выплаты гражданам денежных сумм при наступлении страховых событий за счет страхового фонда, создаваемого на основе обязательных и добровольных платежей участников страхования.

Согласно законодательству Республики Казахстан существуют следующие формы страхования (включая, но не ограничиваясь) [1, ст. 805]:

- а) по объекту страхования - личное и имущественное;
- б) по степени обязательности - обязательные и добровольные;
- в) по основаниям осуществления страховой выплаты - накопительное и не накопительное.

Данная классификация страхования продиктована практической необходимостью, и позволяют ответить на нижеуказанные вопросы:

- что может выступать объектом страхования?
- каким образом определяются условия страхования?
- в каких случаях производится страховая выплата?

Полагаем, необходимо остановиться на каждом из указанных вопросов и вкратце раскрыть их.

Что может выступать объектом страхования?

Объектом страхования выступают имущественные интересы страхователя, которые подразделяются на *личное страхование* и *имущественное страхование*.

К объектам личного страхования могут быть любые имущественные интересы страхователя, связанные [1, ст. 807]:

- 1) дожитием граждан до определенного возраста или срока, установленного договором страхования, смертью, наступлением определенных событий в жизни граждан;
- 2) причинением вреда жизни и здоровью граждан в результате несчастных случаев и иных событий, заболеваний;
- 3) иные не противоправные имущественные интересы, которые неразрывно связаны с личностью гражданина.

К объектам объектами имущественного страхования могут быть любые имущественные интересы, связанные [1, ст. 807]:

- 1) владением, пользованием и распоряжением имуществом;
- 2) обязательностью возместить вред, причиненный другим лицам, в том числе в результате нарушения договора (обязательств);
- 3) иные не противоправные имущественные интересы, которые связаны с имуществом.

Договоры страхования, объектом которых выступают противоправные имущественные интересы, являются недействительными.

Каким образом определяются условия страхования?

Условия страхования может определяться законодательством Республики Казахстан (обязательное страхование) и соглашением сторон (добровольное страхование).

Обязательное страхование осуществляется на основе договора страхования (страхового полиса), условия которого определяется законодательством Республики Казахстан о конкретных видах обязательного страхования [1, ст. 806].

Добровольное страхование осуществляется на основании договора страхования и правил страхования, определяющих общие условия и порядок его осуществления. Правила страхования принимаются и утверждаются

страховщиком самостоятельно в соответствии с Гражданским Кодексом содержат положения о субъектах страхования; объектах страхования; страховых случаях; исключение из страховых случаев и ограничение страхования; порядке определения страховой суммы; порядке заключения, исполнения и прекращения договоров страхования; сроке и месте действия договора страхования; правах и обязанностях сторон; действия страхователя, застрахованного лица при наступлении страхового случая; перечне документов, подтверждающих наступление страхового случая и размер убытков; сроке уведомления страхователя или застрахованного о недостающих документах, необходимых для осуществления страховой выплаты; сроке принятия решения о страховой выплате или отказе в страховой выплате; порядке разрешения споров и иные положения [1, ст. 806].

Добровольные виды страхования обусловлены в основном характером рыночных отношений, то есть потребностью рынка в тех или иных страховых продуктах.

В каких случаях производится страховая выплата?

По основаниям осуществления выплаты, страхование подразделяется накопительное страхование и не накопительное страхование [1, ст. 809, 809-1].

Накопительное страхование является страхование, предусматривающее осуществление страховой выплаты:

а) при наступлении страхового случая;

б) по истечении установленного договором страхования периода либо иного события, предусмотренного договором страхования

в зависимости от того, какое из них наступит первым.

Накопительное страхование осуществляется исключительно по личному страхованию.

Ненакопительное страхование является страхование, предусматривающее осуществление страховой выплаты только:

- при наступлении страхового случая, обладающего признаками вероятности и случайности его наступления.

Ответы на вышеуказанные 3 вопроса дают общее понимание о сущности страхования, от которых в дальнейшем вытекает все остальная правовая конструкция страхования, которая является не менее важной для защиты прав граждан и юридических лиц.

В соответствии с действующим законодательством Республики Казахстан, страхование осуществляется на основе договора страхования только в письменной форме. Несоблюдение письменной формы договора страхования влечет его недействительность [1, ст. 825].

Предметом договора страхования является установление прав и обязанностей сторон, связанных с предоставлением страховщиком страховой защиты имущественных интересов страхователя. По договору страхования страховщик на согласованных между сторонами условиях принимает на себя риск, присущий деятельности или интересам страхователя, и обязуется осуществить страховую выплату при наступлении страхового случая. В этом и состоит суть оказания услуги по страхованию.

Если страховой случай не наступит, то договор страхования по истечении установленного в нем срока будет считаться исполненным надлежащим образом, *несмотря на то что страховое возмещение не выплачивалось*. К элементам страхового обязательства относятся страховой риск, страховой случай, страховой интерес, страховая сумма и страховая премия.

Действительность договора страхования зависит от правомерности интереса (противоправные интересы не страхуются), который должен быть имущественным (моральные интересы не страхуются). Интерес должен быть в правовой связанности со страхуемым имуществом; иными словами, обладателями страхового интереса могут быть лица, имеющие право собственности, вещное или обязательственное право. При страховании ответственности интересом выступает неполучение ущерба от возможного привлечения к ответственности. Договор страхования имущества, заключенный при отсутствии у страхователя или выгодоприобретателя интереса в сохранении застрахованного имущества, недействителен.

Договор страхования представляет собой двустороннюю сделку, по которой одна сторона - страхователь - обязывается к уплате известного вознаграждения (страховой премии), другая же сторона - страховщик - принимает на себя риск, т. е. обязанность нести ответственность за те последствия, которые могут произойти для жизни или имущества данного лица от наступления, предусмотренного страхованием события [1, ст. 825].

Страховой риск определяется как вероятность наступления ущерба жизни, здоровью, имуществу страхователя (застрахованного) в результате страхового случая. Опираясь на данные статистики предшествующих страховых случаев, андеррайтер может с достаточной степенью достоверности предсказать страховой риск. С этой целью на практике широко используется математический аппарат теории вероятности и закона больших чисел. На основе математических расчетов строятся страховые тарифы. Совокупность технических приемов, математических исчислений и построение страховых тарифов получила название актуарных расчетов. Специалист-андеррайтер, который занимается актуарными расчетами, называется актуарием.

Конкретные объекты страхования по их страховой оценке соотносятся со степенью вероятности нанесения ущерба. Различают крупные (значительные), средние (усредненные) и мелкие (незначительные) страховые риски. По общему правилу страховщик стремится избежать принимать на страхование крупные и мелкие страховые риски, в его интересах принять средние риски. В какой-то мере проблема крупных рисков решается через механизм перестрахования и сострахования.

Перестрахование является страхованием одним страховщиком (цедентом, или перестрахователем) на определенных договором условиях риска исполнения всех или части своих обязательств перед страхователем у другого страховщика (перестраховщика). При страховании объект страхования может быть застрахован по одному договору совместно несколькими страховщиками. При этом в договоре сострахования должны содержаться условия, определяющие права и обязанности каждого страховщика [1, ст. 824].

Страховой случай - это наступление предусмотренного условиями договора страхования события, против которого осуществляется страхование, влекущее обязанность страховщика произвести выплату страхователю, застрахованному лицу, выгодоприобретателю или иным третьим лицам. Страховой случай предусматривается договором страхования или законом [1, ст. 817].

Производимой выплате обычно предшествует детальное изучение факта и обстоятельств страхового случая с точки зрения его достоверности и исключения преднамеренных действий или бездействия (умысла) страхователя, инициирующих его разрушительные или вредоносные последствия.

Согласно гражданскому законодательству Республики Казахстан, *страхователь* - это лицо, заключающее договор страхования и выплачивающее страховую премию, *застрахованное лицо* - лицо, в отношении которого осуществляется страхование, а *выгодоприобретатель* - лицо, получающее страховую выплату. Страхователь, застрахованный и выгодоприобретатель могут быть одним и тем же лицом либо разными лицами [1, ст. 813, 815, 816].

Страховщиками признаются юридические лица любой организационно-правовой формы, предусмотренной казахстанским законодательством, созданные для осуществления страховой деятельности (страховые организации и общества взаимного страхования) и получившие в установленном законом порядке лицензию на осуществление страховой деятельности на территории Республики Казахстан. Казахстанскими законодательными актами могут устанавливаться ограничения при создании иностранными юридическими лицами и иностранными гражданами страховых организаций на территории Республики Казахстан [1, ст. 814].

К участникам страховых правоотношений относятся также страховые агенты и брокеры, с помощью которых страховщики могут осуществлять свою деятельность.

Страховой агент - физическое или юридическое лицо, включенное в реестр страховых агентов и осуществляющее посредническую деятельность по заключению договоров страхования от имени и по поручению одной или нескольких страховых организаций на основании договора поручения. Права и обязанности, вытекающие из совершенных страховым агентом действий в соответствии с договором, заключенным им со страховой компанией, приобретает страховая компания - доверитель [2, п. 16) ст. 3].

Правоотношения между страховым агентом и страховой компанией определяются нормами Закона о страховой деятельности. Взаимоотношения между ними могут оформляться договором поручения.

Страховой брокер - юридическое лицо, представляющее страхователя в отношениях, связанных с заключением и исполнением договоров страхования со страховщиком по поручению страхователя, или осуществляющее от своего имени посредническую деятельность по оказанию услуг, связанных с заключением договоров страхования или перестрахования, а также консультационную деятельность по вопросам страхования и перестрахования [2, п. 17) ст. 3].

Правоотношения между страховым брокером и страховой компанией определяются нормами Закона о страховой деятельности.

2. Судебная практика по защите потребителя страховых услуг

Правоприменение выступает всеобщей и универсальной формой, в рамках которой складывается и развивается судебная и внесудебная юридическая практика. Его можно рассматривать и в качестве особого организационно-правового способа реализации правовых норм по защите прав потребителей страховых услуг.

Важность роли судебной практики в развитии права и правотворчества, а также внесудебной правоприменительной практики является бесспорным.

В настоящей стране судебная практика считается дополнительным элементом права. А именно если существуют какие-то пробелы в законодательстве, то юристы не редко прибегают к изучению судебной практики, что позволяет найти самые рациональные пути защиты интересов, причем как ответчика, так и истца.

В данном случае, хотелось бы отметить, что судебная практика районных и городских судов, не считается основанием для последующих рассмотрений дел в общем контексте (то есть она не сильно влияет на судебную правоприменительную практику). В тоже время, судебная практика областных судебных инстанций и верховного суда, может считаться определенной базой, которая обязательно будет учитываться в процессе рассмотрения всевозможных дел, которые касаются нарушения прав потребителей страховых услуг.

Кроме того, в целях единовременного применения судебной практики на территории Республик Казахстан в 6 октября 2017 года было принято Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан «О судебной практике по спорам, вытекающим из договоров страхования». Данное постановление является важным нормативной документом, который в обязательном порядке нужно учитывать при защите прав потребителей страховых услуг.

3. Коммерческие и/или некоммерческие организации

Одним из основных средств защиты прав и интересов граждан и юридических лиц от злоупотреблений, бюрократизма, некомпетентности, инертности и аномалий в деятельности страховщика являются защита прав и

интересов через государственные органы Республики Казахстан институты гражданского общества, способных оказать помощь потребителям страховых услуг.

Одним из важных государственных органов, чьи функции непосредственно заточены за защиту прав и законных интересов потребителей финансовых услуг, в том числе страховых услуг является Национальный Банк Республики Казахстан. Национальный Банк Республики Казахстан в целях защиты прав и законных интересов потребителей страховых услуг осуществляет следующие основные функции: рассмотрение обращений физических и юридических лиц по вопросам финансовых услуг; предоставление правовой помощи потребителям финансовых услуг по вопросам защиты их прав; выявление нарушений прав потребителей финансовых услуг; осуществление надзора за качеством предоставляемых субъектами финансового рынка и распространяемой ими информации о финансовых услугах.

Другими институтами, которые не менее важны и эффективны для защиты прав потребителей страховых услуг, являются негосударственные организации (некоммерческие и коммерческие организации).

Страховым омбудсманом является независимое в своей деятельности физическое лицо, имеющие законом закрепленное полномочие на урегулирование взаимоотношений [4, п. 1]:

- между страховщиками, возникающих по вопросам обязательного страхования ответственности владельцев транспортных средств;

- между страхователями (выгодоприобретателями) и страховщиками, возникающих из договоров обязательного страхования ответственности владельцев транспортных средств.

В данном случае, необходимо отметить, что на сегодняшний день Страховой омбудсман рассматривает споры не только по обязательному страхованию гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств, но по добровольным видам страхования, между страховыми организациями, которые подписали меморандумы, и их клиентами. Список страховщиков, которые подписали меморандумы можно ознакомиться на сайте Страхового омбудсмана: <http://www.insurance-ombudsman.kz/rus/memorandum>.

Урегулирование вышеуказанных вопросов осуществляется на безвозмездной основе [6].

Коммерческие организации, оказывающие возмездные услуги по осуществлению представительских услуг, является потребностью страхового рынка. Они участвуют в страховом рынке в качестве профессионального представителя страхователя или выгодоприобретателя, которые оказывают помощь по защите их прав.

Нормы косвенного действия, направленные на защиту интересов потребителей страховых услуг.

Регулирование платежеспособности страховщика является мерой государственной защиты интересов потребителей страховых услуг, поскольку тем самым контролируется возможность выполнения страховщиками принятых на себя обязательств перед страхователями.

Финансовая устойчивость страховщика - важнейшее условие эффективности страховой деятельности, которая в конечном счете направлена на защиту потребителя страховых услуг. Индикатором финансовой устойчивости страховщиков служит наличие у них оплаченного уставного капитала и страховых резервов, а также система перестрахования.

Для обеспечения выполнения принятых страховых обязательств страховщики в порядке и на условиях, которые установлены законодательством, формируют из полученных страховых взносов необходимые для предстоящих страховых выплат страховые резервы по личному страхованию, имущественному страхованию и страхованию ответственности [7]. В аналогичном порядке страховщики вправе создавать резервы для финансирования мероприятий по предупреждению несчастных случаев, утраты или повреждения застрахованного имущества.

Страховые резервы, образуемые страховщиками, не подлежат изъятию в бюджеты. Из доходов, остающихся после уплаты налогов и поступающих в распоряжение страховщиков, они могут образовывать фонды, необходимые для обеспечения их деятельности.

Страховщики вправе инвестировать или иными образом размещать страховые резервы и другие средства, а также выдавать ссуды страхователям, заключившим договоры личного страхования, в пределах страховых сумм по этим договорам.

Страховщики, принявшие обязательства в объемах, превышающих возможности их исполнения за счет собственных средств и страховых резервов, обязаны застраховать у перестраховщиков риск исполнения соответствующих обязательств. Размещение страховых резервов должно осуществляться страховщиками на условиях диверсификации, возвратности, прибыльности и ликвидности.

Контроль Национальным Банком Республики Казахстан за деятельностью страховщика включает контроль над обоснованностью страховых тарифов по обязательным видам страхования. Страховой тариф представляет собой ставку страхового взноса с единицы страховой суммы или объекта страхования. Страховым взносом является плата за страхование, которую страхователь обязан внести страховщику в соответствии с договором страхования или законом. Страховые тарифы по обязательным видам страхования устанавливаются или регулируются в соответствии с законами об обязательном страховании. Страховые тарифы по добровольным видам личного страхования, страхования имущества и страхования ответственности могут рассчитываться страховщиками самостоятельно. Конкретный размер страхового тарифа определяется в договоре страхования по соглашению сторон.

Необоснованное занижение премии ведет к потере финансовой устойчивости страховщика, невозможности исполнять свои обязательства перед потребителем страховых услуг. Таким приемом могут пользоваться

недобросовестные страховщики, заинтересованные в сборе премии и не собирающиеся производить страховые выплаты.

Снижать страховые премии могут и добросовестные страховщики в целях конкурентной борьбы и привлечения клиентов. Снижение может носить либо демпинговый характер, и в этом случае оно станет предметом разбирательства со стороны антимонопольных органов, либо быть вполне экономически обоснованным и базироваться на совершенствовании экономической организации конкретного вида страхования (уточнении страховых тарифов) или на использовании страховщиками собственных средств для целей «захвата» определенного сегмента рынка. В этом случае страховщик может поставить под угрозу свою платежеспособность.

Публичность деятельности страховщика - один из элементов защиты прав потребителей страховых услуг. Она обеспечивается обязательной аудиторской проверкой и ежегодным опубликованием финансовой отчетности. Страховщики публикуют годовые балансы, счета прибылей и убытков в сроки, установленные уполномоченным органом, после аудиторского подтверждения достоверности содержащихся в них сведений [2, п. 5 ст. 11-1].

Принцип добросовестности страхователей

Нормами Гражданского Кодекса специально предусмотрена обязанность страхователя предоставлять клиенту при заключении договора страхования наиболее полную информацию, и это обусловлено тем, что страхователь и страховщик по-разному информированы о существенных обстоятельствах, влияющих на вероятность наступления страхового случая, и возможных убытках. Существенными признаются в любом случае обстоятельства, определенно оговоренные страховщиком в стандартной форме договора страхования (страхового полиса) или в его письменном запросе.

Вместе с тем эта норма действует в отношении защиты как в отношении защиты прав страховщика, а так в отношении страхователей, поскольку устанавливает разные правовые последствия для умолчания или искажения информации с его стороны.

Если страхователь не сообщил, в частности, об обстоятельствах, о которых страховщик не затребовал письменного ответа от страхователя при заключении договора, то у страховщика нет возможности в дальнейшем отказаться от исполнения своих обязанностей, предусмотренных в договоре [1, ст. 832]

Список использованных источников:

1. Гражданский Кодекс Республики Казахстан (Особенная часть);
2. Закон Республики Казахстан «О страховой деятельности» № 126-ІІ от 18.12.2000 г. «О страховой деятельности»;
3. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан «О судебной практике по спорам, вытекающим из договоров страхования» № 8 от 06.10.2017 года;
4. Регламент деятельности Страхового омбудсмена по урегулированию вопросов по обязательному страхованию гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств, утвержденный решением Советом представителей № 1 от 22.08.2007 года, а также согласованный с Агентством Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций (письмо № 06-01-23/2383 от 23.08.2007 года);
5. <http://www.zakon.kz/4546536-obrazovan-komitet-po-zashhite-prav.html>
6. <http://www.insurance-ombudsman.kz>
7. Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан № 76 от 06.05.2014 года «Об утверждении Требований к формированию, методике расчета страховых резервов и их структуре».

ПІКІР - РЕЦЕНЗИЯ

Г.С. Мауленов,
доктор юридических наук, профессор

Рецензия на учебник «Криминология»,
подготовленный доктором юридических наук,
профессором Алаухановым Е.О.

2013 году в юридической науке нашей республики произошло знаменательное и историческое событие - в г. Санкт-Петербурге (Российская Федерация) в издательстве «Юридический центр Пресс» был издан учебник «Криминология» (38 п.л., 608 стр.) известного казахтанского ученого-криминолога, доктора юридических наук, профессора, члена Союза писателей и журналистов Республики Казахстан Есбергена Оразулы Алауханова. Учебник стал очередным шагом, ранее им издавалась в России монография, тема: «Криминологические проблемы предупреждения корыстно-насильственных преступлений» (2005 год).

Рецензентами учебника выступили выдающиеся ученые в области уголовного права и криминологии - доктор юридических наук, профессор О.Н. Ведерникова (судья Верховного суда Российской Федерации) и доктор юридических наук, профессор К.Р. Абдрасулова (заведующая кафедрой криминологии Ташкентского юридического института).

По устоявшейся традиции структура учебника представлена в двух частях: Общая и Особенная. В содержание Общей части учебника включены: предмет, система, методология криминологии, история ее становления и развития, преступность и ее основные характеристики, причины преступности, личность преступника, организация и методика изучения преступности, прогнозирование и предупреждение преступности, понятие и общая характеристика виктимологии, как одного из направлений криминологии (девять глав).

В Особенную часть учебника вошли шестнадцать глав, рассматривающих криминологическую характеристику отдельных видов и групп преступлений, в т.ч. организованная, коррупционная, женская, воинская, корыстно-насильственная, экономическая, пенитенциарная, неосторожная и др., отдельная глава рассматривает международное сотрудничество в области борьбы с преступностью, особенности организации сотрудничества стран СНГ в борьбе с преступностью.

Следует особо отметить, что наш коллега проявил авторский и порой оригинальный подход к решению некоторых проблем криминологии, изложенные в настоящем учебнике.

Так, например, затрагивая проблему причинности в криминологии автор, на наш взгляд, справедливо отмечает, что она является общеправовой проблемой и студенты должны ее освоить не по учебнику криминологии, а по специальной литературе.

Совершенно справедливы высказывания автора и о том, что каждый ученый видит проблему преступности и преступника соответственно своей специальности и создает «свою» теорию о ней, ее причинах и людях, совершивших преступления.

Исследуя развитие криминологии в СССР, в т.ч. и в Казахстане, профессор А.О.Алауханов подчеркивает, насколько труден и непрост был путь развития и признания криминологии, как науки - от полного непризнания, отвержения, объявления лже наукой до признания в качестве теоретической основы, как для законотворчества, так и для практики борьбы с преступностью.

При раскрытии криминологической характеристики преступлений автором приводятся статистические данные по республике о состоянии, структуре, динамике различных преступлений, конкретные практические рекомендации по их предупреждению.

Кроме того, свое логическое отражение в учебнике профессора Е.О. Алауханова нашли труды, как зарубежных, так и отечественных ученых и экспертов, среди них, Н.М. Абдиров, Н.А. Агыбаев, У.С. Джекебаев, С.Х. Жадбаев, Е.И. Каиржанов, И.И. Рогов, Г.Р. Рустемова, Н.Н. Турецкий и др.

Безусловно, отдельные положения научного труда, на наш взгляд, порой наталкивают специалистов на проблемы творческой дискуссии, в частности, соотношение социального и биологического в личности преступника; социально-психологический механизм совершения конкретного преступления; роль конкретной жизненной ситуации в совершении преступления; понятие и классификация виктимности.

Но, как нам представляется, актуальность затронутых автором сложных криминологических вопросов является ярким достоинством самостоятельности профессора Е.О. Алауханова, как ученого, как автора более чем 20 монографий и учебников в области криминологии.

Особо выделим то обстоятельство, что рецензируемая работа автором посвящена его учителям и наставникам - доктору юридических наук, профессору, академику АЕН РК, Заслуженному деятелю науки и техники РК Елегену Изтлеуовичу Каиржанову и доктору юридических наук, профессору Юлдашу Мустафаевичу Каракетову.

В целом, учебник дает глубокие теоретические знания и пропагандирует криминологические знания. В целом, труд написан по-настоящему творчески, является фундаментальным и приносит значительный вклад в уголовно-правовую и криминологическую науку современного Казахстана.

Издание учебника профессора Е.О. Алауханова «Криминология», в большой степени, выдвигает авторитет казахстанской криминологии на международный уровень и станет всеобщим признанием заслуг многих поколений казахстанских криминологов, сложившихся за последние тридцать лет.

Следует только приветствовать выход Е.О. Алауханова на международную арену и пожелать ему в год его 55-летия со дня рождения продолжить неустанную работу по пропаганде криминологических знаний в нашей стране, не забывая слова знаменитого поэта «...И вечный бой, покой нам только снится!».

Не случайно в предисловии к учебнику наши уважаемые коллеги - российские ученые - доктора юридических наук, профессора З.С. Зарипов и С.Я. Лебедев отмечают, что учебник отличается логической завершенностью идеи, новизной взглядов и перспективой дальнейшего исследования.

Безусловно, изданный учебник, подготовленный профессором Е.О. Алаухановым для студентов и магистрантов (докторантов), преподавателей юридических факультетов, специалистов в области уголовного и пенитенциарного права, криминологии, а также всех заинтересованных лиц найдет широкое применение среди ученых и практиков.

А.Н. Агыбаев

доктор юридических наук,
профессор КазНУ им. аль-Фараби,
заслуженный деятель Казахстана

ФУНДАМЕНТАЛЬНЫЙ ТРУД ПО КРИМИНОЛОГИИ

Недавно в Санкт-Петербурге издательством «Юридический центр-Пресс» издан учебник доктора юридических наук, профессора Е.О. Алауханова «Криминология» с объемом 42 п.л. Работа посвящена 20-летию независимости Республики Казахстан.

Преступность и причины, ее порождающие всегда явились объектом пристального внимания человечества, которое постоянно ищет пути и средства эффективной борьбы с этим социальным явлением. На этой стезе особая надежда возлагалась на государство. Однако со временем стало понятно, что государство самостоятельно не в состоянии решить все возникающие сложные проблемы, что ведущая роль принадлежит обществу и его гражданским институтам. В своем выступлении на заседании Совета Безопасности Республики Казахстан 18 июня 1993 года Президент страны Н.А. Назарбаев отмечал, что «нужно ...поднять на борьбу с преступностью трудовые коллективы, широкую общественность, весь народ, средства массовой информации. Такой опыт у нас был накоплен».

Люди разных профессий во все времена задумывались над истоками преступности, над тем, какие внутренние или внешние силы заставляют человека нарушать уголовно-правовые запреты, даже под угрозой наказания. Естественно, что все они осмысливали вопросы преступности в контексте своего времени и его требований, на том уровне знания, который они застали или которого достигли собственными усилиями.

Как известно, непременным условием успешной борьбы с преступностью является понимание ее детерминантов. Криминология – это наука о борьбе с преступностью, ее детерминантов, которая должна опираться на современные реальности и возможности предупреждения преступлений.

Автор учебника, известный ученый, много работавший в области уголовного права и криминологии, в своем труде постарался изложить разные взгляды и позиции, но при обязательном условии, что они важны, даже необходимы для понимания того, что такое преступность и как с ней бороться.

В учебнике на базе современных подходов к структуре и содержанию криминологий рассматриваются предмет, система, методология и история криминологии, задачи и перспективы ее развития. Анализ преступности, личности преступников, причин и условий преступлений дается как в общем плане, так и применительно к конкретным видам преступлений. С тех же позиций рассматривается проблема предупреждения преступности. Специально исследованы определенные виды преступности:

преступления против здоровья человека, корыстно-насильственная, организованная, коррупционная, экономическая, рецидивная, женская, пенитенциарная, воинская преступность, преступность террористического характера, преступный оборот наркотиков, международное сотрудничество в области борьбы с преступностью.

Учебник отличается оригинальный подход автора к решению некоторых проблем криминологии, в ней приводятся статистические данные и привлекается огромное количество научных и литературных источников. Книга написана доступным, образным языком и рекомендована для студентов, магистрантов, преподавателей юридических вузов и специалистов в области криминологий, а также для работников суда, прокуратуры и других правоохранительных органов, интересующихся проблемами предупреждения преступности.

Настоящий учебник является фундаментальным трудом в области криминологии.

МАЗМҰНЫ

Рахымжан Елешұлы Елешев 80 жаста.	7
ҚИЯНҒА ҚҰЛАШ СЕРМЕГЕН	11
ПУТЬ УЧЕНОГО К ВЕРШИНАМ НАУКИ	14
Ағам Рахымжан мен әпкем Тұрғанайдың 50 жылдық «Алтын той» мерекесіне арнау	20
Рахымжан Елешұлы БАҚЫТЫМНЫҢ БАҚ ҚҰСЫ	21
ОЧЕРК О НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДОКТОРА ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОРА ХАМЗИНА АМАНГЕЛЬДЫ ШАПИЕВИЧА	28
АБЫРОЙ БИГІНДЕГІ АЛАУХАНОВ	32
31 мая и 1 июня 2018 мая в МГУ им. М.В.Ломоносова состоялся XI-ый Российский конгресс уголовного права, посвященный памяти доктора юридических наук, профессора Комиссарова Владимира Сергеевича.	34
 ЗАҢТАНУ	
Накипов Б.И. АЛЬТЕРНАТИВНОЕ РАССМОТРЕНИЕ БИОТЕРРОРИЗМА В КАЧЕСТВЕ АКТА АГРЕССИИ	38
Дауешов Х.З. РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ ПРОКУРОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ И ИНЫМ ПРАВОНАРУШЕНИЯМ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ	42
Каженов Е.Е. ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ БОРЬБЫ С УГОЛОВНЫМИ ПРАВОНАРУШЕНИЯМИ ПРОТИВ ПОРЯДКА УПРАВЛЕНИЯ	44
Кусаинова А.К., Омарова А.Б. ПОНЯТИЕ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТА: ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И СТРАН СНГ	49
Баянова Ә.Қ. ИСКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ПРАВА ПРАВООБЛАДАТЕЛЕЙ ТОВАРНОГО ЗНАКА: ПОСЛЕДСТВИЯ ПРОИЗВОДСТВА КОНТРАФАКТНОЙ ПРОДУКЦИИ	55
Aikumbeckov N. THE ISSUES OF SURROGATE MOTHERHOOD IN THE CRIMINAL LAW	59
Нуртаева Г.Л. ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	62
Кегембаева Ж.А. СМЕРТНАЯ КАЗНЬ КАК ИСКЛЮЧИТЕЛЬНАЯ МЕРА НАКАЗАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ	67
Джиембаев Р.К. ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КОРРУПЦИИ В ПОЛИЦИИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И ВОЗМОЖНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	70
Жайлау Ж., И Динхэ К ВОПРОСУ О РОЛИ ГОСУДАРСТВА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КИТАЙСКИХ ИНВЕСТИЦИОННЫХ КОМПАНИИ ЗА РУБЕЖОМ	74
Шукан Алия ТҮРКІЯ МЕН ҚАЗАҚСТАН ЗАҢТАНУШЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРҒА БАЙЛАНЫСТЫ ҚАРАСТЫРЫЛҒАН НЕГІЗГІ ТҮСІНІКТЕР МЕН ҰҒЫМДАРҒА ТАЛДАУ	79
Байкенжина К.А., Балгимбеков Д.У., Каржасова Г.Б. АЛАЯҚТЫҚ ҚЫЛМЫСЫНЫҢ ОБЪЕКТИВТІК ЖӘНЕ СУБЪЕКТИВТІК БЕЛГІЛЕРІ	86
Baimagambetova Z., Maulen A., Gabdulina A. PRACTICE OF DISPUTE SETTLEMENT WITHIN WTO	91

Жұмағұлов Т.Б., Шеримова Н.Ш.	
ҚР-НЫҢ СУ ҚАУІПСІЗДІГІ САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ОБЪЕКТІЛЕРІ МЕН СУБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	95
Сейтаева Ж.С.	
ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫНЫҢ АДАМ САУДАСЫНА ҚАРСЫ КҮРЕС ЖӘНЕ ҚАУІПСІЗДІК ҚЫЗМЕТІ.....	99
Сагинбеков К.С., Ернишев К.А., Бауберикова А.	
ПРЕВЕНТИВНЫЕ МЕРЫ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ МИРНОГО СОСУЩЕСТВОВАНИЯ И БЕЗОПАСНОГО УСЛОВИЯ ЖИЗНИ МНОГОНАЦИОНАЛЬНОГО НАСЕЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА.....	102
Сактаганова И.С., Бексултанова Р.Т.	
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНДЕГІ ЖЕҢІЛДЕТІЛГЕН СОТ ӨНДІРІСІНІҢ МАҢЫЗЫ МЕН РӨЛІ.....	106
Нысанбекова Л.Б., Жақсылықова Ж.	
ЕАЭО ЕЛДЕРІ САЛЫҚ ЗАҢНАМАСЫНЫҢ КЕЙБІР ЕРЕЖЕЛЕРІНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ-ҚҰҚЫҚТЫҚ САРАПТАМА.....	109
Балгимбеков Д.У., Байкенжина К.А., Қаржасова Г. Б.	
ҚЫЛМЫС ЖАСАУҒА СЫБАЙЛАС ҚАТЫСУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ТАРИХИ ДАМУ АСПЕКТІЛЕРІ.....	115
Тұрарбеков Д.Қ.	
ПРАВОСУБЪЕКТНОСТЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ, ЭВОЛЮЦИЯ ИХ РАЗВИТИЯ.....	120
Тұрарбекова А.А.	
ЗАКОННЫЙ РЕЖИМ ИМУЩЕСТВА СУПРУГОВ.....	124
Батырбаев Н.М.	
ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУҒА БАЙЛАНЫСТЫ ЗАҢНАМАЛАРДАҒЫ АДАМДАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	127
Сабитаева А.К.	
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НРАВСТВЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ПРАВОВОВЫХ ПРЕДПИСАНИЙ УПК КАЗАХСТАНА И РОССИИ О ПРОИЗВОДСТВЕ ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ В ОТНОШЕНИИ ЛИЦ, НАДЕЛЕННЫХ ОСОБЫМ СТАТУСОМ	131
Мәсәлімқызы М.	
ҚОҒАМҒА КЕЛТІРІЛГЕН ҚАУІПТІЛІК ДӘРЕЖЕСІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗАНЫ ЖЕҢІЛДЕТУ	134
Алтынбекқызы А., Амреева И.С.	
КҮДІКТІНІ ҰСТАУ – МӘЖБҮРЛЕУ ШАРАСЫНЫҢ БІР ТҮРІ РЕТІНДЕ	138
Умиралиев Е.А.	
ТҮЗЕТУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚҚА СЕБЕПШІ БОЛАТЫН ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ ТАЛДАУЫ, ПЕНЕТЕНЦИАРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚ ПЕН ПЕНЕТЕНЦИАРЛЫҚ ҚЫЛМЫС ҰҒЫМДАРЫНЫҢ АРА ҚАТЫНАСЫ.....	141
Ерджанов Т.К., Баймағамбетова З.М., Маулен А.А.	
ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ОТРИЦАНИЕ ГЕНОЦИДА В МЕЖДУНАРОДНОМ И НАЦИОНАЛЬНОМ ПРАВЕ	145
Қойшыбайұлы Қ., Апахаев Н.Ж., Тлеуов Т.М., Кульдинова С.К.	
ПРЯМЫЕ И КОСВЕННЫЕ НОРМЫ ДЕЙСТВИЯ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА ЗАЩИТУ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ СТРАХОВЫХ УСЛУГ	149

**«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ»
«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА»
«SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN»**

Халықаралық ғылыми журналы (Мемлекеттік тіркеу: №9875-Ж 09.02.2009 ж.
Халықаралық тіркеу: ISSN 2073 – 333X, Париж, наурыз)
2009 жылдан бастап жылына 6 рет шығады.

Международный научно-популярный журнал
(Гос. регистрация: №9875-Ж 09.02.2009,
Международная регистрация: ISSN 2073 – 333X, Париж, март 2009 г.)
Периодичность издания журнала выходит 6 раз в год.

Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2012 жылғы 10 шілдедегі №1082 бұйрығымен ғылыми баспалар тізіміне енгізілген.

Журнал индексті ғылыми дәйексөздер қатарына қосылады және ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау жөніндегі комитет ұсынған заңтану, филология, педагогика, өнертану ғылымдары бойынша басылымдар тізіміне кіреді.

Автор мәліметтің нақтылығына, ресми құжаттардың сілтемелері мен басқа да деректердің дұрыстығына жауапты. Редакцияға келген материалдар кері қайтарылмайды.

Мақалада отандық авторлардың еңбектеріне міндетті түрде сілтеме берілу керек.

Журналға мақаланы қазақ, орыс, ағылшын, неміс, француз, қытай, түрік, араб және ТМД халықтары тілдерінде жазуға болады.

Приказом Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК от «10» июля 2012 года № 1082 рекомендован для научных публикаций.

Журнал включен в индекс научного цитирования (ИНЦ) и в список изданий, рекомендованных Комитетом по контролю в сфере образования и науки МОН РК по специальностям: **юриспруденция, филология, педагогика, искусствоведение.**

Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях, несут авторы. Материалы редакцией не возвращаются.

В статье обязательно сопровождение ссылок на работы отечественных авторов.

Статьи журнала принимаются на казахском, русском, английском, немецком, французском, китайском, турецком, арабском языках и могут быть написаны на языках народов СНГ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал
№ 4 (61) 2018 жыл

Бас редактор:

«Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», з.ғ.д., профессор Е.О. Алауханов

Басуға 07.06. 2018 ж. қол қойылды. Пішімі 84x108 1/8. Офсетті қағаз.
Сандық басылыс. Көлемі 20 б.т. Таралымы 500 дана. Тапсырыс №97.

Редакция мекенжайы: Астана қ., Алматы ауданы, Оңтүстік-Шығыс, оң жағалау,
Түлкібас көш., 49 үй, web-site: www.nauka-zan.kz, e-mail: nauka-zan@mail.ru

Журналға “Қазпочта” бөлімшелері арқылы жазылу индексі 74191

